

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΤΟΣ 82
ΤΕΥΧΟΣ 780
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1999

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Βογατσικοῦ 7, 546 22 (ἤ Τ.Θ. 10335, 541 10) Θεσσαλονίκη

ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1917
ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ (†)

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
κ.κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ Β'

ΣΥΝΤΑΞΙΣ
Μ. Πρωτοπρεσβύτερος ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΚΑΡΟΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 5.000 δρχ. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 50 δολλάρια Η.Π.Α.
ΑΞΙΑ ΤΟΜΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ: 6.000 δρχ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ISSN 1011 - 3010

Ἀριθμ. Πρωτ: 843.-

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ
ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΟΙΣ

+ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ
ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩι ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΧΑΡΙΝ, ΕΛΕΟΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝ ΒΗΘΛΕΕΜ ΓΕΝΝΗΘΕΝΤΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

Ἡ Ἁγία Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μας μᾶς παρέδωσε νά ἑορτάζωμεν τά σπουδαῖα γεγονότα τῆς θείας οἰκονομίας κατά τακτάς χρονικάς περιόδους, ἵνα διά τοῦ ἑορτασμοῦ οἰκειοποιώμεθα τήν θείαν χάριν, συμμετέχοντες πνευματικῶς καί σωματικῶς εἰς αὐτά. Μεταξύ δέ τῶν σπουδαιοτάτων γεγονότων τῆς θείας οἰκονομίας συγκαταλέγεται καί ἡ κατά σάρκα γέννησις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τόν ἐκκλησιαστικόν ἑορτασμόν τῆς ὁποίας ἡ Ἐκκλησία καθιέρωσεν ἀπό τῶν πρώτων αἰώνων τῆς ζωῆς αὐτῆς.

Ἡ σχέσις ἡμῶν πρός τά σπουδαῖα ἱστορικά γεγονότα τῆς θείας οἰκονομίας δέν πρέπει νά ἔχῃ χαρακτῆρα συναισθηματικόν. Δέν ἐνθυμούμεθα τά εὐχάριστα ἁπλῶς διά νά χαρῶμεν καί τά λυπηρά ἁπλῶς διά νά λυπηθῶμεν. Ἔχει χαρακτῆρα σπουδῆς καί οἰκειώσεως τῆς ἐξ αὐτῶν χάριτος. Μελετῶμεν τά παρελθόντα διά νά ἑτοιμάσωμεν τά μέλλοντα καί ἐλπιζόμενα. Καί ὁ κάθε ἕνας ἀπό ἡμᾶς καί ὅλοι μαζί ἐπιδιώκομεν νά ἔχωμεν οὐσιαστικήν συμμετοχήν εἰς τήν πραγματοποίησιν τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου.

Ἡ πίστις εἰς τόν Χριστόν νοηματίζει τά ἱστορικά γεγονότα τῆς θείας οἰκονομίας καί τό παρόν ἀπό τό «τέλος» εἰς τό ὁποῖον τείνουν. Μέτρον κατανοήσεως καί ἑρμηνείας καί τοῦ παρελθόντος καί τοῦ παρόντος, ἀλλά καί παντός ὅ,τι

ἐκτυλίσσεται ἐντός τοῦ χρόνου ἐν τῇ ροῇ αὐτοῦ πρός τό μέλλον, εἶναι τά «ἔσχατα», ἤτοι ἡ πορεία πρός τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

«Ἀλήθεια εἶναι ἡ τῶν μελλόντων κατάστασις», λέγει ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής· καί ἑπομένως, ἀλήθεια εἶναι καί πᾶν ὅ,τι συντελεῖ εἰς τήν συμμετοχήν μας εἰς τήν κατάστασιν αὐτήν καί ὄχι αἱ μεταβαλλόμεναι καταστάσεις τοῦ κόσμου τούτου.

Χάριν τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τό ἀρχαῖον κάλλος καί εἰς τήν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, εἰς τήν ἀληθῆ δηλαδή καί πλήρη ζωῆς καί μακαριότητος κατάστασιν τοῦ μέλλοντος ἀχρόνου αἰῶνος, οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεός τόν παραστρατήσαντα, καί διά τοῦτο ἀπομακρυνθέντα κατ᾽ ἰδίαν προαίρεσιν ἀπ᾽ Αὐτοῦ, κόσμον, «ὥστε τόν Υἱόν αὐτοῦ τόν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν μή ἀπόληται, ἀλλ᾽ ἔχῃ ζωήν αἰώνιον» (*Ἰωάν.* 3, 16). Καί χάριν ἡμῶν «ὁ Λόγος σάρξ, ἐγένετο καί ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν» (*Ἰωάν.* 1, 14).

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία βιώνει συνεχῶς τήν ἀποκάλυψιν τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ· τήν βιώνει καθημερινῶς κατά τήν Θείαν Λειτουργίαν, καθ᾽ ἥν ἐπαναλαμβάνεται ὅλον τό μυστήριον τῆς ἐπί γῆς ἐνσάρκου παρουσίας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Βιοῦσα δέ αὐτήν τήν κατά σάρκα Γέννησίν Του, τήν μεθ᾽ ἡμῶν ἀναστροφήν Του, τήν διδασκαλίαν Του, τήν Σταύρωσίν Του, τήν Ἀνάστασίν Του καί τήν ἐν σώματι Ἀνάληψίν Του, καί, τέλος, τήν κάθοδον καί τήν ἐν ἡμῖν ἐνοίκησιν τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος, καί τήν διά τοῦ Υἱοῦ καταλλαγήν ἡμῶν τῷ Πατρί, βιώνει ταυτοχρόνως «δι᾽ ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι» (*Α΄ Κορ.* 13, 1) καί τήν μέλλουσαν πραγματικότητα, πρός τήν ὁποίαν προσβλέπει καί τήν ὁποίαν ἐπιζητεῖ (*Ἑβρ.* 13, 14).

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία γνωρίζει, ὅτι ὁ ἀγών τοῦ κάθε πιστοῦ νά ἐπενδυθῇ τόν Χριστόν ἐκτυλίσσεται ἐν χρόνῳ ἐντός τοῦ κόσμου καί προϋποθέτει ὄχι μόνον τήν ἀγάπην πρός τόν Θεόν, ἀλλά καί τήν ἀγάπην πρός τόν πλησίον, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται εἰς τήν προθυμίαν μας νά ἄρωμεν ἡμεῖς τά βάρη τοῦ ἀδελφοῦ, ὡσάν νά ἦσαν ἰδικά μας βάρη (*Ματθ.* 25, 34, 46, *Ἰακ.* 2, 14, 20). Καί διά τοῦτο, ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καλεῖ τούς πιστούς Της εἰς ἕνα ἀδιάκοπον ἀγῶνα

νά μιμηθοῦν κατά δύναμιν τόν Χριστόν, διά νά δυνηθοῦν νά ἀνυψωθοῦν καί ἀναχθοῦν εἰς τό θεῖον καί ἄρρητον κάλλος τῶν ἀρετῶν τοῦ Χριστοῦ, χρησιμοποιοῦσα ὡς πλέον πρός τοῦτο πρόσφορα καί εὔστοχα ὅπλα τόν λόγον, τήν χάριν τῶν μυστηρίων, τήν εἰκόνα, τά σύμβολα, καί τάς ἑορτάς.

Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ τῆς ποιμαντικῆς αὐτῆς μερίμνης ἡ Ἁγία κοινή Μήτηρ πάντων ἡμῶν Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δράττεται καί τῆς εὐκαιρίας τῆς συμπληρώσεως δύο χιλιάδων ἐτῶν ἀπό τῆς κατά σάρκα Γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα καλέσῃ καί πάλιν σήμερον τά πιστά μέλη της, ὡς καθ᾽ ἕκαστον ἔτος, καθ᾽ ἑκάστην Κυριακήν, καί ἑκάστην ἡμέραν, ὥραν καί στιγμήν, εἰς επίγνωσιν Χριστοῦ, εἰς ἐγρήγορσιν, εἰς μετάνοιαν, εἰς προσευχήν, εἰς ἄσκησιν, εἰς νῆψιν, νουθετοῦσα καί προτρέπουσα ἅπαντας νά διέρχωνται τήν παροῦσαν ζωήν, ἐξαγοραζόμενοι τόν καιρόν, «ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσι» (*Ἑβρ.* 5, 16).

Ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία δέν παύει νά πράττῃ πᾶν τό ἐπ᾽ αὐτῇ καί νά εὔχεται κατά πάντα χρόνον καί κατά τήν παροῦσαν εὔσημον ἡμέραν, ὑπέρ εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου· ἑνότητος καί εὐσταθείας τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν· ἐν Χριστῷ καταλλαγῆς καί συμφιλιώσεως· σεβασμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, τῆς ἐλευθερίας καί τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος· καί πρό πάντων, ὑπέρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἵνα μετανοήσαντες καί τά ἀρεστά τῷ Κυρίῳ ἀγαπήσαντες καί προκρίναντες σωθῶσι, χάριτι τοῦ ὑπέρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα δέ πιστῶν, σαρκωθέντος, σταυρωθέντος καί ἀναστάντος Χριστοῦ. Διότι μόνον ἐν τῷ φωτί Αὐτοῦ εἶναι δυνατόν νά ἀντιληφθῇ ὁ κάθε περί τούτου διαπορῶν, τί εἶναι ὁ Θεός, τί ἡ ἐλευθερία, τί τό χρέος, τίς ὁ πλησίον, τί ἡ ἀγάπη, τί αἱ φυλετικαί διακρίσεις, τί ὁ ἐθνοφυλετισμός, τί ὁ θρησκευτικός φανατισμός, τί ὁ ζῆλος ὁ ψυχικός καί οὐ κατ᾽ ἐπίγνωσιν.

Ἐπί δέ τούτοις, πατρικῶς χαιρετίζοντες καί ἐπευλογοῦντες ἅπαντας, πρῶτον μέν προτρεπόμεθα καί παρακαλοῦμεν : ἀνοίξατε καί πλατύνατε τάς καρδίας σας· ἀγαπήσατε τόν δι᾽ ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα Σωτῆρα καί Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, βέβαιοι ὅτι πλησίον Του θά εὕρετε χάριν αἰώνιον· εἶτα δέ καί ἐπιδαψιλεύοντες εἰς ἅπαντας τήν Πατριαρχικήν εὐλογίαν εὐχόμεθα «Καλά Χριστούγεννα» καί

ἄλυπον, εἰρηνικόν, καί εἰς πάντα αἴσιον καί εὐτυχές καί παρά Κυρίου εὐλογημένον τό νέον σωτήριον ἔτος 2000.

Ἀδελφοί καί τέκνα ἡμῶν ἐν Χριστῷ, μή λησμονῆτε ποτέ ὅτι:

Ὁ ἐν Φάτνῃ γεννηθείς πρό χρόνων δισχιλίων Χριστός εἶναι ἡ μόνη ἐλπίς, ἡ πάντων ἐλπίς, ἡ παντός τοῦ κόσμου ἐλπίς.

Αὐτοῦ ἡ χάρις καί τό μέγα ἔλεος εἴησαν μετά πάντων ἀνθρώπων. Ἀμήν.

Φανάριον, Χριστούγεννα ͵αϡϟθʹ

+ Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρός Θεόν εὐχέτης
πάντων ὑμῶν·

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Ἀριθμ. Πρωτ: 843.-

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 25ῃ Δεκεμβρίου 1999

ΠΟΙΜΑΝΤΟΡΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΕΠΙ ΤΗι ΓΕΝΝΗΣΕΙ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Κ. Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΟΥ Β΄

Πρός
τά ἐν Κυρίῳ πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα,

Τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ Ἀγαπητά!

Ὁ Παντοδύναμος καί Πανάγαθος Θεός οὐ μόνον ἐξ οὐκ ὄντων ἡμᾶς πεποίηκεν ἵνα καταστήσῃ ἡμᾶς μετόχους τῆς μακαριότητος Αὐτοῦ, ἀλλά καί τό κατά Θεόν ζῆν ἡμῖν ἐχαρίσατο τῇ τοῦ Λόγου Χάριτι. Οἱ δέ ἄνθρωποι ἀποστραφέντες τά αἰώνια, καί συμβουλίᾳ τοῦ διαβόλου εἰς τά τῆς φθορᾶς ἐπιστραφέντες, ἑαυτοῖς αἴτιοι τῆς ἐν τῷ θανάτῳ φθορᾶς γεγόνασιν, ὄντες μέν, κατά φύσιν φθαρτοί, Χάριτι δέ τῆς τοῦ Λόγου μετουσίας τοῦ κατά φύσιν ἐκφυγόντες, εἰ μεμενήκεισαν καλοί. Διά γάρ τόν συνόντα τούτοις Λόγον καί ἡ κατά φύσιν φθορά τούτων οὐκ ἤγγιζε, καθώς καί ἡ Σοφία φησίν, *«ὁ Θεός ἔκτισε τόν ἄνθρωπον ἐπ᾽ ἀφθαρσίᾳ καί εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος, φθόνῳ δέ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τόν κόσμον»* (*Σοφ. Σολ.* 2, 23-24).

Τούτου δέ γενομένου, οἱ μέν ἄνθρωποι ἀπέθνησκον, ἡ δέ φθορά λοιπόν κατ᾽ αὐτῶν ἤκμαζε, καί πλεῖον τοῦ κατά φύσιν ἰσχύουσα καθ᾽ ὅλου τοῦ γένους, ὅσῳ καί τήν ἀπειλήν τοῦ Θείου διά τήν παράβασιν τῆς ἐντολῆς κατ᾽ αὐτῶν προειλήφει. Καί γάρ καί ἐν τοῖς πλημμελήμασιν οἱ ἄνθρωποι οὐκ ἄχρις ὅρων ὡρισμένων εἱστήκεισαν, ἀλλά κατ᾽ ὀλίγον

ἐπεκτεινόμενοι, λοιπόν καί εἰς ἄμετρον ἐληλύθασιν, ἐξ ἀρχῆς μέν εὑρεταί τῆς κακίας γενόμενοι, καί καθ᾽ ἑαυτῶν τόν θάνατον προκαλεσάμενοι καί τήν φθοράν. Ὕστερον δέ εἰς ἀδικίαν ἐκτραπέντες καί παρανομίαν πᾶσαν ὑπερβαλόντες, καί μή ἑνί κακῷ ἱστάμενοι, ἀλλά πάντα καινά καινοῖς ἐπινοοῦντες, ἀκόρεστοι περί τό ἁμαρτάνειν γεγόνασιν.

Ἐπειδή λοιπόν ἐκυριάρχει ὁ θάνατος περισσότερον, καί ἡ φθορά ἐγκατέστησε κατοχήν κατά τῶν ἀνθρώπων, τό μέν τῶν ἀνθρώπων γένος ἐφθείρετο, ὁ δέ λογικός καί κατ᾽ εἰκόνα γενόμενος ἄνθρωπος ἠφανίζετο, καί τό ἔργον τοῦ Θεοῦ διελύετο. Καί γάρ καί ὁ θάνατος, ὡς προεῖπον, νόμῳ λοιπόν ἴσχυε καθ᾽ ἡμῶν. Καί οὐχ οἷόν τε ἦν τόν νόμον ἐκφυγεῖν, διά τό ὑπό Θεοῦ τεθεῖσθαι τοῦτον τῆς παραβάσεως χάριν.

Οὐκ ἄξιον γάρ ἦν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ νά καταστρέφωνται τά πλάσματά Του, ἐπειδή ὁ διάβολος ἐξηπάτησε τούς ἀνθρώπους. Ἀφοῦ λοιπόν ἐφθείροντο τά λογικά κτίσματα καί ἐξοδεύοντο εἰς τήν καταστροφήν τοιαῦτα δημιουργήματα, τί ἔπρεπε νά κάμῃ ὁ Θεός πού εἶναι ἀγαθός; Νά ἀφήσῃ νά ὑπερισχύσῃ ἡ φθορά εἰς βάρος των, καί νά κυριαρχῇ ὁ θάνατος; Ἀλλά τότε ποία ἡ ἀνάγκη νά δημιουργηθῶσι ταῦτα ἐξ ἀρχῆς; Ἔπρεπε λοιπόν νά μήν ἐδημιουργοῦντο, παρά, ἀφοῦ ἐδημιουργήθησαν νά παραμεληθῶσι καί νά καταστραφῶσιν. Ἔπρεπε λοιπόν νά μήν ἀφήσῃ τούς ἀνθρώπους νά ὁδηγῶνται πρός τήν φθοράν, διότι αὐτό θά ἦτο ἀνάρμοστον καί ἀνάξιον τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ.

Τούτου δή ἕνεκεν ὁ ἀσώματος καί ἄφθαρτος καί ἄυλος τοῦ Θεοῦ Λόγος παραγίνεται εἰς τήν ἡμετέραν χώραν, οὔτε γε μακράν Ὤν πρότερον. Οὐδέν γάρ Αὐτοῦ κενόν ὑπολέλειπται τῆς κτίσεως μέρος, πάντα δέ διά πάντων πεπλήρωκεν Αὐτός συνών τῷ Ἑαυτοῦ Πατρί, ἀλλά παραγίνεται συγκαταβαίνων τῇ εἰς ἡμᾶς Αὐτοῦ φιλανθρωπίᾳ καί ἐπιφανείᾳ.

Ἠλέησε τό γένος ἡμῶν καί τήν ἀσθένειαν ἡμῶν οἰκτειρήσας καί τῇ φθορᾷ ἡμῶν συγκαταβάς, καί τήν τοῦ θανάτου κράτησιν οὐκ ἐνέγκας ἵνα μή τό γενόμενον ἀπόληται καί εἰς ἀργόν τοῦ Πατρός τό εἰς ἀνθρώπους ἔργον Αὐτοῦ γένηται, λαμβάνει Ἑαυτῷ σῶμα, καί τοῦτο οὐκ ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου. Καί τοῦτο οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ᾽ ἐξ ἀχράντου καί ἀμιάντου, ἀνδρός ἀπείρου Παρθένου.

Αὐτός γάρ δυνατός ὤν καί δημιουργός τῶν ὅλων, ἐν τῇ Παρθένῳ κατασκευάζει Ἑαυτῷ ναόν τό σῶμα καί ἰδιοποιεῖται τοῦτο ὥσπερ ὄργανον, ἐν αὐτῷ γνωριζόμενος καί ἐνοικῶν.

Καί οὕτως ἀπό τῶν ἡμετέρων τό ὅμοιον λαβών, διά τό πάντας ὑπευθύνους εἶναι τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ, ἀντί πάντων αὐτό θανάτῳ παραδιδούς, προσῆγε τῷ Πατρί, καί τοῦτο φιλανθρώπως ποιῶν, ἵνα, ὡς μέν πάντων ἀποθανόντων ἐν αὐτῷ, λυθῇ ὁ κατά τῆς φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων νόμος, ἅτε δή πληρωθείσης τῆς ἐξουσίας ἐν τῷ Κυριακῷ Σώματι, καί μηκέτι χώραν ἔχοντος κατά τῶν ὁμοίων ἀνθρώπων. Ὡς δέ εἰς φθοράν ἀναστρέψαντας τούς ἀνθρώπους πάλιν εἰς τήν ἀφθαρσίαν ἐπιστρέψῃ καί ζωοποιήσῃ τούτους ἀπό τοῦ θανάτου, τῇ τοῦ σώματος ἰδιοποιήσει καί τῇ τῆς Ἀναστάσεως Χάριτι τόν θάνατον ἀπ᾽ αὐτῶν ὡς καλάμην ἀπό πυρός ἐξαφανίζων.

«Ἡ γάρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς κρίναντας τοῦτο, ὅτι, εἰ εἷς ὑπέρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον, καί ὑπέρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα ἡμεῖς μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶμεν, ἀλλά τῷ ὑπέρ ἡμῶν ἀποθανόντι καί ἀναστάντι ἐκ νεκρῶν», τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ (*Β΄ Κορ.* 5, 14-15).

«Ἔπρεπε γάρ Αὐτῷ, δι᾽ Ὅν τά πάντα καί δι᾽ Οὗ τά πάντα, πολλούς υἱούς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τόν ἀρχηγόν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διά παθημάτων τελειῶσαι». (*Ἑβρ.* 2,9).

Ἐπειδή γάρ ἐξ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους ὁ θάνατος ἐκράτησε, διά τοῦτο πάλιν διά τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου ἡ τοῦ θανάτου κατάλυσις γέγονεν, καί ἡ τῆς ζωῆς ἀνάστασις, λέγοντος τοῦ χριστοφόρου ἀνδρός : *«Ἐπειδή γάρ δι᾽ ἀνθρώπου θάνατος, καί δι᾽ ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν, ὥσπερ γάρ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνῄσκουσιν, οὕτω καί ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται»* (*Α΄Κορ.* 15, 21-22), καί τά τούτοις ἀκόλουθα.

Τώρα δέν ἀποθνήσκομεν πλέον ὡς κατάδικοι, ἀλλά μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θά ἀναστηθῶμεν, ἀναμένομεν τήν κοινήν ἀνάστασιν πάντων, τήν ὁποίαν ὁ Θεός, Ὅστις τήν ἐνήργησεν καί τήν ἐχάρισεν εἰς ἡμᾶς, θά φανερώσῃ εἰς τούς καιρούς οὕς ὥρισεν Οὗτος.

Αὕτη λοιπόν τυγχάνει ἡ πρώτη αἰτία τῆς ἐνανθρωπήσεως.

Ταῦτα ἔχοντες ὑπ᾽ ὄψιν, Τέκνα ἐν Κυρίῳ Ἀγαπητά, ἄς

ἐνωτισθῶμεν τῶν θεοπνεύστων τούτων ῥημάτων τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ἐν τῇ περισπουδάστῳ Ὁμιλίᾳ Αὐτοῦ.

Διάπυρος πρός τόν Ἐνανθρωπήσαντα Θεόν Εὐχέτης,

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

+ Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β΄

Βιβλιογραφία:

Μεγάλου Ἀθανασίου, Περί Ἐνανθρωπήσεως, Ε.Π.Ε., τόμ. 1ος, σελ. 226 κ. ἑξ..

Ἀντωνίου Παπαδόπουλου
Καθηγητοῦ Α.Π.Θ.

Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἔναντι τῶν διμερῶν διαλόγων

Εἰσαγωγικές Παρατηρήσεις

Ἐπιχειρεῖται σύντομη ἐνημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν γιά τίς πρῶτες προσπάθειες προσεγγίσεως Διαμαρτυρομένων, Ρωμαιοκαθολικῶν, Ἀγγλικανῶν καί Παλαιοκαθολικῶν μέ τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί κυρίως μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο κατά τούς αἰῶνες ἀπό τόν 16ο ὥς τό τέλος τοῦ 19ου.

Δυνατότητες οὐσιαστικῶν ἀποτελεσμάτων

Κατά τούς αἰῶνες ἀπό τόν 16ο ὥς τόν 20ό αἰώνα οἱ δυνατότητες προσεγγίσεως μέ τούς ἑτερόδοξους μέ διάλογο ἦταν οὐσιαστικά ἀνύπαρκτες. Ὁ προσηλυτισμός τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν (Οὐνία), Προτεσταντῶν καί ἡ ἀκαθόριστη διδασκαλία τῶν Παλαιοκαθολικῶν καί Ἀγγλικανῶν δέ βοηθοῦσε σέ οὐσιαστική προσέγγιση.

Λέξεις Κλειδιά	*Ὀνόματα σημαίνοντα*
Μεταρρύθμιση	Λούθηρος
Διαμαρτυρόμενοι	Μελάγχθων Φίλιππος
Ρωμαιοκαθολικισμός	Πατριάρχης Ἰωάσαφ
Οὐνία	Μητροφάνης Κριτόπουλος
Ἀγγλικανισμός	Ἱερεμίας Β'
Ἄγγλοι Ἀνωμότες	Ὁμολογίες καί Σύνοδοι τοῦ
Παλαιοκαθολικοί	17ου αἰώνα.

Ἡ ἐποχή μας χαρακτηρίστηκε ὡς ἐποχή τοῦ διαλόγου καί τῆς ἑνώσεως, ἐπειδή κατ᾽ αὐτήν καταβάλλονται προσπάθειες ἐκ μέρους τῶν διηρημένων «Ἐκκλησιῶν» καί ὁμολογιῶν νά προσεγγίσουν ἡ μία τήν ἄλλη, νά συσφίγξουν τίς σχέσεις μεταξύ τους καί νά φθάσουν, εἰ δυνατόν, στήν ἕνωση. Ἡ κίνηση αὐτή προσέλαβε ἰδιάζουσα σημασία καί προσείλκυσε τήν προσοχή τῶν συγχρόνων μας ἐπειδή (σ᾽ αὐτή τήν κίνηση) συμμετέχει καί ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ὄχι βέβαια ὡς μία τῶν ὁμολογιῶν ἤ λοιπῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλ᾽ ὡς ἡ Ἐκκλησία, ἀφοῦ οὐδέποτε ἀπέβαλε τήν αὐτοσυνειδησία της ὅτι ταυτίζεται μέ τή Μία, Ἁγία, Καθολική καί Ἀποστολική Ἐκκλησία.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καλλιέργησε διάλογο μέ εἰδωλολάτρες, αἱρετικούς καί ἀλλοφύλλους, καρπό καί προϊόν τῆς καθολικότητας καί τῆς οἰκουμενικότητάς της. Φορεῖς τοῦ διαλόγου ἦσαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί οἱ «διαβεβηκότες τήν ἐν Χριστῷ νηπιότητα» μοναχοί. Ὁ βίος τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί ὅλων τῶν ἁγίων ἦταν ἕνας ἀδιάλειπτος διάλογος πρός τούς ἀντιπάλους, φίλους, ἑαυτούς καί πρός τόν Θεό.

Ἦταν πολύ φυσικό, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία μας εἶναι Ἐκκλησία διαλεγομένη, νά μή βρεθεῖ μακριά ἀπό τόν οἰκουμενικό διάλογο τῆς ἐποχῆς, τοῦ αἰώνα μας. Ἡ συμμετοχή τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας στό διάλογο ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα ἔξοδο καί προσπάθεια αὐτῆς, τῆς Ἐκκλησίας, νά δώσει λόγο «παντί τῷ αἰτοῦντι» καί νά πληροφορήσει τούς ἑτεροδόξους «περί τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος». Ἐπειδή ἀκόμη καί σήμερα ἐκφράζονται φόβοι ὡς πρός τήν ἐπιτυχία ἑνός τέτοιου διαλόγου καί πολλοί διερωτῶνται μήπως ἡ Ἐκκλησία ρίπτεται πρό τοῦ προτεσταντικοῦ ὁδοστρωτῆρος καί ἐμπλέκεται σέ συζητήσεις ἀνωφελεῖς ἤ ἀκόμη καί ἐπιζήμιες μέ Ρωμαιοκαθολικούς, Παλαιοκαθολικούς, καί λοιπούς ἑτεροδόξους, θά ἀναφερθοῦμε στή μορφολογία τοῦ διαλόγου, θά ἐπισημάνουμε τή συμβολή τῆς Ὀρθοδοξίας στήν ἐπικράτηση τῆς ὑγιαινούσης χριστιανικῆς πίστεως σέ συνδυασμό μέ τήν προσπάθεια διατηρήσεως τῆς ἑνότητας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Εἶναι γνωστό ὅτι τόν διάλογο μέ τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἐπιδίωξε ὁ Προτεσταντισμός εὐθύς ἀμέσως μετά

τήν ἐμφάνισή του, ἐνῶ ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἀνταποκρίθηκε στήν πρόκληση αὐτή ἐκδηλώνοντας ἔτσι τήν εὐθύνη της. Ἤδη πρῶτος ὁ ἴδιος ὁ Μαρτίνος Λούθηρος, λίγο μετά τήν ἔναρξη τῆς Διαμαρτυρήσεως, δηλ. τό 1519, ἐπικαλέστηκε τήν Ἑλληνική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Τό ἴδιο κάνουν καί οἱ Μεταρρυθμιστές στά συμβολικά τους βιβλία. Ἐπίσης ὁ Φίλιππος Μελάγχθων τό 1559 ἀπευθύνθηκε προσωπικά μέ ἐπιστολή του πρός τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἰωάσαφ Β′ τόν Μεγαλοπρεπή καί ἐπιδίωξε ἐπικοινωνία μέ τήν Ἀνατολική Ἐκκλησία. Ἔτσι ὁ Λούθηρος, ὁ Μελάγχθων καί οἱ συντάκτες τῶν συμβολικῶν κειμένων ἐπιδίωξαν γνωριμία μέ τήν Ἐκκλησία μας καί ἐμφανίστηκαν νά συμφωνοῦν μέ τούς Ὀρθοδόξους στά ἑξῆς τρία σημεῖα : α) στήν ἀπόρριψη τοῦ παπικοῦ πρωτείου, β) στήν ἀπόρριψη τοῦ καθαρτηρίου πυρός, καί γ) στήν ἀπόρριψη τῆς στερήσεως τοῦ ποτηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἀπό τούς λαϊκούς. Ἀπό πλευρᾶς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὁ Πατριάρχης Ἰωάσαφ Β′ (1555-1565) ἀνταποκρινόμενος στήν πρόσκληση ἐκείνη ἔστειλε τόν Δημήτριο Μυσό, διάκονο ἀπό τή Θεσσαλονίκη, νά ἐπισκεφθεῖ τούς ἀρχηγούς τῆς μεταρρυθμίσεως καί στή συνέχεια νά ἐνημερώσει τούς ὀρθοδόξους περί τῆς διδασκαλίας τους. Ἀπό τίς περιγραφές καί τίς ἐκθέσεις πού προφανῶς ἔκανε ὁ Μυσός ἐπιστρέφοντας στό πατριαρχεῖο, διαπιστώθηκε ὅτι οἱ διαφορές Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί Διαμαρτυρήσεως ἦσαν πολλές. Ἔτσι ὁ καιρός τότε δέν κρινόταν κατάλληλος γιά μία οὐσιαστική ἐπικοινωνία. Ἄλλη μία προσπάθεια προσεγγίσεως Ὀρθοδόξων καί Διαμαρτυρομένων ἔγινε στήν Πολωνία τόν 16ο αἰώνα, ὅταν ἐπί βασιλέως Σιγισμούνδου Γ′ ἡ Οὐνία ἐπιδίωξε νά ἀφανίσει προτεστάντες καί Ὀρθοδόξους στή χώρα αὐτή. Οἱ ἑνωτικές ὅμως ἐκεῖνες προσπάθειες εἶχαν περισσότερο πολιτικό καί λιγότερο θεολογικό περιεχόμενο. Ἡ σπουδαιότερη ὅμως ἑνωτική προσπάθεια τοῦ 16ου αἰώνα ἔγινε ἐπί πατριαρχείας Ἱερεμίου Β′ μεταξύ αὐτοῦ καί τῶν θεολόγων τῆς Τυβίγγης. Ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β′ στίς τρεῖς ἀποκρίσεις του πρός τους θεολόγους τῆς Τυβίγγης ἄνοιξε νέους ὁρίζοντες καί ἀποκάλυψε στούς Διαμαρτυρόμενους ἕνα ἄγνωστο γι᾽ αὐτούς χριστιανικό κόσμο, τόν κόσμο τῆς Ἀνατολῆς. Ταυτόχρονα καταδείχτηκε τότε τό μεγάλο χάσμα πού χώριζε τήν Ὀρθοδοξία ἀπό τούς

Διαμαρτυρομένους. Ἀξιόλογη εἶναι ἐπίσης καί ἡ προσπάθεια τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου, διά τοῦ ὁποίου καί ἐπί θεολογικοῦ κυρίως ἐπιπέδου, ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία προσπάθησε νά πληροφορήσει στούς Διαμαρτυρομένους τό περιεχόμενο τῆς πίστεώς της. Χαρακτηριστικό τῶν πρώτων αὐτῶν ἐπαφῶν Ὀρθοδοξίας καί Προτεσταντῶν ἐπί Ἱερεμία Β', καί Μητροφάνους Κριτοπούλου, ἤ ἀκριβέστερα ἡ περίοδος ἀπό τόν Μελάγχθονα ὡς τόν Κύριλλο τόν Λούκαρη, εἶναι ὅτι οἱ τρεῖς κυριότεροι κλάδοι τοῦ προτεσταντισμοῦ Λουθηρανισμός-Καλβινισμός-Ἀγγλικανισμός, οἱ ἀκροπόλεις τῆς Διαμαρτυρήσεως Βυρτεμβέργη, Τυβίγγη, Γενεύη, Λονδίνο, προσπαθοῦν νά συνάψουν σχέσεις μέ τούς Ὀρθοδόξους. Οἱ διαμαρτυρόμενοι μέ τούς καλύτερούς τους ἐκπροσώπους ἔκρουαν μέ φόβο καί ἐλπίδα τή θύρα τῆς Ὀρθοδοξίας ὑποβάλλοντας πρός ἔγκριση τήν περιβόητη Αὐγουσταία Ὁμολογία τους, ἐνῶ ὁ Ἱερεμίας, ὁ Μητροφάνης Κριτόπουλος κατέβαλλαν προσπάθειες νά καταστήσουν σ' αὐτούς γνωστή τήν Ὀρθοδοξία, τήν ὁποία ἐκεῖνοι γνώριζαν πολύ λίγο. Ἀντίθετα πρός τόν Ἱερεμία, τόν Κριτόπουλο, ὁ Κύριλλος Λούκαρις προσπάθησε νά συνάψει ἄλλης μορφῆς ἐπικοινωνία μέ τούς Διαμαρτυρομένους· ὄχι θεολογική ἀλλά ἐκκλησιαστικοπολιτική. Ὁ λυσσώδης ἀγώνας πού ἄρχισε μεταξύ Διαμαρτυρήσεως καί Ρωμαιοκαθολικισμοῦ ἐπηρέασε τήν Ἀνατολή. Στίς ἀρχές τοῦ 17ου αἰώνα διεξήγετο ἐπί Ὀρθοδόξου ἐδάφους κραταιά πάλη Ρωμαιοκαθολικῶν καί Προτεσταντῶν, καί τῶν δύο κατά τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἀποτέλεσμα τῆς πάλης ἐκείνης ὑπῆρξε ἡ «λουκάρειος» ὁμολογία πού δημιούργησε μέ τό καλβινικό περιεχόμενό της τεράστιο πρόβλημα. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπέκρουσε κατά τρόπο πού προκάλεσε τόν θαυμασμό κάθε ἀπόπειρα διεισδύσεως καί τοῦ παπισμοῦ καί τοῦ προτεσταντισμοῦ στήν Ἀνατολή. Ἔτσι ἡ ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας φάνηκε στή φάση αὐτή τῆς ἱστορίας της μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς δογματικῆς της διδασκαλίας, ἡ ὁποία ὅπως παρατήρησε εἰδικός θεολόγος, ὁ ἀείμνηστος καθηγητής Ἰω. Καρμίρης «κέκτηται οὐ σμικράν σημασίαν». Ἡ ἑνότητα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐκφράστηκε στίς συνόδους τοῦ 17ου αἰώνα πού ἔγιναν τέσσερις στήν Κωνσταντινούπολη τό 1638, τό 1642, τό 1672, καί τό 1697, μιά στό Ἰάσιο τό 1642, καί μία στά Ἱεροσόλυμα τό 1672.

Οἱ Σύνοδοι αὐτές καθόρισαν τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στόν Προτεσταντισμό καί ἐξέδωκαν ὑψίστης σημασίας κείμενα δογματικοῦ περιεχομένου. Παράλληλα πρός τίς ἀποφάσεις τῶν συνόδων αὐτῶν ὑπάρχουν ἀπό τήν περίοδο αὐτή καί οἱ ὁμολογίες τοῦ μητροπολίτου Κιέβου Πέτρου Μογίλα καί τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου. Καί εἶναι βέβαια ἀληθές ὅτι οἱ ὁμολογίες αὐτές ἐπειδή ἔχουν ἔντονο ἀντιπροτεσταντικό χαρακτήρα, φέρουν ἴχνη λατινικῆς ἐπιδράσεως, θέμα μέ τό ὁποῖο γράφηκαν ἀρκετά καί μέ τό ὁποῖο ἀσχολήθηκε καί τό Α΄ Διορθόδοξο Θεολογικό Συνέδριο στήν Ἀθήνα τό 1936. Ἐπί τοῦ θέματος τῶν ἐπιδράσεων ἀρκούμαστε νά παρατηρήσουμε τοῦτο· ὅτι δηλ. οἱ ἐπιδράσεις ἀσκήθηκαν ὄχι ἐπί τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τῆς διδασκαλίας της, ἀλλά ἐπί τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας καί ἀκριβέστερα ἐπί μεμονωμένων ἐκπροσώπων της.

Ἡ Ὀρθοδοξία κατά τήν περίοδο αὐτή γνωστοποίησε τό περιεχόμενο τῆς πίστεώς της καί πρός ἕνα ἄλλο κέντρο τοῦ προτεσταντισμοῦ, τό Λονδίνο, ἀφοῦ ἦλθε σέ ἐπαφή μέ τήν Ἀγγλικανική Ἐκκλησία. Σοβαρές προσπάθειες Ὀρθοδόξων καί Ἀγγλικανῶν Ἀνωμότων ἔγιναν κατά τόν 18ο αἰώνα, ἐνῶ ἀπό τόν 19ο αἰώνα, ἡ λεγομένη «ὑψηλή ἐκκλησιαστική μερίς» τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας ἄρχισε νά ἀντικρούει τόν χαρακτηρισμό ὅτι εἶναι προτεσταντική Ἐκκλησία. Ἀξίζει νά ἀναφερθοῦμε ἐπίσης στίς φιλοορθόδοξες ἐκδηλώσεις τῶν παναγγλικανῶν συνεδρίων τοῦ Lambeth, στά ὁποῖα παίρνουν μέρος ὅσοι ἀνήκουν στήν Ἀγγλικανική Ἐκκλησία.

Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μέ ἐγκύκλιο «τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1838» προσπάθησε νά ἐνισχύσει τούς Ὀρθοδόξους τῆς Ἀνατολῆς, καί ἰδίως τῆς Συρίας, Αἰγύπτου καί Παλαιστίνης ἀπό φανατικούς ἱεραποστόλους, ἀπό τά βλάσφημα τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, ἐνῶ τό 1848 Ὀρθόδοξοι Πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς ἀπάντησαν πρός τόν Πάπα Πίον Θ΄, πού προέτρεπε τούς Ἀνατολικούς, σέ ἕνωση ἤ μᾶλλον ὑποταγή στή Ρώμη. Ἐπίσης ἀξίζει νά ἀναφερθοῦμε στήν ἀπόρριψη τῆς παπικῆς προσκλήσεως ἀπό τόν πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ΄ γιά συμμετοχή στήν Α΄ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ (1870), κατά τήν ὁποία δογμάτισε ἡ Ρωμαϊκή Ἐκκλησία τό πρωτεῖο καί τό ἀλάθητο τοῦ Πάπα. Λίγο πρό τῆς

ἐκπνοῆς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (1895) ὑπάρχει καί ἡ ἀπάντηση τῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρός τόν Πάπα Λέοντα ΙΓ', πού καλοῦσε τούς Ὀρθοδόξους σέ ἕνωση μέ τόν παπικό θρόνο μέ τίς ἀρχές τῆς Οὐνίας.

Πρέπει τέλος νά ποῦμε ὅτι μετά τήν ἐμφάνιση τῆς παλαιοκαθολικῆς κινήσεως ἀπό τήν πρώτη Βατικάνειο (1870) ἔγιναν μέ πρωτοβουλία τῶν Παλαιοκαθολικῶν τά συνέδρια τῆς Βόννης 1874-1875, στά ὁποῖα ἔλαβαν μέρος Ὀρθόδοξοι καί Ἀγγλικανοί.

Ἐπειδή ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, κατά τούς αἰῶνες αὐτούς, τούς τόσο δύσκολους, ὄχι μόνο κράτησε ἀλώβητη τήν ὀρθόδοξη πίστη ἀλλά πρόβαλε αὐτή μέ σαφήνεια καί ρωμαλαιότητα, νομίζω ὅτι δέν πρέπει νά μιλᾶμε γιά «κατάπτωση» αὐτῆς, ἔστω καί ἄν ἐννοοῦν ὅσοι χρησιμοποιοῦν τέτοιες λέξεις, τήν ἔλλειψη μεγάλων θεολόγων. Σήμερα ξένοι θεολόγοι καί μάλιστα Λουθηρανοί, ἀποδίδουν στό Λούθηρο καί στούς πρώτους Διαμαρτυρόμενους εὐθύνη γιατί δέν ἐπιδίωξαν νά γνωρίσουν καλύτερα τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Εἶναι λυπηρό, παρατηρεῖ Λουθηρανός καθηγητής τῆς Νορβηγίας, πού ὁ Λούθηρος δέ στράφηκε πρός Ἀνατολάς, ἀλλά μᾶς ἔρριψε στό γνωστό χάος.

Μετά τό κατατοπιστικό αὐτό εἰσαγωγικό σημείωμα θά προχωρήσουμε στήν ἐξέταση τῶν θεολογικῶν Διαλόγων κατά τόν αἰώνα μας. *Ἐπειδή ὁ Διάλογος Ὀρθοδόξων-Ρωμαιοκαθολικῶν εἶναι ὁ σπουδαιότερος, θά προτάξουμε αὐτόν καί θά ἐπακολουθήσουν οἱ Διάλογοι Ὀρθοδόξων Παλαιοκαθολικῶν, Ὀρθοδόξων- Ἀγγλικανῶν, Ὀρθοδόξων-Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν (Μή Χαλκηδονίων), καί τέλος θά κλείσουμε μέ τούς δύο Διαλόγους Ὀρθοδόξων- Λουθηρανῶν καί Ὀρθοδόξων - Μετερρυθμισμένων.*

Α. *Σχέσεις Ὀρθοδόξων καί Ρωμαιοκαθολικῶν ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα ὥς τήν ἔναρξη τοῦ ἐπίσημου Θεολογικοῦ Διαλόγου.*

Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ′ στήν Ἐγκύκλιό του στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας ἐκτός τῶν ἄλλων θεμάτων ἔθεσε καί τό θέμα τῆς δυνατότητας προσεγγίσεως τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐν πνεύματι ἀγάπης πρός τούς δύο κλάδους τοῦ δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ, τή ΡΚαθολική Ἐκκλησία καί τόν Προτεσταντισμό.

Ἡ ἀπάντηση τῶν Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ὑπό τίς τότε ἐπικρατοῦσες συνθῆκες ἦταν ὄχι εὐνοϊκή γιά μιά τέτοια προσέγγιση. Οἱ αὐτοκέφαλες ὀρθόδοξες ἐκκλησίες γνώριζαν ἐπιπλέον ὅτι πολλές προσπάθειες κατά τό παρελθόν πρός ἕνωση προσέκρουσαν σέ ἀνυπέρβλητες δυσκολίες. Οἱ προσπάθειες τοῦ παρελθόντα αἰώνα μεταξύ Ὀρθοδόξων καί Ρωμαιοκαθολικῶν ὄχι μόνο δέν κατέληξαν στήν πραγματοποίηση τῆς ἐπιθυμητῆς ἑνώσεως, ἀντιθέτως συνετέλεσαν σέ μείζονα διάσταση.

Οἱ Ἕλληνες εἶχαν καί πρόσθετους λόγους νά εἶναι δυσαρεστημένοι μέ τό Βατικανό, τό ὁποῖο οὔτε βοήθησε τόν ἀγώνα τους ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας ἀπό τόν ζυγό τῶν Τούρκων, οὔτε ἔδωσε τή δέουσα προσοχή γιά διάλογο, ὅταν αὐτός (ὁ διάλογος) ἐπιδιώχθηκε ἀπό ἐπιφανεῖς Ἕλληνες ἀγωνιστές. Ἐπιπλέον ὁ προσηλυτισμός πού ἀσκοῦσε ἡ Ρώμη μέ τή φραγκολατινική προπαγάνδα μετά τήν κηρυχθεῖσα ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, ἐπέτεινε τήν ἀντίθεση τῶν Ἑλλήνων. Συνεπῶς ἡ ἄρνηση τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας νά προωθηθεῖ ἕνας διάλογος ἦταν τότε στάση προφυλάξεως, πράγμα πού ἔπραξαν καί ἄλλες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες. Ἡ δεύτερη Ἐγκύκλιος, ἀνταπάντηση τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου Ἰωακείμ τό 1904 στίς ἀπαντήσεις τῶν αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν, ἐκφράζει κατανόηση καί αἰτιολογεῖ τήν ἀρνητική μᾶλλον στάση τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν γιά μία τότε πιθανή προσέγγιση μέ τούς Ρωμαιοκαθολικούς. Ὡς πρός τόν διενεργούμενο προσηλυτισμό ἐκ μέρους τῆς ΡΚαθολικῆς Ἐκκλησίας ὁ πατριάρχης Ἰωακείμ ἀνταπαντώντας «*πρός τόν Μακαριώτατον Ἀθηνῶν καί Πρόεδρον τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*». (Ἀριθμ. Πρωτ. 4185/10 Ἰουνίου

1904) ἔγραφε τά ἑξῆς: «*Ὅτι δέ ἡ κατ᾽ εὐχήν λύσις καί τῶν ἄλλων ζητημάτων ἔχει καί πλείονας τάς δυσχερείας, τοῦτο οὐδέ ἡμᾶς λέληθεν, ἴσμεν δέ καί αὐτοί καί συνομολογοῦμεν τοῖς γερασμιωτάτοις ἐν Χριστῷ ἀδελφοῖς, ὅτι τάς δυσκολίας ἐπαυξάνουσιν αἱ παντοῖαι τῶν ἀπό τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καί πολλῶν ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων ἀπόπειραι τοῦ σαγηνεύειν καί προσηλυτίζειν εἰς τάς οἰκείας μάνδρας τούς ἀπό τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*».

Ἐνῶ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τό 1920 μέ τή γνωστή Ἐγκύκλιό του *Πρός τάς ἁπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ*, ὑπογράμμιζε τήν ἀνάγκη ἀπομακρύνσεως κάθε δυσπιστίας, γιά νά ἐνισχυθεῖ ἡ ἀγάπη, προϋπόθεση τῆς συμπήξεως τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν, τό Βατικανό προέβαλε τήν ἄποψη ὅτι ὁ μόνος τρόπος ἑνώσεως εἶναι ἡ πλήρης ὑποταγή ὑπό τήν παπική κηδεμονία. Αὐτή ἡ ἄποψη ἐκδηλώθηκε μέ τήν περίφημη ἐγκύκλιο Mortalium Animos (1923), τρία δηλ. ἔτη μετά τήν Ἐγκύκλιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἑπτά ἔτη βραδύτερον τό 1930, ἡ Προκαταρκτική Ἐπιτροπή Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πού συνῆλθε στό Ἅγιο Ὄρος στήν Ἱερά Μονή Βατοπεδίου, χαρακτήρισε τίς σχέσεις της πρός τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία, ὡς σχέσεις προφυλάξεως καί ἀμύνης, λόγω τοῦ προσηλυτισμοῦ διά τῆς οὐνίας. Ἐξάλλου τό συνέδριο τῆς Μόσχας (1948) χρησιμοποίησε σκληρότερη γλώσσα γιά τή Ρώμη καί συγκεκριμένως ἔκανε λόγο «*περί βαρβάρου ἁμαρτωλοῦ πτώσεως ἐν ᾗ ὡδηγήθη ἡ δυτική ἐκκλησία*... διά τῆς ἀντιχριστιανικῆς καί ἀντιδημοκρατικῆς πολιτικῆς αὐτῆς».

Ἡ Α′ Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Ρόδος 1961) ἀποτελεῖ τήν ἐπίσημη προσπάθεια γιά τήν προώθηση τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων. Ἡ Ὀρθοδοξία τείνει χεῖρα φιλίας πρός τό Βατικανό ἐν πνεύματι της κατά Χριστόν ἀγάπης, χωρίς νά παραβλέπει τά βασικά αἴτια διχογνωμίας περί τήν πίστη καί τή διοίκηση. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία πάντοτε ἀναφερόταν ρητῶς στήν ἀνάγκη ἡ Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία νά ἀναθεωρήσει τή θλιβερή τακτική τοῦ προσηλυτισμοῦ καί τῆς οὐνίας.

Μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς Β′ Βατικανῆς Συνόδου στή Ρώμη (1962-1965) δέν εἶχε σημειωθεῖ οὔτε ἕνα βῆμα προσεγγίσεως Ὀρθοδόξων καί Ρωμαιοκαθολικῶν. Ἡ Ἑλλαδική Ἐκκλη-

σία, ἐπειδή πίστευε στήν ἀνάγκη δημιουργίας προϋποθέσεων γιά προσέγγιση τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, προσκάλεσε τήν τελευταία νά μετάσχει μέ ἐκπροσώπους της στόν ἑορτασμό τῆς 1900ῆς ἐπετείου τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στήν Ἀθήνα. Στόν ἑορτασμό ἐκεῖνο ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος προσέδωσε ὄχι μόνο πανορθόδοξο ἀλλά καί παγχριστιανικό χαρακτήρα. Δυστυχῶς ὅμως ἡ Ρώμη ἀρνήθηκε συμμετοχή, πρᾶγμα πού λύπησε τήν Ἐπιτροπή τοῦ ἑορτασμοῦ καί τήν ἴδια τήν Ἐκκλησία.

Παρά ταῦτα πολλοί θεολόγοι αἰσθάνονταν τήν ἀνάγκη νά καλλιεργοῦν ἀγαθές σχέσεις μέ τούς Ρωμαιοκαθολικούς καί τήν Ἐκκλησία τους πρός δημιουργία καταλλήλου κλίματος. Κατά τήν Α′ Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Ρόδος 1961) τό θέμα σχέσεων Ὀρθοδόξου καί Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας διατυπώθηκε ὡς ἑξῆς: «*Ὀρθοδοξία καί Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία. α) Μελέτη τῶν μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν θετικῶν καί ἀρνητικῶν στοιχείων. β) Καλλιέργεια σχέσεων ἐν τῷ πνεύματι τῆς κατά Χριστόν ἀγάπης, λαμβανομένων ἰδίᾳ ὑπ᾽ ὄψιν τῶν ὑπό τῆς πατριαρχικῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1920 προβλεπομένων σημείων*».

Ἔτσι εἶχε τό ὅλο θέμα τῶν σχέσεων Ὀρθοδοξίας καί Ρωμαιοκαθολικισμοῦ πρίν ἀπό τήν ἔναρξη τῆς Β′ Βατικανῆς Συνόδου. Ἡ ἀποστολή ἤ μή παρατηρητῶν στή Β′ Βατικανή Σύνοδο συνδεόταν μέ τό πρόβλημα τῆς οὐνίας. Ἡ δράση τῶν οὐνιτῶν στήν Ἑλλάδα ἔθιγε τή φιλοτιμία τῶν Ἑλλήνων καί τό ἐκκλησιολογικό αὐτῶν φρόνημα καί ἐπιδροῦσε ψυχολογικῶς σ᾽ αὐτούς κατά τρόπο ἀρνητικό. Ἡ οὐνία θεωροῦνταν πάντοτε στήν Ἑλλάδα, ὅπως ἄλλωστε σ᾽ ὁλόκληρο τόν ὀρθόδοξο κόσμο, ὁ δολιότερος τρόπος πού ἐπινόησαν οἱ Ἰησουΐτες πρός διείσδυση στούς ὀρθοδόξους λαούς. Οὔτε μεταξύ τῶν Ἑλλήνων οὔτε μεταξύ τῶν ὀρθοδόξων λαῶν μποροῦσε ἡ οὐνία νά ἐκληφθεῖ ὡς «χρυσῆ γέφυρα» ἑνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Εἴδαμε ὅτι οἱ Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ἀπαντώντας στό Γράμμα τοῦ Ἰωακείμ Γ′ δέν ἀπέκλεισαν τό ἐνδεχόμενο τῆς προσεγγίσεως τῶν Ἐκκλησιῶν παρά τόν ἀσκούμενο προσηλυτισμό καί ἐκ τοῦ παπισμοῦ. Εἰδικότερα ἡ Ἑλλαδική Ἐκκλησία ὑπογράμμισε ὅτι τότε καί ὑπό τίς συνθῆκες πού ἐπικρατοῦσαν δέν ἦταν εὔκολο νά προωθηθεῖ τό θέμα τῆς

ένώσεως καί διότι κατά τό παρελθόν όλες οἱ προσπάθειες ἀπέτυχαν, ἀλλά καί διότι οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἀπογοητευμέ νοι ἀπό τή συμπεριφορά τῆς Ἅγιας Ἕδρας, ἔναντι τοῦ ἱεροῦ ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων κατά τήν περίοδο τῆς Ἐπαναστάσεως. Παρά ταῦτα δέν ἔπαυσε τό ὅλο θέμα νά ἀπασχολεῖ καί τήν Ἑλλαδική Ἐκκλησία καί ὅλες τίς λοιπές Ὀρθόδοξες, ὅπως φαίνεται ἀπό τά Πρακτικά τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἁγίου Ὄρους τό 1930.

Τό θέμα σχέσεως Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρός τή Ρωμαιοκαθολική ἀνεγράφη μεταξύ τῶν θεμάτων τῆς Α′ Πανορθοδόξου στή Ρόδο, κατά δέ τήν Β′ Πανορθόδοξη Διάσκεψη πού συνῆλθε ἐπίσης στή Ρόδο τό 1963, ἐπειδή προέκυψε τό ζήτημα ἀποστολῆς ὀρθοδόξων παρατηρητῶν γιά τή Β′ Βατικανή (1962-1965) ἀποφασίσθηκε «*ὅπως ἑκάστη τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐν τῷ εἰδικῷ τούτῳ θέματι ἐνεργήσῃ ἀδεσμεύτως*» καί «*ὅπως ἡ κατά Ἀνατολάς Ὀρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία προτείνῃ τῇ σεβασμίᾳ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ τήν ἔναρξιν διαλόγου μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐπί ἴσοις ὅροις*». Οἱ ἀγαθές ὅμως σχέσεις πού ἑκάστη Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐλευθέρως μπορεῖ νά ἔχει μέ τή Ρωμαιοκαθολική, δέν θά καλλιεργοῦνται ἐξ ὀνόματος τοῦ συνόλου τῆς Ὀρθοδοξίας, γι᾿ αὐτό καί ἡ Γ′ Πανορθόδοξος Ρόδου (1964) ἐξέφρασε τήν εὐχή νά μελετηθοῦν τά «*καθ᾿ ἕκαστα τοῦ θέματος τοῦ διαλόγου τούτου*».

Τό 1964 ἔγινε ἡ γνωστή σ᾿ ὅλους μας συνάντηση στά Ἱεροσόλυμα τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ′ καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου Α′. Σέ κοινό ἀνακοινωθέν ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ «*συνάντησις*» ἐκείνη, «*δέν εἶναι δυνατόν, ἵνα θεωρηθῇ ἄλλως, εἰ μή ὡς ἐκδήλωσις ἀμοιβαίας ἀδελφοσύνης,* ἐμπνευσθεῖσα ὑπό τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, ἀφέντος τοῖς μαθηταῖς *Αὐτοῦ τήν ὑψίστην ἐντολήν τοῦ ἀγαπᾶν ἀλλήλους καί εἶναι ἡνωμένους πρός ἀλλήλους*». Οἱ δύο τότε προσκυνητές -ποιμένες προσευχήθηκαν, «ἵνα ἡ συνάντησις ἐκείνη ᾖ τό σημεῖον καί τό προανάκουσμα τῶν μελλόντων γενέσθαι, πρός δόξαν τοῦ Θεοῦ καί φωτισμόν συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος». Ἡ πρωτοβουλία ἐκείνη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα ἔκανε μεγάλη αἴσθηση στήν Ἑλλάδα, ὅπως φαίνεται ἀπό σειρά δημοσιευμάτων στίς Ἐφημερίδες «Βῆμα», «Καθημερινή», «Ἀκρόπολις», «Ἔθνος»,

«Μακεδονία», καί ἄλλες. Ἐπακολούθησε ἡ ἄρση τῶν ἀναθεμάτων τόν Δεκέμβριο τοῦ 1965 ἀπό τίς Ἐκκλησίες τῆς Ρώμης καί τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καί εἰς μέν τή Ρώμη ἐνῶ συνεδρίαζε ἡ Β' Βατικανή μέ Πρόεδρο τόν Πάπα Παῦλο ΣΤ', εἰς δέ τήν Κωνσταντινούπολη κατόπιν Λειτουργίας στόν Πατριαρχικό ναό παρουσίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου. Τότε ἀποδοκιμάσθηκαν «*τά θλιβερά γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης*». Τό οἰκουμενικό πατριαρχεῖο ἀφοῦ μελέτησε τά γεγονότα τοῦ 1054 διαπίστωσε, ὅτι «*τά ἀναθέματα ἑκατέρωθεν, περιωρίσθηκαν εἰς τά πρωταγωνιστήσαντα πρόσωπα καί δέν ἀνεφέροντο εἰς τάς δύο Ἐκκλησίας Ρώμης καί Κωνσταντινουπόλεως*». Ἡ Δ' Πανορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Γενεύης τό 1968 ἀποφάσιζε, ἀφοῦ ἔγιναν ὁρισμένες εὐχάριστες διαπιστώσεις, «*ὅπως συνεχισθῶσιν καί ἑκατέρωθεν, ἤτοι μεταξύ τῶν κατά τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐπαφαί καί ἐκδηλώσεις ἀδελφικῆς ἀγάπης καί ἀμοιβαίου σεβασμοῦ, πρός τελικήν ὑπερπήδησιν ὑφισταμένων δυσχερειῶν δι' ἕνα καρποφόρον θεολογικόν ἤ θεωρητικόν διάλογον*». Καί ἐνῶ αὐτά ἀποφάσισε ἡ Δ' Πανορθόδοξη Διάσκεψη, κληρικοί, ἀκαδημαϊκοί διδάσκαλοι, καί ἄλλα μέλη τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος διερωτῶνται, πώς μπορεῖ νά προχωρήσει μέ ἐπιτυχία ὁ διάλογος, ἀφοῦ συνεχίζεται ὁ προσηλυτισμός τῆς οὐνίας, ἀκούγονταν ὁρισμένα παράξενα ἀπό θεωρούμενο συντηρητικό καρδινάλιο, ὅτι ἡ πρόσληψη γυναικῶν ὡς λειτουργῶν τοῦ θυσιαστηρίου δέν προσκρούει σέ κανένα δόγμα, καί ἐγείρονταν ἀντιρρήσεις κατά τῆς ἄρσεως τῶν ἀναθεμάτων.

Οἱ σοβαρές μελέτες καθηγητῶν τῶν δύο Θεολογικῶν Σχολῶν καί ἄλλων θεολόγων περί τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου συνετέλεσαν ὄχι μόνο στή γνώση τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου, ἀλλά καί στή δημιουργία προϋποθέσεων· ἐνάρξεως τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης. Ἡ ἄρση τῶν ἀναθεμάτων Ρώμης-Κωνσταντινουπόλεως τό 1965 πυροδότησε θεολογικές καί κανονικές συζητήσεις, ὑπῆρξε ὅμως νέος σταθμός στίς σχέσεις Ὀρθοδόξων καί Ρωμαιοκαθολικῶν.

Ἡ πρώτη ἐπίσημη ἀδελφική ἐκδήλωση πραγματοποιήθηκε μέ τήν ἄφιξη στήν Κωνσταντινούπολη τοῦ πάπα Παύλου ΣΤ' (Ἰούλιος 1967). Τῆς ἐπισκέψεως αὐτῆς προηγή-

θηκαν ἀμοιβαῖες ἐπισκέψεις ἱεραρχῶν. Μέ τήν εὐκαιρία τῆς συναντήσεως αὐτῆς ἐκδόθηκε ἡ παπική βούλα, Anno Ineunte, ἀπόρροια τῆς Unitatis Redintegratio, πού κάνει λόγο *περί ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν*.

Λίγο βραδύτερο, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1967, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἀνταποδίδει τήν ἐπίσκεψη, ἐναγκαλιζόμενος καί πάλι μέ τόν πάπα Ρώμης στήν ἕδρα τοῦ Βατικανοῦ. Ἡ συνάντηση ἐκείνη ἐπισφραγίστηκε μέ κοινή δήλωση πού χαράσσει τίς ἀπαρχές τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου. Ἔτσι ἐγκαινιάστηκε ἡ περίοδος τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης ὥς τό 1980. Κατά τήν Δ′ Πανορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Γενεύης τό 1968 ἀποφασίστηκε ὅπως συνεχισθοῦν οἱ ἑκατέρωθεν, ἤτοι μεταξύ τῶν κατά τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπαφές καί ἐκδηλώσεις ἀδελφικῆς ἀγάπης καί ἀμοιβαίου σεβασμοῦ, μέ σκοπό νά ξεπερασθοῦν οἱ ὑφιστάμενες τότε δυσχέρειες γιά ἕνα καρποφόρο διάλογο θεολογικό. Κατά τήν περίοδο αὐτή ἔκπληξη προκάλεσε συνοδική ἀπόφαση τῆς Μόσχας (1969) περί παροχῆς τῆς θείας Εὐχαριστίας πρός τούς Ρωμαιοκαθολικούς. Ἡ ἀπόφαση αὐτή, εἴκοσι ἔτη μετά τό συνέδριο τῆς Μόσχας (1948), δημιούργησε, ὅπως ἦταν πολύ φυσικό, ἔντονες ἀμφισβητήσεις, καί τελικῶς ἀνεκλήθη.

Εἰδικότερα γιά τήν ἑνότητα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καί γιά τή δημιουργία καλοῦ κλίματος μεταξύ Ὀρθοδόξου καί Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐργάσθηκαν μέ ζῆλο καί ἐπιτυχία οἱ δύο «*εἰρηνοποιοί*», ὁ Πάπας Παῦλος ΣΤ′ καί ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἀθηναγόρας. Οἱ δύο αὐτές προσωπικότητες συνετέλεσαν στό νά ἐπέλθει προσέγγιση τῶν δύο ἐκκλησιῶν,νά δημιουργηθεῖ κλίμα φιλίας καί συναδελφώσεως, ὕστερα ἀπό τήν ἱστορική τους συνάντηση στά Ἱεροσόλυμα (1964), τήν ἄρση τῶν ἀναθεμάτων (1965), καί τίς συναντήσεις Πάπα καί Πατριάρχη στήν Κωνσταντινούπολη καί Ρώμη (1967). Ἔτσι ἐγκαινιάστηκε ἡ ἐποχή τῆς «*καταλλαγῆς*» καί τοῦ «*διαλόγου τῆς ἀγάπης*». Καρπός τῆς «*πρώτης βαθμίδος καταλλαγῆς τῶν δύο ἐκκλησιῶν εἶναι ἡ ἐπιστροφή ἱερῶν λειψάνων πού ἐπί αἰῶνες φυλάσσονταν στή Δύση μέ εὐλάβεια.* Τέτοια λείψανα πού ἐπιστράφηκαν στόν τόπο τῆς προελεύσεως τους εἶναι ἡ Κάρα τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα (1964), τό ἱερό σκῆνος Σάββα

τοῦ Ἡγιασμένου (1965), ἡ Κάρα τοῦ Ἁγίου Τίτου (1966), μέρος τοῦ ἱεροῦ λειψάνου τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου στή Χίο (1967), μέρος τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου, φωτιστοῦ τῶν Σλάβων καί ὁλόκληρης τῆς Εὐρώπης (1974), καί ἰδιαίτερα ἡ ἐπανακομιδή τῶν χαριτοβρύτων λειψάνων τοῦ μεγαλομάρτυρα Ἁγίου Δημητρίου, προστάτη καί πολιούχου τῆς Θεσσαλονίκης καί οἰκουμενικοῦ Ἁγίου (1980). Ἡ ἐπανακομιδή τῶν ἱερῶν λειψάνων χαροποίησε ὁλόκληρο τό ὀρθόδοξο πλήρωμα πού εἶχε τήν εὐκαιρία νά πληροφορηθεῖ ὅτι «κάτι» ἰδιαίτερα καλό συντελεῖται στίς μέρες μας, μεταξύ τῶν χριστιανῶν καί εἰδικότερα μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσεως. Καί, ἔτσι εἶναι, ἀφοῦ ἡ ἐπανακομιδή ἱερῶν λειψάνων ἀποτελεῖ τό «προοίμιο» τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου Ἀνατολῆς καί Δύσεως, ὁ ὁποῖος διάλογος εἶναι πιά γεγονός καί διεξάγεται παρά τίς δυσκολίες.

Ἡ Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία μέ τήν ἐκλογή καί ἐνθρόνιση τοῦ Πάπα Ἰωάννη ΚΓ′ ἐγκαινίασε μία νέα ἐποχή στίς σχέσεις μέ τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Χάραξε στό βραχύ διάστημα τῆς παραμονῆς τοῦ Πάπα Ἰωάννη ΚΓ′ στό θρόνο μιά νέα γραμμή πού ὁδηγεῖ τήν Ἐκκλησία του στόν οἰκουμενικό διάλογο σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τῆς ἀρχιερατικῆς προσευχῆς τοῦ Κυρίου. Τό νέο πνεῦμα καλλιεργεῖ τήν ἀλλαγή στίς σχέσεις τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἰδιαίτερα πρός τήν Ὀρθοδοξία. Ἐκτιμώντας τή συμβολή τοῦ Πάπα Ἰωάννη ΚΓ′ στή δημιουργία καλοῦ κλίματος ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας σέ Δήλωσή του, κατά τή συνεδρία τῆς Ἁγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου, μέ ἀφορμή τήν πληροφορία τοῦ θανάτου τοῦ Πάπα Ἰωάννη ΚΓ′, εἶπε τά ἑξῆς : «*Ἀπό τῆς ἐκλογῆς καί ἐνθρονίσεως εἰς τόν θρόνον τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης, τῆς Α. Ἁγιότητος, τοῦ Πάπα Ἰωάννου ΚΓ′ ἐδοκιμάσαμεν, ἐκ προοιμίων, τό εὐχάριστον συναίσθημα, ὅτι μελλοντικῶς αἱ σχέσεις μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τοῦ Βατικανοῦ θά ὑφίσταντο ἐξελίξεις σημαντικάς, προοιωνιζούσας τήν ἐν πνεύματι Χριστοῦ προσέγγισιν καί συνεργασίαν μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσεως*». Συνεχιστής τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ὑπῆρξε ὁ διάδοχος τοῦ Πάπα Παῦλος ΣΤ′, ὁ ὁποῖος σέ Γράμμα του πρός τόν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα διαπίστωνε ἁρμονία μεταξύ τῶν ἀποφάσεων τῆς Γ′ Πανορθοδόξου Διασκέψεως καί τοῦ Συνοδικοῦ Διατάγματος

τῆς Β΄ Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ πού ἀρχίζει μέ τίς λέξεις «*Unitatis Redintegratio*» δηλ. «ἐπανολοκλήρωσης τῆς ἑνότητος». Στό Γράμμα ἐκεῖνο τῆς 31ης Μαρτίου 1965 ὁ Πάπας Παῦλος ΣΤ΄ ὑπενθύμιζε στόν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα, ὅτι ἕνα ἀπό τά ἐλατήρια πού ὤθησε τόν προκάτοχό του πρός σύγκληση τῆς Β΄ Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ, ἦταν ἡ μέριμνά του, ὅπως συμβάλλει στήν ἀποκατάσταση τῆς ἑνότητας μεταξύ ὅλων τῶν χριστιανῶν. Ἐπίσης ὁ Πάπας Παῦλος βεβαίωσε ὅτι ἡ φροντίδα αὐτή διέκρινε ὅλους τούς πατέρες τῆς Συνόδου πού συμμερίζονταν τό ἐνδιαφέρον τοῦ Πάπα Ἰωάννη καί γι᾽ αὐτό ὅλοι ἐπιδοκίμασαν τό Διάταγμα γιά τόν Οἰκουμενισμό. Τό Διάταγμα γιά τόν Οἰκουμενισμό ἐμπνέεται καθολοκληρία ἀπό τή θέληση τοῦ διαλόγου καί τήν πεποίθηση γιά τήν ἀνάγκη δημιουργίας τῶν καταλλήλων συνθηκῶν εὐνοϊκῆς ἀτμόσφαιρας γιά παραπέρα ἀνάπτυξη καλοῦ κλίματος.

Ἡ πρώτη βαθμίδα «καταλλαγῆς» συντελέστηκε στό ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Ἀπό τότε, χωρίς νά ἀγνοοῦνται τά προβλήματα πού ἔχουν ἐγερθεῖ οἱ δύο «εἰρηνοποιοί» «*ἐν εἰρήνῃ κατελθόντες καί τήν πρός Ἐμμαούς, τῷ Ἀναστάντι Κυρίῳ συμπορευόμενοι, ἀναλαβόντες καί ἀφορῶντες εἰς τήν κλᾶσιν τοῦ ἄρτου, ἐπορεύθησαν τήν ἄχρι τοῦ νῦν ὁδόν, ἐν ἀγάπῃ διαλεγόμενοι*». Ἡ ἐπανακομιδή ἱερῶν λειψάνων, τοποθετημένη στό ὅλο πνεῦμα καταλλαγῆς, δημιουργεῖ νέες δυνατότητες γιά παραπέρα συνεργασία, ἀφοῦ ἡ χειρονομία τῆς ἀποδόσεως ἱερῶν λειψάνων ἀπό τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται ὡς ἔκφραση τῆς «*ἐπαναποκαλυφθείσης ἀδελφοσύνης*» καί συμβάλλει στήν αὔξηση τῆς ἁγίας ἑνότητας ἐν Κυρίῳ. Ὅταν ὁ Πάπας Παῦλος ΣΤ΄ ἀνακοίνωσε τήν 23η Ἰουνίου 1964 ἐπίσημα ἐνώπιον τοῦ ἱεροῦ κολλεγίου τῶν καρδιναλίων τήν ἀπόφασή του γιά ἐπιστροφή τῆς τιμίας Κάρας τοῦ πρωτοκλήτου Ἀνδρέα, εἶπε ὅτι «κύριον μέλημά του» ὑπῆρξε ἡ συνέχιση τῶν ἐργασιῶν τοῦ ζωτικοῦ ἔργου τῆς Β΄ Βατικανῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Συνέδεσε μέ ἄλλα λόγια τή χειρονομία του ἐτούτη μέ τίς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου. Ἐπίσης μίλησε γιά εὐκαιρία πού δίνεται στή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία νά προσθέσει στήν ὑπόθεση τῆς ἑνώσεως ἕνα νέο γεγονός, τό ὁποῖο ἄν καί παραμένει μέσα στά ὅρια περιορισμένων καί ἁπλῶν γεγονότων ἐντούτοις

περιλαμβάνει σπουδαιότητα ὑψίστης σημασίας. «*Ἐπιθυμοῦμεν*» εἶπε ἀκόμα, «*νά ἀποδείξωμεν τόν σεβασμόν μας πρός τήν Ἑλληνικήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὥς καί τήν πρόθεσίν μας νά ἀνοίξωμεν πρός αὐτήν τήν ἀδελφικήν μας καρδίαν ἐν τῇ πίστει, καί τῇ ἀγάπῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*».

Πορεία πρός Θεολογικό Διάλογο

Οἱ Ρωμαιοκαθολικοί εἶχαν ἐντάξει τό ὅλο θέμα τῆς ἀποδόσεως ἱερῶν λειψάνων ἐντός τοῦ πνεύματος τῆς Β′ Βατικανῆς.

Παρά τά λεγόμενα καί διαλαλούμενα γιά τή νέα ἐποχή στίς σχέσεις Ὀρθοδόξου καί Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐκφράζονταν καί ἐπιφυλάξεις ὄχι μόνο ἀπό τόν ἁπλό λαό ἀλλά καί ἀπό ὑπεύθυνους ἐκκλησιαστικούς ἡγέτες. Φοβοῦνταν πολλοί μήπως ὑπάρχουν «ἀπόκρυφες σκέψεις καί ἐπιδιώξεις τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ′». Ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος φοβούμενος μήπως γίνει ἐκμετάλλευση τοῦ γεγονότος ἀπό τήν πλευρά τῶν ΡΚαθολικῶν, παρότρυνε μέ σχετική Ἐγκύκλιό του, νά μήν παραστοῦν ἀρχιερεῖς στίς τελετές τῆς πελοποννησιακῆς πρωτεύουσας. Συγκεκριμένα φοβόταν ὁ γηραιός προκαθήμενος τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας Χρυσόστομος μήπως γίνει ἐκμετάλλευση ἀπό ΡΚαθολικούς παρουσάζοντας τήν ἐπανακομιδή τῶν ἱερῶν λειψάνων ὡς γεγονός πραγματοποιήσεως τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν.

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι οἱ Ρωμαιοκαθολικοί ἐκπρόσωποι ἐκμεταλλευόμενοι κάθε εὐκαιρία προσπαθοῦσαν νά δημιουργήσουν καλύτερο κλίμα. Ἀναφερόμενοι στό παρελθόν μιλοῦσαν γιά ἀντιθέσεις παρά τό γεγονός ὅτι χάρη στήν ἱερωσύνη Ὀρθόδοξοι καί Ρωμαιοκαθολικοί τελοῦν τά ἴδια μυστήρια. Ὁ καρδινάλιος Μπέα ἐπισημαίνοντας τό πνεῦμα τῆς νέας ἐποχῆς ἔγραφε τά ἑξῆς: «*Ἐπί αἰῶνας ἐζήσαμεν ὡς ξένοι πρός ἀλλήλους, ἐνῶ κοινόν βάπτισμα μᾶς κατέστησεν υἱούς τοῦ Θεοῦ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ἀδελφούς ἀλλήλων. Ἐπί αἰῶνας εὑρέθημεν ἀτυχῶς, πολύ συχνά εἰς ἀντίθεσιν οἱ μέν πρός τούς δέ, ἐνῶ μέ τήν χάριν τῆς ἰδίας ἱερωσύνης ἐπιτελοῦμεν τήν ἰδίαν θειοτάτην εὐχαριστίαν,*

λαμβάνοντες τόν ἴδιον ἄρτον τῆς ζωῆς, κοινωνοῦντες τοῦ ἰδίου ἁγιωτάτου Σώματος τοῦ ἰδίου καί τοῦ μόνου Κυρίου, ὅστις ἦλθε νά προσφέρῃ τήν ζωήν αὐτοῦ· ἵνα τά τέκνα τοῦ Θεοῦ τά διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἕν. Πρό τοῦ μυστηρίου αὐτοῦ παρεκάλεσε τόν Πατέρα <ἵνα πάντες ἕν ὦσι καθώς σύ, Πάτερ ἐν ἐμοί κἀγώ ἐν σοί, ἵνα καί αὐτοί ἐν ἡμῖν ἕν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ μέ ἀπέστειλας> (Ἰω. 17, 21). Ἡ ἑνότης τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀγάπη τῶν χριστιανῶν πρός ἀλλήλους ἦταν τό σημεῖον δι᾽ οὗ ὁ κόσμος θά ἀνεγνώριζε τόν Χριστόν καί τήν θείαν αὐτοῦ ἀποστολήν». Ὁ ἴδιος Καρδινάλιος ἐπισήμανε ἀκόμα ὅτι στήν ἐποχή μας τό Ἅγιο Πνεῦμα μᾶς βοηθεῖ νά ἀντιλαμβανόμαστε ὁλοένα καί περισσότερο, τίς βουλές τοῦ Κυρίου καί τήν εὐθύνη μας σάν χριστιανοί στόν κόσμο. Τό πνεῦμα πού μᾶς ὑποκινεῖ σέ ἀγάπη μᾶς κάνει νά ξαναβροῦμε καί ἐκτιμήσουμε ἀπό τήν ἀρχή, ὅ,τι ἔχουμε κοινό καί ὅ,τι μᾶς ἑνώνει καί νά αἰσθανόμαστε εὐεργετική ὀδύνη γιά ὅ,τι μᾶς χωρίζει, γιά ὅ,τι ἀκόμα δέν μποροῦμε νά ξεπεράσουμε. Πρέπει ὡστόσο ἀπό τώρα νά ἐπικρατήσει ἡ ἀγάπη μέ ἀμοιβαῖο σεβασμό, μέ εὐθύτητα, μέ εἰλικρίνεια, μέ θέληση γιά νά ἀποκαταστήσουμε βαθμιαία τήν ἀδελφοσύνη πού λησμονήθηκε ἐπί αἰῶνες, καί ὅμως διασώθηκε.

Ὅσοι μιλοῦσαν γιά τό οἰκουμενικό πνεῦμα καί ἰδιαίτερα οἱ πρωταγωνιστές τῆς ἐπανακομιδῆς ἱερῶν λειψάνων, ἔβλεπαν καί βλέπουν τή Θ. Πρόνοια νά κατευθύνει τήν ἱστορία πρός τήν ἑνότητα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας καί ὁ Πάπας Παῦλος ΣΤ′ χαρακτηρίζονται συνεργοί τοῦ Θεοῦ στήν ποθητή ἑνότητα τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Οἱ δύο ἀρχηγοί μέ πράξεις «κενώσεως» καί ἀγάπης ἐγκαινίασαν ὕστερα ἀπό αἰῶνες χωρισμοῦ καί ἀδελφικῆς ἀπομονώσεως τήν καινή ἐν Χριστῷ ζωή καί ἑνότητα μέ τήν ἀγάπη. Καί προώθησαν αὐτή παρά τά ἐπιπροσθοῦντα ἐμπόδια. Ἡ ἄρση τῶν ἀναθεμάτων, ἡ ἐπιστροφή ἱερῶν λειψάνων, μαρτυροῦν ὅτι Ὀρθόδοξοι καί Ρωμαιοκαθολικοί χριστιανοί ἵστανται ἐγγύς, καλλιεργοῦν καί ἐπεξεργάζονται τήν ἱερά καταλλαγή «ὅπως ταχύ ἀχθῶσι εἰς τό κοινόν παλαιόν κάλλος τῆς μιᾶς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας» πίνοντας ἀπό τό ἴδιο ποτήριο, καί τρώγοντας, ὅπως οἱ ὁμολογητές καί οἱ κοινοί Πατέρες τόν ἴδιο ἄρτο.

Στίς 7 Ἰουνίου 1972 πέθανε ὁ μεγάλος εἰρηνοποιός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, ὁ ὁποῖος ἐγκαινίασε μέ τόν Πάπα Παῦλο ΣΤ′ τόν «*Διάλογο τῆς ἀγάπης*». Διάδοχος τοῦ Ἀθηναγόρα στόν οἰκουμενικό θρόνο ἐξελέγη ὁ Δημήτριος Α′.

Ἡ ἐνθρόνιση τοῦ νέου Πατριάρχου Δημητρίου Α′ ἔλαβε χώρα τήν 18η Ἰουλίου 1972 στόν Ἱερό Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Φανάρι. Κατά τόν ἐνθρονιστήριο λόγο του ὁ Δημήτριος μέ θέμα «*Ὁ σταυρός τοῦ Κυρίου, ὁ σταυρός τῆς Ἐκκλησίας*» ἀπηύθυνε μήνυμα καί πρός τόν Πάπα Ρώμης, τόν ὁποῖο χαρακτήρισε πρῶτο μεταξύ τῶν ἴσων τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ λόγος τοῦ Πατριάρχου Δημητρίου ἐνεποίησε ἐντύπωση στή Ρώμη. Στόν χαιρετισμό του πρός τά μέλη τοῦ ΠΣΕ δήλωσε ὅτι θά ἀκολουθήσει τή Σχολή τοῦ προκατόχου του Ἀθηναγόρα, ἐννοώντας ὅτι θά κάνει χρήση τοῦ ὑψηλοῦ ἀξιώματός του, ὡς ἀξίωμα διακονίας. Ἀπευθυνόμενος πρός ὅλο τόν κόσμο, ἀνεφώνησε «*εἰρήνη, εἰρήνη, εἰρήνη πρός ὅλους*». Τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία χαρακτήρισε ὡς «*ἀδελφή Ἐκκλησία*» καί τόν Πάπα ἕνα τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν. Τίς Ἐκκλησίες Ρώμης καί Κωνσταντινουπόλεως ὡς «*ἀδελφές Ἐκκλησίες*».

Στίς 29.11.1973 ὁ Δημήτριος δέχτηκε μία ἀποστολή στό Φανάρι ἀπό τή Ρώμη. Στήν προσφώνησή του ὁ Δημήτριος μεταξύ ἄλλων εἶπε: «*Οὐδείς Ἐπίσκοπος ἐν τῷ Χριστιανισμῷ κατέχει προνόμιον, θεῖον ἤ ἀνθρώπινον, ὑπεράνω τῆς Μιᾶς Ἁγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*». Ὅλοι εἶμαστε, ὑπογράμμισε ὁ Πατριάρχης Δημήτριος, «*συνεπίσκοποι ὑπό τόν Μέγαν Ἀρχιερέα Ἰησοῦ Χριστόν κατά τήν ἐκκλησιαστικήν τάξιν*».

Τό 1975 (14.12) γιορτάστηκε τό Ἰωβηλαῖο ἀπό τήν ἄρση τῶν ἀναθεμάτων (1965-1975). Ὁ Πάπας γιόρτασε τό γεγονός στή Σιξτίνα Kapelle ὅπου τέλεσε τή θεία Λειτουργία καί ἐνώπιον ἀπεσταλμένων τοῦ Πατριάρχου Δημητρίου. Ὡς δῶρο φιλοξενίας ὑπῆρξε τό μήνυμα τοῦ Πατριάρχου Δημητρίου τό ὁποῖο μιλοῦσε γιά διάλογο. Τό Μήνυμα τοῦ Δημητρίου ἱκανοποίησε ἰδιαιτέρως τόν Πάπα, ὁ ὁποῖος ἐξέλαβε τό Μήνυμα, ὡς μήνυμα εἰρήνης. Τότε ὁ Πάπας γονάτισε πρό τοῦ Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Μελίτωνος καί τοῦ ἀσπάστηκε τά πόδια.

Στίς 14 Δεκεμβρίου 1975 στόν Καθεδρικό Ναό τοῦ Ἁγίου

Γεωργίου τελέστηκε Θ. Λειτουργία ὑπό τοῦ προκαθημένου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί μέ συμμετοχή μελῶν τῆς Ἁγίας Ἱερᾶς Συνόδου. Μία ἀντιπροσωπεία τοῦ Βατικανοῦ ὑπό τόν Καρδινάλιο Corrado Ursi μετέφερε μήνυμα τοῦ Πάπα. Ἐπιδοκιμάζων τό περιεχόμενο τοῦ μηνύματος ὁ Πατριάρχης Δημήτριος ἀνεφώνησε· «*Θά μείνουμε ἐν Χριστῷ καί θά διεξάγωμεν τόν διάλογον μεταξύ μας εἰς τό ὄνομα τοῦ Κυρίου, ἀπό τόν ὁποῖον δίδεται ἡ χάρις εἰς τάς ἐκκλησίας μας ὡς καί ἡ καταλλαγή, ἡ εἰρήνη, ἡ φιλία καί ἡ ἑνότητα στόν αἰῶνα*».

Τό 1978 πεθαίνει ὁ Πάπας Παῦλος ΣΤ′ καί τόν διαδέχεται ὁ Ἰωάννης Παῦλος ὁ Α′. Ὁ Πατριάρχης Δημήτριος ἐκφράζει τή λύπη του γιά τό θάνατο τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ′, ἀλλά καί τή χαρά του γιά τήν ἐκλογή τοῦ Ἰωάννου Παύλου Α′. Χαιρόμαστε εἶπε ὁ Πατριάρχης Δημήτριος μέ τή χαρά τῆς «*ἀδελφῆς Ἐκκλησίας*». Γιά τόν Πάπα Παῦλο ΣΤ′ ὁ Πατριάρχης Δημήτριος εἶπε διαμέσου ἀντιπροσωπείας στή Ρώμη ὅτι ὑπῆρξε ἕνας τῶν μεγαλυτέρων Παπῶν τοῦ αἰώνα μας. Χωρίς ἀμφιβολία μποροῦμε νά τόν θεωρήσουμε ὡς ἀνανεωτή τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, συμφιλιωτή μεταξύ τῶν χριστιανῶν καί συνεργασθέντα μέ ὅλες τίς θρησκεῖες. Ἐπίσης τόν χαρακτήρισε ἀγωνιστή ὑπέρ τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητας, πρόμαχο τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καί εἰρήνης τοῦ κόσμου.

Τό 1979 πραγματοποιεῖται ἐπίσημη ἐπίσκεψη τοῦ Πάπα Ἰωάννη Παύλου Β′ στό Φανάρι (30 Νοεμβρίου). Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος προσφωνώντας τόν Πάπα μέ τούς ἀποστολικούς λόγους. «*Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων, εἰρήνην τῶν εὐαγγελιζομένων τό ἀγαθόν*». (Ρωμ. 10,15). Στόν χαιρετισμό του ὁ ἀείμνηστος Πατριάρχης Δημήτριος εἶπε ὅτι ἡ ἐπίσημη ἐπίσκεψη τοῦ Πάπα στήν Κων/πολη φέρει μήνυμα εἰρήνης καί ἀποτελεῖ ἕνα ἀκόμη βῆμα γιά τήν ἐπιτυχία τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης. Πραγματοποιεῖται μία μεγάλη γέφυρα Ἀνατολῆς καί Δύσεως, καί ταυτοχρόνως ἐξέφρασε τήν εὐχή ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Πάπα νά φέρει εἰρήνη στήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καί στόν κόσμο ὁλόκληρο. Ὁ Πατριάρχης Δημήτριος ὑπογράμμισε ὅτι ἡ νέα αὐτή συνάντηση Πάπα- Πατριάρχη ἀποτελεῖ συνέχεια ἐκείνης τοῦ Ἀθηναγόρα μέ τόν Πάπα Παῦλο ΣΤ′.

Ἡ συνάντηση ἐκείνη στό Φανάρι κατά τή θρονική ἑορτή τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα εἶχε, ὅπως εἶπε ὁ Πατριάρχης Δημήτριος, σκοπό τήν πλήρη κοινωνία. Ὁ διάλογος τῆς ἀγάπης πού εἶχε ἀρχίσει ἀπό τό 1964, ὡρίμασε. Ἀπό σήμερα, προσέθεσε, ὁ Πατριάρχης, ἀρχίζει ὁ θεολογικός διάλογος. Οἱ πάντες ἀποβλέπουν στό διάλογο αὐτό.

Ὁ Πατριάρχης Δημήτριος στόν χαιρετισμό του προσέθεσε καί τά ἑξῆς βαρυσήμαντα. Ὁ θρόνος τῆς Ἐκκλησίας Κων/πόλεως εἶναι ὁ σταυρός τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου καί ὅτι τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο δέν εἶναι μόνον διάκονος τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, ἀλλά ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ χριστιανοί, εἶπε, τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν καί ὁμολογιῶν διερωτῶνται, ἄν ὁ διάλογος αὐτός μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν Ὀρθοδόξου καί Ρωμαιοκαθολικῆς, ἔχει σημασία καί πόση. Στό ἐρώτημα αὐτό ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος ἀπαντώντας εἶπε. Σκοπός μας δέν εἶναι μόνο ἡ ἑνότητα τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀλλά καί ἡ ἑνότητα ὅλων τῶν χριστιανῶν στόν Ἕνα Κύριο. Καί ἐπειδή ὁ ἐπιδιωκόμενος αὐτός σκοπός μπορεῖ νά δημιουργήσει ἐρωτήματα ἀκόμη καί ἀνησυχίες μεταξύ τῶν μή χριστιανῶν, ὁ λίαν προσεκτικός στούς λόγους του ἀείμνηστος Πατριάρχης, προσέθεσε. Δέ δημιουργοῦμε καί οὔτε ἐπιθυμοῦμε νά δημιουργήσουμε μέτωπο ἔναντι τῶν μή χριστιανῶν ἐπιδιώκοντας τήν ἑνότητα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Δέν ἐπιθυμοῦμε νά ἀντιπαραταχθοῦμε χριστιανοί ἔναντι τῶν μή χριστιανῶν, ἀλλά νά προσφέρουμε διακονία πρός ὅλους ἀφοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ *«οὐκ ἔνι Ἕλλην καί Ἰουδαῖος, περιτομή καί ἀκροβυστία, βάρβαρος, σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος, ἀλλά πάντες καί ἐν πᾶσι Χριστός»*. Ἔναντι ὅλου τοῦ κόσμου ἐπιδιώκουμε τήν προσέγγιση μέ ὅλες τίς θρησκεῖες καί ἐπιθυμοῦμε μέ τούς ἀνθρώπους «bonae-voluntatis».

Ὁ Πάπας Ἰωάννης Παῦλος Β′ πρίν ἐπισκεφθεῖ τό Φανάρι (30-11-1979) ἀπευθυνόμενος σέ ἀντιπροσώπους τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας (23-11-1979), πού ἦλθαν στή Ρώμη γιά συνεργασία μέ τή Γραμματεία γιά τήν ἑνότητα, ἐξέφρασε τή βεβαιότητά του ὅτι ἡ ἑνότητα ἔχει ἀποκατασταθεῖ στήν πράξη (In Tat war der wiederhesteung der einheit der Christen). Τόν οἰκουμενισμό τόν χαρακτήρισε ὡς ποιμαντική προτεραιότητα (Ökumlnismus als pastorale Priorität in der

kirchlichen Arbeit).

Τότε ἐλέχθη: Σκοπός τοῦ διαλόγου Ρωμαιοκαθολικῆς καί Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ἡ ἀποκατάσταση τῆς πλήρους κοινωνίας αὐτῶν. Ἡ κοινωνία αὐτή, θεμελιωμένη ἐπί τῆς ἑνότητας τῆς πίστεως, τοῦ κοινοῦ βιώματος καί τῆς κοινῆς παραδόσεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, θά βρεῖ τήν πλήρη ἔκφρασή της στή Θ. Εὐχαριστία.

Ὁ προσδιορισμός τοῦ διαλόγου περιέχει τά ἑξῆς στοιχεῖα. α) Διάλογος «*ἐπί ἴσοις ὅροις*». Οἱ δύο Ἐκκλησίες ἔχουν αὐτοσυνειδησία τῆς ταυτότητάς τους, τῆς μυστηριακῆς δομῆς. Τόσο ἡ ΡΚαθολική Ἐκκλησία ὅσο καί ἡ Ὀρθόδοξη πιστεύουν ἀκραδάντως καί διακρίνονται γιά τή βαθειά τους αὐτοσυνειδησία ὅτι συνεχίζουν ἀδιακόπτως τή ζωή τῆς Μιᾶς Ἁγίας Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ὅμως ἡ συνειδητοποίηση τῆς διαιρέσεως ὡς ἱστορικῆς πραγματικότητας τοποθετεῖ τό διάλογό τους μέσα στήν προοπτική τῆς ἀδιαίρετης προσχισματικῆς Ἐκκλησίας. Δέν πρόκειται γιά διάλογο «*εἰς ὑπεροχήν*» *τοῦ ἑνός ἐπί τοῦ ἄλλου ἀλλά γιά διάλογο ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν, γιά νά ἀποκατασταθεῖ ἡ πλήρης ἑνότητα.*

Τότε ἐπισημάνθη ὅτι δέν θά ἀκολουθηθεῖ μέθοδος τοῦ 1439. Ἐπιβολή ἑνός ἐπί τοῦ ἄλλου. Ἐπιζητεῖται ἡ ἀποκατάσταση παλαιᾶς καί ὄχι ἐπιδίωξη νέας. Διά τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου ἐπιδιώκεται α) ἑνότητα πίστεως καί μυστηριακή ζωή. Πρότυπο ἡ Ἀρχαία ἀδιαίρετη Ἐκκλησία, καί β) Μέθοδος τοῦ διαλόγου. Ὁ διάλογος πρέπει νά ἀρχίσει ἀπό τά σημεῖα ἐκεῖνα πού ἑνώνουν Ὀρθοδόξους καί Ρωμαιοκαθολικούς. Αὐτό βέβαια δέ σημαίνει ἀποφυγή τῶν σημείων πού διαιροῦν.

Β΄ Φάση Διαλόγου
Θεολογικός Διάλογος

Ἔναρξη ἐπισήμου Θεολογικοῦ Διαλόγου ἀπό τό 1980 ὡς σήμερα (συνεχίζεται)

Ἔκδοση πρώτων ἐκκλησιολογικῶν κειμένων.

1) Τό Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Εὐχαριστίας ὑπό τό φῶς τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος. Μόναχο 1982.

2) Πίστις, μυστήρια καί ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας. Μπάρι 1987. 3) Τό Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης ἐν τῇ μυστηριακῇ δομῇ τῆς Ἐκκλησίας καί ἰδίᾳ ἡ σπουδαιότης τῆς ἀποστολικῆς διδαχῆς διά τόν ἁγιασμόν καί τήν ἑνότητα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

Τόν Δεκέμβριο τοῦ 1979 ἱδρύθηκε ἡ Διεθνής Μικτή Ἐπιτροπή Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ Ἐκκλησιῶν Ὀρθοδόξου καί Ρωμαιοκαθολικῆς. Ἔτσι κατόπιν κοινῆς συμφωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν Ρωμαιοκαθολικῆς Ὀρθοδόξου πραγματοποιήθηκε ἀπό τίς 26 Μαΐου ὥς τίς 4 Μαρτίου τοῦ 1980 στήν Πάτμο καί ἐν συνεχείᾳ στή Ρόδο ἡ ἔναρξη τοῦ Ἐπισήμου Διαλόγου. Ἀπό τίς προσλαλιές τῶν Ὀρθοδόξων καί Ρωμαιοκαθολικῶν ἐκπροσώπων σταχυολογοῦμε τά ἑξῆς: 1) Ἡ δύναμη πού ὁδήγησε Ρωμαιοκαθολικούς καί Ὀρθοδόξους στή συνάντηση εἶναι ἡ ἀγάπη. 2) Ὅπως ὁ Ἰωάννης βρέθηκε στή νῆσο Πάτμο γιά τόν λόγο τοῦ Θεοῦ (Ἀπ. 1, 9-10), ἐξόριστος ἀπό τόν αὐτοκράτορα Δομιτιανό, ἔτσι καί οἱ ἐκπρόσωποι τῶν δύο Ἐκκλησιῶν βρέθηκαν ἐκεῖ γιά τόν ἴδιο λόγο, ἐξόριστοι ὄχι ἀπό αὐτοκράτορα ἀλλά ἀπό τήν ἀπωλεσθεῖσα εἰρήνη καί δέσμιοι τῶν ἰδίων διαιρέσεων. 3) Ἡ ὀπτασία τοῦ Ἰωάννη σχετικά μέ τή γενική ἀνανέωση βρίσκεται στόν ὁρίζοντα τῆς συναντήσεως. Ἡ ἀνανέωση τῆς πλήρους κοινωνίας μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐντάσσεται στή γραμμή τῆς τελικῆς ἀνανεώσεως. Ἡ κοινωνία ὅλων μας γύρω από τό Θεό θά εἶναι τό τέλος τῆς ἱστορίας μας (Ἀποκ. 21, 3-4). Ἡ ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, παγκόσμιο μυστήριο σωτηρίας, εἶναι ἡ ἀρχή, ὁ σπόρος καί τό μέσο τῆς μεγαλύτερης, τῆς τελικῆς ἑνότητας. Διότι ἔτσι προσευχήθηκε ὁ Ἰησοῦς, ὁ μέγας ἀρχιερεύς. «ἵνα πάντες ἕν ὦσι, καθώς σύ Πάτερ, ἐν ἐμοί κἀγώ ἐν σοί, ἵνα καί αὐτοί ἐν ἡμῖν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ μέ ἀπέστειλας». (Ἰω. 17, 4). Ὁ Διάλογος τῶν δύο ἀρχαίων ἱστορικῶν παραδοσιακῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι ἡ μόνη ὁδός. Διάλογος δικός μας, εἶναι διάλογος δικός του.

Αὐτός μιλάει. Αὐτός θέλει. Εἶναι ἐγγύς καί ἔρχεται γρήγορα· ὁ πρῶτος καί ὁ ἔσχατος, ἡ ἀρχή καί τό τέλος, τό Α καί τό Ω. 4) Ἀνατολή καί Δύση βρίσκονται ἤδη ἐπί τό ἔργον, διαλέγονται ἐν ἀληθείᾳ γιά να καταλλαγοῦν ἐν ἀγάπῃ. 5) Ὁ Διάλογος τῆς ἀγάπης πρέπει νά συνοδεύει συνεχῶς

τόν Θεολογικό Διάλογο, γιά νά ὑποβοηθεῖται ἡ λύση τῶν δυσχερειῶν. Ὁ Θεολογικός Διάλογος μπορεῖ νά εἶναι καρποφόρος μόνο ἐντός ἀτμοσφαίρας ἀγάπης, ταπεινοφροσύνης καί προσευχῆς.

Ἀπό τό 1982 (Μόναχο καί ὥς τό 1988 Νέο Βάλαμο Φιλανδίας ἐκδόθηκαν τρία βασικά κείμενα τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Ὀρθοδόξων- Ρωμαιοκαθολικῶν. 1) *Τό Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Εὐχαριστίας ὑπό τό φῶς τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος*. Μόναχο 1982. 2) *Πίστις, μυστήρια καί ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας*. Μπάρι 1987. 3) *Τό Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης ἐν τῇ μυστηριακῇ δομῇ τῆς Ἐκκλησίας καί ἰδίᾳ ἡ σπουδαιότης τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς διά τόν ἁγιασμόν καί τήν ἑνότητα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.*

Ἀπό τήν ἀνάγνωση καί μόνον τῶν θεμάτων ὁ ἀναγνώστης ἀντιλαμβάνεται ὅτι τά τρία αὐτά πρῶτα κείμενα εἶναι λίαν ἐνδιαφέροντα καί ἀφοροῦν στήν Ἐκκλησία-Εὐχαριστία. Ἐξάλλου ἡ ἀνάλυση τῶν ἐπιμέρους κειμένων καταδεικνύει ὅτι σημειώνεται πρόοδος στήν κατανόηση τῆς ἐκκλησιολογίας, χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι δέν ὑπάρχει ἀκόμη μακρύς δρόμος. Τά ἐπιμέρους θέματα ὡς, *Ἡ Ἐκκλησία καί ἡ Εὐχαριστία, ἡ Παρουσία τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοπική πραγματικότητα* καί ὁ τονισμός ὅτι «ἡ ἐν ὡρισμένῳ τόπῳ Ἐκκλησία ἀποκαλύπτεται ὡς τοιαύτη ὅταν εὑρίσκεται ἐν συνάξει» δηλ. ὅταν εἶναι σύναξη εὐχαριστιακή, εἶναι θετικά στοιχεῖα τοῦ διμεροῦς αὐτοῦ διαλόγου. Ἄλλα βασικά θέματα τῶν κειμένων εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ἀληθοῦς πίστεως ὡς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ, καί ἡ ἀναφορά στά Μυστήρια τῆς πίστεως διά τῆς καταπέμψεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἐξετάστηκαν τά μυστήρια τῆς χριστιανικῆς μυήσεως καί ἡ σχέση τους πρός τήν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Βασική παράγραφος τοῦ τρίτου θέματος εἶναι ἡ σχέση Χριστοῦ καί Ἁγίου Πνεύματος, τό λειτούργημα τοῦ Ἐπισκόπου, τοῦ πρεσβυτέρου καί τοῦ διακόνου ὡς καί ἡ ἀποστολική διαδοχή.

Σχόλια θετικά ἔγιναν γιά ὅλα τά κείμενα ὅπως ἐπίσης καί μία ἀποτίμηση ἀναφορικῶς μέ τήν ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Στήν παράγραφο 6 τοῦ Α΄ μέρους τοῦ πρώτου κειμένου. (*Τό Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Εὐχαριστίας ὑπό τό φῶς τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος. Μόναχο 1982*). Τά ἀφορῶντα στήν ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διατυ-

πώνονται κατά τήν Ὀρθόδοξο παράδοση χωρίς περαιτέρω συζήτηση. Τά ἐν τῷ μεταξύ κείμενα ἀπό τό Μόναχο ὡς τό Βάλαμο, κάνουν λόγο γιά ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρός, ἐνῶ ὁ Πάπας Ἰωάννη Παῦλος Β′ κατά τό λόγο πού ἐκφώνησε τήν 29η Ἰουνίου 1995 στή Βασιλική τοῦ Ἁγίου Πέτρου καί ἐνώπιον τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου Α′, ζήτησε νά διασαφηνισθεῖ «ἡ περί τοῦ Filioque πατροπαράδοτος διδασκαλία ἡ περιεχομένη εἰς τήν λειτουργικήν διατύπωσιν τοῦ λατινικοῦ πιστεύω, ὥστε νά φωτισθῇ ἐντελῶς ἡ τελεία ἁρμονία αὐτῆς πρός ὅσα ἡ συνελθοῦσα ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 381 Οἰκουμενική Σύνοδος ὁμολογεῖ εἰς τό Σύμβολον αὐτῆς τόν Πατέρα ὡς πηγήν τῆς ὅλης Τριάδος μόνην ἀρχήν τοῦ τε Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

Μετά τήν ἐξέταση τῶν τριῶν μνημονευθέντων κειμένων ἠγέρθη σοβαρό πρόβλημα ἀπό τό πολιτικό ξέσπασμα στίς Ἀνατολικές χῶρες πού ἔφερε στήν ἐπικαιρότητα τό πρόβλημα τῆς οὐνίας. Τό καλό κλίμα πού ἀναπτύχθηκε στίς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀπό τήν ἐποχή τοῦ λεγομένου διαλόγου τῆς ἀγάπης καί τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου, δηλητηριάζεται ἀπό τόν προσηλυτισμό καί τήν ἐπανεμφάνιση τῆς οὐνίας. Ἐπακολούθησαν οἱ Γενικές Συνελεύσεις τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς ΣΤ′ στό Freising 1990 καί ἡ Ζ′ στό Balamand- Λίβανο 1993 ὅπου ἐκδόθηκαν κείμενα περί τῆς οὐνίας.

Τό κείμενο τοῦ Balamand ἐπανέρχεται στό χαρακτηρισμό «ἀδελφές Ἐκκλησίες» πού χρησιμοποιήθηκε ἀπό τή Β′ Βατικανή, καί τόν ὁποῖο χρησιμοποίησαν Ὀρθόδοξοι καί Ρωμαιοκαθολικοί ἀμοιβαίως. Τό κείμενο τοῦ Balamand (1993), ἦρε τήν καταδίκη τοῦ Freising στήν οὐνία καί προσέφερε συγχρόνως Ἐκκλησιολογική πληρότητα καί γνησιότητα στήν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἀφοῦ χαρακτηρίζεται ὡς ἀδελφή. Ἔμμεσα μέ τό χαρακτηρισμό αὐτό δικαιώνεται καί ἡ οὐνία καί ἰδιαιτέρως οἱ Οὐνῖτες πού ἔχουν κοινωνία μέ τή Ρώμη. Ἔτσι ἐξηγεῖται ὅτι τό κείμενο τοῦ Balamand κατακρίνεται ἀπό πολλούς Ὀρθοδόξους.

Παρά τήν ἀρνητική αὐτή εἰκόνα τῆς συναντήσεως στό Balamand (1993), ἐπακολούθησε κοινή δήλωσις τοῦ Πάπα Ἰωάννου Παύλου Β′ καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθο-

λομαίου Α' τό ἑσπέρας τῆς 29ης Ἰουνίου 1995, ἑορτῆς τῶν ἁγίων ἐνδόξων καί κορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς: *Εὐλογήσας ὁ Θεός καί πατήρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ* (Ἐφ. 1, 3).

Τέλος, πρέπει νά μνημονεύσουμε τή Μικτή Διεθνή Ἐπιτροπή τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καί τή Μικτή συντονιστική Ἐπιτροπή. Ἡ Συντονιστική Ἐπιτροπή τῆς Μικτῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας συνῆλθε στήν Ariccia «Casa Divini Maesro» στή Ρώμη ἀπό 15ης ὡς 26ης Ἰουνίου 1998. Ἡ συνάντηση αὐτή πραγματοποιήθηκε σάν συνέχεια τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς στό Balamand (1993) καί κατόπιν προτάσεων τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς πού συνῆλθε στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, Φανάρι (1995 καί 1997).

Ἡ Συντονιστική Ἐπιτροπή ἐπεξεργάστηκε ἕνα κοινό κείμενο ἐπί τοῦ θέματος : «*Αἱ ἐκκλησιολογικαί καί κανονικαί συνέπειαι τῆς Οὐνίας*» πού προτάθηκε ἀπό τή Διορθόδοξη Ἐπιτροπή (1995 καί 1997) καί συντάχθηκε ἀπό τήν Μικτή Συντονιστική Ἐπιτροπή στή Ρώμη τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1997.

Ἡ Ἐπιτροπή προσπάθησε νά προωθήσει τόν Διάλογο καί ἐπιβεβαίωσε ὅτι ἡ οὐνία δέν ἀποτελεῖ οὔτε μέθοδο ἀλλ᾿ οὔτε τύπο τῆς ἐπιζητούμενης ἑνότητας ἀπό τίς δύο Ἐκκλησίες. Ἐπίσης διαβεβαίωσε ὅτι ἡ δημιουργία, ἡ ὀργάνωση καί ἡ ἀποστολή τῶν οὐνιτικῶν ἐκκλησιῶν ἀποτελεῖ ἐμπόδιο, διότι ἡ οὐνία δέ συμβιβάζεται μέ τήν ἐκκλησιολογία τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας.

Τό πόρισμα τῆς Μικτῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπρόκειτο νά ὑποβληθεῖ σ᾿ ὅλα τά μέλη τῆς Μικτῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς τοῦ Διαλόγου στή Βαλτιμόρη ΗΠΑ. Λόγω τῶν ἐχθροπραξιῶν πού «διαιωνίζονται» στήν Εὐρώπη, ἡ Ὁλομέλεια τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς θά συνέλθει τόν Ἰούνιο τοῦ 2000.

Β. Διμερής Θεολογικός Διάλογος Ὀρθοδόξων καί Παλαιοκαθολικῶν

Οἱ Παλαιοκαθολικοί προέκυψαν ὡς ἰδιαίτερη ἐκκλησιαστική ὁμάδα ἀπό τήν ἀντίδραση ἐναντίον τῶν ἀποφάσεων τῆς Α΄ Βατικανείου Συνόδου (1870), ἡ ὁποία «δογματίσασα», σύν τοῖς ἄλλοις τό ἀλάθητο καί τό πρωτεῖο τοῦ Πάπα, ἀπομάκρυνε ἀκόμα περισσότερο τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία ἀπό τήν ἀδιαίρετη Μία, Ἁγία, Καθολική καί Ἀποστολική Ἐκκλησία.

Ὅσοι ἀπέρριψαν τίς καινοτομίες αὐτές τοῦ Παπισμοῦ ὀνομάσθηκαν Παλαιοκαθολικοί, μέ τή συνείδηση ὅτι βρίσκονται στό ἔδαφος τῆς παλιᾶς καί ἀδιαιρέτου Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς πρώτης χιλιετηρίδας. Μάλιστα, ἐπειδή καί ἡ Ὀρθόδοξη Ἀνατολική Ἐκκλησία, ἀπέρριπτε καί κατέκρινε τίς καινοτομίες τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, βρέθηκαν οἱ Παλαιοκαθολικοί νά ἐπιθυμοῦν τήν ἕνωση μέ τήν Ὀρθόδοξη Ἀνατολική Ἐκκλησία.

Στόν Παλαιοκαθολικισμό προσχώρησε καί ἡ εὑρισκόμενη στήν Ὁλλανδία τοπική Ἐκκλησία τῆς Οὐτρέχτης, ἡ ὁποία ἐνῶ μέχρι τό 1725 ἀποτελοῦσε τμῆμα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἦρθε σέ ἀντίθεση μαζί της καί ἀποτέλεσε αὐτόνομη τοπική ἐκκλησία.

Ἔτσι, τό 1889 μέ κοινή ἀπόφασή τους ἑνώθηκαν οἱ Παλαιοκαθολικοί μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Οὐτρέχτης, καί ἀπετέλεσαν τήν «Ἕνωσιν τῆς Οὐτρέχτης», ἡ ὁποία πλέον περιελάμβανε τούς Παλαιοκαθολικούς τῆς Αὐστρίας, τῆς Τσεχοσλοβακίας, τῆς Κροατίας, χώρας τῆς τέως Γιουγκοσλαβίας, τῆς Πολωνίας τούς Παλαιοκαθολικούς τῆς Εὐρώπης καί τῆς Ἀμερικῆς.

Ὁ Θεολογικός διάλογος μεταξύ τῶν Ὀρθοδόξων καί τῶν Παλαιοκαθολικῶν ὥς τό δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο ἐμφανίζει κυρίως τρεῖς σταθμούς. Εἰδικότερα :

α) τά Συνέδρια τῆς Βόννης κατά τά ἔτη 1874-1875.

β) τή θεολογική ἀλληλογραφία μεταξύ τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Πετρουπόλεως καί τῆς Παλαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ρόττερνταμ κατά τά ἔτη 1893-1913, καί γ) τή Συνδιάσκεψη στή Βόννη Ὀρθοδόξων καί Παλαιοκαθολικῶν Θεολόγων κατά τό ἔτος 1931.

α) Στά συνέδρια αὐτά ἐπιτεύχθηκε προσέγγιση καί ταύτιση ἀπόψεων σέ πολλά σημεῖα μεταξύ Ὀρθοδόξων καί Παλαιοκαθολικῶν, παρέμειναν ὅμως ἀκόμη κάποια θέματα πού χρειάζονταν περισσότερη διασάφηση, ὅπως αὐτό τοῦ Filioque, τήν ἀντικανονικότητα τῆς προσθήκης τοῦ ὁποίου δέχθηκαν οἱ Παλαιοκαθολικοί, ἀφαιρώντάς το ἀπό τό Σύμβολο τῆς Πίστεως. Παρά ταῦτα ἐξακολουθοῦσαν νά τό θεωροῦν ὡς θεολογούμενο, καί ἀργότερα τό ἐγκατέλειψαν. Ἐπίσης ὡς πρός τή θεία Εὐχαριστία οἱ Ὀρθόδοξοι δέ θεωροῦσαν τή Θεία Εὐχαριστία τῶν Παλαιοκαθολικῶν ἐπαρκῶς διευκρινισθεῖσα, κυρίως ὡς πρός τή μεταβολή τῶν δώρων καί τῆς ἐπικλήσεως. Σοβαρά ἦταν ἀκόμη τά θέματα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας καί τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, ἰδιαίτερα σέ σχέση πρός τήν κανονικότητα τῆς ἱεραρχίας τῶν Παλαιοκαθολικῶν.

β) Γιά τά θέματα πού ἐκκρεμοῦσαν ἀσχολήθηκαν (1893-1913) δύο ἐπιτροπές, τῆς Πετρουπόλεως καί τοῦ Ρόττερνταμ, οἱ ὁποῖες ἀντάλλαξαν ἀπόψεις δι᾽ ἀλληλογραφίας καί μέ βάση τά κείμενα πού προέκυψαν, βγαίνει τό συμπέρασμα ὅτι προώθησαν σημαντικά τό διάλογο.

γ) Στή Συνδιάσκεψη τῆς Βόννης, τό 1931, Ὀρθόδοξοι καί Παλαιοκαθολικοί συζήτησαν δεκατρία θέματα : *Μνημεῖα τῆς διδασκαλίας τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, Σύμβολα, Ἱερή Παράδοση, Κανών τῆς Ἁγίας Γραφῆς, κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, γάμος τῶν κληρικῶν, ἤθη καί νομιμα, ἡ ἔννοια τοῦ ὅρου Ἐκκλησία, μυστήρια, ἐσχατολογία, προσκύνηση, ἱερές εἰκόνες, λείψανα, νηστεία, Ἀποστολική διαδοχή.*

Σέ πολλά ἀπό τά παραπάνω θέματα ὑπῆρξε πλήρης συμφωνία καί ἑπομένως τό συνέδριο αὐτό ἀποτελεῖ σημαντικό σταθμό στήν ἱστορία τῶν φιλενωτικῶν σχέσεων μεταξύ Ὀρθοδοξίας καί Παλαιοκαθολικισμοῦ.

Τό τέταρτο καί τελευταῖο στάδιο (1961-1975) εἶναι, ἴσως, τό πιό ἀποφασιστικό γιά τίς σχέσεις ἀνάμεσα στίς δύο Ἐκκλησίες. Εἶναι ἡ περίοδος μιᾶς προετοιμασίας καί μιᾶς συνειδητῆς πορείας πρός τόν ἐγκαινιασμό τοῦ ἐπισήμου Θεολογικοῦ διαλόγου. Χαρακτηρίζεται ἀπό Ὀρθοδόξου πλευρᾶς, ἀπό τίς ἀποφάσεις τῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων καί ἀπό Παλαιοκαθολικῆς πλευρᾶς, ἀπό τήν προετοιμασία τῶν σημαντικῶν δογματικῶν κειμένων πού θά τεθοῦν στήν

ὑπηρεσία τοῦ διαλόγου.

Μάλιστα, ἡ Διορθόδοξος Θεολογική Ἐπιτροπή ἀφοῦ μελέτησε τίς ὁμοιότητες καί τίς διαφορές τῶν δύο Ἐκκλησιῶν κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι τό ἔργο της εἶχε προχωρήσει σημαντικά, ὥστε νά εἶναι δυνατή ἡ ἔναρξη τοῦ διαλόγου τῶν δύο Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν.

Σύμφωνα μέ τήν ἀπόφαση αὐτή, μέ τήν ἔγκριση τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, συνῆλθε στήν Ἀθήνα τό 1973 ἡ Μικτή Ὀρθόδοξος- Παλαιοκαθολική Θεολογική Ἐπιτροπή ἡ ὁποία καθόρισε τά πλαίσια καί τή μέθοδο τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἐπισήμου θεολογικοῦ διαλόγου καί ὅρισε τά θέματα τῆς Α′ Συνδιασκέψεως γιά τόν Αὔγουστο τοῦ 1975.

Ἔτσι ὁ ἐπίσημος Θεολογικός διάλογος Ὀρθ.-Παλ. διήρκησε 12 χρόνια. Πραγματοποιήθηκαν 7 συνδιασκέψεις τῶν μικτῶν Θεολογικῶν ἐπιτροπῶν, στίς ὁποῖες συμφωνήθηκαν καί ὑπογράφτηκαν εἰκοσιέξι κοινά κείμενα καί ἀπό τίς δύο πλευρές.

Ὁ ἐπίσημος Θεολογικός Διάλογος

Κατάλογος Θεμάτων.

I. Θεολογία
I/1. Ἡ Θεία Ἀποκάλυψις καί ἡ Παράδοσις αὐτῆς
I/2. Ὁ Κανών τῆς Ἁγίας Γραφῆς
I/3. Ἡ Ἁγία Τριάς
II. Χριστολογία
II/1. Ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου
II/2. Ὑποστατική ἕνωσις
II/3. Ἡ Θεοτόκος
III. Εκκλησιολογία
III/1. Οὐσία καί ἰδιότητες τῆς Ἐκκλησίας
III/2. Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας καί αἱ κατά τόπους Ἐκκλησίαι
III/3. Τά ὅρια τῆς Ἐκκλησίας
III/4. Ἡ Αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας καί ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
III/5. Τό ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας
III/6. Αἱ Σύνοδοι τῆς Ἐκκλησίας
III/7. Ἡ ἀναγκαιότης τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς
III/8. Ἡ κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας

IV. Σωτηριολογία
IV/1. Τό ἀπολυτρωτικόν ἔργον τοῦ Κυρίου.
IV/2. Ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καί ἡ οἰκείωσις τῆς σωτηρίας.
V. Μυστηριακή Διδασκαλία
V/1. Τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας
V/2. Τό Βάπτισμα
V/3. Τό Χρίσμα
V/4. Ἡ Θεία Εὐχαριστία
V/5. Τό μυστήριον τῆς Μετανοίας
V/6. Τό μυστήριον τοῦ Εὐχελαίου
V/7. Τό μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης
V/8. Τό μυστήριον τοῦ Γάμου
VI. Ἡ περί ἐσχάτων διδασκαλία (ἐσχατολογία)
VII. Ἐκκλησιαστική κοινωνία. Προϋποθέσεις καί συνέπειαι.
VI. Ἡ περί ἐσχάτων διδασκαλία (ἐσχατολογία)
VII. Ἐκκλησιαστική κοινωνία. Προϋποθέσεις καί συνέπειαι.

Α΄Συνδιάσκεψη τῆς Μικτῆς Ὀρθοδοξο-Παλαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς

Τήν 20ή Αὐγούστου πραγματοποιήθηκε ἡ πρώτη κοινή συνεδρίαση τῆς Μικτῆς Ὀρθοδοξο-Παλαιοκαθολικῆς Ἐπιτροπῆς, γιά νά καθορίσει τό πρόγραμμα καί τή μέθοδο ἐργασίας της.

Τά θέματα πού εἶχαν ὁρισθεῖ γιά μελέτη καί συζήτηση ἦταν: α) Ἀπό τή Θεολογία : ἡ Θεία Ἀποκάλυψη καί ἡ Παράδοση αὐτῆς, ὁ Κανών τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί ἡ Ἁγία Τριάδα. β) Ἀπό τή Χριστολογία : ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἡ ὑποστατική ἕνωση τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων καί ἡ περί τῆς Θεοτόκου διδασκαλία.

Στό πρῶτο κείμενο περί τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως τονίζεται ὀρθῶς ὅτι ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ συνετελέσθη ἡ πλήρης καί τελεία ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ. Εἰς τό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεκαλύφθη ἐν πάσῃ τῇ πληρότητι αὐτοῦ ὁ Τριαδικός Θεός «ἐν ταῖς σωτηριόδεσιν ἐνεργείαις αὐτοῦ».

Φορεύς τῆς ὑπερφυσικῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως εἶναι

ἡ παράδοσις τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἡ ὁποία φέρεται γραπτῶς στήν Ἁγία Γραφή, προφορικῶς στήν Ἐκκλησία.

Στό δεύτερο κείμενο τοῦ 1975 γίνεται λόγος γιά τόν Κανόνα τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Ἡ σύνταξη τοῦ κειμένου αὐτοῦ ἀποτελεῖ καρπό ἀναζητήσεως καί τῶν Ὀρθοδόξων καί τῶν Παλαιοκαθολικῶν.

Σχετικά, μάλιστα, μέ τήν ὀρθότητα τῶν ἐκφράσεων τοῦ κειμένου νά δέχεται τά κανονικά βιβλία ἐπί «μείζονι αὐθεντίᾳ», μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι κατά τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία σημασία ἔχει ἡ ἑρμηνευτική παράδοση τῶν θεουμένων προκρίτων, οἱ ὁποῖοι ὡς ἀντλοῦντες τήν ἀλήθειαν παρά τοῦ Θεοῦ, τήν προσφέρουν στούς πιστούς.

Ἀπό τό κείμενο περί τῆς *Ἁγίας Τριάδος*, ἀξίζει νά ἐπισημάνουμε τό κομμάτι πού ἀναφέρεται στήν ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ κοινή ἐπιτροπή ἀναφέρει τό χωρίο τοῦ Ἰω. 15, 16 καί ἐπικαλεῖται τό Σύμβολο τῆς Νικαίας - Κων/πόλεως προκειμένου νά τονίσει ὅτι τό Ἅγιο Πνεῦμα ἐκπορεύεται παρά τοῦ Πατρός ὡς μοναδικῆς ἀρχῆς καί πηγῆς τῆς θεότητος.

Ἡ κοινή Ἐπιτροπή ἐπικαλεῖται ἐπίσης καί τή μαρτυρία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ προκειμένου νά ἑρμηνεύσει σωστά τήν ἔννοια τῶν προθέσεων «ἐκ καί διά». Ὀρθόδοξοι καί Παλαιοκοκαθολικοί, λοιπόν, ἑρμήνευσαν σωστά τήν περί ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία σ᾽ αὐτή τή συνάντηση.

*Β΄ Συνδιάσκεψις τῆς Μικτῆς Ὀρθοδοξο-Παλαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς (*Σαμπεζύ 20-23/8/1977*).*

Δύο ἦταν τά κείμενα πού ἑτοιμάσθηκαν, μελετήθηκαν καί ἐγκρίθηκαν : α) Ἡ Θεοτόκος, καί β) Οὐσία καί ἰδιότητες τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Θεολογική βάση γιά τήν ὅλη διασάφηση τοῦ ὅρου Θεοτόκος βρίσκεται στή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περί ὑποστακτικῆς ἑνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων.

Ἡ Ἐκκλησία ὁμολογοῦσα ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ ἡ θεία καί ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι ἑνωμένες ὑποστατικῶς, ὁμολογεῖ ὅτι ἡ Παναγία Παρθένος Μαρία γέννησε τόν Θεάνθρωπο Ἰησοῦ καί εἶναι ἀληθῶς Θεοτόκος.

Τήν ἀλήθεια αὐτή ἐδογμάτισε ἡ Γ΄ Οἰκ. Σύνοδος καί ἐπανέ-

λαβε ἡ Δ΄. Στό κοινό κείμενο ἐξαίρεται ἐπίσης τό ἀειπάρθενο τῆς Θεοτόκου καί τό γεγονός ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀποδίδει σ᾽ αὐτή τιμή.

Ἡ Ἐκκλησία τιμᾶ ἰδιαίτερα τή Θεοτόκο Παρθένο, ὄχι ὡς Θεά, ἀλλά ὡς μητέρα Θεοῦ κατά σάρκα.

*Γ΄Συνδιάσκεψις τῆς Μικτῆς Ὀρθοδόξο-Παλαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς (*Βόννη, 24-28181979*).*

Ἀξίζει νά προσεχθοῦν ἰδιαίτερα τά κείμενα τά ἐκκλησιολογικά πού ἐξέδωσε αὐτή ἡ Συνδιάσκεψη.

Ἀρχικά τονίζεται ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό ἕνα ἀδιαίρετο σῶμα τοῦ Χριστοῦ, στό ὁποῖο οἱ πιστοί ὡς μέλη εἶναι ἑνωμένοι μέ τό Χριστό ὡς κεφαλή, ὡς ἐπίσης καί μεταξύ τους.

Ἡ ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζεται διά τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, πού εἶναι ἡ κοινωνία τοῦ σώματος καί τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ.

Κάθε τοπική Ἐκκλησία εἶναι τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ζωή τῶν κατά τόπους Ἐκκλησιῶν παρά τίς διαφορές στά ἤθη καί ἔθιμα κατ᾽ οὐσίαν εἶναι μία καί ἡ αὐτή. «*Ἕν σῶμα καί ἕν Πνεῦμα, εἷς Κύριος, μία πίστις, ἕν βάπτισμα, εἷς Θεός καί πατήρ πάντων*».

Οἱ θεμελιώδεις αὐτές ἀρχές διατυπώθηκαν σέ Οἰκουμενικές Συνόδους καί κανόνες.

Στό τελευταῖο κείμενο, γιά τά ὅρια τῆς Ἐκκλησίας ἀρχικά ἀπορρίπτεται ἡ θεωρία τῶν κλάδων, πού θεωρεῖται λανθασμένη καί ἀπαράδεκτη.

Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶχε πάντοτε τήν αὐτοσυνειδησία ὅτι ἐκπροσωπεῖ τήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Παλαιότερα μερικοί ἐκ τῶν Παλαιοκαθολικῶν φαίνεται ὅτι ὑποστήριζαν τή θεωρία τῶν κλάδων. Εἶναι εὐχάριστο, λοιπόν, τό γεγονός ὅτι σήμερα ὑπογράφουν κοινά κείμενα μέ ὀρθοδόξους στά ὁποῖα δέ δέχονται αὐτή ἡ θεωρία.

Δ΄Συνδιάσκεψις τῆς Μικτῆς Ὀρθοδοξο-Παλαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς
(Ζαγκόρσκ καί Μόσχα, 15-22/3/1981).

Τέσσερα ἦταν τά κείμενα πού ἐνεκρίθησαν.

1. Ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας καί ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.
2. Τό ἀλάθητο τῆς Ἐκκλησίας.
3. Αἱ Σύνοδοι τῆς Ἐκκλησίας.
4. Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς.

Στό πρῶτο κείμενο γιά τήν «αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας καί ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» τονίζεται ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀσκεῖ τήν ἐξουσία καί τήν αὐθεντία αὐτῆς στό ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διαρκές ἔργο τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ ἡ ἑρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἐπιμέρους φορεῖς καί ὄργανα αὐθεντίας στήν Ἐκκλησία εἶναι ὁ ἐπίσκοπος καί οἱ Οἰκουμενικές Σύνοδοι.

Τά ἄλλα τρία κείμενα εἶναι ξεκάθαρα, χωρίς προβλήματα καί ὑπογράφηκαν ὁμόφωνα καί ἀπό τίς δύο πλευρές.

Ἔτσι ἔπειτα ἀπό τήν προετοιμασία τῶν κοινῶν κειμένων πού καλύπτουν τά ἐκτεταμένα πεδία τῆς Θεολογίας, τῆς Χριστολογίας καί τῆς Ἐκκλησιολογίας, ὁ διάλογος ἔμπαινε σέ νέα φάση.

*Ε΄ Συνδιάσκεψη τῆς Μικτῆς Ὀρθοδοξο-Παλαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς (*Σαμπεζύ 3-10 Ὀκτωβρίου 1983*).*

Κατά τίς συνεδρίες, συζητήθηκαν τρία κείμενα.
1. Ἡ κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας.
2. Τό ἀπολυτρωτικό ἔργο τοῦ Κυρίου.
3. Ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καί ἡ οἰκείωσις τῆς σωτηρίας.

Μετά ἀπό διεξοδική συζήτηση συμφώνησαν τά μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ὡς πρός τήν τελική διατύπωση τῶν κειμένων, τά ὁποῖα κατά τήν ὁμόφωνη γνώμη τους ἐκφράζουν τή διδασκαλία τῶν Ὀρθοδόξων καί τῶν Παλαιοκαθολικῶν.

Τό κείμενο γιά τήν κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας, βεβαιώνει ὅτι ὁ μόνος ἀρχηγός καί ἡ μόνη κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Χριστός, ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως.

Στό κείμενο γιά τό ἀπολυτρωτικό ἔργο τοῦ Κυρίου, ἀναφέρεται ὅτι: «*Ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ ἐπετέλεσε τό ἔργο τῆς σωτηρίας διά τῆς ἐνανθρωπήσεως καί τοῦ ὅλου ἐπί γῆς βίου αὐτοῦ, διά τοῦ βαπτίσματος, τοῦ λόγου καί τῶν πράξεων, τῶν παθῶν, τοῦ σταυρικοῦ θανάτου, τῆς εἰς Ἅδου καθόδου*

τῆς ἀναστάσεως τῆς εἰς οὐρανούς ἀναλήψεως καί τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

Στό τελευταῖο κείμενο γιά τήν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καί τήν οἰκείωση τῆς σωτηρίας, τονίζεται ὅτι «*ἡ οἰκείωσις τῆς σωτηρίας ἀπό τόν κάθε ἄνθρωπο γίνεται στήν Ἐκκλησία μέσῳ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος χορηγοῦντος τήν χάριν αὐτοῦ. Ἔτσι γινόμεθα τέκνα Θεοῦ καί συγκληρονόμοι Χριστοῦ*».

Ἡ οἰκείωσις ὑπό τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας ἐπιτυγχάνεται τή συνεργία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί τοῦ ἀνθρώπου.

ΣΤ΄Συνδιάσκεψις τῆς Μικτῆς Ὀρθοδοξο-Παλαιοκαθολικῆς Ἐπιτροπῆς (Amersfoort 30/3-5/10/985)

1. Τά Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας.
2. Τό Βάπτισμα
3. Τό Χρίσμα
4. Ἡ Θεία Εὐχαριστία.

Ζ΄ Συνδιάσκεψις τῆς Μικτῆς Ὀρθοδοξο-Παλαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς (Καβάλα 12-19/10/1987)

1. Τό Μυστήριον τῆς Μετανοίας
2. Τό Μυστήριον τοῦ Εὐχελαίου
3. Τό Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης
4. Τό Μυστήριον τοῦ Γάμου
5. Ἡ περί ἐσχάτων διδασκαλία
6. Ἐκκλησιαστική κοινωνία. Προϋποθέσεις καί συνέπειες.

Ἡ παροῦσα Γενική Συνδιάσκεψη εἶναι ὁπωσδήποτε ἰδιαιτέρως σημαντική, διότι ἀφ᾽ ἑνός μέν ἐξαντλεῖται τό καταρτισθέν θεματολόγιο τοῦ Διαλόγου, ἀφ᾽ ἑτέρου δέ εἶναι ἡ τελευταία ἐν ὁλομελείᾳ συνέλευσις τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς.

Οἱ ἐργασίες τῆς Ζ΄ Γεν. Συνδιασκέψεως ὁλοκληρώθηκαν μέ τίς ὁμιλίες τῶν δύο Συμπροέδρων, Σεβ. Μητροπολίτου Ἑλβετίας κυρίου Δαμασκηνοῦ καί Ἐπισκόπου Ἑλβετίας κυρίου Leon Gauthier.

Σέ ὅλα τά ὑπογραφέντα κείμενα (26) οἱ Παλαιοκαθολικοί

κατόρθωσαν νά παραμείνουν στίς ἀρχές τῆς ἀδιαιρέτου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καί νά συμφωνήσουν μέ τήν Ὀρθοδοξία.

Σίγουρα, οἱ δυσκολίες ὑφίστανται. Εἶναι ἀρκετές. Ἀλλά τέτοια πού εἶναι ἡ φύση τους, δέν θά δικαιολογήσουν ποτέ τήν ἀπομάκρυνση τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Τέλος, τά δύο βασικότερα προβλήματα στίς σχέσεις Ὀρθοδόξων καί Παλαιοκαθολικῶν, παραμένουν τό Intercommunio μέ τούς Ἀγγλικανούς ἀπό τό 1931 καί ἡ χειροτονία τῶν γυναικῶν πού δέχονται οἱ Παλαιοκαθολικοί.

Γ. Θεολογικός Διάλογος Ὀρθοδόξων - Ἀγγλικανῶν

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας ἔχει ἱστορία 1500 καί πλέον ἐτῶν, τήν ὁποία διακρίνουμε σέ τρεῖς περιόδους: α) τήν Ἀγγλοσαξωνική περίοδο (597-1066), β) τή Μέση (1067-1538), καί τήν γ) τή Μεταρρύθμιση (1538) ὥς σήμερα.

Ἱδρυτής τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας ὑπῆρξε ὁ Ἰταλός μοναχός Αὐγουστίνος, πού στάλθηκε στή Βρεταννία ἀπό τόν Πάπα Γρηγόριο Α'. Σύμφωνα μέ τή σύνοδο τῆς Κλοβεσώ τό 747 (Ἐπαρχία Κέντ) ὁ Αὐγουστίνος πρῶτος διέδωσε τήν πίστη, τό μυστήριο τοῦ Βαπτίσματος καί τή γνώση τῆς ἐπουρανίου χώρας. Ὁ Αὐγουστίνος χειροτονήθηκε Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ἄγγλων στήν Ἀρελάτη τό 597. Κατά τό ἑπταετές διάστημα τῆς ποιμαντορίας του κατόρθωσε νά δώσει στούς ἐπισκόπους τῆς Βρεταννικῆς Ἐκκλησίας ἕνα ὑπόδειγμα τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως ἔξω ἀπό τά ὅρια τοῦ Κέντ. Ὁ πάπας Γρηγόριος ὄχι μόνο ὑπῆρξε ὁ πρωτεργάτης τῆς ἀρχικῆς ἀποστολῆς, ἀλλά παρέμεινε διαρκῶς ὁ προϊστάμενος καί διευθυντής τοῦ Αὐγουστίνου Α' Ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας.

Οἱ πρῶτοι πέντε Ἀρχιεπίσκοποι Καντουαρίας ἦταν Ἰταλοί, ὁ ἕκτος Ἄγγλος ἐνῶ ὁ ἕβδομος ἦταν Ἕλληνας καί ἐργάστηκε μέ ζῆλο.

Κατά τή Μέση περίοδο σπουδαῖες συνέπειες γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας ἔχει ἡ νορμανδική κατάκτηση γιατί τήν ἔφερε σέ ἐπαφή μέ τόν Εὐρωπαϊκό πολιτισμό. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας μετά τό 1066 συνδέθηκε μέ τήν Εὐρώπη, ἀλλά οἱ βασιλεῖς ἐπιδίωκαν τήν ἀποτροπή τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπιρροῆς στή χώρα τους. Πρωτεργάτης τοῦ «βασιλικοῦ πρωτείου

ὑπῆρξε ὁ Γουλιέλμος ὁ Κατακτητής (1027-87), πού ἀπαγόρευσε στόν Ἀρχιεπίσκοπο Καντουαρίας νά ἀναγνωρίσει οἱονδήποτε ὡς πάπα χωρίς τή συγκατάθεσή του καί νά δεχθεῖ γράμμα τοῦ Πάπα χωρίς τήν ἄδειά του. Ἡ σύγκρουση ἔφθασε στό κορύφωμά της ἐπί Ἐρρίκου Β' καί ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας Θωμᾶ Becket. Κατά τή δεύτερη αὐτή περίοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας καί συγκεκριμένως στά τελευταῖα 50 χρόνια, εἶναι γεγονός ὅτι αὐξάνουν οἱ παπικές ἀξιώσεις καί ἡ ἐξουσία ἐπί τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας, διότι οἱ περιστάσεις ἐξασθένησαν τή δύναμη του βασιλέως.

Στίς ἀρχές τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα (τρίτη περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας) ἡ ἰδέα τῆς μεταρρυθμίσεως ἦταν διάχυτη. Ἡ μεταρρύθμιση στήν Ἀγγλία συντελέστηκε κατ' ἀνεξάρτητο νησιώτικο τρόπο, ἡ πορεία ὅμως δέν μπορεῖ νά ἀποκοπεῖ ἀπό τό κύριο ρεῦμα τῆς Εὐρωπαϊκῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ μεταρρύθμιση στήν Ἀγγλική Ἐκκλησία κρίνεται ἀναπόφευκτη καί ἀνεξάρτητη ἀπό τό διαζύγιο τοῦ Ἐρρίκου Η'.

Στά χρόνια τοῦ Ἐρρίκου ἄρχισε ἡ ἐπεξεργασία τοῦ βιβλίου τῶν προσευχῶν. Ὁ Ἐρρίκος παρότρυνε τόν κλῆρο νά μελετᾶ τή Γραφή, ἀλλά καί νά προνοεῖ ὥστε καί ὁ Χριστιανός νά γνωρίζει καί νά κατανοεῖ τήν Κυριακή προσευχή, τό Σύμβολο τῆς Πίστεως, καί τίς Δέκα Ἐντολές στή μητρική γλώσσα. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας μετά τόν διαχωρισμό της ἀπό τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία ἔγινε ἀνεξάρτητη, Ἐθνική Ἐκκλησία, καί ὁ Ἐρρίκος Η' ἀνακηρύχθηκε προστάτης καί ἀρχηγός της. Αὐτός ἀνύψωσε στόν Ἀρχιεπισκοπικό θρόνο τῆς Καντερβουρίας τόν Θωμᾶ Κράνμερ, ὁ ὁποῖος συνέταξε τήν Ὁμολογία πίστεως ἀποτελούμενη ἀπό 42 ἄρθρα καθώς καί τό πρῶτο Book of Common Prayer- Βιβλίο κοινῆς προσευχῆς τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας. Ἀργότερα ὁ Ματθαῖος Πάρκερ, πού χειροτονήθηκε Ἀρχιεπίσκοπος Καντέρβουρίας τήν 17η Δεκεμβρίου 1559 καί ἀναδείχθηκε ἀρχηγός τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, ἀναθεώρησε καί περιόρισε σέ 39 τά ἄρθρα καί τό κείμενο τοῦ Book of Commun Prayer.

Στήν Ἀγγλικανική Ἐκκλησία παρατηροῦνται οἱ ἑξῆς κύριες τάσεις: α) Ἡ ὑψηλή Ἐκκλησία, ἡ High Church, πρόδρομος τοῦ Παλαιοκαθολικισμοῦ καί τῆς ἰδέας γιά ἕνωση μέ τήν Ἀνατολική Ἐκκλησία, β) ἡ χαμηλή, ἡ Low Church,

ἐλαφρῶς Καλβινίζουσα, πού ἀποδίδει ἰδιαίτερη σημασία στήν ἠθική πράξη καί τό κήρυγμα, καί γ) ἡ εὐρεία Ἐκκλησία, ἡ Broad Church ὀρθολογιστικῶν τάσεων.

Οἱ σχέσεις τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τούς Ἀγγλικανούς θεμελιώνονται ἤδη ἀπό τόν ΙΣΤ′ αἰώνα ὡς φιλικές καί ἐπιστημονικές καί βελτιώνονται συνεχῶς ὥς τόν εἰκοστό αἰώνα. Στό τέλος τοῦ ΙΗ′ μέ ἀρχές τοῦ ΙΘ′ αἰώνα οἱ ἐπαφές ἐπισκιάζονται ἀπό τόν ἐπαπειλούμενο προσηλυτισμό, πού ἀργότερα παίρνει τέλος. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας νοσταλγώντας τή λατρεία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἐπιθυμοῦσε τήν προσέγγιση πρός τήν Ὀρθοδοξία. Ὁ πόθος γιά προσέγγιση καί τήν ἕνωση τῶν δύο Ἐκκλησιῶν εἶναι ζωηρός καί ἐκφράζεται μέσα ἀπό τήν ἀνταλλαγή ἐπισκέψεων, ἐπιστολῶν καί ἀπόψεων τόν ΙΖ′ αἰώνα. Ὁ θεολογικός διάλογος Ὀρθοδόξων- Ἀγγλικανῶν ἀποτελεῖ καρπό ὄχι μόνο τῶν νεωτέρων τάσεων στά πλαίσια τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου, ἀλλά καί τῆς μακραίωνης εὐαισθησίας τῆς Ὀρθοδοξίας καί τοῦ Ἀγγλικανισμοῦ. Ἀναφέρουμε ἐπιδεικτικά ὁρισμένα γεγονότα, σταθμοί στήν ἱστορία καί πορεία τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου.

α) Τόν ΙΖ′ αἰ. ἀρχίζει ἡ ἀνταλλαγή ἐπιστολῶν μεταξύ ἀρχιεπισκόπων καί Καντέρμπουρυ καί Ἱεραρχῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Περίφημη εἶναι ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Λούκαρι μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο τοῦ Καντέρμπουρυ George Abbot καί τῶν ἄλλων προσωπικοτήτων.

β) Τό ταξίδι τοῦ Μητροφάνη Κριτοπούλου στήν Ἀγγλία, ἡ θεολογική του δραστηριότητα, οἱ διαλέξεις καί τά συγγράμματά του, μέ τά ὁποῖα ἐνισχύθηκε ἡ θεολογική βάση τῶν σχέσεων Ὀρθοδόξων - Ἀγγλικανῶν.

γ) Ἡ ἀπόπειρα ἑνώσεως μέ τούς Ὀρθοδόξους καί τούς Ἄγγλους Ἀνωμότους τήν περίοδο 1716-1724, ἡ ὁποία ξεπέρασε κάθε προηγούμενη ἐπαφή, ἀλλά δυστυχῶς εἶχε ἀρνητική κατάληξη.

δ) Ἡ στροφή τῆς «κινήσεως τῆς Ὀξφόρδης» (1823-1845) στήν παράδοση τῆς ἀρχαίας καί ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας, ἐπηρέασε θετικά τήν Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας στή σύναψη θεολογικῶν ἐπαφῶν μέ τούς Ὀρθοδόξους.

ε) Σημαντικό βῆμα στό τομέα τῆς Μυστηριακῆς Ἐπι-

κοινωνίας προέκυψε ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καντέρμπουρυ μέ τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ'. Τό 1870 πραγματοποιήθηκε ταξίδι στήν Ἀγγλία ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σύρου-Τήνου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος, κατά τό ὁποῖο παραμερίστηκαν ἀκόμη περισσότερο οἱ διαφορές Ὀρθοδόξων- Ἀγγλικανῶν. Μεγάλης δογματικῆς σημασίας ὑπῆρξε καί τό γεγονός τῆς συναντήσεως ἐκπροσώπων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν στό συνέδριο τῆς Βόννης τό 1874-75 μέ πρωτοβουλία τῶν Παλαιοκαθολικῶν.

στ) Ἡ συγκρότηση τῆς Μικτῆς Ὀρθοδόξου-Ἀγγλικανικῆς Ἐπιτροπῆς (1899) στήν Κωνσταντινούπολη γιά τήν προώθηση τῶν θεολογικῶν ζητημάτων κοινοῦ ἐνδιαφέροντος.

ζ) Ἡ ἐπί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ' ἀλληλογραφία (1902-4) γιά τήν προώθηση τῆς ἰδέας τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου μεταξύ Ὀρθοδόξων- Ἀγγλικανῶν.

η) Οἱ θεολογικές συζητήσεις τοῦ Μητροπολίτη Ἀθηνῶν καί ἀργότερα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Μελετίου Μεταξάκη μέ Ἀγγλικανούς στήν Ἀγγλία, τήν Ἀμερική, ὡς πρός τό κύρος τοῦ βαπτίσματος, τῆς χειροτονίας τῶν Ἀγγλικανῶν, τῆς σημασίας τῶν 39 ἄρθρων καί τῆς αὐθεντίας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

θ) Ἡ ἐπίσημη συμμετοχή ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τό 1920 στό συνέδριο Λάμπεθ καί ἡ ἀναγνώριση τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν ἀπό τόν Οἰκουμενικό Θρόνο (1922), τό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καί τήν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου (1923), καί ἀργότερα ἀπό τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας (1920) καί Ρουμανίας (1936).

ι) Ἡ ἀντιπροσώπευση τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στό συνέδριο Λάμπεθ τό 1930 καί οἱ θεολογικές συζητήσεις περί ἱερωσύνης, ἀποστολικῆς διαδοχῆς κ.ἄ. συνέπεια τῶν ὁποίων ἀποφασίστηκε ἡ συγκρότηση Μικτῆς Δογματικῆς Ἐπιτροπῆς Ὀρθοδόξων καί Ἀγγλικανῶν θεολόγων γιά τήν περαιτέρω μελέτη τῶν θεολογικῶν ζητημάτων.

ια) Οἱ ἀξιόλογες θεολογικές συζητήσεις τῆς Μικτῆς Δογματικῆς Ἐπιτροπῆς (1931) σέ θέματα ὅπως Μυστήρια, Ἁγία Γραφή, παράδοση κ.ἄ. πού κατέληξαν στήν ἔκδοση κοινοῦ κειμένου.

ιβ) Οἱ διμερεῖς διασκέψεις Ἀγγλικανῶν θεολόγων μέ

Ρουμάνους (1935) καί τή Ρωσική Ἐκκλησία (1948-1956).

ιγ) Ἡ ἐπίσημη ἐπίσκεψη τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καντέρμπουρυ M. Ramsey στήν Κωνσταντινούπολη καί οἱ συζητήσεις μέ τόν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα (1962). Ἐκεῖ ἀποφασίστηκε ἡ συγκρότηση Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς γιά τή μελέτη δογματικῶν ζητημάτων καί τήν προώθηση τῆς ἰδέας τῆς ἑνότητας.

ιδ) Ἡ ἀπόφαση τῆς Γ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως γιά συνέχιση τῶν θεολογικῶν συζητήσεων μέ τούς Ἀγγλικανούς καί τή συγκρότηση εἰδικῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς γιά τήν προπαρασκευή τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου, ὅπως ἤδη εἶχε πράξει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Καντέρμπουρυ καί οἱ ὁποῖες συνῆλθαν σέ διάσκεψη στό Βελιγράδι (1966) καί συζήτησαν γιά τό θεματολόγιο καί τή Μεθοδολογία τοῦ διαλόγου.

ιε) Ἡ ἀπόφαση τῆς Δ' Πανορθόδοξου Διασκέψεως (1968) γιά τή συνέχιση τῆς προπαρασκευῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μέ τήν Ἀγγλικανική Θεολογική Ἐπιτροπή.

Ἡ ἔναρξη τοῦ Ἐπισήμου Θεολογικοῦ διαλόγου ἔγινε στήν Ὀξφόρδη τό 1973, ἀφοῦ προηγήθηκε μακρόχρονη προπαρασκευή. Γνώμονας καί κανόνας τῶν θεολογικῶν συζητήσεων τίθεται ἡ ἀναγνώριση ἀπό τά δύο μέρη τῆς πίστεως τῆς Μιᾶς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας. Οἱ Ὀρθόδοξοι ποτέ δέν ἀπομακρύνθηκαν ἀπό τήν «ἅπαξ παραδοθεῖσαν τοῖς ἁγίοις πίστιν» τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας τῶν ἑπτά (ὀκτώ κατ' ἄλλους) Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Οἱ σχέσεις Ὀρθοδόξων Ἀγγλικανῶν ἀκολούθησαν τήν ἑξῆς διαδρομή. α) Ἀπό τή Μεταρρύθμιση ὥς τόν 20ό αἰώνα. β) Ἀπό τίς ἀρχές τοῦ κ' αἰ. ὥς τόν Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. γ) Ἀπό τόν Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ὥς τό 1930. δ) Ἀπό τό 1930 ὥς τό 1960, καί ε) ἀπό τό 1960 ὡς σήμερα.

Πρίν ἀπό τόν ἐπίσημο Θεολογικό διάλογο συζητήθηκαν κατά καιρούς τά ἑξῆς θέματα:

1) Θεία Ἀποκάλυψη, Ἁγία Γραφή καί Παράδοση.

2) Οἰκουμενικαί Σύνοδοι, Σύμβολα, Δόγμα, Θεολογούμενα, θεολογική γνώμη.

3) Ἡ διδασκαλία περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ προσθήκη τοῦ Filioque.

4) Δικαίωση, πίστη, καλά ἔργα, προορισμός.

5) Ἐκκλησιολογία
6) Μυστήρια
α) Βάπτισμα
β) Χρίσμα
γ) Θ. Εὐχαριστία.
δ) Ἐξομολόγηση - μετάνοια
ε) Ἱερωσύνη
στ) Γάμος
ζ) Εὐχέλαιο
7) Ἐσχατολογία
8) Ἡ περί Ἁγίων διδασκαλία
Ἤθη - Ἔθιμα- Νόμιμα
Θεία Λατρεία καί λειτουργική πράξη
Καθορισμός κοινοῦ ἡμερολογίου-κοινοῦ ἑορτολογίου
Πάσχα
Νηστεία.

Ἐπίσημος Θεολογικός Διάλογος
Ἀποφάσεις Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων-Ἀγγλικανῶν

Ἡ ἔναρξη τοῦ 20οῦ αἰ. σηματοδοτήθηκε ἀπό τίς δύο Πατριαρχικές καί Συνοδικές Ἐγκυκλίους τοῦ Ἰωακείμ Γ′ τό 1902 καί τό 1904, καθώς καί ἀπό τό γνωστό Διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «*πρός τάς ἁπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ*» *(1920)* τά ὁποῖα ἐπηρέασαν καθοριστικά τήν πορεία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καί τίς διμερεῖς ἐπαφές τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τόν ὑπόλοιπο χριστιανικό κόσμο.

Πράγματι μέ τίς πρωτοβουλίες αὐτές τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐγκαινιάστηκε μία νέα περίοδος στενότερης συνεργασίας καί διαλόγου ἀγάπης, ἀφενός τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μεταξύ τους καί ἀφετέρου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τόν ὑπόλοιπο χριστιανικό κόσμο.

Μετά τό τέλος τοῦ Β′ Παγκοσμίου Πολέμου ἦταν πλέον ἀναγκαία ἡ συνεργασία καί ὁ Διάλογος τῶν κατά τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στά πλαίσια Πανορθοδόξων Διασκέψεων γιά τόν ἀπό κοινοῦ καθορισμό τῶν σχέσεων τῆς Ὀρθοδοξίας μέ τόν λοιπό χριστιανικό κόσμο. Ἔτσι τό Οἰκου-

μενικό Πατριαρχεῖο συγκάλεσε τήν Α' Πανορθόδοξη Διάσκεψη στή Ρόδο τό 1961. Ἐκεῖ ἀποφασίστηκε ἀπό κοινοῦ ἡ μελέτη τῶν τρόπων προσεγγίσεως καί ἑνότητας τῶν Ἐκκλησιῶν σέ πανορθόδοξη προοπτική, εἰδικότερα μέ τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία, τίς Ἀρχαῖες Ἀνατολικές, τούς Παλαιοκαθολικούς καί ἰδιαίτερα μέ τούς Ἀγγλικανούς ὡς ἐπίσης καί μέ τούς Λουθηρανούς καί τό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν. Στήν Γ' Πανορθόδοξη Διάσκεψη Ρόδου 1964, ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία γιά μία ἀκόμη φορά ἐπανέλαβε τήν ἐπιθυμία νά ἐργασθεῖ γιά τήν προσέγγιση τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καί Ὁμολογιῶν. Σχετικά μέ τό διάλογο μέ τούς Ἀγγλικανούς ἀποφασίστηκε ἡ σύσταση «Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς» καί ὁ ὁρισμός ἀντιπροσώπων ἀπό τίς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, πού θά εἶχαν ὡς ἔργο τή συνέχιση τοῦ διαλόγου μέ τούς Ἀγγλικανούς. Ἡ Ἐπιτροπή αὐτή ἔπρεπε νά συνέλθει καί νά διεξαγάγει τό ἔργο της πρίν ἀπό τήν ἔναρξη τοῦ διαλόγου μέ τούς Ἀγγλικανούς. Ἔτσι μετά ἀπό συννενόηση, ἡ σύσκεψη ἔγινε στό Βελιγράδι ἀπό 1-15 Σεπτεμβρίου 1966. Ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὁρίστηκαν ὁ Μητροπολίτης Κερκύρας Μεθόδιος καί ὁ καθηγητής Π. Μπρατσιώτης.

Ἡ Δ' Πανορθόδοξη Διάσκεψη στό Σαμπεζύ τῆς Γενεύης τοῦ 1968 ἐξέτασε κυρίως τήν πρόοδο τῶν πρωτοβουλιῶν πού ἤδη ἀναλήφθηκαν καί πρότεινε μέτρα γιά τήν ἀποτελεσματική προώθηση τοῦ Διαλόγου. Σημαντική εἶναι ἡ απόφαση τῆς Διασκέψεως γιά τή συνέχιση τῆς προπαρασκευῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου ἀπό τήν ἀνασυγκροτημένη Διορθόδοξη Θεολογική Ἐπιτροπή καί τήν Ἀγγλικανική Θεολογική Ἐπιτροπή «ἐν ᾗ δέον ὅπως ἀντιπροσωπεύωνται ὅλαι αἱ ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ σχολαί (ὑψηλή, χαμηλή καί εὐρεῖα Ἐκκλησία)».

Ἔκθεση τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπί τοῦ Διαλόγου μέ τούς Ἀγγλικανούς. (1-15 Σεπτεμβρίου, Βελιγράδι).

Ἡ Ἐπιτροπή τῆς Συνεδρίας μέ πρόεδρο τόν Μητροπολίτη Θυατείρων και Μ. Βρεταννίας Ἀθηναγόρα Κοκκινάκη, ἀφοῦ ἔλαβε ὑπόψη της τό κείμενο πού προετοίμασε ἡ ὑποεπιτροπή

στίς 14 Σεπτεμβρίου 1966, ἀποφάσισε τά ἑξῆς:

α) Ἐπειδή ἡ Ἀγγλικανική Ἐκκλησία ἀπευθυνόταν σέ κατά τόπους Ἐκκλησίες μέ τίς ὁποῖες διεξήγαγε συζητήσεις σέ διάφορα θεολογικά θέματα (π.χ. γιά τό ζήτημα τοῦ κύρους τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν), ἡ ἐπιτροπή βρίσκει ὅτι οἱ ἀποφάσεις πού πάρθηκαν δέν ὑποχρεώνουν παρά μόνο τίς Ἐκκλησίες, τῶν ὁποίων οἱ σύνοδοι ἀποφάνθηκαν γιά ὁρισμένα θέματα τά ὁποῖα καί συζητήθηκαν.

β) Τά τελευταῖα ἑκατό χρόνια ἡ Ἀγγλικανική Ἐκκλησία ἐκφράζει τήν ἐπιθυμία προσέγγισης μέ τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ὑπάρχουν δηλώσεις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας Μιχαήλ Ράμσεϋ τό 1962 στήν Κων/πολη περί ἀποδοχῆς τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῶν τριῶν βαθμῶν ἱερωσύνης, τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, τῶν συγγραφῶν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, στίς ὁποῖες ἐκφράζεται ἡ ἐπιθυμία ἑνώσεως τῆς Ἀγγλικανικῆς μέ τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία.

γ) Κατανοήθηκε ὅτι τό ζήτημα τῶν Ἀγγλικανῶν εἶναι βαρυσήμαντο γι᾽ αὐτό καί ἐξετάστηκε ἀρκετές φορές ἀπό τίς κατά τόπους Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ὄχι βέβαια πλήρως, ἀλλά ἐκδηλώθηκε ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας προσπάθεια νά γνωρίσει τή ζωή καί τή διδασκαλία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί ἐπιθυμία νά προσεγγίσει τήν Ὀρθοδοξία.

δ) Ἀπό χριστιανικό καθῆκον, ὀφείλουμε ν᾽ ἀνταποκριθοῦμε στήν ἐπιθυμία τῶν Ἀγγλικανῶν.

ε) Τήν τελευταία πεντηκονταετία ἔγιναν διάφορες ἐπαφές Ὀρθοδόξων Ἀγγλικανῶν, ὅπως στό Lambeth 1930 καί 1931, στό Βουκουρέστι 1935, στή Σόφια καί Ἀθήνα 1940 καί στή Μόσχα 1956. Σ᾽ ὁρισμένα θέματα ἐπιτεύχθηκε συμφωνία μέ τούς Ἀγγλικανούς.

Ἐπίσης ἡ ἐπιτροπή προτείνει νά σταλοῦν διά τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τά ἔγγραφα αὐτῶν τῶν συναντήσεων σ᾽ ὅλες τίς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ὥστε νά λάβουν γνώση τῶν ἀποφάσεων πού πάρθηκαν καί νά πάρουν καί οἱ ἴδιες σχετικές ἀποφάσεις. Ἀκόμα ἡ ἐπιτροπή ἔκρινε ὅτι πρέπει νά τούς σταλεῖ καί ὁ παρακάτω κατάλογος θεμάτων πρός ἔγκριση, ἐξέταση καί ἀπόφαση. Ἐπίσης παρακαλεῖ νά ἐξετάσουν τά θέματα τῆς δεύτερης, τρίτης καί τέταρτης κατηγορίας μέ σκοπό νά προετοιμασθοῦν θεολογικές συζη-

τήσεις μετά ἀπό ἕνα χρόνο πού θά ὁλοκληρώσουν ἔτσι τόν κατάλογο μέ τίς παρατηρήσεις τῶν κατά τόπους Ἐκκλησιῶν.

Α' Κατηγορία

Θέματα στά ὁποῖα ἐπιτεύχθηκε συμφωνία μεταξύ Ἀγγλικανῶν καί ὁρισμένων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

1. Ἡ Ἁγία Γραφή καί ἡ Ἱερά Παράδοση (ὅροι Μυστηριακῆς κοινωνίας 1921, Lambeth 1931, Βουκουρέστι 1935).
2. Ἡ δικαίωση τοῦ ἀνθρώπου (Βουκουρέστι 1935).
3. Περί Μυστηρίων γενικά (ὅροι 1921, Lambeth 1931, Βουκουρέστι 1935).
4. Ἡ Θεία Εὐχαριστία (ὅροι 1921, συνομιλίες Ἀγγλικανῶν- Ὀρθοδόξων 1930 στό Λονδίνο, Βουκουρέστι 1935).
5. Περί τοῦ Μυστηρίου τῆς ἱερωσύνης Ἀποστολικῆς διαδοχῆς καί τοῦ ζητήματος τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν (ὄχι ἀπό τό σύνολο τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας).

Β' Κατηγορία

Θέματα πού ἐξετάστηκαν, ἀλλά γιά τά ὁποῖα δέν ἐπιτεύχθηκε πλήρης συμφωνία.

1. Περί τῆς ἐκπόρευσης τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στή διδασκαλία καί στά Σύμβολα τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, Filioque (ὅροι 1921, Lambeth 1931).
2. Ἡ τιμή τῆς Θεομήτορος καί τῶν Ἁγίων (ὅροι 1921, Μόσχα 1956).
3. Ἡ τιμή τῶν εἰκόνων καί τῶν ἱερῶν λειψάνων (ὅροι 1921, Ἔκθεση πίστεως Ἀγγλικανῶν ἱερέων 1922, Μόσχα 1956).
4. Τό αὐτοκέφαλο τῶν Ἐκκλησιῶν καί ἡ ἑνότητα πίστεως στήν Ἐκκλησία (Ἔκθεση πίστεως 1922).
5. Ἡ ποικιλία τῶν ἐθίμων στήν Ἐκκλησία (Lambeth 1931, Μόσχα 1956).
6. Τά μνημόσυνα τῶν κεκοιμημένων (Μόσχα 1956).
7. Ἡ παροχή τῶν Μυστηρίων σέ περίπτωση ἀνάγκης (Lambeth 1930).

Γ' Κατηγορία

Θέματα πού δέν ἐξετάστηκαν ἐπαρκῶς.

1. Ἐκκλησιολογία (τό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας καί τά οὐσιώδη γνωρίσματά της, Οἰκουμενικές Σύνοδοι, θεωρία τῶν κλάδων. Brach Theory, ἀναγνώριση κρατική Establishment, ἡ ἀνώτατη αὐθεντία στήν Ἀγγλικανική Ἐκκλησία).

2. Ἡ ἑνότητα τῆς πίστεως καί τά ὅρια τῆς ἐλευθερίας στήν ἔκφραση τῆς πίστεως (Δόγμα, Θεολογούμενα, Θεολογικές γνῶμες, περιεκτικότητα comprehensiveness).

Δ' Κατηγορία

Ζητήματα πού πρέπει νά ἐξεταστοῦν ἀμέσως μέ τήν ἔναρξη τοῦ διαλόγου μέ τούς Ἀγγλικανούς.

1. Ἡ δυνατότητα τῆς ἕνωσης μέ τούς Ἀγγλικανούς κατόπιν τῆς Intercommunio αὐτῶν μέ τούς Παλαιοκαθολικούς, Λουθηρανούς, ἴσως καί Μεθοδιστές.

2. Πῶς ἡ Ἀγγλικανική Ἐκκλησία ἐννοεῖ τήν ἐν τῇ πίστει ἕνωσιν μετά τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

3. Πῶς οἱ ἀποφάσεις πού λήφθηκαν στά θέματα τοῦ διαλόγου θά καταστοῦν ὑποχρεωτικές γιά ὁλόκληρη τήν Ἀγγλικανική κοινωνία τῶν Ἐκκλησιῶν.

4. Τό κῦρος τῶν 39 ἄρθρων στήν Ἀγγλικανική κοινωνία Ἐκκλησιῶν.

ζ) Οἱ συζητήσεις στά παραπάνω θέματα στό Διάλογο μέ τούς Ἀγγλικανούς, ἔπρεπε νά ἀρχίσουν ὅταν οἱ Ἐκκλησίες, ἐγκρίνουν τίς εἰσηγήσεις τῶν Ἐκκλησιῶν σύμφωνα μέ τά παρακάτω.

Μέ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νά ἐπέλθει τό συντομότερο συνεννόηση μεταξύ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας γιά τήν κατανομή τῶν ἀνωτέρω θεμάτων γιά μελέτη καί καταρτισμό εἰσηγήσεων.

Σχετικά μέ τήν Α' κατηγορία, ὅσες ἐκκλησίες δέν ἔχουν ἀποφανθεῖ διά τῶν συνόδων τους, εἶναι ἐλεύθερες ν' ἀποφανθοῦν ὅπως θεωροῦν σωστότερα.

Ἐπειδή γιά τήν Α' κατηγορία ἄλλες Ἐκκλησίες πῆραν ἀπόφαση καί ἄλλες ὄχι ἀκόμα, γι' αὐτό τά θέματα αὐτῆς τῆς

κατηγορίας δέν μποροῦν ν᾽ ἀποτελέσουν πρός τό παρόν ἀντικείμενο Διαλόγου μέ τούς Ἀγγλικανούς.

Ἡ Ἐπιτροπή θεωρεῖ ἀναγκαῖο νά τονίσει ὅτι μόνο Πανορθόδοξες καί ὄχι διμερεῖς διαπραγματεύσεις μέ τούς Ἀγγλικανούς θά γίνουν ἐπί τῶν θεμάτων τῆς Β', Γ', Δ' κατηγορίας.

η) Ἡ Ἐπιτροπή φρονεῖ ὅτι εἶναι ἀνάγκη πρίν ἀπό τή συνάντηση μέ τήν παράλληλη Παναγγλικανική ἐπιτροπή νά συναντηθεῖ ἡ Διορθόδοξος Θεολογική Ἐπιτροπή μας σ᾽ ὁρισμένο τόπο καί χρόνο ὥστε νά ἐξετάσει καί ἐπεξεργαστεῖ τίς εἰσηγήσεις καθορίζοντας τίς Ὀρθόδοξες θέσεις.

Τά ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς κατόπιν ἐγκρίσεως τῶν κατά τόπους Ὀρθοδόξων Συνόδων τῶν Ἐκκλησιῶν, θ᾽ ἀποτελέσουν τό ἀντικείμενο τῶν πρώτων συζητήσεων μέ τούς Ἀγγλικανούς.

Τόποι ὅπου πραγματοποιήθηκαν ἐπίσημες θεολογικές Συναντήσεις Ὀρθοδόξων - Ἀγγλικανῶν

Ἡ Μικτή Θεολογική Ἐπιτροπή Ὀρθοδόξων καί Ἀγγλικανῶν γιά τό Θεολογικό Διάλογο μεταξύ τῶν δύο ἀντιστοίχων Ἐκκλησιῶν ὡς ἐπίσης καί οἱ ὑποεπιτροπές τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς, συνῆλθαν ἀρχικῶς στό Herford (6-13 Ἰουλίου 1973) καί ἔπειτα διαδοχικά στή Μόσχα (26 Ἰουλ.- 1 Αὐγούστου 1976), στή Μονή Πεντέλης (13-18 Ἰουλίου 1978), στό Lfahdatt (Ἰούλ. 1980), στό Σαμπεζύ (20-27) Ἰουλίου 1981), στό Canterbury (12-19 Ἰουλ. 1982), στήν Ὀδησσό (13-19 Σεπτεμβρίου 1983), στό Δουβλίνο (1984), στό Τορόντο (10-17 Σεπτεμβρίου 1990) ὑπό τήν συμπροεδρία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Περγάμου Ἰωάννου Ζηζιούλα. Ἡ Ἐπιτροπή αὐτή χαιρέτισε τήν ἀπόφαση τῆς Συνόδου τοῦ Lambeth τό 1988, ἡ ὁποία συνέστησε στίς Ἐκκλησίες τῆς Ἀγγλικανικῆς κοινωνίας νά ἐπανεξετάσουν τήν προσθήκη τοῦ Filioque στό Σύμβολο Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως. Ἑπόμενη συνάντηση ὁρίστηκε γιά τό 1992 στήν Ἀντίς - Ἀμπέμπα τῆς Αἰθιοπίας. Τέλος 16 ὡς 22 Ὀκτωβρίου 1994 συνῆλθε στό Ὀρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στό Chambesy τῆς Γενεύης ἡ Μικτή Διεθνής Ἐπιτροπή τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν Ὀρθοδόξων καί Ἀγγλικανικῆς.

Ἡ Ἐπιτροπή συμφώνησε ἐπί τῆς τελικῆς μορφῆς Δηλώσεως μέ θέμα «Ἡ τριαδική βάση τῆς Ἐκκλησίας».

Συμφωνίες - Διαφορές

Στή συνέχεια θά ἐπιχειρήσουμε νά ἐπιδείξουμε τά σημεῖα συμφωνίας καί διαφορᾶς καί τί μέλλει νά κάνουμε στό ἑξῆς:

Ἔτσι βλέπουμε πώς γιά:

α. *Filioque*. Ἐνῶ συμφωνοῦμε στήν ἀπάλειψή του ἀπό τό Σύμβολο τῆς πίστεως ὡς ἀντικανονικό, αὐτό δέν ἔχει μέχρι σήμερα ἐφαρμοστεῖ ἀπό τήν Ἀγγλικανική Ἐκκλησία.

β. *Θεία Ἀποκάλυψη*. Ἁγία Γραφή - Παράδοση. Κατορθώσαμε νά ἐπιτύχουμε συμφωνία σχετικά μέ τό ὅτι ἡ Γραφή καί ἡ Παράδοση δέν ἀποτελοῦν χωριστές «πηγές ἀποκαλύψεως». Μεταξύ τους ὑπάρχει στενή σχέση ἀλληλεξάρτησης, καθώς ἡ Γραφή εἶναι τό κύριο κριτήριο μέ τό ὁποῖο ἡ Ἐκκλησία μας ἐξετάζει τίς παραδόσεις καί ἀποφασίζει ἄν ἀνήκουν στήν παράδοση ἤ ὄχι. Ἀκόμα ἡ ἱ. παράδοση συμπληρώνει τήν Ἁγ. Γραφή μέ τήν ἔννοια ὅτι διασφαλίζει τήν ἀκεραιότητα τοῦ μηνύματός της. Ἡ ἄποψη αὐτή προσφέρει σταθερή βάση, ἀπομένει ὅμως νά καθορίσουμε λεπτομερειακά τά ὅρια τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ποικιλίας παραδόσεων σχετικά μέ τά δογματικά σημεῖα (Σ.Κ.Μ. καί Σ.Κ.Δ.). Γιατί ναί μέν ἡ παράδοση ὀφείλει νά εἶναι «ζῶσα» χωρίς ὅμως νά διαστρέφει τά ἱστορικά μνημεῖα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

γ. *Μυστηριακή διακοινωνία*. Στό θέμα αὐτό διαφωνοῦμε καί ὑποστηρίζουμε ἀμετάκλητα πώς ἡ μυστηριακή διακοινωνία θά ἔρθει ὡς ἐπιστέγασμα τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἕνωσης. Γιατί δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει μυστηριακή κοινωνία ἐνῶ ἔχουμε διαφορές στήν πίστη. «Κοινωνία» ὑπάρχει στά πλαίσια μιᾶς Ἐκκλησίας μέ ἑνότητα πίστεως, μυστηρίων καί ἱερωσύνης. Ἐδῶ λοιπόν πρέπει νά δώσει προτεραιότητα ἡ Ἀγγλικανική Ἐκκλησία καί ἡ κοινωνία θ᾽ ἀκολουθήσει.

δ. *Μυστήρια*. Μολονότι ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας συμφωνεῖ πρός τήν ὀρθόδοξη διδασκαλία περί μυστηρίων, ἐντούτοις διακρίνει ὡς σπουδαιότερα τό Βάπτισμα καί τή Θ. Εὐχαριστία. Ὅσον ἀφορᾶ στό μυστήριο τῆς ἱερωσύνης καί τό κύρος τῶν ἀγγλικῶν χειροτονιῶν ἐπανα-

λαμβάνουμε ὅτι γι᾽ αὐτό θ᾽ ἀποφανθεῖ Πανορθόδοξη Σύνοδος. Τά πράγματα ὅμως περιπλέκονται καί δυσκολεύουν ἀπό τό γεγονός τῆς χειροτονίας γυναικῶν ὡς ἱερέων καί ἐπισκόπων τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας. Ἐδῶ διαφωνοῦμε ριζικά γιατί διαστρέφεται ἡ ἀπ᾽ αἰώνων παράδοση τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

ε. *Προσκύνηση τῶν εἰκόνων.* Δέν διαφωνοῦμε ὡς πρός τήν τιμή καί προσκύνηση τῶν εἰκόνων, δέν πιστεύουν ὅμως οἱ Ἀγγλικανοί ὅτι ἡ προσκύνηση τῶν εἰκόνων κατά τό ἔθιμο τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι ἀπαραίτητη γιά ὅλους τούς χριστιανούς. Ἀκόμα θά πρέπει νά συζητήσουμε στίς ἑπόμενες συναντήσεις τή διαφορά μεταξύ δυσδιάστατων καί τρισδιάστατων εἰκόνων.

στ. *Περί Πρωτείου.* Συμφωνοῦμε καί καταδικάζουμε ὡς ἀπαράδεκτη τήν ρωμαιοκαθολική διδασκαλία περί πρωτείου καί ἀλάθητου τοῦ Πάπα. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἀκολουθεῖ τήν ἀρχαία τάξη πρεσβείων, οἱ δέ Ἀγγλικανοί, μία παρόμοια τάξη «πρωτείου τιμῆς» χωρίς ἐξουσιαστική δικαιοδοσία στήν ἀρχαία, Ἀρχιεπισκοπή Canterbury. Σέ περίπτωση ἑνωτικῆς ἐνέργειας μεταξύ διηρεμένων χριστιανῶν θά πρέπει νά ληφθεῖ σοβαρά ὑπόψη ἡ οἰκουμενική ὀρθόδοξη τάξη πρεσβείων.

ζ. *Ἐκκλησία - διαιρέσεις.* Ἡ Ὀρθόδοξη Καθολική Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τή Μία ἀληθινή Ἐκκλησία, ἐνῶ οἱ Ἀγγλικανοί συνηθίζουν νά βλέπουν τίς διαιρέσεις ὡς ὑφιστάμενες ἐντός τῆς Ἐκκλησίας.

η. *Σύνοδοι.* Διαφωνοῦμε στήν κατανόηση τῆς σημασίας τῶν Συνόδων, ἀφοῦ οἱ Ἀγγλικανοί δίνουν μεγαλύτερη σημασία στίς 4 πρῶτες Οἰκουμενικές Συνόδους καί λιγότερη στίς ἑπόμενες 3. Ἐπίσης μέλλει ἀκόμα νά συζητηθοῦν οἱ διαδικασίες μέ τίς ὁποῖες ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀναγνώριση καί ἀποδοχή τῶν Συνόδων.

θ. *Κοινωνία τῶν ἁγίων καί οἱ κοιμηθέντες.* Γίνεται ἀπό κοινοῦ δεκτό ὅτι ἡ κοινωνία τοῦ ἁγ. Πνεύματος ἑνώνει τά μέλη τοῦ σώματος «ζῶντά τε καί τεθνεῶτα» καί ὅτι ἡ ἑνότητα αὐτή ἐκφράζεται μέ τήν προσευχή καί τίς εὐχαριστίες. Ἡ πλειοψηφία ὅμως τῶν Ἀγγλικανικῶν Ἐκκλησιῶν δέν δέονται στούς Ἁγίους ἵνα πρεσβεύουσιν ὑπέρ αὐτῶν. Ἐπίσης οἱ δεήσεις ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων δέν εἶναι κοινές σ᾽ ὅλες,

γιατί μερικές Ἐκκλησίες πιστεύουν ὅτι γιά τούς κεκοιμημένους μόνο εὐχαριστήρια προσευχή εἶναι ἐπιτρεπτή. Ἀκόμα δέ συμφωνοῦν ὅλοι οἱ ἀγγλικανοί μέ τήν ὀρθόδοξη πατερική διδασκαλία γιά ἀτελεύτητη πρόοδο μετά θάνατον.

Σ' αὐτά τά οὐσιώδη σημεῖα πρέπει νά δοθεῖ προσοχή καί ἀπό τίς δύο Ἐκκλησίες καί αὐτά ν' ἀποτελέσουν θέματα συζητήσεως μελλοντικῶν ἐπαφῶν. Πρέπει ἀκόμα νά κατανοήσουν οἱ Ἀγγλικανοί, πώς ἡ ἕνωση μέ τούς Ὀρθοδόξους θά ἀκολουθήσει ὡς τό ἐπιστέγασμα τῆς πλήρους δογματικῆς συμφωνίας μέ τή Μία, ἀνόθευτη Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία.

Δ. Διάλογος Ὀρθοδόξων - Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν

Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες ἀποκαλοῦνται οἱ ἐλάσσονες Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς, δηλ. τῶν Ἀρμενίων, Κοπτῶν, Ἀβησσυνῶν, Ἰακωβιτῶν κ.ἄ, οἱ ὁποῖες ἀποσχίστηκαν ἄλλες μέν ἀμέσως, ἄλλες ἐμμέσως ἀπό τήν Ἐκκλησία ἐξ ἀφορμῆς τῆς μονοφυσιτικῆς αἱρέσεως τοῦ Ε΄ αἰώνα. Οἱ Ἐκκλησίες αὐτές ὀργανώθηκαν σέ τρεῖς τύπους: τόν ἀρμενικό, τόν ἰακωβικό (Συροϊακωβική καί Μαλμπαρική Ἐκκλησία), καί τόν κοπτικό (Κοπτική Ἐκκλησία ἐν Αἰγύπτῳ καί Αἰθιοπίᾳ). Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἐπειδή γνώριζε ὅτι πολλοί ἄλλοι μή θεολογικοί καί ἐκκλησιαστικοί παράγοντες, δηλ. πολιτικοί, ἐθνικοί, φυλετικοί, κοινωνικοί ἀποτέλεσαν καί τή βαθύτερη αἰτία ἀποσχίσεως, κατέβαλλε προσπάθειες νά προσεγγίσει τίς «ἀδελφές» καί «σεβάσμιες» ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες.

Ἀπό τήν ἔναρξη τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων καί Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ Ἐκκλησίες αὐτές δέ δέχονται τήν ὀνομασία «μονοφυσίτες». Οἱ Διορθόδοξες Ἐπιτροπές ἀποκαλοῦσαν τίς ἐλάσσονες ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς ἄλλοτε Ἀντιχαλκηδόνιες, ἄλλοτε Προχαλκηδόνιες, ἔπειτα Μή- Χαλκηδόνιες, καί κατόπιν Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες. Οἱ ἴδιοι, οἱ μή Χαλκηδόνιοι, αὐτοαποκαλοῦνται Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες. Σέ πρόσφατα μάλιστα ἐπίσημα κείμενα Ὀρθοδόξων καί Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν γίνεται ἡ ἐξῆς τολμηρή διάκριση. Ὀρθό-

δοξες Ἐκκλησίες καί Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς. Κρίνουμε ὅτι δέν εἶναι δυνατόν νά διακρίνουμε τήν Ὀρθοδοξία σέ δύο τμήματα. Ἤ εἶναι Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ἤ ὄχι. Φρονοῦμε ὅτι δικαίως ἡ διάκριση αὐτή σέ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς προκάλεσε τήν ἀντίδραση τῶν Ἁγιορειτῶν Πατέρων καί ἄλλων Ὀρθοδόξων θεολόγων, οἱ ὁποῖοι χωρίς νά ἀρνοῦνται τόν διάλογο, δέ σπεύδουν ὅμως νά ἀποδώσουν τέτοιο χαρακτηρισμό (Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες) στούς μή εἰσέτι Χαλκηδονίους πρίν ὁλοκληρωθεῖ ὁ διάλογος καί οἱ Ἐκκλησίες αὐτές προχωρήσουν στό κοινό ποτήριο. Ἐμεῖς θά ἀποκαλοῦμε τίς ἐλάσσονες Ἐκκλησίες Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες.

Πρίν ἀναφερθοῦμε στίς σύγχρονες προσπάθειες προσεγγίσεως Ὀρθοδόξων καί Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν κρίνουμε σκόπιμο νά ἀναφερθοῦμε στίς ἐπίσημες διαπραγματεύσεις πού ἔγιναν μεταξύ Ὀρθοδόξων καί Ἀρμενίων τόν 12ο αἰώνα. Ὁ διάλογος ἐκεῖνος διῆλθε ἀπό τρεῖς φάσεις. Πρῶτον ἐπί Ἀρμενίου καθολικοῦ Νερσῆ Δ′ (1170-1172), ἐπί Γρηγορίου Δ′ (1173-1193), καί οἱ διαπραγματεύσεις κατά τήν τρίτη φάση στή Σύνοδο ἐν Ταρσῷ (1196-1197). Τότε οἱ Ἀρμένιοι διά τοῦ Νερσῆ Δ′ ὁμολόγησαν λέγοντας «*μίαν φύσιν εἰς τόν Χριστόν, οὐ κατά τόν Εὐτυχέα συγχέοντες, οὔτε κατά τόν Ἀπολινάριον ἐλαττοῦντες, ἀλλά κατά Κύριλλον τόν Ἀλεξανδρείας ἐν Ὀρθοδοξίᾳ ἅτινα ἔγραψεν ἐν τῇ βίβλῳ αὐτοῦ κατά Νεστορίου, ὅτι μία ἐστίν ἡ φύσις τοῦ Λόγου σεσαρκωμένη*». Γιά τήν Δ′ Οἰκουμενική Σύνοδο τότε οἱ Αρμένιοι διατύπωσαν τά ἑξῆς: «*Δεχόμεθα τήν ἐν Χαλκηδόνι μεγάλην καί οἰκουμενικήν τετάρτην ἁγίαν Σύνοδον καί οὕς αὐτή δέχεται ἁγίους Πατέρας· οὕς δέ πάλιν αὐτή ἀναθεματίζει, καί ἡμεῖς ἀναθεματίζομεν, Εὐτυχέα τε καί Διόσκορον, πρός δέ καί Σεβῆρον καί Τιμόθεον τόν Αἴλουρον καί πάντας τούς αὐτῆς καταφλυαρήσαντας*». Ὁ Νερσῆς Δ′ ἀποδεχόταν τότε καί τίς δύο ἐκφράσεις: «*μία φύσις= μία ὑπόστασις*» καί «δύο φύσεις = δύο οὐσίες» Ἀξίζει ἐπίσης να ὑπογραμμισθεῖ ὅτι κατά τή Σύνοδο τῆς Ταρσοῦ (1196-1197), ζητήθηκε ἀπό τούς Ἀρμενίους νά ὁμολογήσουν «*ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἕν μόνον πρόσωπον· ἐν δύο φύσεσι, δύο θελήσεσι δύο ἐνεργείαις*». Ἡ Σύνοδος ἀπάντησε «*Τοῦτο εἶναι ἡ πίστις τῶν Πατέρων*». *Ἡ ὑπό τῶν Ἀρμενίων χρησιμοποιού-*

μένη ἔκφραση «μία φύσις κλπ» πρέπει νά νοεῖται ἐν ὀρθοδόξῳ ἐννοίᾳ τοῦ Κυρίλλου, τοῦ Ἀθανασίου καί τῶν δύο Γρηγορίων. Τότε κατά τή Σύνοδο ἐκείνη τῆς Ταρσοῦ ὑπῆρξε προσέγγιση Ἀρμενίων πρός Ὀρθοδόξους καί ἡ Σύνοδος ἀναδείχτηκε ἀληθῶς ἑνωτική χωρίς δυστυχῶς ὁριστικά ἀποτελέσματα.

Στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας ἐκφράζεται καί πάλι ἡ ἐπιθυμία προσεγγίσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τίς ἐλάσσονες ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως αὐτό διαπιστώνεται ἀπό τίς ἀπαντήσεις τῶν Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στήν Ἐγκύκλιο τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ′ (1902) καί στήν ἀνταπάντηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου (1904). Τό θέμα τῆς προσεγγίσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τίς Ἀρχαῖες Ἀνατολικές ἄρχισε νά καθίσταται ἀντικείμενο πανορθοδόξου ἐνδιαφέροντος ἐπισήμου κατά τή συγκροτηθεῖσα στό Ἅγιο Ὄρος (1930). Προκαταρκτική Διορθόδοξη Ἐπιτροπή ἡ ὁποία ἀνέγραψε ὡς θέμα τῆς μελλούσης νά συνέλθει Πανορθοδόξου Προσυνόδου «*Σχέσεις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν πνεύματι ἀγάπης, ἥτις κατά τόν Ἀπόστολον Παῦλον πάντα ἐλπίζει μετά τῶν ἑτεροδόξων ἐκκλησιῶν (Ἀρμενίων, Κοπτῶν, Ἀβησσυνῶν, Χαλδαίων, Ἰακωβιτῶν..), ὅσαι τείνουσαι νά προσεγγίσουν πρός τήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν*».

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀκολουθώντας πάντοτε τό σεπτό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ὄχι μόνον εὐνόησε ἀλλά καί συνέβαλε στήν προσέγγιση αὐτή. Ἕνα ἔτος μετά τή Διορθόδοξη Διάσκεψη τοῦ Ἁγίου Ὄρους, συνῆλθε τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1931 ἡ Ἱεραρχία καί συζήτησε διεξοδικῶς τά ὁρισθέντα ἀπό τήν Προκαταρκτική Διορθόδοξη Ἐπιτροπή τοῦ Ἁγίου Ὄρους θέματα ἐνόψει τῆς μελετωμένης τότε νά συνέλθει Προσυνόδου.

Τό συγκεκριμένο αὐτό θέμα τῶν σχέσεων δηλ. τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρός τίς Μή-Χαλκηδόνιες, ἀναγραφόταν στήν ἡμερήσια διάταξη ὅπως καί στήν Ἐπιτροπή τοῦ Ἁγίου Ὄρους (1930). Κατά τίς συζητήσεις ὑπογραμμίστηκαν τά ἑξῆς: 1) Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία πρέπει νά στρέψει τήν προσοχή της πρός τίς Ἀνατολικές Ἐκκλησίες, πού εἶναι ἀδελφές ἐν πνεύματι, ἀποσχισθεῖσες ἀπό τήν Ἀνατολική Ἐκκλησία γιά λόγους ἱστορικούς. 2) Οἱ Ἐκκλη-

σίες αὐτές ποθοῦν τήν ἐπάνοδο στήν Ὀρθοδοξία. Ἔτσι κρίθηκε ἀπαραίτητο νά ἀναπτυχθοῦν σχετικές ἐνέργειες γιά τήν προσέγγιση. Προτάθηκε ἡ ἵδρυση ἱεραποστολῶν (ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς, πρός διεξαγωγή ἀγώνων χάρη τῆς ἀνευρέ-σεως τῆς ἀληθείας. 3) Οἱ μελέτες πού εἶχαν γίνει ὥς τήν ἐποχή ἐκείνη ἐπί τοῦ θέματος ἔδειξαν ὅτι οἱ Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες δέν εἶναι αἱρετικές, διότι δέν ὑπογράμμιζαν ἐπιμόνως περί τοῦ προσώπου τοῦ Κυρίου δογματική πλάνη, ἀλλά σχισματικές. 4) Οἱ Ἐκκλησίες αὐτές διατηροῦν ἀναλλοίωτο ὅ,τι παρέλαβαν ὥς τόν Η′ αἰώνα καί ἔχουν ἐκκλησιαστικά συγγράμματα μεταφρασμένα στήν ἑλληνική. 5) Ὁ ἀριθμός τῶν μυστηρίων τους εἶναι ἑπτά (7). 6) Ἡ ἕνωση τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν μέ τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία δέ θά γίνει μέ συμβιβασμούς, ἀλλά μέ τήν ἀποδοχή τῆς διδασκαλίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Αὐτά λέγονταν κατά τή συνέλευση τῆς ἱεραρχίας τό 1931. Καί εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ Ἐκκλησίες αὐτές δέχονταν γενικῶς τά ἑπτά (7) Ὀρθόδοξα μυστήρια, ἀλλά παλαιότερα δέν ἀναγνώριζαν ὅλες, ὅπως ἡ Συροϊακωβιτική Ἐκκλησία, τό γάμο ὡς μυστήριο, ἐνῶ ἀντιθέτως ἀναγνώριζαν ὡς μυστήριο τή μοναχική Κουρά καί τή νεκρώσιμη ἀκολουθία. Πέντε χρόνια ἀργότερα, κατά τό Α′ Συνέδριο Ὀρθοδόξου Θεολογίας στήν Ἀθήνα (1936) οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου ἐπιστήμης εἶχαν τήν εὐκαιρία νά ἐκδηλώσουν τό ἐνδιαφέρον τους γιά τίς λεγόμενες μονοφυσιτικές Ἐκκλησίες. Ὁ καθηγητής Ἁ. Ἀλιβιζάτος, πού ἀναφέρθηκε στό ζήτημα τῆς ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, μίλησε γιά τό ἐνδιαφέρον πού ὀφείλει νά ἐπιδείξει ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία γιά τίς Ἀρχαῖες Ἀνατολικές.

Οἱ ὀρθόδοξοι θεολόγοι ἔβλεπαν πάντοτε μέ πολλή συμπάθεια τίς Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες. Στά συνέδρια τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως γίνονταν ἀνεπίσημες συναντήσεις γιά προσέγγιση, συννενόηση, συνεργασία καί μελλοντική ἐπανένωση. Παράγοντες μάλιστα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συνέβαλαν στήν προσέγγιση αὐτή. Ἀξιόλογη ὑπῆρξε ἡ ἀνεπίσημη προσπάθεια προσεγγίσεως τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας μέ τούς Ὀρθοδόξους που ἔγινε κατά τά ἔτη 1945-50 μέ πρωτοβουλία τοῦ πρώην Μητροπολίτου Νευροκοπίου Γεωργίου Παπαγεωργιάδου. Ὁ Μητροπολίτης Γεώργιος ἐνήρ-

γησε ἐπί τοῦ ριζαρείτου Πατριάρχου τῶν Κοπτῶν Ἰωάσαφ καί πέτυχε τή συγκρότηση μικτῆς Ἐπιτροπῆς πού εἶχε ἀποστολή διερευνητική. Ὁ θάνατος τοῦ Μητροπολίτου Γεωργίου ματαίωσε δυστυχῶς τό ἔργο τῆς Ἐπιτροπῆς. Ὁ πρώην Νευροκοπίου δέν ἀρκέστηκε μόνο στίς παραπάνω ἐνέργειές του προχώρησε καί στή μελέτη τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας καί μέ σειρά ἄρθρων του ἱστορικοδογματικοῦ καί κανονικοῦ περιεχομένου, πού δημοσιεύθηκαν στό περιοδικό «*Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*» μέ τίτλο «*Ἡ ἕνωσις τῆς Κοπτικῆς μετά τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εὐχερής*», *προσπάθησε νά δείξει τίς δυνατότητες ἑνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.*

Συμπάθεια πρός τίς Ἀνατολικές Ἐκκλησίες ἐκδήλωνε πάντοτε ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἄν καί πρός ἀποκατάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ὄφειλε ἡ Ἑλλαδική Ἐκκλησία νά ἀποδίδει τόν πρέποντα χαρακτηρισμό στίς Μή -Χαλκηδόνιες Ἐκκλησίες. Εἶναι γνωστό ὅτι ἐξαιτίας τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς τοῦ 1922 κατέφυγαν στήν Ἑλλάδα Ἀρμένιοι, ἡ Μητρόπολη τῶν ὁποίων ἐμφανίζεται ὡς «*Μητρόπολις τῶν ὀρθοδόξων Ἀρμενίων ἐν Ἑλλάδι*» ἤ ὡς «Ὀρθόδοξος Ἀρμενική Μητρόπολις τῆς Ἑλλάδος».

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκδηλώνοντας ἐνδιαφέρον γιά τήν Ἀρμενική Ἐκκλησία ἀποφάσισε στή συνεδρία ΜΔ' /27.4.1939 τῆς Ἱερᾶς Συνόδου νά καταρτίσει Ἐπιτροπή γιά νά μελετήσει τά τῆς καταγωγῆς καί ἐξελίξεως τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας. Τό 1948 ὁ τότε Γενικός Διευθυντής Θρησκευμάτων στό Ὑπουργεῖο Ἐθνικῆς Παιδείας καί Θρησκευμάτων Ἰωάννης Καρμίρης μέ ἔγγραφό του ἀριθμ. Ἐμπ. Πρωτ. 618 ἀπό 23.2.1948 χαρακτήρισε τή Μητρόπολη «μονοφυσιτική».Ὁ Μητροπολίτης ὅμως τῶν Ἀρμενίων διαμαρτυρήθηκε καί ἰσχυρίστηκε ὅτι ἡ Ἀρμενική Ἐκκλησία δέν εἶναι μονοφυσιτική. Τό ὅλο θέμα εἶχε συνέχεια ἐξαιτίας μάλιστα καί τῶν μικτῶν γάμων Ὀρθοδόξων καί Ἀρμενίων. Ὡστόσο ὅλοι ἀναγνώριζαν ὅτι ἡ Ἀρμενική Ἐκκλησία εἶναι ἡ μόνη ἀπό τίς ἑτερόδοξες Ἐκκλησίες πού παρουσιάζει τίς μεγαλύτερες ὁμοιότητες μέ τήν Ἑλληνική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἔτσι τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τό 1951 ἐξέδωσε Ἐγκύκλιο κατά τόν ἑορτασμό τῆς συγκλήσεως στήν Χαλκηδόνα

τῆς Βιθυνίας τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου πρό 1500 ἐτῶν, μέ τήν ὁποία Ἐγκύκλιο ἀπευθυνόμενο στίς Ἀντιχαλκηδόνιες Ἐκκλησίες, συμμεριζόταν τή θέση τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, κατά τήν ὁποία «*προφάσει τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου ἑαυτούς ἀπό τῆς Ἐκκλησίας ἀποσχίσαντες, τά δέ ἄλλα πάντα ὀρθόδόξοι ὑπάρχοντες*» καί καλοῦσε «*ὅπως ἀρθῇ πᾶν κώλυμα ἐπιπροσθοῦν τῇ προσεγγίσει καί τῇ ἑνώσει διά συντόνου κοινῆς προσπαθείας*». Μέ ἄλλη Ἐγκύκλιο τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο πρός τίς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες τόνιζε ὅτι ἐπέστη ὁ καιρός πού ἐπιτέλους ἔπρεπε νά καταβληθεῖ μέριμνα καί σπουδή πρός ἄρση ὅλων τῶν δυσχερειῶν πού ὑφίστανται ἀνάμεσα στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί τίς Μή- Χαλκηδόνιες. Μεγάλης σημασίας γεγονός γιά τήν προώθηση τῶν σχέσεων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί Μή- Χαλκηδονίων ἀποτέλεσε καί ἡ πρόσκληση τῶν Μή- Χαλκηδονίων νά παραστοῦν στόν ἐπίσημο πανηγυρισμό τῆς 1900ῆς ἐπετείου ἀπό τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στήν Ἀθήνα τό 1951. Καί ἄλλες εὐκαιρίες, προωθοῦσαν τό θέμα προσεγγίσεως, ὅπως ἐκείνη τῆς ἐπισκέψεως στούς Χριστιανούς τῶν Ἰνδιῶν στά πλαίσια τοῦ ΠΣΕ ἀπό τόν νῦν *Μητροπολίτη Κορινθίας Παντελεήμονα Καρανικόλα.*

Οὐσιαστικότερη ὑπῆρξε ἡ συμβολή προσεγγίσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν κατά τίς συνεδριάσεις τοῦ τμήματος «Πίστις καί Τάξις» καί σ' ἄλλες ἐπιτροπές τοῦ ΠΣΕ στό Montreal καί Rochester τό καλοκαίρι τοῦ 1963. Στήν Γ' Πανορθόδοξη Διάσκεψη στή Ρόδο (1964) οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἶχαν ρητή ἐντολή τῆς Ἱ. Συνόδου νά θέσουν καί τό θέμα αὐτό. Τελικῶς στό μήνυμα τῆς Διασκέψεως συμπεριελήφθηκε ἰδιαίτερος ἀδελφικός χαιρετισμός «*Πρός τάς σεβασμίας ἀρχαίας Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς*».

Καί ἐρχόμαστε τώρα στά οὐσιαστικότερα βήματα. Τό 1964 πραγματοποιήθηκε ἡ πρώτη ἀνεπίσημη διάσκεψη Ὀρθοδόξων καί Μή- Χαλκηδονίων στό Aarhus τῆς Δανίας. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Καθηγητής Ἰω. Καρμίρης εἰσηγήθηκε τό θέμα: «*Τό πρόβλημα τῆς ἑνώσεως τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν μετά τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπί τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου <μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη>*». Ἐξάλλου

ὁ καθηγητής Γεράσιμος Κονιδάρης εἰσηγήθηκε τό θέμα: «*Ἀλληλεπιδράσεις μεταξύ ἱστορικῶν καί δογματικῶν παραγόντων ἐν τῷ χωρισμῷ τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ἀπό τῆς Ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας*». Στίς ἐργασίες τοῦ Aarhus οἱ Ἐκκλησίες τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Κύπρου βοήθησαν στή βελτίωση τῶν σχέσεων Ὀρθοδόξων καί Ἀντιχαλκηδονίων.

Τό 1965 (ἀπό 15-21 Ἰανουαρίου) συνῆλθε στήν Ἀδδίς Ἀμπέμπα τῆς Ἀβησσυνίας ἡ Α′ Διάσκεψη τῶν Προκαθημένων Μή- Χαλκηδονίων. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπέστειλε ὡς παρατηρητές *τούς Μητροπολίτες Θεσσαλονίκης Παντελεήμονα, Καστοριᾶς Δωρόθεο και Τριφυλλίας Στέφανο καί τούς καθηγητές Ἰω. Καρμίρη καί Γ. Κονιδάρη.*

Ἐπακολούθησε ἡ Β′ ἀνεπίσημη Διάσκεψη Ὀρθοδόξων καί Μή- Χαλκηδονίων στό Bristol τῆς Ἀγγλίας τό 1967. Στή διάσκεψη αὐτή οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἰω. Καρμίρης καί Γ. Κονιδάρης εἰσηγήθηκαν τά θέματα: «*Τό Χριστολογικόν δόγμα ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ λατρείᾳ <μία ὑπόστασις ἐν δυσί φύσεσι, Θεός σωματούμενος>* (Ἰω. Καρμίρης). «*Ἡ ἐσωτερική ἀκολουθία τοῦ τριαδικοῦ καί τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος ἐν ταῖς ἑπτά Οἰκουμενικαῖς Συνόδοις*». (Γ. Κονιδάρης). Κατά τή διάσκεψη αὐτή εἰσήγηση ἀπεστάλη ἀπό τόν καθηγητή Π. Τρεμπέλα ὑπό τόν τίτλο «*Παρατηρήσεις τινές ἐπί τῆς διασκέψεως τοῦ Aarhus*». Στήν Δ′ Πανορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Γενεύης (1968) ἐπικράτησε ἡ πρόταση τοῦ καθηγητοῦ Ἰω. Καρμίρη, ὁ διάλογος ν᾿ ἀρχίσει ἀπό τίς Ἐκκλησίες ἐκεῖνες πού προσεγγίζουν περισσότερο τήν Ὀρθοδοξία. Αὐτές εἶναι οἱ Μή- Χαλκηδόνιες. Δύο χρόνια ἀργότερα στή Γενεύη τῆς Ἑλβετίας πραγματοποιήθηκε νέα ἀνεπίσημη διάσκεψη Ὀρθοδόξων Μή- Χαλκηδονίων. Σ᾿ αὐτήν ὁ Ἰω. Καρμίρης εἰσηγήθηκε τό θέμα: «*Διαίρεσις μεταξύ τῶν <ὅρων καί τῶν κανόνων> τῶν ἀρχαίων Συνόδων καί ἡ σημασία αὐτῶν διά τήν ἀποδοχήν τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος ἐκ μέρους τῶν Μή- Χαλκηδονίων*». Στή διάσκεψη ἐκείνη εἰσήγηση ἔκανε καί ὁ *νῦν Μητροπολίτης Περγάμου Καθηγητής Ἰω. Ζηζιούλας.* Τέλος κατά τή μικρότερη συνάντηση τῆς Ἀδδίς-Ἀμπέμπα τό 1971 ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος παρέστησαν ὁ τότε Μητροπολίτης *Ἀττικῆς Νικόδημος καί οἱ καθηγητές*

Σ. Ἀγουρίδης, Ν. Νησιώτης καί Π. Φούγιας. Τό 1971 πραγματοποιήθηκε στήν Ἀδδίς Ἀμπέμπα, ἡ Διορθόδοξη Θεολογική Ἐπιτροπή γιά τό διάλογο μέ τίς Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες (18-28 Αὐγούστου 1971). Ἀπό τότε οἱ Μή- Χαλκηδόνιες Ἐκκλησίες ὀνομάστηκαν Ἀρχαῖες Ἀνατολικές. Ὁ τότε Μητροπολίτης Ἀξώμης Μεθόδιος, πού πῆρε πρῶτος τό λόγο, τόνισε ὅτι σύμφωνα πρός τήν ἀπόφαση τῆς Δ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως (Γενεύη 1968), πρέπει ἡ Ἐπιτροπή νά προβεῖ στή διευκρίνιση τῶν κοινῶν σημείων πίστεως, καί στόν καταρτισμό τῶν ὑφισταμένων διαφορῶν μεταξύ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν. Ἀπό τά Πρακτικά τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς στήν Ἀδδίς Ἀμπέμπα τό 1971 φαίνεται ὅτι διεξήχθηκε μακρά συζήτηση ἐπί σοβαρῶν θεολογικῶν καί ἰδίως Χριστολογικῶν θεμάτων καί ἐπισημάνθηκαν κοινά στοιχεῖα ἀλλά καί διαφορές. Καί ἐνῶ φαινόταν ὅτι γρήγορα θά ἄρχιζε ὁ ἐπίσημος διάλογος Ὀρθοδόξων καί Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν, αὐτός ἄρχισε μόλις τό 1985.

Ἐπίσημος Θεολογικός Διάλογος

Ἀπό τό 1985 ὥς σήμερα διεξάγεται πλέον ἐπίσημος Θεολογικός Διάλογος Ὀρθοδόξων καί Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν. Τό πρῶτο ἐπίσημο κοινό κείμενο ἐκδόθηκε κατά τή δεύτερη συνέλευση τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς πού πραγματοποιήθηκε στή Μονή Anba Bishoy στήν ἔρημο τῆς Νιτρίας (Wadi El-Natroun) στήν Αἴγυπτο ἀπό 20 ὥς 24 Ἰουνίου 1989. Τό θέμα τῆς συνελεύσεως ἦταν ἡ συζήτηση καί ἡ ἐπεξεργασία τοῦ σχεδίου κειμένου πού εἶχε καταρτίσει ἡ Μικτή Ὑποεπιτροπή στήν Κόρινθο ἐπί τοῦ θέματος χριστολογικῆς ὁρολογίας, σύμφωνα μέ τήν ἀπόφαση τῆς πρώτης συνελεύσεως τῆς Ὁλομελείας τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνάρξεως στό Σαμπεζύ, 10-15 Δεκεμβρίου 1985.

Τά Ἐπιμέρους θέματα τῆς Χριστολογίας εἶναι μέν ἐνδιαφέροντα, ἐπειδή ὅμως οἱ συζητήσεις εἶχαν ὡς κοινή βάση τή φράση πού χρησιμοποίησε ὁ Ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας «*Μία φύσις (ἤ μία ὑπόστασις) τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη*» καί ἡ ρήση τοῦ ἰδίου Πατρός ὅτι «*διά τήν ὁμολογίαν τῆς ὀρθῆς καί ἀμωμήτου πίστεως*» «*λέγειν*» *καί*

«ὁμολογεῖν» *Θεοτόκον τήν ἁγίαν Παρθένον*, θά ἐξετάσουμε τήν ἔννοια «φύσις» κατά τό ἅγιο Κύριλλο καί θά παραθέσουμε ὅ,τι ἄλλο ἀναφέρεται στό Διάλογο Ὀρθοδόξων - Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπίσης σέ ἄλλο κοινό κείμενο ἀναγράφονται καί ὁμολογοῦνται τά ἑξῆς: «*Οἱ Ὀρθόδοξοι συμφωνοῦν ὅτι οἱ Ἀνατολικοί Ὀρθόδοξοι, θά συνεχίσουν νά διατηροῦν τήν παραδοσιακήν αὐτῶν Κυρίλλειαν ὁρολογίαν* <μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη> *ἐφ᾽ ὅσον δι᾽ αὐτῆς ἐννοοῦν τήν διπλῆν ὁμουσιότητα τοῦ Λόγου, τήν ὁποίαν ἠρνεῖτο ὁ Εὐτυχής*». Οἱ Ἀνατολικοί Ὀρθόδοξοι συμφωνοῦν ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι δικαίως χρησιμοποιοῦν τήν διατύπωσιν δύο φύσεις, καθ᾽ ὅσον δέχονται τήν διάκρισιν <*τῇ θεωρίᾳ μόνῃ*>. Ἄς δοῦμε τά ἐπιμέρους θέματα.

Ὁ Ἀπολινάριος χρησιμοποιήσας τή φράση πρός Ιοβιανό ἀναφέρει τά ἑξῆς: «*Καί εἶναι τόν αὐτόν Υἱόν Θεοῦ καί Θεόν κατά* πνεῦμα, Υἱόν δέ ἀνθρώπου κατά σάρκα, οὐ δύο φύσεις τόν ἕνα *Υἱόν, μίαν προσκυνητήν καί μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλά μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην καί προσκυνουμένην μετά τῆς σαρκός αὐτοῦ μιᾷ προσκυνήσει· οὐδέ δύο υἱούς, ἄλλον μέν Υἱόν Θεοῦ ἀληθινόν καί προσκυνούμενον, ἄλλον δέ ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον μή προσκυνούμενον, κατά χάριν Υἱόν Θεοῦ γενόμενον, ὡς καί ἄνθρωποι, ἀλλά τόν ἐκ Θεοῦ, ὡς ἔφην, ἕνα Υἱόν Θεοῦ*». Ὁ Ἅγιος Κύριλλος πιστεύοντας ὅτι ἡ φράση αὐτή ἀνήκει στόν Μ. Ἀθανάσιο ἔγραφε στόν «Ἀπολογητικόν» καί στόν «*Προσφωνητικόν*» του τά ἑξῆς: «*Γράφει τοίνυν ὁ τῆς ἀϊδίου μνήμης πατήρ ἡμῶν καί ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος περί τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ ἐν τοῖς περί τῆς σαρκώσεως: ὁμολογοῦμεν εἶναι αὐτόν Υἱόν Θεοῦ καί Θεόν κατά πνεῦμα, Υἱόν δέ ἀνθρώπου κατά σάρκα· οὐ δύο φύσεις τόν ἕνα Υἱόν, μίαν προσκυνητήν καί μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλά μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καί προσκυνούμενον ἤ προσκυνουμένην μετά τῆς σαρκός αὐτοῦ, μιᾷ προσκυνήσει· οὐδέ δύο Υἱούς, ἄλλον μέν Υἱόν Θεοῦ ἀληθινόν καί προσκυνούμενον, ἄλλον δέ ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον μή προσκυνούμενον, κατά χάριν δέ Υἱόν Θεοῦ γενόμενον, ὡς καί ἄνθρωποι ἀλλά τόν ἐκ Θεοῦ, ὡς ἔφην, ἕνα Υἱόν Θεοῦ καί Θεόν*».

Στό σημεῖο αὐτό πρέπει, νά θυμηθοῦμε ὅτι κατά τήν προχαλκηδόνια ἐκείνη ἐποχή ταυτίζονταν καί θεωροῦνταν

ὡς συνώνυμοι καί ταυτόσημοι οἱ ὅροι «φύσις», «ὑπόστασις» καί «πρόσωπον». Προκειμένου νά ἀντιμετωπισθεῖ ἡ κακοδοξία τοῦ Νεστορίου «δύο φύσεις = δύο πρόσωπα», πού οὐσιαστικά κατέληγε σέ δύο Υἱούς, ἡ φράση «μία φύσις κλπ», ἦταν κατάλληλη γιά νά τονισθεῖ ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ἕνα πρόσωπο· ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ πού προσέλαβε καί τήν ἀνθρωπίνη φύση, πράγμα πού δηλώνει ἡ μετοχή «σεσαρκωμένη».

Ὁ ἅγιος Κύριλλος χρησιμοποιεῖ τή λέξη «φύσις» ἄλλοτε καί ὡς οὐσία. «*Ἐννοοῦντες τοίνυν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ τρόπου, ὁρῶμεν ὅτι δύο φύσεις συνῆλθον ἀλλήλαις καθ᾽ ἕνωσιν ἀδιάσπαστον, ἀσυγχύτως καί ἀτρέπτως· ἡ γάρ σάρξ, σάρξ ἐστι καί οὐ θεότης, εἰ καί γέγονε Θεοῦ σάρξ· ὁμοίως δέ καί ὁ Λόγος, Θεός ἐστι καί οὐ σάρξ, εἰ καί ἰδίαν ἐποιήσατο τήν σάρκα οἰκονομικῶς. Ὅταν οὖν ἐννοῶμεν τοῦτο, οὐδέν ἀδικοῦμεν τήν εἰς ἑνότητα συνδρομήν, ἐκ δύο φύσεων γεγενῆσθαι λέγοντες· μετά μέντοι τήν ἕνωσιν οὐ διαιροῦμεν τάς φύσεις ἀπ᾽ ἀλλήλων, οὐδέ εἰς δύο τέμνομεν Υἱούς τόν ἕνα καί ἀμέριστον, ἀλλά ἕνα φαμέν Υἱόν καί ὡς οἱ πατέρες εἰρήκασιν μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην*».

Οἱ δύο φύσεις ἑνωθεῖσες ἀποτελοῦν ἕνα πρόσωπο. Οἱ δύο φύσεις διακρίνονται μεταξύ τους μετά τήν ἕνωση «*τῇ ἐπινοίᾳ μόνῃ*». Ὁ τρόπος τῆς ἑνώσεως εἶναι «ἀπερινόητος». Ἡ ἕνωση χαρακτηρίζεται «ἄφραστος», «ἄρρητος», «ἀπερινόητος», «ἀπόρρητος παντελῶς», «μυστικός», διότι ἔγινε «ἀρρήτως», «ἀπορρήτως καί ὑπέρ νοῦν», «ἐξαιρέτως», «παραδόξως» ὡς «ἐξαίσιον καί ὑπέρ νοῦν μυστήριον», πού μόνον μέ τήν πίστη προσκυνεῖται.

Ἀπό τή μέχρι τοῦδε παράθεση χωρίων τοῦ ἁγίου Κυρίλλου γιά νά κατανοηθεῖ ἡ ἀληθής ἔννοια τῆς φράσεως «μία φύσις κλπ», φαίνεται ὅτι ὁ ἅγιος ἄλλοτε ταυτίζει τόν ὅρο «φύσις» μέ τόν ὅρο «ὑπόστασις» χρησιμοποιώντας αὐτόν τόν ὅρο φύση μέ τήν παραδοσιακή ἀλεξανδρινή σημασία, καί ἄλλοτε χρησιμοποιεῖ τόν ἴδιο ὅρο «φύσις», ὡς συνώνυμο μέ τόν ὅρο «οὐσία» καί ἄλλοτε σάν συνώνυμο μέ τόν ὅρο πρόσωπο. Ἔτσι ἄλλοτε κάνει λόγο γιά δύο φύσεις μετά τήν ἕνωση, καί ἄλλοτε γιά μιά φύση ἤ ὑπόσταση ἤ γιά ἕνα πρόσωπο τοῦ Λόγου σεσαρκωμένον. Ὅταν λοιπόν λέγει ὅτι στό ἕνα πρόσωπο ἑνώθηκε μέ τή θεία φύση καί ἡ ἀνθρώπινη φύση «ἀσυγχύτως, ἀτρέπως καί ἀμεταβλήτως», ἔτσι ὥστε ὁ

θεάνθρωπος Κύριος μετά τήν «ἄρρητον καί ὑπέρ ἕνωσιν» εἶναι οὐσιαστικῶς *«ἐν δύο φύσεσιν»*. Ἔτσι ὁ ἅγιος Κύριλλος ἀποδεχόμενος ὄχι μόνον τήν *«ἐκ δύο φύσεων»* ἕνωση, ὅπως εἴδαμε, ἀλλά δέχεται οὐσιαστικῶς καί τήν «ἐν δύο φύσεσιν». Ὁ Βασίλειος Σελευκείας, στόν ὁποῖο ἀποδίδεται ἡ φράση «ἐν δύο φύσεσιν» στηρίζεται ἀποκλειστικά καί μόνον στόν ἅγιο Κύριλλο. Ἔτσι ἐνῷ ἡ φράση «ἐν δύο φύσεσι», κατά λέξη δέ χρησιμοποιήθηκε ἀπό τόν Κύριλλο, ἐκφράζει ὡστόσο τό πνεῦμα του, ὅπως ρητά λέγει ὁ Βασίλειος Σελευκείας. Οὐσιαστικῶς ὁ ἅγιος Κύριλλος συνεβίβαζε καί τίς τρεῖς ἐκφράσεις. «Μία φύσις κλπ», «ἐκ δύο φύσεων», καί «ἐν δύο φύσεσιν». Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἑρμηνεύοντας τή φράση «μία φύσις κλπ», παραδίδει καί τά ἑξῆς *«δύο τάς φύσεις εἶναί φαμεν τάς ἑνωθείσας, ἕνα δέ Χριστόν καί Υἱόν καί Κύριον, τόν τοῦ Θεοῦ Πατρός Λόγον, ἐνανθρωπήσαντα καί σεσαρκωμένον», πού σημαίνει «μία φύσις»=«εἷς Χριστός, εἷς Θεοῦ Λόγος ἐνανθρωπήσας καί σεσαρκωμένος»*.

Ἡ Ε′ Οἰκουμενική Σύνοδος χρησιμοποιήσασα τή φράση τοῦ ἁγίου Κυρίλλου «μία φύσις κλπ» σημαίνει *«ὅτι ἐκ τῆς θείας φύσεως καί τῆς ἀνθρωπίνης, τῆς ἑνώσεως καθ᾽ ὑπόστασιν γενομένης, εἷς Χριστός ἀπετελέσθη»*, καί ὄχι «μία φύσις, ἤτοι οὐσία θεότητος καί σαρκός τοῦ Χριστοῦ». Γι᾽ αὐτό ἡ Ε′ Οἰκουμενική Σύνοδος ἀναθεμάτισε *«Ἐπίσης καί τούς ἀνά μέρος διαιροῦντας, ἤτοι τέμνοντας (Νεστοριανούς), καί τούς συγχέοντας τό τῆς θείας οἰκονομίας μυστήριον τοῦ Χριστοῦ»* (Μονοφυσίτας), ἐπαναλαμβάνοντας οὐσιαστικῶς τή διδασκαλία τῆς Δ′ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἰωάννης Καρμίρης, δεχόταν δύο τέλειες φύσεις μέ τήν ἔννοια τῆς Χαλκηδόνος, καί ὄχι μία φύση ἐν ἐννοίᾳ μονοφυσιτικῇ, δηλ. μία οὐσία θεότητος καί ἀνθρωπότητας, πού καταδίκασε ἡ Ε′ Οἰκουμενική Σύνοδος.

Ὁ Ἅγιος Κύριλλος ἐπαναλαμβάνει ἀλλοῦ ὅτι *«εἰς ἕν τι τό ἐξ ἀμφοῖν ἀναπλέκοντες, ἵνα μή ὡς ἄνθρωπος ἁπλῶς θεοφορήσας νοοῖτο, Θεός δέ μᾶλλον ἐνηνθρωπηκώς καί καθ᾽ ἕνωσιν οἰκονομικήν»*. Μετά τήν οἰκονομικήν ἕνωση οἱ δύο φύσεις παρέμειναν ἀσύγχυτες καί ἀμετάβλητες. Ὁ Θεάνθρωπος Σωτήρ μετά τήν ἕνωση εἶναι «ἐκ δύο φύσεων» καί «ἐν δύο φύσεσιν» πού συνιστοῦν τό ἕνα πρόσωπο, τή μία ὑπό-

σταση ἤ φύση σεσαρκωμένη. Ἔτσι ὁ ἅγιος Κύριλλος συμβιβάζει πρός τό «ἕν τι ἀμφοῖν» καί τό «μία φύσις=ὑπόστασις τοῦ Λόγου σεσαρκωμένην».

Μετά τή Δ' Γενική Συνέλευση τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐπισήμου Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων καί Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν καί τήν ἔκδοση κοινῶν κειμένων, ἐπικράτησε εὐφορία στούς κόλπους ἀμφοτέρων τῶν ἐκπροσώπων. Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἑλβετίας Δαμασκηνός σέ ἄρθρο του στό φύλλο «Ἐπίσκεψις» (516, 31-3-1995) διατύπωσε τήν ἄποψη καί ἐξέφρασε τήν ἐλπίδα ὅτι *«δέ θά βραδύνει ἡ ἀποκατάσταση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας»*.

Τήν αἰσιοδοξία τοῦ Μητροπολίτου Ἑλβετίας δέ φαίνεται νά συμμερίζονται ἀρκετοί θεολόγοι καί κυρίως ἡ Ἱερά Κοινότητα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, *ἡ ὁποία σέ Ὑπόμνημά της περί τοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων καί Ἀντιχαλκηδονίων (14/21 Μαΐου 1995) καί σέ Παρατηρήσεις περί τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων καί Ἀντιχαλκηδονίων. Ἀπάντησις εἰς κριτικήν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ἑλβετίας κ. Δαμασκηνοῦ, Ἅγιον Ὄρος 1996*, ἐκφράζει τίς ἀνησυχίες της γιά τήν ἐξέλιξη τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μή συμφωνοῦσα (ἡ Ἱ. Κοινότητα) μέ τόν Σεβ. Μητροπολίτη Ἑλβετίας Δαμασκηνό.

Θέματα στά ὁποῖα ἐκφράζονται ἐπιφυλάξεις εἶναι τά ἀκόλουθα: Οἱ Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες δέν μποροῦν, καί ὀρθῶς τονίζεται ἀπό τήν Ἱ. Κοινότητα, νά ἀποκαλοῦνται Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, ἀφοῦ παραμένουν ἀκόμη ἀνοικτά θεολογικά θέματα. Ἡ ἄρση τῶν ἀναθεμάτων κατά τοῦ Σεβήρου καί Διόσκορου ἀποτελεῖ πρόβλημα καί ἡ μερική διακοινωνία πού ἐφαρμόζεται ἀπό τό Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας μέ τούς Συροϊακωβίτες ἐπιτείνει τά προβλήματα στίς σχέσεις Ὀρθοδόξων καί Μή -Χαλκηδονίων. Τό σοβαρότερο θέμα παραμένει ἡ μή ἀποδοχή τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου καί τῶν ὑπολοίπων τριῶν. Κατά τούς Ἁγιορεῖτες Πατέρες, πρέπει ἐπίσης νά διευκρινισθεῖ ὁ ὅρος «*τῇ θεωρίᾳ ἤ ἐπινοίᾳ μόνῃ*» πού ἀναφέρεται στήν ἕνωση τῶν δύο φύσεων. Ὁ ὅρος ἑρμηνευόμενος ὀρθοδόξως δέ δημιουργεῖ πρόβλημα ἀφοῦ εἶναι ρήση τοῦ ἁγίου Κυρίλλου καί χρησιμοποιήθηκε ἀπό τήν Ε' Οἰκουμενική Σύνοδο. Πρόβλημα δημιουργεῖται ὅταν ὁ ὅρος ἑρμηνεύεται μέ τό πνεῦμα τοῦ Σεβήρου Ἀντιοχείας.

Κατ᾽ αὐτόν, ταυτίζοντας ὅρους φύσις καί ὑπόστασις, ἀντιλαμβάνεται τήν ἕνωση τῶν φύσεων ἐν τῇ φύσει κατά παρερμηνεία τοῦ ὅρου «φυσική ἕνωσις», ὁπότε καί ὁμολογεῖ τήν μίαν σύνθετον φύσιν ἐν Χριστῷ. Μέ τή σύνθετη φύση εἰσάγει σύγχυση καί ἀφανισμό καί ἀποδέχεται δύο φύσεις, τῇ θεωρίᾳ μόνῃ. Οἱ Ἁγιορεῖτες Πατέρες συσχετίζουν τήν παρά πάνω ἔκφραση καί μέ τήν κοινή δήλωση Ὀρθοδόξων-Ἀντιχαλκηδονίων προβαίνοντας σέ περαιτέρω παρατηρήσεις: «*ἡ μία ἀΐδιος ὑπόστασις τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος προσέλαβε τήν ἡμετέραν κτιστήν φύσιν, ἑνώσας οὕτως αὐτήν μετά τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀκτίστου θείας φύσεως, ἵνα μορφώσῃ μίαν ἀχωρίστως καί ἀσυγχύτως ἡνωμένην πραγματικήν θεανθρωπίνην ὕπαρξιν ἐν τῇ ὁποία αἱ φύσεις διακρίνονται τῇ θεωρίᾳ μόνῃ*». Κατά τούς Ἁγιορεῖτες ἡ ἔκφραση «ἵνα μορφώσῃ» μπορεῖ νά ἐκληφθεῖ ἀπό τούς μή Χαλκηδονίους ὅτι ὁ Θεός Λόγος διά τῆς προσλήψεως ἀνθρωπίνης φύσεως καί τῆς ἑνώσεως μέ τή θεία ἐμόρφωσε, ἐσχημάτισε, μία ὕπαρξη. Οἱ Ἁγιορεῖτες ἐπικαλούμενοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἑρμηνεύουν τή φράση: «*Ὁ Θεός μορφοῦται, ἤτοι οὐσιοῦται τό ἀλλότριον, ἤτοι τό καθ᾽ ἡμᾶς, καί γίνεται ἄνθρωπος, ὁ ὑπάρχων ἀϊδίως Θεός*». Κατά τούς Ἀντιχαλκηδονίους, λέγει ἡ Ἱ. Κοινότητα, ὁ Θεός Λόγος προσλαμβάνων ἀνθρώπινη φύση ἐμόρφωσε μία σύνθετη φύση ἐκ τῆς θεότητος καί τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπειδή ὅμως φύση καί ὑπόσταση συνυπάρχουν, ἐμορφώθη κατ᾽ αὐτούς ἀπό τό Θεό Λόγο μία ὕπαρξη, μία θεανθρώπινη φύση, ὑφεστῶσα καί ὡς σύνθετη ὑπόσταση, ἡ ὁποία ὅμως δέν εἶναι ἀκριβῶς ἡ ὑπόσταση τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐπικαλούμενοι λόγια τοῦ Σεβήρου. «*Ἡ ἕνωσις ἔφερεν εἰς τήν ὕπαρξιν ἕν πρόσωπον, καί τό πρόσωπον τοῦτο εἶναι τό πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ σεσαρκωμένῃ του καταστάσει. Ὑπάρχει μία διάκρισις μεταξύ τοῦ πρό τῆς Ἐνσαρκώσεως Υἱοῦ καί τοῦ σεσαρκωμένου Υἱοῦ, οὕτως ὥστε ἡ ὑπόστασις καί τό πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δέν εἶναι ἁπλῶς ἡ ὑπόστασις καί τό πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Υἱοῦ*».

Μία ἀνάλογη παρατήρηση ἔκανε καί ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, καθηγητής, κατά τή Διορθόδοξη Θεολογική Ἐπιτροπή γιά τό Διάλογο μέ τίς Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες τό 1971 στήν Addis Ababa, φρονώντας ὅτι ἡ διδασκαλία

«σύνθετος φύσις» τοῦ Σεβήρου ἔχει μία ὁμοιότητα μέ τό πρόσωπο τῆς ἑνώσεως τοῦ Νεστορίου.

Σέ λειτουργικά κείμενα, ἰδιαιτέρως τῆς Κοπτικῆς καί τῆς Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας, γίνεται σαφής λόγος περί προσλήψεως ὑπό τοῦ Λόγου καί τῆς σαρκός. Σαφῶς λέγεται ὅτι ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο σάρξ, προσλαβών ἐκ τῆς Θεοτόκου τελεία ἀνθρωπίνη φύση καί ἕνωσε αὐτήν μετά τῆς θείας, ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀναλλοιώτως, ἀδιαιρέτως. Π.χ. κατά τόν καθαγιασμό τῶν τιμίων δώρων σέ Κοπτική καί Αἰθιοπική Λειτουργία, ὁ ἱερεύς ἀναγιγνώσκει «*Πιστεύω,πιστεύω, πιστεύω καί ὁμολογῶ μέχρις ἐσχάτης μου ἀναπνοῆς, ὅτι τοῦτό ἐστι τό ζωοποιόν Σῶμα καί αἷμα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καί Κυρίου καί Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τό ὁποῖον ἔλαβεν ἐκ τῆς κυρίας καί βασιλίσσης, πάντων ἡμῶν, τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καί Παναμώμου Μαρίας, καί ἥνωσε μετά τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἀμιγῶς, ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀναλλοιώτως καί ἀδιαιρέτως*». Σέ ὑποβληθείσα στό Τμήμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας διατριβή ἐπί διδακτορίᾳ ὑπό τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἱεροδιακόνου Roshdi Wassef Behman Dous μέ θέμα: «*Ἡ Ἀλεξανδρινή θεία Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου κατά τήν Κοπτική παράδοση. Κριτική Ἔκδοση. Θεσσαλονίκη 1997*, σ. 57, περιλαμβάνεται εὐχή πρός τό τέλος τῆς λειτουργίας πού ἐκφράζει ὁμολογία πίστεως, ἀνάλογη πρός τήν εὐχή «πιστεύω Κύριε καί ὁμολογῶ», τῶν Βυζαντινῶν Λειτουργιῶν. Τό κείμενο τῆς εὐχῆς ἔχει ὡς ἑξῆς: «*Πιστεύω, Πιστεύω, Πιστεύω καί ὁμολογῶ ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς ὅτι αὕτη ἐστίν ἡ σάρξ ἡ ζωοποιός τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, τοῦ Κυρίου δέ καί Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἔλαβεν αὐτήν ἐκ τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας καί ἐποίησεν αὐτήν μίαν σύν τῇ θεοτήτι αὐτοῦ*». Σέ ἐρώτησή μου μήπως ἡ φράση «ἐποίησεν αὐτήν μίαν σύν τῇ θεοτήτι αὐτοῦ» μπορεῖ νά ἐκληφθεῖ ἀπολιναριστικῶς, ἀπήντησε. Τό ἀρχικό κείμενο τῆς εὐχῆς αὐτῆς ἔτυχε κάποιας ἐπεξεργασίας μετά τή Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος. Ἡ φράση «καί ἐποίησεν αὐτήν μίαν σύν τῇ θεοτήτι αὐτοῦ». εἰσήχθη στήν εὐχή ὑπό τοῦ Πατριάρχου Γαβριήλ, τόν δωδέκατο αἰώνα (1113-1115). Ἐπειδή ὅμως οἱ μοναχοί τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Μακαρίου τῆς κάτω Αἰγύπτου ἀντέδρασαν σφοδρῶς

κατά τῆς προσθήκης αὐτῆς ἐκλαμβάνοντας αὐτήν ὡς μονοφυσιτική, ὁ Πατριάρχης ἀναγκάστηκε νά προσθέσει τήν ἐπεξήγηση «μή ἐν μίξει, μηδέ ἐν φυρμῷ, μηδέ ἐν ἀλλοιώσει». Ἐπίσης ἡ φράση «ἡ σάρξ ἡ ζωοποιός» εἰσήχθη ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Μακάριο τοῦ Σεβεννύτου καί τούς μοναχούς τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Μακαρίου. Ἀργότερα ὁ 72ος Κόπτης Πατριάρχης Ἰωάννης (1147-1167) σέ σύνοδο Ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου ἐπικύρωσε συνοδικῶς τήν προσθήκη. Ἔκτοτε ἡ εὐχή ἔλαβε τή μορφή μέ τήν ὁποία λέγεται μέχρι σήμερα.

Ἐπανερχόμενοι στίς παρατηρήσεις τῶν Ἁγιορειτῶν Πατέρων εἴμαστε σύμφωνοι ὡς πρός τά σημεῖα πού χρήζουν περαιτέρω διευκρινίσεων. Δεδομένου ὅτι οἱ Μή-Χαλκηδόνιοι δέν ἀποδέχονται τόν ὅρο *«ἐν δύο φύσεσιν»* τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς, συμφωνοῦν ὡστόσο μέ τή ρήση «μία φύσις κλπ» καί τόν ὅρο «ἐκ δύο φύσεων» τοῦ Κυρίλλου, πρέπει νά γίνει ἀρκετή εἰσέτι δουλειά. Ὡς πρός τήν ἄρση τῶν ἀναθεμάτων τοῦ Σεβήρου καί τοῦ Διόσκορου πρέπει νά προχωρήσουμε μέ μεγάλη σύνεση. Στή μνημονευθείσα παραπάνω διδακτορική διατριβή τοῦ Κόπτου Ἱεροδιακόνου Dous, προσέξαμε ὅτι στίς παρατιθέμενες εὐχές ἰδιαιτέρως τιμῶνται ὁ Σεβῆρος καί ὁ Διόσκορος. Ὁ Διόσκορος χαρακτηρίζεται «μεγάλος Ὀρθόδοξος καί θεοφόρος», ἐνῶ ὁ Σεβῆρος «ἅγιος» καί «πνευματοφόρος». Καί οἱ δύο προτάσσονται μεγάλων ἁγίων Πατέρων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου, καί Ἰω. Χρυσοστόμου. Ὅλως ἀντιθέτως, σέ ἐπίσης πρόσφατη διατριβή τοῦ Ἰω. Κουρεμπελέ, ὑποβληθεῖσα στό Τμῆμα Θεολογίας μέ θέμα: *Ἡ χριστολογία τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ καί ἡ σωτηριολογική σημασία της, Θεσσαλονίκη 1998,* ὁ Σεβῆρος κατακρίνεται ἀπό τόν μεγάλο Ὑμνογράφο ὡς μονοφυσίτης καί «ἐχθρός τῆς Ὀρθοδοξίας». Ὡστόσο, πρός ἐνημέρωση τῶν φίλων λέγουμε ὅτι σήμερα ἐκπονοῦνται εἰδικές μονογραφίες μέ τίς ὁποῖες θά διευκρινισθοῦν πολλά σημεῖα τῆς διδασκαλίας τοῦ Σεβήρου.

Ε. Διάλογος Ὀρθοδόξων - Λουθηρανῶν

Πέμπτος συνομιλητής μας, παλαιός ὡστόσο ὅπως εἴδαμε στήν εἰσαγωγή, εἶναι οἱ Λουθηρανοί καί συγκεκριμένως ἡ Παγκόσμιος Λουθηρανική Ὁμοσπονδία πού ἱδρύθηκε τό 1947 στήν πόλη Λούντ τῆς Σουηδίας. Σ᾽ αὐτήν μετέχουν «Ἐκκλησίες» που δέχονται τήν καθορισμένη βάση-διδασκαλία τοῦ ἄρθρου 1! τοῦ Καταστατικοῦ πού ὁρίζει τά ἑξῆς: «Ἡ Παγκόσμια Λουθηρανική Ὁμοσπονδία (ΠΛΟ καί World Lutheran Federation= WLF) ἀναγνωρίζει τήν Ἁγία Γραφή τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης ὡς τή μοναδική πηγή καί τόν ἀλάθητο κανόνα κάθε διδασκαλίας καί κάθε πράξεως τῆς Ἐκκλησίας. Τά τρία Οἰκουμενικά Σύμβολα Πίστεως καί τίς ὁμολογίες τῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας, ἰδιαιτέρως τό ἀρχικό κείμενο τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας καί τή Μικρή Κατήχηση τοῦ Λουθήρου, θεωρεῖ ὡς ἐπιτυχή ἑρμηνεία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἐκτός ἀπό τά «Σύμβολα» αὐτά οἱ Λουθηρανοί προβάλλουν καί ἕνα ἄλλο κείμενο. Πρόκειται γιά τή «Λουθηρανική ταυτότητα», πού ἐξέδωκαν Λουθηρανοί θεολόγοι τό 1977, καί στήν ὁποία ἐκφράζεται ἡ αὐτοσυνειδησία τους. Αὐτή προβάλλεται ὡς «μία εἰδική ἔκφραση χριστιανικῆς πίστεως καί ζωῆς». Κάθε εἰδική ὅμως ἔκφραση τοῦ Χρίστιανισμοῦ ἔχει τά ὅριά της, τείνει σέ μονομέρειες καί δέν ἐκφράζει τήν πληρότητα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καί ζωῆς. Τοῦτο ὅμως δέ σημαίνει ἀποκοπή ἀπό τό παρελθόν. Καί ἐνῶ ἡ Μεταρρύθμιση δέν ἀπέβλεπε στή σύσταση διαρκοῦς διδακτικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθιδρύματος, πέρασε ὅμως στήν ἱστορία μέ πολλές θεολογικές διαστάσεις.

Τά ἐρωτήματα πού εἶχαν ἐγερθεῖ σχετικά μέ τόν διάλογο τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τήν ΠΛΟ-WLF ἦταν τά ἑξῆς: Ἡ ΠΛΟ εἶναι οὐσιαστικά ἕνα σωματεῖο. Ἔτσι φαινόταν ὅπως καί οἱ ἴδιοι οἱ Λουθηρανοί κατανοοῦσαν τήν ὁμοσπονδία τους, ἀφοῦ ἀποτελοῦν μιά σύνδεση ἀπό «Ἐκκλησίες». Ἀντίθετα οἱ Ὀρθόδοξες κατά τόπους Ἐκκλησίες εἶναι ἡ Μία Ἐκκλησία, ἀφοῦ σέ κάθε τοπική Ἐκκλησία ὑπάρχει ὁ ἕνας Χριστός, ἡ μία ἀλήθεια.

Γιά τούς Λουθηρανούς ἡ Ἁγία Γραφή εἶναι ἡ μοναδική πηγή καί ὁ ἀλάθιιτος κανόνας κάθε διδασκαλίας. Στό «ἀλά-

θητο» ἀξίωμα τοῦ Πάπα ἀντιπαραβάλλεται ἕνας «χάρτινος πάπας». Ἕνα δεύτερο σημεῖο πού εἶχαν ὑπόψη τους οἱ Ὀρθόδοξοι στίς παραμονές ἐνάρξεως τοῦ διαλόγου μέ τούς Λουθηρανούς εἶναι ἡ ἀξία τῶν συμβολικῶν κειμένων στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Γιά τούς Ὀρθοδόξους τό κατ᾽ ἐξοχήν Σύμβολο εἶναι ἐκεῖνο τῆς Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Λουθηρανοί δέν κάνουν λόγο γιά Συνόδους. Ἐπίσης διάσταση ὑπῆρχε μεταξύ τῆς «καθηγητικῆς θεολογίας» καί τῶν συμβολικῶν κειμένων τῶν Λουθηρανῶν πού ἔπρεπε νά ξεπεραστεῖ. Ἐπίσης οἱ Ὀρθόδοξοι προσπάθησαν νά καταστήσουν γνωστό στούς Λουθηρανούς ὅτι δέ δέχονται (οἱ Ὀρθόδοξοι) μία «συμφιλιωμένη διαφορότητα». ἀλλά μόνο μία δογματική ἕνωση.

Ἡ Α´ Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη πού συνῆλθε στό Σαμπεζύ τό 1976 ἐπιχείρησε μεταξύ ἄλλων, μιά γενική ἐπισκόπηση καί ἀξιολόγηση τῆς πορείας τῶν Διαλόγων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τίς λοιπές χριστιανικές ἐκκλησίες καί ὁμολογίες. Τότε συμπεριέλαβε στίς ἀποφάσεις της καί τά ἑξῆς σχετικά μέ τόν ὑπόψη διάλογο: *«Δοθέντος ὅτι ἡ Δ´ Πανορθόδοξος Διάσκεψις εἶχεν ἀποφασίσει τήν εἰς πρῶτον στάδιον ἀπό μέρους τῶν κατά τοπους Ἐκκλησιῶν μελέτην καί προπαρασκευήν Θεολογικοῦ Διαλόγου μετά τῶν Λουθηρανῶν καί διαπιστωθέντος ὅτι τό στάδιον τοῦτο ἱκανῶς ἐξειλίχθη διά τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων ἐπιμέρους ἐργασιῶν καί πλείστων ἐπί ἀκαδημαϊκοῦ ἐπιπέδου ἀνεπισήμων θεολογικῶν συζητήσεων (ὁμοφώνως ἀποφασίζεται), ὅπως συσταθῇ ὁμοία, ὡς καί διά τούς ἄλλους θεολογικούς Διαλόγους, Διορθόδοξος Ἐπιτροπή πρός προετοιμασία ἀπό Ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἐπισήμου Θεολογικοῦ Διαλόγου μετά τῶν Λουθηρανῶν καί γένωνται, ὡς ἐν παρομοίαις περιστάσεσιν, ὅλα τά σχετικά πρός συγκρότησιν Διορθοδόξου ταύτης Ἐπιτροπῆς».*

Ἡ Διορθόξοξη Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή συνῆλθε στή Sigtuna τῆς Σουηδίας (1978 4-9 Νοεμβρίου), στό Amelungsborn-Hanover (1979 16-29 Σεπτεμβρίου) καί στήν Ἰσλανδία στό Κολλέγιο Skalnot (1980 6-13 Σεπτεμβρίου). Ἡ ἀντίστοιχος Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή τῶν Λουθηρανῶν συνῆλθε στό Σαμπεζύ, στό Ὀρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1978 30 Ἀπριλίου - 4 Μαΐου) καί

στήν Κρήτη (1980 4- Μαΐου).

Μετά τό προπαρασκευαστικό αὐτό στάδιο, συνῆλθε ἡ Μικτή Ἐπιτροπή Διαλόγου γιά πρώτη φορά σέ κοινή συνεδρία στή Φινλανδία (Espoo 27 Αὐγούστου- 4 Σεπτεμβρίου 1981) καί ἀποφάσισε ὁ Θεολογικός Διάλογος μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, Ὀρθοδόξων καί Λουθηρανῶν, νά ἀρχίσει ἀπό τό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας καί ἀκριβέστερον «*Συμμετοχή εἰς τό μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας*».

Ἕνα ἔτος ἀργότερα (1982 27 Μαρτίου- 2 Ἀπριλίου) πραγματοποιήθηκε στήν Ἀθήνα ἡ συνάντηση τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ὑποεπιτροπῆς, οἱ ἐργασίες τῆς ὁποίας διεξήχθησαν στούς χώρους τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στή Μονή Πεντέλης.

Οἱ συζητήσεις τῆς Ὑποεπιτροπῆς στράφηκαν περί τό θέμα: «Τί εἶναι Ἐκκλησία» καί συντάχθηκαν τέσσερα κείμενα: 1) «*Ἁγία Γραφή καί Ἐκκλησία*», 2) «*Ἡ Ἐκκλησία εἰς τήν Ἱστορίαν*», 3) «*Τά γνωρίσματα τῆς Ἐκκλησίας* » καί 4) «*Συμμετοχή εἰς τήν Ἐκκλησία*».

Ἐπακολούθησε ἡ Β' ἐν Ὁλομελείᾳ συνάντηση τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς στή Λεμεσό τό 1983 (23-29 Μαΐου), ἀλλά δέν ἐνεκρίθη κοινό κείμενο. Κατά τήν Γ' συνεδρία τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων- Λουθηρανῶν πού πραγματοποιήθηκε στό Allentown τῆς Πενσυλβανίας (24-30 Μαΐου 1985) οἱ ἐργασίες κατέληξαν στήν ὑπογραφή κοινῆς δηλώσεως ἐπί τοῦ θέματος «*Θεία Ἀποκάλυψις*» τοῦ πρώτου κοινοῦ κειμένου πού τά δύο μέρη, οἱ Ὀρθόδοξοι καί οἱ Λουθηρανοί, ὑπέγραψαν μετά τήν ἔναρξη τῶν συζητήσεών τους τό ἔτος 1981. Στήν κοινή δήλωση γίνεται λόγος γιά τόν τρόπο μέ τό ὁποῖο ὁ Θεός ἐνεργεῖ ἀποκαλύπτοντας τήν ἀλήθειά του τόσο διά τῶν συγγραφέων τῆς Κ. Διαθήκης ὅσο καί διαμέσου τῆς καθόλου ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

Μία νέα Ὑποεπιτροπή τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς ἀπό 22-25 Αὐγούστου 1986 συνῆλθε στό Bossey τῆς Ἑλβετίας μέ σκοπό συντάξεως σχεδίου κειμένου ἐπί τοῦ θέματος «*Γραφή καί Παράδοσις*». Ἡ Σύνταξη τῶν δύο κειμένων «*Θεία Ἀποκάλυψις*» καί «*Γραφή καί Παράδοσις*», ἀποτελεῖ ἕνα περαιτέρω θετικό βῆμα στό διάλογο Ὀρθοδόξων- Λουθηρανῶν. Τό σχέδιο αὐτό ἀποτελοῦσε τή βάση γιά τή συνάντηση τῆς

Κρήτης (28 Μαΐου-2 Ἰουνίου 1987) τῆς Δ^{ης} Ὁλομελείας. Τό θέμα τῶν συνεδρίων ἦταν: «*Γραφή στή Παράδοσις*».

Τά μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς πρίν ὑπογράψουν τό κείμενο «*Γραφή καί Παράδοσις*» αὐτό πέρασε ἀπό τρία διαφορετικά σχεδιάσματα. Προωθώντας τή συμφωνία τοῦ 1985 περί Ἀποκαλύψεως, ἀντιμετωπίζει ἕνα βασικό τυπικό χριστιανικό ἐρώτημα, ἀναφερόμενο στή σχέση Ἁγίας Γραφῆς (Π. Διαθήκης καί Κ. Διαθήκης) καί Ἱερᾶς Παραδόσεως.

Ἔπρεπε νά κατανοηθεῖ, ὅτι ἡ πολεμική τῆς Μεταρρυθμίσεως ἐναντίον τῶν «ἀνθρωπίνων παραδόσεων» δέν κατευθύνεται ἐναντίον τῆς Ἱερᾶς παραδόσεως ὅπως τήν ἐννοοῦν καί τή σέβονται οἱ Ὀρθόδοξοι. Ἡ «*Ἱερά Παράδοση*» διαπιστώνει τό κείμενο «*εἶναι ἡ αὐθεντική ἔκφραση τῆς θείας Ἀποκαλύψεως μέσα στή ζῶσα ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας*». *Τό «Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας» συνεχίζει τό κείμενο, «ἀποτελεῖ τό περιεχόμενο τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, ὅπως τοῦτο διεσώθη, ὡμολογήθη καί μετεβιβάσθη σέ μᾶς διά τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τόν βίον τῶν Ἁγίων ὅλων τῶν ἐποχῶν καί τῆς συνοδικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας*».

Καί τό κοινό κείμενο τοῦ 1987 συμπεραίνει: «*Τό νά ἐπισύρουμε τήν προσοχή στήν Ἁγία Γραφή σημαίνει ὅτι τήν στρέφουμε πρός τό Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας, πρός τό Χριστό καί ἑπομένως πρός τήν Ἱερά Παράδοση, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ζωή τῆς Ἐκκλησίας· σημαίνει, ὅτι οἱ πράξεις μας ἀποτελοῦν κριτήριο τῆς αὐθεντικότητας τῆς παραδόσεως αὐτῆς, ὅτι δι᾽ αὐτῶν ὑπογραμμίζουμε τήν ἑνότητα καί καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας στά πλαίσια μιᾶς χαρούμενης κοινῆς δοξολογίας τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ*».

Τό κείμενο «*Γραφή καί Παράδοση*» δέν ἔχει, κατά τήν ἄποψη τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς, τήν ἔννοια ἑνός κειμένου πού νά ἐκφράζει πλήρη ὁμοφωνία ἐπί τοῦ θέματος. Ὁ ρόλος του στά πλαίσια τοῦ διεξαγομένου διαλόγου συνίσταται στό νά ἐκθέσει τήν παροῦσα φάση συμφωνίας καί νά θέσει ἕνα θεμέλιο γιά τό μέλλον.

Μία νέα μικτή ὑποεπιτροπή πού συνῆλθε στή Βενετία (1988) συνέταξε νέο κείμενο μέ βάση τά προηγούμενα ἐπί τοῦ θέματος «*Κανών καί Θεοπνευστία.*». Αὐτό τό κείμενο ἀποτέλεσε τή βάση γιά συζήτηση τῆς Ε΄ Ὁλομέλειας πού συνῆλθε στό Bad Segeberg (2-7 Σεπτεμβρίου 1989).

«Ἡ Βίβλος εἶναι μέγας θησαυρός τῆς Ἐκκλησίας καί λειτουργεῖ ὡς κανών διά τήν πίστιν καί τήν ζωήν της: ἡ Π. Διαθήκη παρέχει μαρτυρίαν περί τῆς αὐτοαποκαλύψεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ διά τῶν προφητῶν εἰς τούς Πατέρας (Εβρ. 1,1). Μαρτυρεῖ περί τῶν ἐπεμβάσεων τοῦ Θεοῦ, διά τῶν ὁποίων Οὗτος ἀπελευθερώνει καί κρίνει περί τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὑπακούεται πιστῶς καί περί τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ περί τοῦ μέλλοντος νά ἔλθη Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Ἐξάλλου ἡ Κ. Διαθήκη παρέχει μαρτυρίαν περί τοῦ ὅτι ὁ Θεός Πατήρ ἀπέστειλε τον Υἱόν αὐτοῦ εἰς τόν κόσμον ἵνα ἐνανθρωπήσῃ, γεννώμενος ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας (Λουκ. 1, 30-31, Γαλ. 4, 4), Υἱόν τόν ὁποῖον ὁ Θεός ἀνέστησεν ἐκ νεκρῶν διά τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Ρωμ. 1, 3). Οὕτως ὁ Τριαδικός Θεός ἤνοιξε τήν θύραν τῆς αἰωνίου ζωῆς εἰς ὅλους τούς πιστούς ἐξ ὅλων τῶν ἐθνῶν». Περί τοῦ κανόνος τῆς Κ. Διαθήκης γίνεται λόγος στίς ἑπόμενες παραγράφους (2-10) ἐνῶ περί τῆς Θεοπνευστίας τῆς Γραφῆς ἀφιερώνεται τό Β΄ μέρος τοῦ κειμένου. Στήν παράγραφο 13 τοῦ Β΄ μέρους τοῦ κειμένου λέγονται τά ἑξῆς. «Συμφώνως πρός τήν ἀποστολικήν μαρτυρίαν καί τήν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, ὁ σκοπός οὗτος (πού ὁδηγεῖ τούς πιστούς εἰς τήν ἐκπλήρωσιν τοῦ ὑπερτάτου σκοποῦ τῆς ὑπάρξεώς των) εἶναι ἡ συμμετοχή εἰς τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ. <Οὕς δέ ἐδικαίωσε τούτους καί ἐξόξασε> (Ρωμ. 8,30 πρβλ. Α΄ Ἰω. 3,2). Ἀποτελεῖ τό κεντρικόν θέμα πάσης θείας ἀποκαλύψεως ὅτι ὁ Τριαδικός Θεός σώζει τήν δημιουργίαν ἀπό τήν κατάστασιν ἀπωλείας καί ἀποξενώσεως, εἰς τήν ὁποίαν εὑρίσκεται καί ὁδηγεῖ αὐτήν εἰς τήν ἀληθῆ ζωήν. Ἡ Ἁγία Γραφή ἀποτελεῖ θεόπνευστον καί κανονικόν μάρτυρα τῆς Ἀποκαλύψεως, ἥτις ὅμως καθ᾽ ἑαυτήν ὑπερβαίνει πᾶσαν δυνατότητα ἐννοιολογικῆς καί γλωσσικῆς ἐκφράσεως. Ὡς μάρτυς ὅθεν τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ Ἁγία Γραφή εἶναι λόγος Θεοῦ. Θεοπνευστία εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπί τῶν συγγραφέων τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἡ καθιστῶσα αὐτούς ἱκανούς νά δώσουν τήν μαρτυρίαν των διά τήν ἀποκάλυψιν τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ συγγραφεῖς ὅθεν τῆς Ἁγίας Γραφῆς περιγράφουν τάς ὁδούς τοῦ Θεοῦ εἰς τάς σχέσεις του μέ τήν δημιουργίαν Του, τοῦ λαοῦ Του, διά τοῦ τρόπου δέ τούτου

μαρτυροῦν περί τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ τῆς κεκρυμμένης ἀπό τά ὄμματα τῶν ἀπίστων. Ἡ θεοπνευστία προέχεται ἀπό τήν ἐμπειρίαν τῆς ἀποκαλύψεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

Ἕνα χρόνο ἀργότερα ἡ Ὑποεπιτροπή τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς γιά τόν Θεολογικό Διάλογο μεταξύ Ὀρθοδόξων καί Λουθηρανῶν πού συνεδρίασε στό Παρίσι (1990- 26-30 Ἰουνίου), ἔδωσε στή δημοσιότητα ὑπό ἡμερομηνία 8ης Ὀκτωβρίου 1990, ἀνακοινωθέν τύπου, ἔχον ὡς ἑξῆς:

«Σύμφωνα πρός τήν ἀπόφαση τῆς 5ης Συναντήσεως τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Λουθηρανῶν- Ὀρθοδόξων (Bad Segeberg, Γερμανία 1989), ὁ διάλογος ἔχει εἰσέλθει σέ μία νέα περίοδο, πού ἔχει ὡς θέμα: *<Ἡ αὐθεντία ἐντός τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας>*. Ὁ σκοπός, ἑπομένως, τῆς συναντήσεως τῆς Ὑποεπιτροπῆς ἦταν ἡ συζήτηση καί ἐμβάθυνση ἀπό τῆς πλευρᾶς τῶν δύο παραδόσεων τοῦ πρώτου ὑποθέματος *<Ἡ αὐθεντία τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων>*. Ὡς ἐκ τούτου κάθε πλευρά παρουσίασε δύο ἀνακοινώσεις: *<Ἡ αὐθεντία τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων> (Μητροπολίτης Σηλυβρίας Αἰμιλιανός)* καί *<Οἱ σύνοδοι τῆς Ἐκκλησίας> (Καθηγητής Ἰωάννης Ρωμανίδης).* 3*<Τό νόημα τῆς αὐθεντίας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων> (καθηγητής Toomas Paul καί <Σύνοδος καί συνοδικότης> (Καθηγητής Kretschmar*). Οἱ ἀνακοινώσεις συνεζητοῦντο διεξοδικῶς καί ἔγινε ὁμοφώνως ἀπό τά μέλη ἀποδεκτή ἡ ἀπόφαση ὅτι, ὡς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ νέου θέματος γιά τόν διάλογον, οὐδεμία κοινή ἀνακοίνωση θά ἦτο ἐνδεδειγμένο νά ἑτοιμασθῆ ὡς ὑποδομή γιά τήν συνεδρία τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Λουθηρανῶν- Ὀρθοδόξων κατά τό 1991, ὡς εἶχε γίνει κατά τό παρελθόν. Ἀπεφασίσθη, ἑπομένως, ὅτι οἱ τέσσερις ἀνακοινώσεις θά ἀναθεωροῦντο ὑπό τῶν συντακτῶν των ὑπό τό φῶς τῶν συζητήσεων ἐντός τῆς Ὑποεπιτροπῆς καί θά ἐχρησίμευον ὡς κείμενα ὑποδομῆς γιά τήν συζήτηση κατά τήν ἑπόμενη συνάντηση τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς».

Ἡ Ὑποεπιτροπή συνεφώνησε ὅτι: «*.Οἱ Οἰκουμενικές Σύνοδοι ἤ Σύνοδοι τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας* ἀποτελοῦν εἰδικές δωρεές τοῦ Θεοῦ πρός τήν Ἐκκλησία Του καί ἀδιάσπαστο μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ὡς αὕτη διετηρήθη καί ἐρυθμίσθη ἀπό τό Κανονικό Δίκαιο ἤ Σύνταγμα. Ἄν καί οἱ

Οἰκουμενικές Σύνοδοι ἀποτελοῦν αὐθεντική κληρονομία διά μέσου τῶν αἰώνων ὡς ἐκ τοῦ ὅτι διαφυλάσσουν τήν προφητική καί ἀποστολική ἀλήθεια, ἡ ὁποία εἶχε διατυπωθεῖ κατά τήν ἐποχή ἐναντίον διαφόρων αἱρέσεων καί χαράζει τίς κατευθυντήριες γραμμές γιά τήν περαιτέρω ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας στήν ζωή τῶν Ἐκκλησιῶν δέν ἀποτελοῦν χωριστούς θεσμούς, οἱ ὁποῖοι λειτουργοῦν ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐάν ἦσαν αὐτόνομα Ἀνώτατα Δικαστήρια...».

«Ἀναφορικῶς πρός τήν αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας συνεφωνήθη ὅτι θεμελιοῦται ἐπί τῆς αὐθεντίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν εἰς τόν ὁποῖον <πᾶσα ἐξουσία ἐδόθη ἐν οὐρανῷ καί ἐπί τῆς γῆς> (Ματθ. 28,18) καί ὁ ὁποῖος παραμένει μέ τήν Ἐκκλησία Του <εἰς τούς αἰῶνας> (Ματθ. 28,20). Αὐτός εἶναι Ἐκεῖνος - ὁ Κύριος τῆς Ἐκκλησίας- ὁ ὁποῖος ἔστειλε τόν Παράκλητο γιά νά ὁδηγήση τούς πιστούς <εἰς πᾶσαν τήν ἀλήθειαν> (Ἰωάν. 14, 26· 16, 13). Ἡ αὐθεντία Του δίδεται σέ ὁλόκληρη τήν Ἐκκλησία, καί εἰδικώτερα στούς Ἀποστόλους καί τούς διαδόχους των. Ἔχει τίς ρίζες της στήν εὐχαριστιακή ζωή τῆς Ἐκκλησίας, συμπεριλαμβανομένης τῆς πίστεως καί τῆς τάξεως αὐτῆς (πρβλ. Α′ Κορ. 5). Ἡ αὐθεντία αὐτή ἐκφράζεται ἐπίσης π.χ. στόν καθορισμό τοῦ Κανόνος τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Διαφυλάσσεται στήν καθημερινή ζωή τῶν πιστῶν καί ἐκδηλώνεται στήν συνοδική ζωή τῆς Ἐκκλησίας, ἐντός τῆς ὁποίας τό διά χειροτονίας λειτούργημα ἀσκεῖ μίαν εἰδική εὐθύνη. Αὐθεντία καί συνοδικότης τελοῦν σέ σχέση ἀλληλεξαρτήσεως».

Ἡ 6η Συνάντηση τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Ὀρθοδόξων καί Λουθηρανῶν προγραμματίστηκε γιά τό 1991 στήν τότε Σοβιετική Ἕνωση. Ἡ συνάντηση πραγματοποιήθηκε ἀπό 31η Μαΐου ὥς 8ης Ἰουνίου 1991 ὡς φιλοξενούμενη ἀπό τή Ρωσσική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἐπακολούθησε ἡ 7η Συνάντηση Ὁλομέλειας τό 1993 στή Δανία (5-10 Ἰουλίου).

Ἡ Η′ Συνέλευση Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων καί Λουθηρανῶν πραγματοποιήθηκε στό Συνεδριακό Κέντρο τῆς Μητροπόλεως Λεμεσοῦ (1-8 Αὐγούστου 1995) ὑπό τήν προεδρία τοῦ τότε Μητροπολίτου Ἰταλίας καί τέως Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς Σπυρίδωνος καί τοῦ ἐπισκόπου William Lazareth. Ἡ Μικτή Ἐπιτροπή ἐπεξεργά-

στηκε καί υἱοθέτησε κείμενο ὑπό τόν τίτλο *«Ἡ ἔννοια τῆς σωτηρίας ὑπό τό φῶς τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων»*.

Ἡ Μικτή Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὀρθοδοξίας μέ τόν Λουθηρανισμό, συνῆλθε στό Πρίνστον τῶν ΗΠΑ ἀπό τίς 9 μέχρι τίς 11 Ὀκτωβρίου 1997 γιά νά προετοιμάσει σχέδιο κοινοῦ θεολογικοῦ κειμένου ἐπί τοῦ θέματος *«θεία Χάρις, Δικαίωση καί Συνεργία»*, συμφώνως πρός *σχετική ἀπόφαση τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς κατά τή συνέλευση τῆς ὁλομελείας της* στή Λεμεσό τῆς Κύπρου (1-8 Αὐγούστου 1995). Στίς ἐργασίες τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς μετέσχον ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς Σπυρίδων (ὀρθόδοξος συμπρόεδρος) καί οἱ Μητροπολῖται Σασίμων Γεννάδιος καί ὁ τότε Λεμεσοῦ Χρύσανθος μέ θεολογικό σύμβουλο τόν καθηγητή Βλάσιο Φειδᾶ, ἐνῶ ἐξ ἐπόψεως λουθηρανικῆς ὁ Ἐπίσκοπος Οὐίλιαμ Λάζαρεθ (Λουθηρανός συμπρόεδρος), ὁ Δρ Σβέν Ὄπεγκαρντ καί οἱ καθηγηταί Ἄννα-Μαρία Ὤγκααρντ, Μπρούς Μάρσαλ καί Ρίστο Σουάρινεν.

Οἱ ἐργασίες τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς διευκολύνθηκαν ἀπό τίς δύο σχετικές εἰσηγήσεις τῶν καθηγητῶν Μπρούς Μάρσαλ ἐπί τοῦ θέματος. *«Ἡ σωτηρία ὡς δικαίωση καί θέωση»* καί Βλασίου Φειδᾶ ἐπί τοῦ θέματος *«Συνεργία»*, ὁλοκληρώθηκαν δέ μέ τή σύνταξη περιεκτικοῦ σχεδίου κειμένου ὑπό τόν τίτλο: *«Θεία Χάρις, Δικαίωσις καί Συνεργία»*, τό ὁποῖο θά ἀξιολογηθεῖ στή συνέλευση τῆς ὁλομελείας τῆς Μικτῆς θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς (ἀρχές Αὐγούστου 1998).

Τό σύντομο σχέδιο κειμένου θά μποροῦσε νά θεωρηθεῖ σέ μιά πρώτη ἀξιολόγηση ὡς χρήσιμη θεολογική πρόταση γιά τήν περαιτέρω ἐπεξεργασία τοῦ σημαντικοῦ θέματος ἀπό τή Μικτή Θεολογική Ἐπιτροπή, διότι περιέχει ὁρισμένες συγκλίνουσες θέσεις, ὅπως: α) *ἡ ἀναγωγή τῆς θείας χάριτος στίς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, στά πλαίσια τῶν ὁποίων πρέπει νά ἐνταχθεῖ καί ἡ λουθηρανική ἔμφαση γιά τή σχέση τῆς θείας χάριτος πρός τήν ἀνθρώπινη ἁμαρτία, β) ἡ ἀναγκαιότητα τῆς «συνεργίας» τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως μέ τή θεία χάρη γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἡ θεία χάρις, καίτοι εἶναι θεία δωρεά καί ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς σωτηρίας «δέν ἐνεργεῖ καταναγκαστικῶς*

καί ἀκαταγωνίστως, ἀφοῦ οἱ ἄνθρωποι δύνανται καί νά τήν ἀπορρίψουν ἀκόμη», ὅπως γράφεται στό κείμενο, γ) ἡ ἀναφορά τῆς θείας χάριτος στό λυτρωτικό ἔργο τοῦ Χριστοῦ καί στό ἁγιαστικό ἔργο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐξηγεῖ τήν πρόταση τοῦ κειμένου ὅτι ἡ «θεία χάρις βιοῦται πλήρως στή μυστηριακή ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας» διά τῆς πίστεως καί διά τῆς μετοχῆς τῶν πιστῶν, δ) ἡ ἔνταξη τῆς νομικῆς ὁρολογίας τῆς λουθηρανικῆς διδασκαλίας περί τῆς δικαιώσεως στό εὐρύτερο περιεχόμενο τῆς πνευματικῆς τελειώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία στήν πατερική καί στήν ὀρθόδοξη παράδοση ἑρμηνεύεται μέ τούς ὅρους τοῦ ἁγιασμοῦ καί τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, καί ε) ἡ παραδοχή ὅτι ἡ πίστη ἐκφράζεται μέ ἀγαθά ἔργα, τά ὁποῖα ὅμως δέν πρέπει νά ἀξιολογοῦνται ὡς μέσα γιά τήν αὐτοδικαίωση τοῦ ἀνθρώπου κλπ.

Οἱ προσεγγίσεις αὐτές σέ ένα σύντομο καί περιεκτικό κείμενο ἐπιτρέπουν ἀφ᾽ ἑνός μέν μιά εὔλογη αἰσιοδοξία γιά τό ἔργο τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς στήν ἑπόμενη συνέλευσή της, ἀφ᾽ ἑτέρου δέ τήν ἀξιοποίηση τῶν ὑφισταμένων προοπτικῶν θεολογικῶν συγκλίσεων, ὅταν οἱ θεολογικοί διάλογοι ἀποσυνδέονται ἀπό τίς μονομερεῖς ἤ καί σέ πολλές περιπτώσεις ἄσχετες πρός τό αὐθεντικό περιεχόμενο τῆς ἀποστολικῆς πίστεως θεολογικές ἀντιπαραθέσεις τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος, ὅπως λ.χ., στή συγκεκριμένη περίπτωση, ἀπό τίς ἀντιπαραθέσεις τῆς προτεσταντικῆς Μεταρρυθμίσεως πρός ὁρισμένες μονομερεῖς τάσεις τῆς σχολαστικῆς Θεολογίας τῆς Δύσεως κατά τούς Μέσους Χρόνους.

Μόλις κατά τόν προηγούμενο χρόνο (1998 31 Ἰουλίου ὥς 8 Αὐγούστου) πραγματοποιήθηκε ἡ Θ΄ Ὁλομέλεια τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ Ὀρθοδόξων καί Λουθηρανῶν στή Σιγκτούνα τῆς Σουηδίας.

Ἡ Μικτή Ἐπιτροπή, ἀφοῦ πρῶτα συζήτησε εἰσηγήσεις τοῦ Λουθηρανοῦ Καθηγητοῦ Μπρούς Μάρσαλ ἐπί τοῦ θέματος «*Σωτηρία, ὡς Δικαίωσις καί θέωσις*», καί τοῦ καθηγητοῦ Βλασίου Φειδᾶ ἐπί τοῦ θέματος «*Συνεργία καί Σωτηρία*» υἱοθέτησε συναινετικό θεολογικό κείμενο ὑπό τόν τίτλο «Σωτηρία: Θεία Χάρις, Δικαίωσις καί Συνεργία». Κατά τήν κρατοῦσα τάξη τό κείμενο θά προωθηθεῖ πρός τίς κατά τόπους Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες διά τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, πρός δέ τίς Λουθηρανικές, μέσῳ τῆς Παγκο-

σμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας, πρός περαιτέρω μελέτη καί ἀπόφαση.

Ἡ Μικτή Ἐπιτροπή ἀποφάσισε ὅπως στήν προσεχή φάση τῶν ἐργασιῶν της, ἀσχοληθεῖ μέ θέμα «*Τό Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας*».

Ἐνδιαφέροντα εἶναι καί τά ἀνάλογα θέματα πού συζητοῦνται μεταξύ Ὀρθοδόξων -Λουθηρανῶν τοπικῶς ὅπως π.χ στίς ΗΠΑ, Γερμανία, Φινλανδία καί ἀλλοῦ. Ἀξίζει ἐπίσης νά μνημονευθεῖ τό 3ο *Θεολογικό Σεμινάριο* τοῦ Σαμπεζύ (25-29 Μαΐου 1987) μέ θέμα: «*Ὁ Λούθηρος καί ἡ γερμανική Μεταρρύθμιση ἐξ ἐπόψεως Οἰκουμενικῆς*» Ἐπιμέρους θέματα πού ἀναπτύχτηκαν κατά τό σεμινάριο αὐτό εἶναι ὁ *Μαρτίνος Λούθηρος, ἡ ζωή καί τό ἔργο του,* καί ἀκολουθοῦν τά θέματα:*Δικαίωση, Λόγος καί Μυστήρια,* ἡ περί *δύο Βασιλειῶν διδασκαλία,* ὁ Λούθηρος καί τό *ἀρχαῖο Ἐκκλησιαστικό* δόγμα, *πίστις καί ἔργα, ἄσκηση, μοναχισμός, συνέργια.* Ἐξάλλου ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ Παρατηρήσεις τοῦ Μητροπολίτου Ἑλβετίας Δαμασκηνοῦ σέ διάλεξή του πού ἔδωσε (28 Ἰουνίου 1983) ἐνώπιον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Erlagen, μέ τήν εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν 500 ἐτῶν ἀπό τή γέννηση τοῦ Μαρτίνου Λούθηρου ὑπό τόν τίτλο: «*Ὁ Μαρτίνος Λούθηρος ἐξ Ὀρθοδόξου ἐπόψεως*».

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἑλβετίας Δαμασκηνός ἀναφέρθηκε στή σπουδή τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἀπό τόν Λούθηρο, στίς ἔννοιες *Χριστοκεντρισμός- Χριστομονισμός*, στή *Χριστολογία* καί *Πνευματολογία*, στήν ἔννοια «Ecclesia Universalis» καί στήν ἔννοια «*Ecclesia spiritualis et invisibilis*», καί κατέληξε (ὁ Μητροπολίτης Ἑλβετίας) στό συμπέρασμα «*ὅτι ἡ σκέψις τῆς ὁρατῆς συνεχείας καί ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας ἦτο κάτι τό ὁποῖον βαθύτατα ἀπησχόλει τόν Λούθηρο*».

Ἀπό τήν παράθεση τῶν ἀποφάσεων τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων καί Λουθηρανῶν ἀντιλαμβάνεται ὁ ἀναγνώστης, πού ἐμβαθύνει στά κοινά κείμενα ἔχοντα συγκλίσεις, ὅτι ὁ διεξαγόμενος διάλογος εἰσῆλθε σέ φάσεις σοβαρές ἀφοῦ θέματα ὅπως «*Ἀποκάλυψη*», «*Γραφή καί Παράδοση*» «*Κανών καί θεοπνευστία τῶν Ἁγίων Γραφῶν*» καί τά μετά ταῦτα *περί* Ἐκκλησίας, Συνόδων, Σωτηρίας, Δικαιώσεως καί Συνεργίας

εἶναι καυτά.

Εἶναι ἄξιες λόγου οἱ θέσεις τοῦ Ἐπισκόπου Karl-Heins Stoll (Εὐαγγελική Λουθηρανική Ἐκκλησία τῆς Γερμανίας), τοῦ καθηγητῆ Kretschmar ἀπό τό Μόναχο, καί κυρίως τοῦ Ὀρθοδόξου Μητροπολίτου Σηλυβρίας Αἰμιλιανοῦ (Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο), πού ἀναπτύχθηκαν σέ συνέντευξή τους μετά τήν 5η ἐν Ὁλομέλεία Συνέλευση τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς στήν πόλη Bad- Segeberg.

Ὁ Ἐπίσκοπος Stoll ἀναφέρθηκε στόν κοινό προβληματισμό πού συνίσταται: πῶς θά μπορέσουμε νά φθάσουμε σέ κοινές ἀποφάσεις ἐπί ἑνός συγκεκριμένου σημείου ἐκκλησιολογικῆς διδασκαλίας. Ἐξάλλου ὁ καθηγητής Kretschmar τόνισε ὅτι μεταξύ τῆς Δύσεως καί τῆς Ἀνατολῆς ὑπάρχουν μερικές παλαιές διαφορές πού θά πρέπει νά τίς ἐξηγήσουμε στούς ἀνατολικούς ἀδελφούς μας. Π.χ. ἡ Ὀρθοδοξία ἀντιλαμβάνεται καί αὐτή τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἕνα εἶδος δικαιώσεως, τήν ἔννοια ὅμως αὐτή τήν κατενόησε διαφορετικά ἀπό ἐμᾶς. Μαθαίνουμε τώρα, σιγά-σιγά, ὅτι οἱ δύο ἀντιλήψεις μας στό σημεῖο αὐτό μποροῦν τελικά νά ἐναρμονισθοῦν.

Οὐσιώδης εἶναι ἡ θέση τοῦ Μητροπολίτου Αἰμιλιανοῦ. Ἡ ἱστορία ὑποχρέωσε τή Λουθηρανική Ἐκκλησία νά ὑπογραμμίσει, εἶπε τότε ὁ Σεβασμιώτατος, ὁρισμένα σημεῖα ἐναντίον τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας μετά τό χωρισμό τους. Αὐτό δημιούργησε μία θεολογική γλώσσα πού δύσκολα μποροῦμε νά ἀφομοιώσουμε ἐμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι. Εἶναι ἡ γλώσσα πού ἀνήκει στή Μεταρρύθμιση, ἀλλά πού δέν εἶναι εὔκολο νά τή δεχθεῖ ἡ Ὀρθόδοξη πλευρά π.χ. δίδεται ἔμφαση ἀπό τούς Μεταρρυθμισμένους στόν ὅρο «μόνος», «μόνη ἡ Γραφή», «μόνη ἡ πίστη» «μόνη ἡ χάρις» κλπ. Ἡ ὀρθόδοξη σκέψη ἔχει ἕνα τρόπο ἐκφράσεως περισσότερο «περιεκτικό».

Ἀπό τότε πού δόθηκαν οἱ συνεντεύξεις πέρασαν δέκα ὁλόκληρα χρόνια καί στίς Μικτές Ἐπιτροπές, ὅπως εἴπαμε, συζητήθηκαν θέματα θεολογικά καί ὁ διάλογος θά ἔχει συνέχεια. Μόνο ὁ Θεός (καί ἐδῶ τό μόνο ἔχει τή σημασία του) γνωρίζει πού θά καταλήξει ὁ Θεολογικός αὐτός διάλογος μεταξύ Ὀρθοδόξων Θεολόγων- Λουθηρανῶν.

ΣΤ. Διάλογος Ὀρθοδόξων- Μετερρυθμισμένων

Οἱ νεότερες σχέσεις καί προσεγγίσεις Μετερρυθμισμένων μέ τήν Ὀρθόδοξο Ἐκκλησία ἀρχίζουν μετά τήν ἐπίσημη ἐπίσκεψη ἑπταμελοῦς ἀντιπροσωπείας τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου τῶν Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν στό Φανάρι (24 Ἰουλίου 1979). Ἐπικεφαλῆς τῆς ἀντιπροσωπείας ἦταν ὁ πρόεδρος καί ὁ Γενικός Γραμματέας τοῦ Συνδέσμου James Mc Cord καί Edmond Perret.

Ἡ ἐπίσκεψη ἀπέβλεπε νά προβοῦν σέ ἐπίσημη πρόταση Θεολογικοῦ Διαλόγου τῶν Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν, Πρεσβυτεριανῶν καί Κονγκρεγκασινολιστῶν πού ἀντιπροσωπεύουν ἕνα ἀριθμό ἄνω τῶν ἑξήντα ἑκατομμυρίων. Ἡ πρόταση ἔγινε πρός τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί δι᾿ αὐτοῦ πρυωθήθηκε πρός ὅλες τίς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες.

Παραθέτουμε τήν προσφώνηση τοῦ Πατριάρχου Δημητρίου πρός τόν Πρόεδρο τῆς Ἀντιπροσωπείας ὡς καί τήν Ἀντιφώνηση τούτου:

«Αἰδεσιμολογιώτατοι καί Ἐλλογιμώτατοι
Κύριοι Πρόεδρε, Γενικέ Γραμματεῦ καί τά λοιπά μέλη
τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν

Καλῶς ἤλθετε εἰς τήν Πόλιν ταύτην καί εἰς τόν ἱστορικόν τοῦτον Θρόνον, τόν Πρῶτον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς. Οὗτος εἶναι πρῶτος ἐν τῇ γενικωτέρᾳ δομῇ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀλλά καί πρῶτος, κυρίως, ἐν τῇ διακονίᾳ τῶν Ἐκκλησιῶν καί ἐν τῇ προσφορᾷ ὑπέρ τῆς συσφίξεως <τῆς ἑνότητος τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης> (Ἐφ. 4, 3) μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν καί μεταξύ ὅλων τῶν ἀνθρώπων καλῆς θελήσεως.

Χαιρετίζομεν ὑμᾶς ἐν ἀγάπῃ καί ὑποδεχόμεθα ἐν τιμῇ πολλῇ.

Ἐκπροσωπεῖτε κατά τόν ἐπισημότερον τρόπον τόν εὐρύ καί ἀξιοσέβαστον κόσμον τῶν ἀνά τήν ὑφήλιον Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν. Καί ἤλθετε ἐδῶ μέ τόν ἱερόν καί συγκεκριμένον σκοπόν νά προβῆτε εἰς ἐπίσημον πρότασιν ἐνάρξεως Θεολογικοῦ Διαλόγου μετά τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλη-

σιῶν. Τήν πρότασιν ταύτην ἡμεῖς, ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἀφ᾽ ἡμῶν ὑπηρεσίας πρός τήν μεγάλην ὑπόθεσιν τῆς ἑνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν, θά μελετήσωμεν εὐμενῶς καί θά προωθήσωμεν καταλλήλως πρός ἁπάσας τάς ἀδελφάς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας.

Φέρετε, Κύριοι, τήν ὑψηλήν εὐθύνην τῆς ἐκπροσωπήσεως τοῦ ἀνωτάτου Ὀργάνου τῶν Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν, ἤτοι τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου τούτων. Κατέχετε διαφόρους θέσεις, τάς πλέον σημαντικάς, εἰς τήν Διοίκησιν καί τήν Θεολογικήν Σκέψιν τοῦ Συνδέσμου. Τήν στιγμήν ταύτην αἱ δύο μεγάλαι Οἰκογένειαι, αἱ τῶν Πρεσβυτεριανῶν καί τῶν Κονγκρεγκασιοναλιστῶν, καί αἱ ὑπέρ τάς 130 ἐπί μέρους Μετερρυθμισμέναι Ἐκκλησίαι καί Ὁμολογίαι ἐξ Εὐρώπης, ἐκ τῆς Βορείου καί τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς, ἐξ Ἀσίας, ἐξ Ἀφρικῆς καί τῆς Αὐστραλοασίας, ἔχουν ἐστραμμένην τήν προσοχήν των πρός τήν σημαντικήν ταύτην ἐπίσκεψιν τῶν Ἐκπροσώπων των ἐνταῦθα.

Νομίζομεν, ὅτι εἰς τάς μεγάλας χρονολογίας τῆς Ἑνωτικῆς Κινήσεώς σας τῶν τελευταίων τούτων ἑκατόν ἐτῶν, ἤτοι εἰς τά ἔτη 1875, 1891 καί 1970, προσθέτετε σήμερον, μέ τήν ἐπίσκεψίν σας ταύτην καί μέ τήν πρότασίν σας διά Θεολογικόν Διάλογον μέ τήν Ὀρθοδοξίαν, προσθέτετε λέγομεν, καί τό παρόν σωτήριον ἔτος 1979, τό ὁποῖον θά ἀποτελέσῃ σταθμόν εἰς τάς σχέσεις ἡμῶν ἑκατέρωθεν.

Τά ἑκατομμύρια τῶν πιστῶν σας ἀναμένουν τήν θετικήν ἀντήχησιν εἰς τούς παλμούς καί τήν ἐπιθυμίαν των διά μίαν συνάντησιν, συνεργασίαν καί συναύξησιν ἐν Διαλόγῳ πρός τήν Ὀρθοδοξίαν. Ἐάν μεταξύ ὑμῶν καί ἡμῶν ὑπάρχουν σημεῖα μή κοινά-καί ὑπάρχουν ἀσφαλῶς-εἰς θέματα πίστεως, πράξεως, παραδόσεως καί λατρείας, ὑπάρχουν ὅμως καί πλεῖστα σημεῖα κοινά. Ταῦτα θά ὑπογραμμίσουν καί ἀξιολογήσουν αἱ δύο πλευραί, οἱ δύο κόσμοι ἡμῶν, διά τῶν ἐπαφῶν καί τοῦ διαλόγου.

Ἀπό τοῦ Καλβίνου καί τοῦ Ζβιγγλίου καί μέχρι τῆς σήμερον, ἡ ἐπιθυμία καί ἡ στροφή πρός Ἀνατολάς ὑπῆρξε μεγάλη καί ἱστορικῶς ἐπιμεμαρτυρημένη. Ἡ ἀφ᾽ ἡμῶν, πάλιν, εὐχή καί προσευχή ὑπέρ τῆς προσεγγίσεως καί «*τῆς τῶν πάντων ἑνώσεως*» οὐδέποτε ἀπέλιπεν.

Ὀφείλομεν νά προχωρήσωμεν πρός τόν Διάλογον μέ καλήν

θέλησιν, μέ θάρρος, μέ ἐλπίδα πρός τόν Κύριον. Καί <*ἡ ἐλπίς οὐ καταισχύνει*> (Ρωμ. 5, 5). Ὁ δέ Κύριος οὐδέποτε διαψεύδει τάς εἰς Αὐτόν ἀποτιθεμένας προσδοκίας.

Προσφωνοῦντες καί πάλιν ὑμᾶς διά τοῦ <*Καλῶς ἤλθετε*> ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν διαβεβαιοῦμεν ὑμᾶς, ὅτι μέ πολύ ἐνδιαφέρον καί ἐμπιστοσύνην θά ἀναμείνωμεν τούς καρπούς τῶν συνομιλιῶν, τάς ὁποίας θά ἔχετε τάς ἡμέρας αὐτάς μέ τήν ἡμετέραν Συνοδικήν Ἐπιτροπήν ἐπί τῶν Διαχριστιανικῶν Ζητημάτων.

Ὁ Κύριος ἔστω βοηθός καί ἐμπνευστής ὑμῶν εἰς τήν κοινήν προσπάθειάν σας.

Γένοιτο.»

«Ὑμετέρα Παναγιότης,

Ἐν πρώτοις, οἱ Μετερρυθμισμένοι, εἴμεθα εὐγνώμονες πρός τήν Οἰκουμενικήν ἡγεσίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Παρῆλθον πλέον τῶν πεντήκοντα ἐτῶν, ἀφ᾿ ὅτου ἡ κλῆσις πρός ἑνότητα τῶν χριστιανῶν προῆλθεν ἐκ τοῦ Θρόνου τούτου. Καί μία ἀπό τάς μεγαλυτέρας εὐλογίας, προσωπικῶς δι᾿ ἐμέ, ὑπῆρξεν ἡ συνεργασία μου μετ᾿ ὀρθοδόξων συναδέλφων ἐντός τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως. Εἷς τῶν συνεργατῶν αὐτῶν εἶναι ὁ γείτων καί σύντροφός μου εἰς τό Πανεπιστήμιον τοῦ Princeton, ὁ Καθηγητής *π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ*, ὅστις εὑρίσκεται ὑπό τήν δικαιοδοσίαν σας.

Δεύτερον, ἐπιθυμῶ νά εἴπω ὅτι οἱ Μετερρυθμισμένοι ᾐσθάνθησαν ἱστορικῶς πολύ συνδεδεμένοι μετά τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐξ αἰτίας τοῦ ἐνδιαφέροντος Ὑμῶν καί ἡμῶν πρός τήν Ἀποστολικήν Πίστιν. Πιστεύομεν ὅτι ἐσεῖς ἀποτελεῖτε τήν «*Ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*», ὁ δέ Ἰωάννης Καλβῖνος, εἷς ἐκ τῶν προγόνων ἡμῶν, ὠνομάσθη <*ὁ θεολόγος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*>.

Τρίτον, ἡ οἰκογένεια τήν ὁποίαν ἀντιπροσωπεύομεν, τῶν Μετερρυθμισμένων, τῶν Πρεσβυτεριανῶν καί τῶν Κονγκρεγκασιοναλιστῶν, εἶναι ἡ περισσότερον διεθνής ἐξ ὅλων τῶν Προτεσταντικῶν Οἰκογενειῶν. Γνωριζόμεθα ὑπό διάφορα ὀνόματα εἰς διάφορα μέρη τοῦ κόσμου. Εἰς τήν ἠπειρωτικήν Εὐρώπην ὀνομαζόμεθα Μετερρυθμισμένοι, διότι εἰς τήν κατά τόν ΙΣΤ' αἰῶνα Μεταρρύθμισιν, τό ἐξέχον θέμα ἦτο τό τῆς πίστεως. Ἀπό τότε ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ὠνομάσθη, ἐν πρώ-

τοις, εἰς τήν Γαλλίαν <*Ἐκκλησία Ἰησοῦ Χριστοῦ, Μετερρυθμισμένη συμφώνως τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ*>. Εἰς τάς Βρετανικάς νήσους, τό θέμα ἦτο πρόβλημα ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς ἤ διοργανώσεως, καί ὡς ἐκ τούτου ἐδόθη ἡμῖν το ὄνομα Πρεσβυτεριανοί.

Νῦν ἀντιπροσωπεύομεν 150 αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας εἰς ὁλόκληρον τόν κόσμον. Λόγῳ τῆς ἀφιερώσεως τῆς Οἰκογενείας τῶν Μετερρυθμισμένων εἰς ὁλόκληρον τήν Οἰκουμένην, ἀποβλέπομεν μέ ἐνδιαφέρον πρός τάς ἡμέρας ταύτας τῆς μεθ᾿ Ὑμῶν καί τῆς Ὑμετέρας Ἐπιτροπῆς εἰς τήν Πόλιν ταύτην ἐπικοινωνίας καί τῆς εὐκαιρίας συζητήσεως μεθ᾿ ὑμῶν ἐπί τῆς ἱστορικῆς Ἀποστολικῆς Πίστεως.

Προσευχόμεθα διά τήν εὐλογίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπί τάς συνομιλίας ἡμῶν. Προσευχόμεθα διά τήν συνεχῆ εὐλογίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐφ᾿ Ὑμᾶς καί ἐπί τό ποίμνιον Ὑμῶν. Εἶσθε εἰς τάς σκέψεις καί τάς προσευχάς ὁλοκλήρου τοῦ Μετερρυθμισμένου κόσμου.

Καί εἴμεθα εὐγνώμονες τῷ Θεῷ διά τήν Ὑμετέραν ἡγεσίαν ἐπί τῶν πιστῶν ἀπό τοῦ ἱστορικοῦ τούτου Πατριαρχείου».

Μετά τήν πρώτη αὐτή συνάντηση (Ἰούλιος 1979 στήν Κωνσταντινούπολη) πραγματοποιήθηκαν ἄλλες δύο, ἡ μία στή Γενεύη τό 1981 καί ἡ ἄλλη (Τρίτη) ἐπίσης στό Σαμπεζύ (6 Μαρτίου 1983). Κατά τήν συνάντηση αὐτή ὁ Μητροπολίτης Σηλυβρίας Αἰμιλιανός, κύριος ὁμιλητής ἀπό Ὀρθοδόξου πλευρᾶς, ἀνέπτυξε τό θέμα: «*Ἡ Τριαδική δομή* τῆς *Ἐκκλησίας καί τῆς αὐθεντίας αὐτῆς*». Τότε ἀποφασίστηκε νά πραγματοποιηθεῖ μετά διετία ἡ Δ′ κατά σειρά συνάντηση μέ θέμα: «*Μία ἐν Χριστῷ σωτηρία, μία πίστις, μία Ἐκκλησία, ἐντός τῆς ὑπαρχούσης πνευματολογικῆς προοπτικῆς*», καί νά προωθηθεῖ ἡ ἔναρξη θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ Ὀρθοδοξίας καί τῶν Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν.

Σέ ἕνα τεῦχος τοῦ Θεολογικοῦ περιοδικοῦ «*The Ecumenical Review*» τοῦ Π.Σ.Ε., δημοσιεύεται σειρά ἀπόψεων πού διετυπώθησαν κατά τό 1986 στή Γενεύη ἐπ᾿ εὐκαιρίᾳ τῆς 450ῆς ἐπετείου τῆς Μεταρρυθμίσεως στήν πόλη τοῦ Καλβίνου. Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἑλβετίας Δαμασκηνός διετύπωσε, μέ βάση τίς ἀπόψεις αὐτῶν, μία γενικότερη ἐκτίμηση τῶν σχέσεων τῆς Ὀρθοδοξίας πρός τίς Μετερρυθμι-

σμένες Ἐκκλησίες, ἀπό τήν ὁποία δημοσιεύομε κατωτέρω ἕνα ἀπόσπασμα:

«Ὁ σύγχρονος οἰκουμενικός διάλογος ἐχάραξε πράγματι νέα πλαίσια θεολογικῆς προσεγγίσεως, τά ὁποῖα ἀποδυναμώνουν μέν τά παραδεδομένα παλαιά πλαίσια τῆς πολεμικῆς θεολογίας, ἀλλ᾽ ὁπωσδήποτε δέν καταργοῦν καί τάς διαπεπιστωμένας θεμελιώδεις θεολογικάς διαφοράς, αἱ ὁποῖαι ὡδήγησαν εἰς τήν τραγικήν διάσπασιν τῆς ἑνότητος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου (...). Ἡ ἀναγωγή εἰς τάς διαφοράς αὐτάς θά ἦτο ἀδύνατος ἤ τουλάχιστον ἐλλιπής ἄνευ βαθείας μελέτης τῆς θεολογίας τῶν Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν (...) τῆς Ἑλβετικῆς μεταρρυθμιστικῆς κινήσεως τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος (...). Ὡς ἐκ τούτου (...), τά κείμενα τῶν πέντε σχετικῶν εἰσηγήσεων εἰς τάς Ἐκδηλώσεις γιά τά 450 χρόνια τῆς Μεταρρυθμίσεως στή Γενεύη, μέ θέμα: <Ἡ σημασία τῆς πίστεως τῶν Μετερρυθμισμένων σήμερα>, προσφέρουν σπουδαῖον πράγματι ὑλικόν διά τήν πληρεστέραν κατανόησιν καί τήν λυσιτελεστέραν ἀξιοποίησιν τῶν κριτηρίων καί τῆς ἐξελίξεως τῆς θεολογίας τῶν Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν ὄχι μόνον διά τόν πολυμερῆ οἰκουμενικόν διάλογον, ἀλλά καί διά τούς διμερεῖς θεολογικούς διαλόγους (...)».

Τό 1986 ἡ Ἐθνική Προτεσταντική Ἐκκλησία τῆς Γενεύης γιόρτασε τήν 450ή ἐπέτειο τῆς ἀποδοχῆς τῆς Μεταρρυθμίσεως ἀπό τήν πόλη τῆς Γενεύης τήν 21η Μαΐου 1536, γεγονός πού συνδέεται στενά μέ τό ἔργο καί τήν προσωπικότητα τοῦ Ἰωάννου Καλβίνου.

Τότε ὀργανώθηκαν πολές ἐκδηλώσεις μέ τήν εὐκαιρία ἐκείνη, ὅπως ἐπίσης καί μία σειρά διαλέξεων στήν αἴθουσα τοῦ Καλβίνου ἐπί τοῦ γενικοῦ θέματος: «*Ἡ συμβολή τῶν Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν στήν Οἰκουμενική Κίνηση*». Ἀπό πλευρᾶς Ὀρθοδοξίας μίλησε ὁ ἀείμνηστος καθηγητής Ν. Νησιώτης. Παραθέτουμε ἀπόσπασμα τοῦ λόγου του.

«Ἡ Ὀρθοδοξία οὐδέποτε ἔλαβε ἐπίσημα θέση ἔναντι τῆς Μεταρρυθμίσεως. Μποροῦμε βεβαίως νά παρατηρήσουμε, ὅτι τήν θεωρεῖ ὡς ἕνα γεγονός τῆς Ἐκκλησίας καί μέσα στήν Ἐκκλησία-τήν καθολική καί ἀποστολική-, γεγονός πρωταρχικῆς σημασίας σέ ὅλα τά ἐκκλησιαστικά ἐπίπεδα καθώς καί στά πλαίσια τῆς πολιτιστικῆς, διανοητικῆς καί

κοινωνικῆς ζωῆς στίς παγκόσμιες διαστάσεις της. Παρ᾽ ὅλα ταῦτα, οὐδέποτε μέχρι σήμερα κατέστη δυνατόν νά διεξαχθῆ ἕνας καλά προετοιμασμένος θεολογικός διάλογος μεταξύ τῆς Μεταρρυθμίσεως καί τῆς Ὀρθοδοξίας, δεδομένου ὅτι ἡ σοβαρώτερη προσπάθεια θεολογικῆς καί ἐκκλησιαστικῆς προσεγγίσεως μεταξύ Ὀρθοδοξίας καί Μεταρρυθμίσεως τῆς Γενεύης εἶχε τραγικό τέλος. Οἱ Ὀρθόδοξοι δέν ἔβλεπαν παρά πολιτικούς λόγους στήν Ὁμολογία Πίστεως τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Λουκάρεως τοῦ 1621, ἡ ὁποία στά μάτια τῶν ὀρθοδόξων πιστῶν εἶχε ὑπαγορευθῆ ἀπό σκοπιμότητες πολιτικῆς φύσεως στήν ὑπηρεσία μιᾶς ἀντιρωμαϊκῆς πολιτικῆς. Ἡ προσπάθεια ἑπομένως αὐτή, ἡ ὁποία θά μποροῦσε τοὐλάχιστον νά ἀποτελέση τήν ἀπαρχή ἑνός πραγματικοῦ θεολογικοῦ διαλόγου, ἀπέτυχε τελείως, ἀποδεικνύοντας ἔτσι ὅτι *οἱ προτεσταντίζουσες καί ρωμαΐζουσες φατρίες συνεκρούσθησαν στό ἐσωτερικό τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ οἱ πρέσβεις τῶν καθολικῶν δυνάμεων (Γαλλίας καί Αὐστρίας) καί τῶν μετερρυθμισμένων κρατῶν τῆς Δύσεως (τῆς Ὁλλανδίας καί τῆς Ἀγγλίας) παρενέβαιναν ἐνεργῶς στήν ἐνθρόνιση καί ἀπομάκρυνση τῶν Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν, χρησιμοποιώντας τήν δωροδοκία καί τήν πολιτική τους ἐπιρροή στήν Αὐλή τοῦ Σουλτάνου. Τό ἐνδιαφέρον τους γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς ἦταν ἀποκλειστικά συνδεδεμένο μέ τούς ἀνταγωνισμούς των, διότι κάθε μερίδα προσπαθοῦσε νά παρασύρη τούς Ὀρθοδόξους στό στρατόπεδό της*. Ἰδού, λοιπόν, γιατί θά πρέπει ἀρχίζοντας νά ἐξετάσωμε τά θετικά σημεῖα, τά ὁποῖα παρουσιάζει ἡ Μεταρρύθμιση στά μάτια τῶν Ὀρθοδόξων, καθώς καί τίς συγκλίνουσες θεολογικές θέσεις μεταξύ τῶν δύο παραδόσεων, πρίν προσεγγίσωμε τίς διαφορές οἱ ὁποῖες ὑφίστανται μεταξύ των· τοῦτο, ἐν σχέσει πάντοτε πρός τό ἐρώτημα τῆς συμβολῆς τῆς Μεταρρυθμίσεως τῆς Γενεύης στήν οἰκουμενική κίνηση».

Ἀπό 2-6 Μαρτίου 1986 πραγματοποιήθηκε στό Σαμπεζύ, στούς χώρους τοῦ Ὀρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, συνάντηση ἐκπροσώπων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τῶν Μετερρυθμισμένων Ὁμολογιῶν πρός τό σκοπό προγραμματισμοῦ τοῦ, ἐπί διεθνοῦς ἐπιπέδου, Διαλόγου Ὀρθοδόξων-Μετερρυθμισμένων. Πρός τούς συγκεντρωθέντες ἀπηύθυναν χαιρετισμόν ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἑλβε-

τίας Δαμασκηνός, Προϊστάμενος τοῦ Ὀρθοδόξου Κέντρου, ὁ ὀρθόδοξος συμπρόεδρος Σεβ. Μητροπολίτης Τυρολόης καί Σερεντίου Παντελεήμων καί ὁ Δρ. Alan Sell (ἐκπροσωπώντας προσωρινά τόν ἀπουσιάζοντα μετερρυθμισμένο συμπρόεδρο Δρα Lukas Vischer). Παρουσιάσθηκε ἐπίσης ἀπό τόν Καθηγητή Δρα H.-H Esser Ἔκθεση ἐπί τῶν προηγουμένων συζητήσεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου τῶν Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν. Κατόπιν λεπτομερῶν συζητήσεων ἀποφασίσθηκε νά προταθεῖ στίς δύο διαλεγόμενες ἐκκλησιαστικές κοινότητες τό ἀκόλουθο θέμα Διαλόγου: «*Τό δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐπί τῇ βάσει τοῦ Συμβόλου Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως*». Στά πλαίσια τοῦ εὐρύτερου αὐτοῦ θέματος ἰδιαίτερη προσοχή θά δοθεῖ στήν Ἐκκλησία ὡς Σῶμα Χριστοῦ καί στήν ἀποστολή της στόν κόσμο. Τήν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἐκπροσώπησε στή συνάντηση τούτη ὁ τότε Σεβ. Μητροπολίτης Λεμεσοῦ Χρύσανθος.

Αἱ ἀποφάσεις, τίς ὁποῖες πῆρε ἡ ὁμάδα αὐτή προγραμματισμοῦ, ἦταν οἱ ἀκόλουθες:

1. Ἡ Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή θεωρεῖ, ὅτι ἐξεπλήρωσε τήν ἐντολή ἡ ὁποία τῆς ἐδόθη καί θά προτείνει στίς οἰκεῖες ἐκκλησιαστικές κοινότητες (Ὀρθόδοξη καί Μετερρυθμισμένη) νά ὁρίσουν ἑκάστη τά ἐπίσημα μόνιμα μέλη τοῦ Διαλόγου.

2. Ἡ πρώτη συνάντηση τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς θά πραγματοποιηθεῖ κατά τήν πρώτη ἑβδομάδα τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους 1988 κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν.

3. Ἡ Γραμματεία τοῦ Διαλόγου θά ἀποτελεῖται ἀπό τούς δύο Προέδρους καί τούς δύο Γραμματεῖς: τόν Μητροπολίτη Τυρολόης καί Σερεντίου Παντελεήμονα, τόν Δρα L. Vischer, τόν Δρα D.-I. Ciobotea καί τό Δρα A. Sell.

4. Στίς οἰκεῖες ἐκκλησιαστικές κοινότητες θά προταθεῖ γιά τό Διάλογό τους τό θέμα, τό ὁποῖο ἀναγράφεται στό ἑπόμενο κείμενο.

5. Ἡ πρώτη συνάντηση τῆς Ἐπιτροπῆς Διαλόγου θά ἀσχοληθεῖ μέ τά ἀκόλουθα θέματα:

α) «*Ποῖοι εἴμεθα,*»: Ἐκκλησιολογική σκιαγραφία ἑκάστης ἐκκλησιαστικῆς οἰκογένειας, ἀπό τούς καθηγητές Βλ. Φειδᾶ

καί B. Rigdon.

β) «Ἀποτίμηση ἐκθέσεων προηγουμένων τοπικῶν Διαλόγων Ὀρθοδόξων- Μετερρυθμισμένων»: ἀπό τούς Μητροπολίτη Ἑλβετίας Δαμασκηνό καί Δρα J. Pasztor. (Οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπιτροπῆς Διαλόγου θά διανείμουν τά σχετικά κείμενα σέ ὅλα τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας).

γ) Παρουσίαση τοῦ θέματος «*Τό δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐπί τῇ βάσει τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως- Ἀθανάσιος, Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος*» (Εἰσαγωγή): ἀπό τόν Πρωτ. Δρα Γ. Δράγα (ἐφ᾿ ὅσον τοῦτο εἶναι ἐφικτό), τόν Καθηγητή T. Κοεν, τόν Καθηγητή T. Torrance καί τόν Δρα L. Vischer.

Δημοσιεύουμε κατωτέρω τήν περιγραφή τοῦ προτεινόμενου κεντρικοῦ θέματος γιά τό Διάλογο Ὀρθοδόξων-Μετερρυθμισμένων:

Ἡ περί Ἁγίας Τριάδος διδασκαλία ἐπί τῇ βάσει τοῦ Συμβόλου Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως

1. Ἡ Ἁγία Τριάς ὡς πηγή τῆς πίστεως, λατρείας καί ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. α) Ἡ ἐνσάρκωση τοῦ Χριστοῦ -ἀποκάλυψη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ὡς ἀγάπης (Ἰω. 3, 16). β) Ἡ θεανθρώπινη ζωή τοῦ Χριστοῦ μεταδιδόμενη ὑπό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στήν ἀνθρωπότητα.

2. Ἡ Ἐκκλησία ὡς Σῶμα Χριστοῦ-ἐμπειρία καί μαρτυρία τῆς νέας ἐν Χριστῷ ζωῆς διά μέσου τῶν αἰώνων. α) Τά μυστήρια στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας. β) Βασίλειον ἱεράτευμα καί ἱερωσύνη.

3. Ἡ ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας στόν κόσμο: καταλλαγή, διακονία, μαρτυρία, δράση γιά τή δικαιοσύνη καί τήν εἰρήνη.

Διευκρίνιση τῶν ὡς ἄνω σημείων:

α) Πιστεύομε, ὅτι ἡ μελέτη τῆς περί Ἁγίας Τριάδος διδασκαλίας, ὅπως διατυπώνεται στό Σύμβολο Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως, θά πρέπει νά ἀποτελέσει τή βάση τοῦ Διαλόγου μας, δεδομένου ὅτι μπορεῖ νά προλειάνει τό ἔδαφος καί γιά συζητήσεις ἐπί τῶν μυστηρίων καί τῆς ἱερωσύνης.

β) Προτείνομε νά ἐξετασθεῖ-εἰδικότερα ἐντός τῶν γενικω-

τέρων πλαισίων τῆς Τριαδολογίας καί ἐν ἀναφορᾷ πρός τήν Ἁγία Τριάδα- ἡ κατανόηση πού ἔχουμε περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Μία τέτοια θεώρηση τοῦ θέματος θά μποροῦσε νά μᾶς βοηθήσει σέ μία ἀπό κοινοῦ κατανόηση τοῦ Πατρός, τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, κατά συνέπεια δέ καί τῆς ἑνότητος τῆς ἁγίας, καθολικῆς καί ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐπίσης καί ὁλοκλήρου τοῦ εὐαγγελίου τῆς σωτηρίας, διά τοῦ ὁποίου ἡ Ἐκκλησία ζεῖ καί τοῦ ὁποίου τή μαρτυρία καλεῖται νά δώσει μέσα στόν κόσμο.

γ) Κρίνομε ὠφέλιμη τήν ἐπισταμένη μελέτη τῶν κειμένων ἐκείνων, τά ὁποῖα συνετέλεσαν στή διατύπωση τοῦ Συμβόλου Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως. Ὡς τοιαῦτα μποροῦν νά θεωρηθοῦν: Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου, Ἐπιστολαί πρός Σεραπίωνα περί Ἁγίου Πνεύματος· Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Περί Ἁγίου Πνεύματος· Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Θεολογικοί Λόγοι περί Ἁγίου Πνεύματος. Θά μπορούσαμε νά ἀνακαλύψομε διά μιᾶς τοιαύτης μελέτης τόσο τή βιβλική μαρτυρία ὅσο καί τή μεθοδολογία καί τίς πηγές τῶν Μεταρρυθμιστῶν, π.χ. τοῦ Ἰωάννου Καλβίνου.

δ) Θεωροῦμε τόν παρόντα Διάλογο ἀφ᾿ ἑνός μέν ὡς προϊόν τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν τοπικῶν καί ἄλλων συναντήσεων ἀφ᾿ ἑτέρου δέ ὡς ἱκανό νά συντελέσει στήν προώθηση καί ἐμβάθυνση τῶν ἐπί τοπικοῦ καί περιφερειακοῦ ἐπιπέδου σχέσεων τῶν δύο παραδόσεών μας, οἱ ὁποῖες σέ πλεῖστες χῶρες διαβιοῦν ἡ μία κοντά στήν ἄλλη.

ε) Εἴμεθα πεπεισμένοι, ὅτι ὁ Διάλογος αὐτός θά μᾶς βοηθήσει νά προχωρήσουμε ἀπό κοινοῦ πρός μία καλύτερη κατανόηση τῶν θεολογικῶν θεμελίων τῆς Πίστεως καί νά ξεπεράσουμε τίς διαφορές καί διαιρέσεις μας. Ἐλπίζομε, ἐπίσης, ὅτι καρπός τοῦ διαλόγου αὐτοῦ θά εἶναι ἡ περαιτέρω προσέγγιση τῶν δύο παραδόσεών μας.

Ἡ Α′ ἐν Ὁλομελείᾳ συνάντηση Ὀρθοδόξων καί Μετερρυθμισμένων ἔγινε στό Leuenberg (7-11 Μαρτίου 1988). Κατά τή διάρκεια τοῦ πενθημέρου Διαλόγου οἱ ἀντιπρόσωποι ἀντάλλαξαν πληροφορίες γιά τή ζωή τῶν Ἐκκλησιῶν τους καί ἄκουσαν ἐκθέσεις γιά τίς «ἄτυπες» συνομιλίες μεταξύ τῶν μερῶν. Ἡ κυριότερη συζήτηση στράφηκε γύρω ἀπό τή διδασκαλία *περί Ἁγίας Τριάδος*, ὅπως ἀποτυπώνεται στό Σύμβολο Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως. Παράλληλα ὅμως

ὑπῆρξαν καί ἀνοικτές συζητήσεις πού ἀναφέρονταν στίς διαφορές ἑρμηνείας καί ἐφαρμογῆς τοῦ Συμβόλου αὐτοῦ, καί οἱ ὁποῖες θά ἀπαιτήσουν, ὅπως ἐλέχθη τότε, περαιτέρω συζητήσεις στίς ἑπόμενες συναντήσεις. Τότε ἐθίγησαν τρία κύρια θέματα ἀπό Ὀρθοδόξους καί Μετερρυθμισμένους. α) *Ἐκκλησιολογικά γνωρίσματα τῆς Ὀρθοδόξου καί τῆς Μετερρυθμισμένης παραδόσεως (ἀνακοινώσεις τοῦ καθηγητοῦ Β. Φειδᾶ καί B.Rigdon) β) Πληροφορίες ἐπί προηγουμένων συζητήσεων μεταξύ Ὀρθοδόξων- Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν καί θεολόγων ἐπί τοπικοῦ ἤ περιφερειακοῦ ἐπιπέδου, καί γ) ἐξέταση τοῦ Δόγματος περί Ἁγίας Τριάδος στό Σύμβολο Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως ἐπί τῶν ὡρισμένων πατερικῶν κειμένων καί τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὀρθοδόξου καί τῆς Μετερρυθμισμένης παραδόσεως.*

Τό 1990 (1-8 Ὀκτωβρίου) ἔγινε ἡ δεύτερη συνάντηση Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν στό Μίνσκ τῆς Ρωσίας. Οἱ εἰσηγήσεις καί οἱ συζητήσεις πού ἔγιναν ἀνέλυσαν καί διευκρίνισαν τίς προϋποθέσεις τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως μέ βάση τή διδασκαλία τῶν Πατέρων ἁγίων Ἀθανασίου, Βασιλείου καί τῶν δύο Γρηγορίων καί ἐπιβεβαίωσαν τήν οὐσιώδη συμφωνία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τῶν Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν ἐπί τοῦ Δόγματος τῆς Ἁγίας Τριάδος. Οἱ συζητήσεις πού διεξήχθησαν μέ πνεῦμα εἰλικρινείας καί καλῆς θελήσεως, εἶχαν τά ἑξῆς θέματα ὅπως: «*Τό βιβλικόν καί Πατερικόν δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος*» «*Ἡ Ἁγία Τριάς ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς Ἐκκλησίας*», «*Ἡ τριάς καί ἡ προσευχή*» κ.ἄ.

Τό 1991, μεταξύ τῆς 11ης καί 12ης Μαρτίου συνῆλθε στό Ὀρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στό Σαμπεζύ τῆς Γενεύης ἡ Ἐπιτροπή Ἐργασίας τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τῆς Παγκοσμίου Ὁμοσπονδίας Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν, ἡ ὁποία ὡς κύριο ἔργο της εἶχε τήν ἐπεξεργασία στήν τελική του μορφή τοῦ κοινοῦ κειμένου ἐπί τῆς διδασκαλίας περί Ἁγίας Τριάδος.

Σέ κοινή Δήλωση τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Θεολογι-

κοῦ Διαλόγου διαλαμβάνονται τά ἑξῆς ἐπιμέρους θέματα: Στήν εἰσαγωγή τονίζεται ὅτι ἡ Ἐπιτροπή θέλει νά διερευνήσει τή διδασκαλία περί Ἁγίας Τριάδος, ὅπως αὐτή ἔχει ὁρισθεῖ ἀπό τήν Ἐκκλησία στό Σύμβολο Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως. Τό Σύμβολο αὐτό ἀναπτύχθηκε μέσα ἀπό τή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας καί τή διδασκαλία τῶν Πατέρων, ὑπό τήν καθοδήγηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Στή Συμπεφωνημένη Δήλωση περί Ἁγίας Τριάδος ὁμολογεῖται καί ἀπό τίς δύο πλευρές πίστη πρός *«τήν ἄκτιστον, ὁμοούσιον καί συναΐδιον Τριάδα» «τήν ὁποίαν διεκήρυξαν αἱ Σύνοδοι τῆς Νικαίας (325) καί Κωνσταντινουπόλεως (381).* Ἀκολουθοῦν οἱ παράγραφοι: *Ἡ αὐτοαποκάλυψη τοῦ Θεοῦ Πατρός, Υἱοῦ καί Ἁγίου Πνεύματος, Τρία θεῖα πρόσωπα, Αἰώνιες σχέσεις ἐν Θεῷ, Ἡ τάξις τῶν θείων προσώπων στήν Τριάδα, Τριάς ἐν ἑνότητι καί ἑνότης ἐν Τριάδι, ἡ Μία Μοναρχία, Ἡ «Περιχώρησις» ἤ ἀμοιβαία ἐνοίκησις Πατρός, Υἱοῦ καί Ἁγίου Πνεύματος. Μία οὐσία, τρία πρόσωπα. Ἡ Ἀποστολική καί Καθολική Πίστις καί τέλος ἕπονται Γενικές Προοπτικές.* Στίς Γενικές προοπτικές ἐπισημαίνεται τό συμπέρασμα ὅτι οἱ διδασκαλίες τῶν Πατέρων περί Τριάδος τελοῦν ἐν συμφωνίᾳ πρός τήν Ἁγία Γραφή, ἐνῶ ἀμφότερα τά μέρη βεβαιώνουν τήν συνεχῆ παρουσία τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ στή ζῶσα ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπίσης τονίσθηκε ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει τήν ὑπέρτατη αὐθεντία τῆς Ἁγίας Γραφῆς γιά τήν πίστη καί τή διδασκαλία καί δίνει ἐπιπλέον ἔμφαση στίς συνοδικές ἀποφάσεις ὡς ἔχουσες κανονιστικό χαρακτήρα καί στίς διδασκαλίες τῶν πατέρων ὡς ὁδηγοῦσες μέ τήν ἑρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἐπίσης διαπιστώθηκε ὅτι ὅλοι οἱ κλάδοι τῆς Μετερρυθμισμένης παραδόσεως ἀναγνωρίζουν τήν ἰσχύ τοῦ Συμβόλου Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως μέ τήν τριαδική ἔμφασή του. Ἕνα ἄλλο χαρακτηριστικό πόρισμα εἶναι καί τό ἑξῆς: Ἡ Ἁγία Τριάς «συλλαμβάνει» *τό νοῦ μας. Ὁ νοῦς μας ὅμως ἀδυνατεῖ νά συλλάβει τήν Τριάδα.* Ἡ ἔκφραση αὐτή διατυπώθηκε ἀπό τόν Ἅγιο Γρηγόριο τό Θεολόγο, καί ἐπανελήφθηκε ἀπό τόν Ἰωάννη Καλβίνο. Θέματα πού πρέπει νά μελετηθοῦν καί συζητηθοῦν εἶναι ἡ θεία οὐσία καί οἱ ἄκτιστες ἐνέργειες.

Ἐπακολούθησε ἡ Τρίτη ἐν Ὁλομελείᾳ συνάντηση Ὀρθο-

δόξων Θεολόγων καί Μετερρυθμισμένων τό Μάρτιο τοῦ 1992 (9-13) στό Kappelam Albis, ἕνα προάστιο ἔξω ἀπό τή Ζυρίχη τῆς Ἑλβετίας. Κύριο θέμα συζητήσεων ἦταν «*Ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Κυρίου*» ὡς συνέχεια τῶν συζητήσεων τῶν δύο προηγουμένων διαλόγων πού εἶχαν περιστραφεῖ γύρω στό δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος πού ἐκφράζεται στό Σύμβολο τῆς Πίστεως Νικαίας - Κωνσταντινουπόλεως. Τά ἐπιμέρους θέματα ἦταν τέσσερα: *Ὁ συνδετικός κρίκος μεταξύ τοῦ θέματος τῆς Ἁγίας Τριάδος καί τῆς ἐνανθρωπήσεως* , β) *ἡ ἑρμηνεία τοῦ β'* ἄρθρου τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως, γ) *ἡ σχέση ἐνανθρωπήσεως καί σωτηρίας, καί δ) ἡ σχέση ἐνανθρωπήσεως καί δημιουργίας.*

Ἡ Δ' ἐν Ὁλομελείᾳ συνάντηση Ὀρθοδόξων Μετερρυθμισμένων πραγματοποιήθηκε στή Λεμεσό Κύπρου τό 1994 (7-14 Ἰανουαρίου). Στή συνάντηση αὐτή τῆς Λεμεσοῦ τά εἰδικά θέματα τά ὁποῖα συζητήθηκαν ἦταν: «*Ἡ Ἁγία Τριάς στή δημιουργία καί στήν Ἐνσάρκωση*». «*Ἀντίδοσις ἰδιωμάτων καί θέωσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως*». (Communicatio-idiomatum-Dei ficatio» «*Ὁ Χριστός τῆς Ἀποκαλύψεως καί ὁ Χριστός τῆς Ἱστορίας*». Οἱ συζητήσεις ἐπί τῶν θεμάτων αὐτῶν ὁδήγησαν σέ συμφωνία ἐπί τοῦ Χριστολογικοῦ θέματος.

Ἀπό τίς ἑπτά (7) παραγράφους τοῦ κειμένου παραθέτουμε αὐτολεξεί τήν τέταρτη, στήν ὁποία γίνεται λόγος γιά τήν ἕνωση τῶν δύο φύσεων ἐν Χριστῷ καί γιά τήν ἀντίδοση τῶν ἰδιωμάτων.

«Κατά τήν διατύπωσιν τῶν Πατέρων καί τῶν Συνόδων τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ σαρκωθείς Υἱός τοῦ Θεοῦ ἥνωσεν ἐν τῷ ἑνί προσώπῳ Αὐτοῦ (Ὑπόστασις) τήν θείαν καί τήν ἀνθρωπίνην φύσιν. Τά ἰδιώματα ἑκατέρας φύσεως ἀνήκουν εἰς τό ὅλον πρόσωπον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀμφότεραι αἱ φύσεις ἡνώθησαν ἀσυγχύτως καί ἀδιαιρέτως. Ἐντεῦθεν καί ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐνεργεῖ ὡς Θεός καί ὡς ἄνθρωπος, ἀσκῶν ἀμφότερα τά ἰδιώματα ὡς ἴδια, μετά τῆς θατέρου κοινωνίας. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ὑφίσταται <ἀντίδοσις τῶν ἰδιωμάτων> ἐν τῇ ὑποστατικῇ ἑνώσει, ὡς ἡ θεία φύσις ἐνεργεῖ διά τῆς ἀνθρωπίνης καί ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ὑπό τήν καθοδήγησιν τῆς θείας. Κυριολεκτοῦντες, θά ἐλέγομεν, ὅτι τά ἰδιώματα ἀμφοτέρων τῶν φύσεων ἀνήκουν ἀληθῶς εἰς τό πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς τοῦ σαρκω-

θέντος Λόγου. Τά ἰδιαίτερα ἰδιώματα ἑκατέρας φύσεως δέν μεταβιβάζονται εἰς τήν ἄλλην: ἡ θεία φύσις δέν προσλαμβάνει ἀνθρώπινα χαρακτηριστικά, οὔτε ἡ ἀνθρωπίνη φύσις προσλαμβάνει θεῖα χαρακτηριστικά. Δύναται νά λεχθῇ, ὅτι διά τῆς περιχωρήσεως τῶν δύο φύσεων ἐν τῷ ἑνί προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐστερεώθη καί ἐδοξάσθη ὡς κοινή καί τελεία ἀνθρωπότης ἐν τῷ ἐσχάτῳ Ἀδάμ, ἀνακεφαλαιώσαντι τήν ἱστορίαν (ζωήν) τοῦ πρώτου Ἀδάμ. Εἰς τήν ὀρθόδοξον παράδοσιν τοῦτο καλεῖται θέωσις (κοινῶς ἀποδιδομένη ἀγγλιστί «deification»), δέν δηλοῖ ὅμως ὅτι ἡ ἀνθρωπότης τοῦ Χριστοῦ παύει νά εἶναι κτιστή ἤ ὅτι καθίσταται θεία κατά τήν οὐσίαν. Ἡ θεολογία τῶν Μετερρυθμισμένων ἀποδέχεται τήν τοιαύτην ἄποψιν, ἀλλά ἀποφεύγει τόν ὅρον <θέωσις>. Αὕτη ἀντιμετωπίζει τό θέμα αὐτό περισσότερον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἐν Χριστῷ ἁγιασμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Εἰς ἀμφοτέρας τάς παραδόσεις ἡ ἀνακαίνισις αὕτη τῆς κοινῆς ἀνθρωπότητος ἡμῶν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ σαρκωθέντος Λόγου ἐπιβεβαιοῦται καί τιμᾶται ὡς ἡ ἀποφασιστική σωτηριώδης ἐνέργεια τῆς θείας χάριτος καί ὡς ὁ ἀρραβών τῆς ἀνακαινίσεως καί ἀποκαταστάσεως ὅλων τῶν μετά τοῦ Χριστοῦ ἡνωμένων ὡς μελῶν τοῦ σώματος, τοῦ ὁποίου Οὗτος εἶναι ἡ κεφαλή.

Ἡ διδασκαλία περί τῆς ἑνώσεως τῶν δύο φύσεων ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι δεσμευτική δι᾽ ἀμφοτέρας τάς παραδόσεις, Ὀρθόδοξον καί Μετερρυθμισμένην. Παρά ταῦτα, ὁ ὅρος «φύσις» δέν πρέπει νά νοηθῇ ἐν στατικῇ ἤ ἀφηρημένῃ ἐννοίᾳ ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη καί ἡ θεία φύσις ἀποτελοῦν δύο ἰδιαιτέρας περιπτώσεις τῆς θεωρήσεως τῆς φύσεως ὡς γένους. Ἡ διατύπωσις αὕτη ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τήν πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ, Ὅστις προσλαμβάνει τήν πραγματικότητα τῆς ἀνθρωπότητος ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὅπερ ἀποτελεῖ κίνησιν τοῦ Θεοῦ πρός τόν ἄνθρωπον καί τοῦ ἀνθρώπου πρός τόν Θεόν, ἐν τῇ ἑνότητι τοῦ προσώπου Του καί τῆς ἱστορίας.

Τά ἀποκλίνοντα συμπεράσματα, εἰς τά ὁποῖα καταλήγουν ἡ Ὀρθόδοξος καί ἡ Μετερρυθμισμένη παράδοσις ἐπί τοῦ θέματος τῆς εἰκονογραφίας, εἶναι θέμα συνδεόμενον πρός τά ἀνωτέρω διαπιστώσεις, δυνάμενον νά συζητηθῇ εἰς μελλούσας συναντήσεις».

Τό ἑπόμενο ἔτος 18 Ἀπριλίου 1995 συνῆλθε στό Ὀρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (Σαμπεζύ Γενεύης), Ὑποεπιτροπή Ἐργασίας τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν.

Συμφωνήθηκε ἀπό κοινοῦ ὅπως ἡ Μικτή Ἐπιτροπή συνεχίσει τό ἔργο της μέ βάση τό ἀρχικό θεματολόγιό της, πού ὡς γνωστό ἀναπτύσσει κατά σειρά τά Ἄρθρα τοῦ Συμβόλου Νικαίας - Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ὀρθόδοξων-Μετερρυθμισμένων διάλογος, ἔχοντας ἤδη ἐμβαθύνει σέ Τριαδολογικά καί Χριστολογικά θέματα, καθόρισε τότε νά ἀσχοληθεῖ στήν προσεχή του φάση μέ τήν ἔννοια τῆς *Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*. Ἔτσι ἡ ἑπόμενη ἐν Ὁλομελείᾳ συνεδρία ὁρίστηκε νά πραγματοποιηθεῖ στή Σκωτία καί ὡς θέμα ἐπέλεξε τό ἑξῆς: «*Ἡ ταυτότης καί ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας*».

Ἀπό τούς Συμπροέδρους τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Διαλόγου Ὀρθοδόξων καί Μετερρυθμισμένων, τόν Μητροπολίτη Τυρολόης καί Σερεντίου Παντελεήμονα καί τόν Δρα Karel Blei ἐξεδόθη τό ἀκόλουθο ἀνακοινωθέν: «*Ἡ Ὑποεπιτροπή τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν συνεδρίασεν εἰς τό Ὀρθόδοξον Κέντρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Σαμπεζύ τῆς Ἑλβετίας τήν 12η Ἀπριλίου 1997 διά νά προγραμματίσει τήν ἑπομένην συνάντησιν τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς*».

Τότε συμφωνήθηκε νά συνεχισθεῖ ἡ συζήτηση πού ἄρχισε κατά τήν τελευταία συνάντηση ἐν Aberdeen Σκωτίας τόν Ἰούνιο τοῦ 1996 ἐπί τοῦ θέματος τῆς Ἐκκλησιολογίας, γιά νά καταλήξουν ἐπί κοινῆς Δηλώσεως.

Ἡ ΣΤ' συνάντηση Ὁλομελείας πραγματοποιήθηκε στή Ζάκυνθο τό 1988 (16-21 Ἰουνίου). Κύριο θέμα τῆς συναντήσεως ὑπῆρξε «*Τό ἀποτελεῖν μέλος τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ*» καί τό θέμα αὐτό μελετήθηκε ὑπό τήν προοπτική τοῦ Συμβόλου Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως καί τῆς πατερικῆς παραδόσεως τῆς Ἀρχαίας ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας.

Οἱ ἑκατέρωθεν ἀνακοινώσεις ἀσχολήθηκαν μέ τά ἑξῆς ἐπιμέρους θέματα: α) «*Τό σῶμα Χριστοῦ*», β)«*Πῶς γινόμεθα μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ*», γ) «*Τό Μυστήριον*

τῆς μυήσεως» (*Βάπτισμα, Χρίσμα*), δ) «*Τό σῶμα Χριστοῦ καί ἡ Ἐκκλησία*», καί ε) «*Ἡ Ἐκκλησία, (οἱ ἐπιμέρους) Ἐκκλησίες*».

Ἡ συνάντηση, μέ βάση τή διεξοδική συζήτηση πού ἀκολούθησε μετά τίς εἰσηγήσεις, ἐξεπόνησε κείμενο στό ὁποῖο ὑπογραμμίζονται τά σημεῖα ὅπου ὑπάρχει σύμπτωση ἀπόψεων καί στό ὁποῖο ἀπαριθμοῦνταν ἐπίσης οἱ θεολογικές διαφορές.

Ἐπειδή τό ἐκδοθέν κοινό κείμενο ἔχει ἐνδιαφέρον τό παραθέτουμε ὡς ἔχει:

Ἡ Ἐκκλησία ὡς τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ Ἐκκλησία ἐθεμελιώθη ἐπί τοῦ μυστηρίου τοῦ ἑνός Θεοῦ, τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἡ Ἐκκλησία, κατ᾽ ἀρχήν καί ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ φανερώνει τήν κοινωνίαν καί ἑνότητα τοῦ ἀκτίστου Θεοῦ μετά τοῦ κτιστοῦ κόσμου.

Κατά τήν βιβλικήν καί πατερικήν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, τήν βασιζομένην ἐπί τῆς αἰωνίου βουλῆς τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία ἀπεκαλύφθη τό πρῶτον ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ Θεοῦ μετά τοῦ ἀοράτου κόσμου τῶν ἁγίων Ἀγγέλων, ὁ ὁποῖος ἐδημιουργήθη πρῶτος. Ἡ πτῶσις τοῦ Σατανᾶ καί τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ δέν ὑπερίσχυσαν τῆς πρώτης αὐτῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἀρχική αὕτη φανέρωσις τῆς Ἐκκλησίας ἐπεξετάθη, ἵνα ἐν τοῖς ἀνθρώποις καί διά τῶν ἀνθρώπων, συμπεριλάβῃ τήν ὁρατήν δημιουργίαν. Ἡ ἀποκάλυψις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ὁρατῇ δημιουργίᾳ συνδέεται, κατ᾽ ἀρχήν, μετά τοῦ Κήπου τῆς Ἐδέμ, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Ἀδάμ καί ἡ Εὔα, προπάτορες παντός τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀρχικῶς ἐτοποθετήθησαν.

Ἡ ὁρατή ἀποκάλυψις τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας διερράγη (ἠμαυρώθη) διά τῆς πτώσεως τῶν πρώτων προπατόρων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ ὁποία ὡδήγησε τοῦτο, διά τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου, εἰς ὑποταγήν εἰς τόν Σατανᾶν καί τήν ἁμαρτίαν. Ἡ τοιαύτη φθορά δέν ἐπέφερεν ὁλοκληρωτικήν ἀπώλειαν τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία αὕτη εἶναι ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀποκαλυφθεῖσα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ Ἰσραήλ, ἡ ὁποία τελικῶς ἐπληρώθη διά τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ σεσαρκωμένου Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ καί ἐδόθη εἰς ἅπαν τό ἀνθρώπινον γένος.

Τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ

Τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ τελεία ἀνθρωπίνη φύσις, τήν ὁποίαν ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ προσέλαβεν ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἵνα πληρωθῇ ἡ Παλαιά Διαθήκη καί ἵνα ἀποκατασταθῇ ἡ ἀληθής σχέσις τῆς ἀνθρωπότητος μετά τοῦ Θεοῦ καί Δημιουργοῦ αὐτῆς. Ἐν Χριστῷ τό πλήρωμα τῆς θεότητος ἐσκήνωσε σωματικῶς. Ὡς τοιοῦτον τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ τήν πλέον ἁπτήν, ὁρατήν καί συγκεκριμένην ἀποκάλυψιν τῆς Ἐκκλησίας.

Πρῶτον, τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ ἁπλῆ, ἤ εἰδική ἀνθρωπίνη φύσις, τήν ὁποίαν ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ προσέλαβεν ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας καί ἥνωσεν εἰς ἑαυτόν προσωπικῶς ἤ «ὑποστατικῶς». Ἡ ἀνθρωπότης τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ τήν ἀπαρχήν τῆς ἀποκαταστάσεως καί ἀνακαινίσεως τῆς εἰκόνος τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ὁρατῇ κτίσει καί ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ.

Δεύτερον, τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ περιλαμβάνει ὅλην τήν ἀνθρωπίνην φύσιν, καθόσον ὁ Χριστός εἶναι ὁ δεύτερος καί τελευταῖος Ἀδάμ, ὁ ὁποῖος ἀνακεφαλαιώνει ἐν ἑαυτῷ τόν πρῶτον Ἀδάμ καί μετ᾽ αὐτοῦ ὅλην τήν ἀνθρωπότητα. Ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ γενόμενος ἄνθρωπος προσέλαβε πᾶσαν τήν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἔζησεν, ἀπέθανε καί ἀνέστη, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ καί κάθεται ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός, διά τήν σωτηρίαν ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ Χριστός ἠγάπησε τήν Ἐκκλησίαν καί παρέδωκεν ἑαυτόν ὑπέρ αὐτῆς καί παρά ταῦτα παραμένει ὁ Κύριος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ θέσις τοῦ Χριστοῦ ὡς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας δηλοῖ, ὅτι δέν δύναται ἡ Ἐκκλησία νά εἶναι σῶμα ἄνευ τοῦ Χριστοῦ ὡς κεφαλῆς αὐτῆς, οὔτε ὁ Χριστός δύναται νά εἶναι κεφαλή ἄνευ τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ᾽ ὅσον ἐσαρκώθη καί ἀμετακλήτως συνέδεσεν ἑαυτόν μετά τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ φύσεως. Ἡ Ἐκκλησία ἐμβολιασθεῖσα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ σεσαρκωμένου Υἱοῦ πραγματοποιεῖ τήν κοινωνίαν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ μετά τῆς ἀνθρωπότητος, ἐπιτελεσθεῖσαν ἐν τῇ σαρκώσει, καί ὡς κοινωνία ἀγάπης δρᾷ, ἵνα δείξῃ τήν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρός τόν κόσμον, ἵνα ἐναγκαλισθῇ τούς πτωχούς καί τούς καταπιεζομένους, τούς ἀσθενεῖς, τούς κατατρεγμένους καί τούς ἐστερημένους. Ἡ Ἐκκλησία ἐναγκαλίζεται τήν ὅλην δημιουργίαν, ἡ ὁποία ἀνανεοῦται,

ἑνουμένη μετ᾽ αὐτῆς. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ τοῦ Θεοῦ καινή δημιουργία, ἐπειδή τά πάντα ἐν αὐτῇ ἀνακεφαλαιοῦνται ἐν Χριστῷ (Ἐφεσ. 1, 10).

Τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ χαρακτηριστικοῖς ἀπεκαλύφθη ὁρατῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ καί συνεδέθη μετά συγκεκριμένων ἀνθρώπων, μετά τῆς Ἁγίας Μητρός τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καί τῆς ἀποστολικῆς κοινότητος, τῆς περί αὐτούς σχηματισθείσης. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ Ἐκκλησία, θεμελιωθεῖσα ἐπί τοῦ Χριστοῦ, ἔχει συγκεκριμένην, ὁρατήν καί ἱστορικήν μορφήν, τήν ἀποστολικήν κοινότητα. Ἡ κοινότης αὕτη ἐπεξετάθη τήν Πεντηκοστήν καί ἀπό τῆς Ἱερουσαλήμ ἐξηπλώθη εἰς τήν οἰκουμένην. Ὡς ἱστορική κοινότης ἀνέλαβεν ἱστορικήν ἀποστολήν, νά κηρύξῃ τό Εὐαγγέλιον καί νά δεχθῇ ὡς μέλη τοῦ Ἑνός Σώματος τοῦ Χριστοῦ, τῆς Ἐκκλησίας, ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐδέχθησαν τό Εὐαγγέλιον.

Τό πλέον διακριτικόν γνώρισμα τῆς κοινότητος αὐτῆς ἦτο, ὅτι ὁ Χριστός ἀπετέλει τό θεμέλιον αὐτῶν, τήν ζωήν των, τήν κεφαλήν των. Ἦσαν ἡνωμένοι μετ᾽ αὐτοῦ, ἐτρέφοντο καί διετηροῦντο ὑπ᾽ αὐτοῦ. Ἡ ἕνωσις καί ἡ κοινωνία μετά τοῦ Χριστοῦ ἐπικεντρώνετο εἰς τήν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας καί εἰς τήν συμμετοχήν εἰς αὐτό. Τοῦτο ἐσήμαινεν, ὅτι ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν ἐπίσης μέλη τοῦ Σώματος αὐτοῦ.

Τό ἀποτελεῖν μέλος τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Οἱ ἀποδεχόμενοι τό Εὐαγγέλιον καί ἐλευθέρως πιστεύοντες εἰς αὐτό, διά τοῦ Βαπτίσματος ἐνσωματώνονται εἰς τήν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἐμβολιάζονται ἐν Χριστῷ, ἐνδύονται τόν Χριστόν, ἀναγεννῶνται ἐν Χριστῷ, ὥστε ἐν αὐτῷ νά δύνανται νά ἀποκατασταθοῦν εἰς τήν ἀληθῆ αὐτῶν φύσιν καί νά ὁλοκληρωθοῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὅ,τι ὁ Χριστός ἔπραξεν ἀντικειμενικῶς δι᾽ ὅλους ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ αὐτοῦ φύσει καί δι᾽ αὐτῆς, τώρα οἰκειοῦται ὑπό τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν ὡς Κύριον καί Σωτῆρα αὐτῶν καί ἐλευθέρως ὑπακουόντων εἰς αὐτόν. Τό Βάπτισμα εἶναι τό μέγα μυστήριον τῆς ἐντάξεως εἰς τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀποτελεῖ τό εὐλογημένον δῶρον τοῦ Χριστοῦ πρός ὅλους τούς ἀνθρώπους· εἶναι τό δῶρον πρός ἐλευθέραν ἀπο-

δοχήν καί οἰκειοποίησιν ὑπό πάντων τῶν ἀνθρώπων.

Συμπεράσματα

Οἱ Θεολογικοί Διάλογοι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τούς ἑτεροδόξους ἐκφράζουν τή βαθιά συνειδητοποίηση τῆς ἀνάγκης ἀποκαταστάσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητας τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Μέ τούς διαλόγους προσφέρουν οἱ Ὀρθόδοξοι «ὀφειλετικήν μαρτυρίαν εἰς τόν ἑτερόδοξον κόσμον» καί συγχρόνως ἐκφράζουν τήν αὐτοσυνειδησία τους ὅτι εἶναι ἡ Μία, Ἁγία, Καθολική καί Ἀποστολική Ἐκκλησία.

Ἀναφερθήκαμε σέ ἕξι (6) διαλόγους.

Ἡ πορεία τοῦ διαλόγου μέ τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία, ἐνῶ ἄρχισε μέ καλούς οἰωνούς, ἡ ἐπανεμφάνιση ὡστόσο τῆς οὐνίας δημιουργεῖ σοβαρά προβλήματα ὄχι μόνο στό διάλογο ἀλλά καί στίς σχέσεις Ὀρθοδόξων- Ρωμαιοκαθολικῶν. Ἡ χρησιμοποιούμενη ὄχι φιλοφρόνως ἔκφραση «ἀδελφές Ἐκκλησίες» ἐκφράζει ἀναγνώριση Ἐκκλησιολογικῆς καί μυστηριακῆς δομῆς τῆς κάθε μιᾶς Ἐκκλησίας, ἔμμεσα ἀναγνωρίζονται καί οἱ οὐνίτες πού ἔχουν μυστηριακή κοινωνία μέ τούς Ρωμαιοκαθολικούς.

Πρόοδος οὐσιαστική παρατηρήθηκε στό διάλογο Ὀρθοδόξων- Παλαιοκαθολικῶν ἀφοῦ τά ἐκδοθέντα κείμενα ἐκφράζουν κοινή πίστη. Ὡστόσο, καί ἐδῶ δυστυχῶς, δέν προχωροῦν οἱ σχέσεις Ὀρθοδόξων-Παλαιοκαθολικῶν καί δέ γίνονται οὐσιαστικά βήματα, ἀφοῦ οἱ Παλαιοκαθολικοί διατηροῦν μυστηριακή διακοινωνία μέ τούς Ἀγγλικανούς καί σκέπτονται νά προβοῦν σέ χειροτονία γυναικῶν.

Ἀνάλογα εἶναι καί τά προβλήματα μέ τούς Ἀγγλικανούς ὡς πρός τή χειροτονία γυναικῶν. Ἐδῶ ὁ θεολογικός διάλογος ἔχει ἀκόμη περισσότερο δρόμο ἀφοῦ τά κοινά κείμενα δέν ἐκφράζουν τήν κοινή πίστη παρά μόνο σέ ὁρισμένα σημεῖα.

Βήματα θετικά ἔγιναν στό διάλογο Ὀρθοδόξων καί Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν. Τό γεγονός ὅμως ὅτι οἱ Ἀρχαῖες Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς δέ δέχονται τόν ὅρο τῆς Δ΄ Συνόδου «ἐν δύο φύσεσιν» ἐξακολουθοῦν ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ νά εἶναι Ἀντιχαλκηδόνιες ἤ Μή-Χαλκηδόνιες. Ἕτερο

πρόβλημα πού παραμένει ἄλυτο εἶναι ἐκεῖνο τῶν δύο «Ἁγίων» τῶν Ἀντιχαλκηδονίων, τοῦ Σεβήρου καί τοῦ Διοσκόρου.

Ὡς πρός τούς δύο μεγάλους κλάδους τοῦ Προτεσταντισμοῦ, τόν Λουθηρανισμό καί τούς Μετερρυθμισμένους, διαφαίνονται μέν κάποια σημεῖα κοινῆς ἐπαφῆς, ἀλλά ὁ δρόμος θά εἶναι ἀνηφορικός.

Τέλος πρέπει νά προσθέσω ὅτι ἐπί τοῦ παρόντος βρίσκονται στά σπάργανα καί δύο ἄλλοι Διμερεῖς Διάλογοι. Μέ τό Παγκόσμιο Μεθοδιστικό Συμβούλιο (World Methodist Council) καί τό παγκόσμιο Σύνδεσμο Βαπτιστῶν (Baptist World Alliance). Ἡ μεθόδευση τῆς ἐνάρξεως πραγματοποιεῖται ἀπό τό σεπτό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Βιβλιογραφία πού παραθέτω εἶναι ἐπιλεκτική. Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ στά μνημονευόμενα ἔργα νά βρεῖ πλούσια βιβλιογραφία σχετική μέ τούς διμερεῖς διαλόγους. Ὅπως ἄλλωστε ἐπισημαίνω στό προλογικό σημείωμα ἡ βιβλιογραφία, ἡ σχετική μέ τήν Οἰκουμενική Κίνηση, καί ἐν προκειμένω τῶν Διμερῶν Θεολογικῶν Διαλόγων, αὐξάνει καθημερινῶς.

Ἀναστασίου Ἰω., Προϋποθέσεις τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας, Θεσσαλονίκη 1961.

Βαρέλλα Εὐαγγ., Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαί σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἔκδ. Πατριαρχικοῦ Ἱδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1994.

------, Διορθόδοξος Διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατά τόν Κ′ αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1996. Στή σειρά Μαρτυρία καί Διακονία τῆς Ὀρθοδοξίας σήμερα, ἔκδ. Ἀφῶν Κυριακίδου.

Γεωργίου (Μητροπολίτου Νευροκοπίου «Ἡ ἕνωσις τῆς Κοπτικῆς μετά τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εὐχερής. Μελέτη Ἱστορική, δογματική, Κανονική», στόν Γρηγόριο Παλαμᾶ 35 (1952) 232-251, 264-282, 329-342, 328-408.

Δαμασκηνοῦ, Μητροπολίτου Ἑλβετίας Θεολογικοί Διάλογοι. Μία Ὀρθόδοξος Προοπτική. Θεσσαλονίκη 1986.

-----, «Ὁ Θεολογικός Διάλογος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τῶν Ἀνατολικῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Σκέψεις-Προοπτικαί», Ἐπίσκεψις, 516-31.3.95.

Ζήση, Θεοδώρου, πρωτοπρεσβυτέρου, Οὐνία. Νεώτερες ἐξελίξεις, Θεσσαλονίκη 1994.

----, Ἡ «Ὀρθοδοξία τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Μονοφυσιτῶν», ἔκδ. Βρυέννιος 1994. «Ὁ Διάλογος μέ τούς παλαιοκαθολικούς». Τιμητικόν Ἀφιέρωμα στόν Καθηγητή Ἰωάννη Καλογήρου, Ἐπιστ. Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Τμήματος Ποιμαντικῆς 1992.

Ἱερά Κοινότης Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, Παρατηρήσεις ἐπί τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὀρθοδόξων καί Ἀντιχαλκηδο-

νίων. Ἀπάντησις εἰς κριτικήν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ἑλβετίας Δαμασκηνοῦ, Ἅγιον Ὄρος 1996.
-----, Εἶναι οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι Ὀρθόδοξοι, Ἱερά Μονή Ὁσίου Γρηγορίου, Ἅγιον Ὄρος 1995.
Καλογήρου, Ἰωάν., Ἐνημερωτικαί Εἰσηγήσεις κατά τήν Β' Διάσκεψιν τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς ἐπί τοῦ Διαλόγου μετά τῶν Παλαιοκαθολικῶν καί νεώτερα συναφῆ Παλαιοκαθολικά κείμενα. (Ἀνάτυπο ἀπό τήν Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ΙΣΤ) Θεσσαλονίκη 1971.
-----, «Der altkathalisch-orthodoxe Dialog», Internationale-Kirchliche Zeitschrift 60 (1970) 322-347.
Καρμίρη Ἰωάν., Αἱ Ἀρχαῖαι Ἀντιχαλκηδόνιοι Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καί ἡ βάσις τῆς Ἐπανενώσεως μετά τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας (Ἀνάτυπο ἀπό τή Θεολογία), Ἀθῆναι 1965.
------, Ὀρθοδοξία καί Ρωμαιοκαθολικισμός I, II, III, Ἀθῆναι 1964, 1965, 1966.
------, Ὀρθοδοξία καί Παλαιοκαθολικισμός, IV, Ἀθῆναι 1972.
-----, Ἡ Α' Διάσκεψις τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπί τοῦ Διαλόγου μετά τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν, Ἀθῆναι 1971.
-----, «Α' Συνδιάσκεψις τῆς Μικτῆς Ὀρθοδοξο-Παλαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπί τοῦ Διαλόγου μετά τῶν Ἐκκλησιῶν Ὀρθοδόξου-Παλαιοκαθολικῶν». Ἐκκλησία 50 (1973) 476-479, 520-523, 567-569, 609-610.
Küry, Us, Die Alkatholische Kriche. Evangelisches erlagswerk, Stuttgart 1966.
Λιάντα, Γρηγ., Ὁ Διμερής Θεολογικός Διάλογος Ὀρθοδόξων καί Παλαιοκαθολικῶν, Θεσσαλονίκη 1998.
Μαξίμου, Μητροπολίτου Σάρδεων, Παλαιοκαθολικισμός- Ὀρθοδοξία, Ἀθῆναι 1966.
Μαρτζέλου, Γεωργ., Γένεση καί Πηγές τοῦ ὅρου τῆς Χαλκηδόνος. Συμβολή στήν Ἱστορικοδογματική διερεύνηση τοῦ ὅρου τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, Θεσσαλονίκη, 1986.
----, «Ὁ Θεολογικός Διάλογος Ὀρθοδόξων καί Μή Χαλκη-

δονίων Ἐκκλησιῶν» στό περιοδικό Καθ᾽ ὁδόν 5 (1993) 60.

Μεθοδίου,Μητροπολίτου νῦν Πισιδίας, Τό ἔργον τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς διά τόν Διάλογον μετά τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν 18-28 Αὐγούστου 1971, Ἀθῆναι 1976.

Mosc, C.B., The Old Catholic Movemet, London 1948.

Παπαδοπούλου, Ἀντ., Ἡ στάσις τῶν Ἑλλήνων Καθολικῶν ἔναντι τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. (Ἀνάτυπο ἀπό τόν τόμο «Μνήμη» 1821), Παράρτημα τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1971.

-----, Μαρτυρία καί Διακονία τῆς Ὀρθοδοξίας σήμερα, I, II,IV, Θεσσαλονίκη 1989, 1990, 1993.

-----, Κείμενα Διορθοδόξων καί Διαχριστιανικῶν σχέσεων, Θεσσαλονίκη 1984.

-----, Θεολογικός Διάλογος Ὀρθοδόξων- Ρωμαιοκαθολικῶν, (Ἱστορία-Κείμενα-Προβλήματα), Θεσσαλονίκη 1996.

Romanides, Ἰω., «Unoffical Consulation between Theologians of Fastern Orthodox and Oriental Orthodox Churches, papers and minutes (Arhus 11-15 August 1964)» στό περιοδικό The Greek Orthodox Theological Review, Brookline, Mass 10 (1964) 7-14.

Στράγκα, Θ., Ἀρχιμ., Ἐκκλησίας Ἑλλάδος, Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967, Τόμος Α′ , Β′ ,Γ′ , Δ′ . Ἀθῆναι 1969, 1970, 1971, 1972.

Σταυρίδου, Β., Ὀρθοδοξία καί Ἀγγλικανισμός κατά τόν Κ′ αἰῶνα (Ἀνάτυπο ἀπό τόν Γρηγόριο Παλαμᾶ), Θεσσαλονίκη 1960.

Τρεμπέλα, Π., Ἐπί τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καί τῶν Θεολογικῶν Διαλόγων ἡμιεπίσημα Ἔγγραφα, Ἀθῆναι 1972.

Τσέτση, Γεωργ. πρωτοπρεσβυτέρου, Οἰκουμενικά Ἀνάλεκτα. Συμβολή εἰς τήν Ἱστορία τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, Κατερίνη 1987.

Χατζηστυλλῆ Στέλλας, Ἡ πορεία τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τούς Ἀγγλικανούς, Θεσσαλονίκη 1996.

Σημ. Ἐπίσης χρησιμοποιήθηκαν κατά τή σύνταξη τοῦ παρό-

ντος δοκιμίου τά περιοδικά «Ἐκκλησία» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «Ἀπόστολος Βαρνάβας» τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, τά φυλλάδια «Ἐπίσκεψις», «Ἐνημέρωσις» καί «Πληροφορία». Ἐπίσης χρησιμοποιήθηκαν τά ξένα περιοδικά πού μνημονεύονται στό δοκίμιο. Στά περιοδικά καί στά φυλλάδια ἐκτός ἀπό τίς πληροφορίες, παρατίθενται αὐτούσια τά κείμενα πού ἐκδίδονται ἀπό τίς Ἐπίσημες Ἐπιτροπές.

Βασιλείου Θ. Σταυρίδου
Καθηγητοῦ Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης

Ἱεράρχαι τῆς Πελαγονείας ἀπόφοιτοι ἤ καί συνδεόμενοι πρός τήν Ἱεράν Θεολογικήν Σχολήν τῆς Χάλκης

Εὐχαριστῶ θερμῶς τήν διοργανωτικήν ἐπιτροπήν τοῦ παρόντος συμποσίου: ΠΕΛΑΓΟΝΙΑ....

Θεσσαλονίκη, 27-29 Σεπτεμβρίου 1996,

διά τήν τιμητικήν πρόσκλησιν ὅπως ἀπευθυνθῶ πρός τήν ἀγάπην σας.

Ἡ μητρόπολις Πελαγονείας (Πελαγωνίας, Πελαγονίας), μέ ἕδραν τό Μοναστήριον, ἦτο μία ἀπό τάς ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἡ ὁποία διά τόμου, ἀπό 19ης Φεβρουαρίου 1922 ἐπί τοῦ Κων/πόλεως Μελετίου Δ', ἀφέθη εἰς τήν Ἐκκλησίαν τῆς Σερβίας.

Ἀπό τῆς ἱδρύσεως τῆς ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1844-), ἀπόφοιτοι ἤ καί πρόσωπα συνδεόμενα πρός αὐτήν ὑπηρέτησαν ὡς ἱεράρχαι εἴτε καί ὑπό ἄλλην ἰδιότητα εἰς τήν μητρόπολιν ταύτην.

Ἀξίζει τόν κόπον νά γίνῃ μία σύντομος παρουσίασις τῶν προσώπων τούτων.

Μητροπολῖται

1. Νεόφυτος (Ἰωακείμ) Παπακωνσταντίνου, 1887-1891
2. Ἀλέξανδρος Ρηγόπουλος, 1891-1895
3. Κοσμᾶς Εὐμορφόπουλος, 1895-1
4. Ἀμβρόσιος (Σταῦρος) Σταυρινός, 1899-1903
5. Ἰωακείμ (Ἀλκιβιάδης) Φορόπουλος, 1903-1909
6. Βασίλειος Γεωργιάδης, 1909-1910.

7. Στέφανος Καβουρίδης, 1912-1922
8. Χρυσόστομος Καβουρίδης, 1912-1922

Ἀρχιδιάκονος

9. Ἀθηναγόρας Σπύρου, 1910-1918

ΟΙ ΒΙΟΓΡΑΦΟΥΜΕΝΟΙ

1. ΝΕΟΦΥΤΟΣ (ΙΩΑΚΕΙΜ) ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ἀπό πρώην Ἀδριανουπόλεως,

8 Μαΐου 1887- 1 Αὐγούστου 1891, Νικοπόλεως καί Πρεβέζης.

Ὁ Νεόφυτος Παπακωνσταντίνου, κατά κόσμον Ἰωακείμ, ἐγεννήθη εἰς τό χωρίον Πρώτη (Κιούπς-κιοϊ), κοντά εἰς τήν κωμόπολιν Ροδολεῖβος, τῆς μητροπόλεως Δράμας, ἀπό γονεῖς τόν πρωτοπαπᾶν Κωνσταντῖνον καί τήν Μαργαρίταν Παπακωνσταντίνου.

Τά πρῶτα γράμματα ἔμαθεν εἰς τήν ἐκκλησιαστικήν σχολήν τῆς μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης καί εἰς τήν Ἀλιστράτην. Εἰς τήν θεολογικήν σχολήν τῆς Χάλκης ἐσπούδασε κατά τά ἔτη 1851-1858 ὑπό τήν ἐγγύησιν τοῦ Δέρκων Νεοφύτου (1842-1853). Κατά τά ἔτη τῶν σπουδῶν του ἐχειροτονήθη διάκονος εἰς τήν σχολήν ὑπό τοῦ σχολάρχου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου Τυπάλδου, μετονομασθείς εἰς Νεόφυτον.

Ὑπηρέτησεν ὡς διάκονος καί διδάσκαλος εἰς διαφόρους ἐπαρχίας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Διάκονος ὤν ἔκαμεν ἀνωτέρας σπουδάς εἰς τό Μόναχον τῆς Γερμανίας, ἐκμαθών καί τήν γερμανικήν. Ἐπανελθών εἰργάσθη πλησίον τοῦ Ἀμασείας Σωφρονίου, ὁ ὁποῖος τόν ἐχειροτόνησε πρεσβύτερον καί τόν ἐχειροθέτησεν εἰς ἀρχιμανδρίτην.

Ἐπίσκοπος Ἐλευθερουπόλεως (ὑπό τόν Δράμας), 25 Νοεμβρίου 1867.

Ἡ είς ἐπίσκοπον χειροτονία του ἐγένετο εἰς τόν π. πατριαρχικόν ναόν ὑπό τοῦ Δράμας Ἀγαθαγγέλου, μετά δύο ἀρχιερέων (-19 Ἰανουαρίου 1872).

Μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως, 19 Ἰανουαρίου 1872-14 Νοεμβρίου 1880.

Ἀδριανουπόλεως, 14 Νοεμβρίου 1880- Ἰανουάριος 1886, παραίτησις.

Πελαγονείας, 7 Μαρτίου 1887-1 Αὐγούστου 1891.

Ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἀπό τούς ἀποφοίτους τῆς Χάλκης, ὁ ὁποῖος ἐποίμανε τήν μητρόπολιν αὐτήν ἐπί τετραετίαν περίπου. Ἔκτοτε ὅλοι οἱ μητροπολῖται Πελαγονείας, ἐκτός ἑνός ὁ ὁποῖος ἦτο μόνον καθηγητής τῆς Χάλκης, ὁ Βασίλειος Γεωργιάδης, προῆλθον ἀπό τήν Χάλκην.

Νικοπόλεως καί Πρεβέζης, 1 Αὐγούστου- 27 Ὀκτωβρίου 1891.

Πατριάρχης Κων/πόλεως Νεόφυτος Η', 27 Ὀκτωβρίου 1891-25 Ὀκτωβρίου 1894.

Ὁ Κων/πόλεως Νεόφυτος Η' ὑπῆρξεν ὁ δεύτερος κατά σειράν (πρώτου ὄντος τοῦ Ἰωακείμ Δ' τοῦ Κρουσουλούδη, 1884-1886), ἀπόφοιτος τῆς Χάλκης οἰκουμενικός πατριάρχης καί ὁ πρῶτος ἐκ τῶν ἀποφοίτων τῆς ἰδίας σχολῆς πάλιν προϋπηρετήσας εἰς τήν μητρόπολιν Πελαγονείας.

Ἡ εἰς τήν οἰκουμενικόν θρόνον ἐκλογή τοῦ Νεοφύτου Η' ἔλαβε χώραν κατά τήν περίοδον τῆς ἐντάσεως μεταξύ τῶν δύο εἰς τό πατριαρχεῖον ἐκκλησιαστικῶν παρατάξεων, τῶν ἰωακειμικῶν καί τῶν ἀντιιωακειμικῶν, μέ κορυφαίους ἐκπροσώπους τῶν δύο μερίδων:

Ἰωακείμ Γ', α') 1878-1884, β') 1901-1912.

καί Γερμανόν Ε', 1913-1918.

Ὁ Νεόφυτος Η' ἀνῆλθεν εἰς τόν θρόνον (27 Ὀκτωβρίου 1891) μέ τήν συμπαράστασιν τῶν ἀντιιωακειμικῶν, ὑπό τήν ἡγεσίαν τοῦ Ἡρακλείας Γερμανοῦ (1888-1897) καί ἠναγκάσθη εἰς παραίτησιν μετά τριετίαν, τήν 25ην Ὀκτωβρίου 1894, μέ τάς προσπαθείας τῶν ἰωακειμικῶν, ἱεραρχῶν καί μελῶν (λαϊκῶν) τοῦ ἐθνικοῦ μικτοῦ συμβουλίου.

Ὁ πρώην Κων/πόλεως Νεόφυτος Η' παρέμενεν ἔκτοτε καί μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐπισυμβάντος τήν νύκτα τοῦ Σαββάτου 4ην Ἰουλίου πρός τήν Κυριακήν 5ην Ἰουλίου 1909, εἰς τήν νῆσον Ἀντιγόνην. Ἡ κηδεία τοῦ ἐτελέσθη τήν Κυριακήν 5ην Ἰουλίου 1909 ὑπό τοῦ ΚΠόλεως Ἰωακείμ Γ' καί ἄλλων ἀρχιερέων εἰς τήν μονήν τῆς Ἁγίας Τριάδος Χάλκης. Τόν ἐπικήδειον ἐξεφώνησεν ὁ δευτερεύων τῶν πατριαρχικῶν διακόνων Εἰρηναῖος. Ὁ νεκρός ἐτάφη εἰς τό παρά τόν περίβολον τῆς μονῆς νεκροταφεῖον του, εἰς τό ὁποῖον ἀναπαύονται ὁ προμνησθείς πατριάρχης, ἱεράρχαι, ἡγούμενοι καί καθηγηταί τῆς σχολῆς, καθώς καί διά τόν

καλλωπισμόν καί τήν εὐπρέπειαν τοῦ τάφου τοῦ ἀριδίμου προκατόχου του Νεοφύτου Η'.

Ὑπῆρξε συνετός πατριάρχης.

Βιβλιογραφία

Σταυρίδου, Βασιλείου Θ., Οἰκουμενικοί Πατριάρχαι, 1860-Σήμερον, 2 τόμοι Θεσσαλονίκη, 1977-1978, 1 (1977) 341-362. Βιβλιογραφία. Βραβεῖον ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. -Ἡ Ἱερά Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, β' ἔκδοσις, Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 253.

Τσακοπούλου, Αἰμιλιανοῦ (Μιλήτου), Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι κατά τούς Κώδικας τῶν Ὑπομνημάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ὀρθοδοξία 31 (1956) 417-38 (1963) 85-86.

Φιλιππαίου, Θεοκλήτου (Μαντινείας καί Κυνουρίας), Ἐκκλησίας Κων/πόλεως Ἐπισκοπαί καί Ἐπίσκοποι (1833-1960), Ἀθῆναι, 1960, σ. 55 , καί ἀλλαχοῦ, ἀν. Θεολογία.

2. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ἀπό Βάρνης, 1 Αὐγούστου 1891-15 Ἰουλίου 1895, Νεοκαισαρείας.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ρηγόπουλος ἐγεννήθη εἰς τήν Ἀδριανούπολιν τό 1851.

Συνεπλήρωσε τάς γυμνασιακάς αὐτοῦ σπουδάς εἰς τήν ἰδίαν πόλιν καί τάς θεολογικάς τοιαύτας εἰς τήν ἱεράν Θεολογικήν σχολήν τῆς Χάλκης (ἀπόφοιτος τοῦ 1873).

Ἐν τῷ μεταξύ ἐχειροτονήθη κληρικός, διάκονος καί πρεσβύτερος.

Εἰργάσθη ὡς διδάσκαλος καί ἱεροκήρυξ εἰς τήν Μακεδονίαν.

Ἐπίσκοπος Λιτῆς, 23 Μαρτίου 1881-5 Φεβρουαρίου 1891. Ἐχειροτονήθη εἰς τόν ἐπισκοπικόν βαθμόν.

Μητροπολίτης Βάρνης, 5 Φεβρουαρίου-1 Αὐγούστου 1891. Δέν ἠδυνήθη νά μεταβῇ ἐκεῖ.

Πελαγονείας, 1 Αὐγούστου 1891- 15 Ἰουλίου 1895.

Νεοκαισαρείας, 15 Ἰουλίου 1895-18 Ὀκτωβρίου 1903.

Θεσσαλονίκης, 18 Ὀκτωβρίου 1903-25 Νοεμβρίου 1910.

Νικομηδείας, 25 Νοεμβρίου 1910-27 Ἰουνίου 1928 (ὁ τελευταῖος).

Κατέλαβε καιρίας ἐκκλησιαστικάς θέσεις.

Κατά τήν ἀνταλλαγήν τῶν πληθυσμῶν μεταξύ Ἑλλάδος καί Τουρκίας (1923) ἐγκατεστάθη εἰς τήν Θεσσαλονίκην, ὅπου καί ἀπέθανεν εἰς μεγάλην ἡλικίαν, τήν 29ην Ἰουνίου 1928. Ἡ κηδεία του ἐτελέσθη εἰς τόν ἱερόν ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, προεξάρχοντος τοῦ Ἡρακλείας Φιλαρέτου, τοῦ μητροπολίτου Τυρολόης Χρυσοστόμου καί τοῦ ἐπισκόπου Ἀπαμείας Βασιλείου ὁ ὁποῖος ἐξεφώνησε τόν ἐπικήδειον λόγον. Ὁ νεκρός ἐναπετέθη παρά τούς τάφους τῶν μητροπολιτῶν Θεσσαλονίκης Ἰωακείμ καί Ἡρακλείας Γρηγορίου. Ἱεράρχης ἐκ τῶν πρώτων.

Βιβλιογραφία

Κωνσταντινίδου, Ἰωάννου Χ., Ἀλέξανδρος ὁ Ρηγόπουλος (Νικομηδείας), Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία 2 (1963) 114.
Σταυρίδου Β.Θ., Ἡ Ἱερά Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, β′ ἔκδ., Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 258.
Ἐπισκοπική Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Θεσσαλονίκη, 1996, σ. 102-103, 115-116. Βιβλιογραφία.
Τσακοπούλου, Αἰμιλιανοῦ (Μιλήτου), Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι...., Ὀρθοδοξία 31 (1956) 417-438 (1963) 85-86.
Τσούβαλη, Χρήστου Κ., Οἱ Τιτουλάριοι Ἀρχιερεῖς εἰς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, Ἀθῆναι, 1993, σ. 160, ἀν. Θεολογία.
Φιλιππαίου, Θεοκλήτου (Μαντινείας καί Κυνουρίας), Ἐκκλησίας Κων/πόλεως Ἐπισκοπαί καί Ἐπίσκοποι, Ἀθῆναι, 1960, σ. 55 καί ἀλλαχοῦ, ἀν. Θεολογία.

3. ΚΟΣΜΑΣ ΕΥΜΟΡΦΟΠΟΥΛΟΣ, ἀπό Βερροίας, 15 Ἰουλίου 1895-19 Ὀκτωβρίου 1899, Νικοπόλεως.

Ἐγεννήθη εἰς τήν Μάδυτον τό 1860.

Ἀπεφοίτησεν ἀπό τήν ἱεράν Θεολογικήν σχολήν τῆς Χάλκης τό 1882, ὑπέβαλε δέ τήν ἐναίσιμον ἐπί πτυχίῳ διατριβήν: Ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολική Ἐκκλησία εἶναι ἡ Γνησία Ποίμνη τοῦ Οὐρανίου Πατρός.

Ἐχειροτονήθη διάκονος καί πρεσβύτερος. Εἰς τήν πατριαρχικήν αὐλήν ἀνέλαβε τό ἀξίωμα τοῦ μεγάλου πρωτοσυγκέλλου. 27 ἐτῶν (1887-9 Ἰουνίου 1888).

Μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως, 9 Ἰουνίου 1888-14 Ἀπριλίου 1892. 28 ἐτῶν τήν ἡλικίαν. Ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος.

Βερροίας καί Ναούσης, 14 Ἀπριλίου 1892-15 Ἰουλίου 1895.

Πελαγονείας, 15 Ἰουλίου 1895-19 Ὀκτωβρίου 1899.

Νικοπόλεως, 19 Ὀκτωβρίου 1899-14 Σεπτεμβρίου 1902.

Ἀσθενήσας μετέβη εἰς τήν Ἰταλίαν διά τήν περίθαλψιν τῆς ὑγείας του. Κατά τήν ἐπιστροφήν αὐτοῦ ἀπέθανεν εἰς τό πλοῖον, ὅταν εὑρίσκετο τοῦτο εἰς τήν Κέρκυραν, τήν 14ην Σεπτεμβρίου 1902, νέος κατά τήν ἡλικίαν. Ἐτάφη εἰς τό νησί ἐκεῖνο. Τά ὀστᾶ του μετεφέρθησαν τήν 30ήν Ἰανουαρίου 1938 εἰς τό κοιμητήριον τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου Πρεβέζης προνοίᾳ τοῦ Νικοπόλεως Ἀνδρέου.

Ἱκανός ἱεράρχης. Καλλίφωνος καί κάτοχος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς.

Βιβλιογραφία

Βιτάλη, Φιλαρέτου Α., Κοσμᾶς ὁ Εὐμορφόπουλος, Μητροπολίτης Νικοπόλεως καί Πρεβέζης. Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια 7 (1965) 900.

Εὐμορφοπούλου, Κοσμᾶ (Νικοπόλεως), Ποιμενικός Αὐλός περιέχων Μουσικά Ἔργα, Ἀθῆναι, 1897.

Σταυρίδου, Β.Θ.., Οἱ Οἰκουμενικοί Πατριάρχαι, 2 τ.. Θεσσαλονίκη, 1977-1978, 1 (1977) 681.

-Ἡ Ἱερά Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, β΄ ἐκδ..Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 262.

Τσακοπούλου, Αἰμιλιανοῦ (Μιλήτου), Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι........, Ὀρθοδοξία 33 (1958) 172, 288, 294, 304.

Φιλιππαίου, Θεοκλήτου (Μαντινείας καί Κυνουρείας). Ἐκκλησίας Κων/πόλεως. Ἐπισκοπαί καί Ἐπίσκοποι, Ἀθῆναι, 1960, σ. 55, καί ἀλλαχοῦ.

4. ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ (ΣΤΑΥΡΟΣ) ΣΤΑΥΡΙΝΟΣ, ἀπό Σκοπίων, 19 Ὀκτωβρίου 1899-1 Ὀκτωβρίου 1903, Νεοκαισαρείας

Ὁ κατά κόσμον Σταῦρος Σταυρινός ἐγεννήθη τό 1854. Ὑπῆρξε βυζάντιος τήν πατρίδα, ἀλλά χιακῆς καταγωγῆς.

Ἐτελείωσε τήν μεγάλην τοῦ γένους σχολήν τό 1880. Κατόπιν δέ εἰσήχθη εἰς τήν ἱεράν θεολογικήν σχολήν τῆς Χάλκης, ἀπό τήν ὁποίαν ἀπεφοίτησε τό 1884. Ὑπέβαλε τήν

ἐναίσιμον ἐπί πτυχίῳ διατριβήν: Περί τοῦ Θρησκευτικοῦ φρονήματος Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως.

Ἐχειροτονήθη διάκονος τό 1884 εἰς τόν ἱ. ναόν τῆς ἁγίας Παρασκευῆς Θεραπείων, ἀπό τόν Δέρκων (Κων/πόλεως) Ἰωακείμ καί ἔλαβε τό ὄνομα τοῦ προστάτου αὐτοῦ μεγάλου εὐεργέτου Ἀμβροσίου Μαυρογορδάτου.

Ὑπηρέτησεν ὡς ἀρχιδιάκονος τοῦ Ἀλεξανδρείας Σωφρονίου Δ', χειροτονηθείς δέ ἐν τῷ μεταξύ εἰς πρεσβύτερον εἰργάσθη ὡς πρωτοσύγκελλος εἰς τήν Τραπεζοῦντα, προϊστάμενος κοινοτικῶν ναῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κων/πόλεως, διευθυντής τοῦ γραικικοῦ νοσοκομείου Σμύρνης, καθηγητής τῶν θρησκευτικῶν εἰς τήν Παλλάδα καί τό Ζωγράφειον γυμνάσιον καί διευθυντής τῆς Ροδοκανακείου σχολῆς εἰς τήν Καισάρειαν.

Τήν 6ην Μαρτίου 1893, διατελῶν ἱερατικῶς προϊστάμενος Μεγάλου Ρεύματος, ἐξελέγη ἐπίσκοπος Κλαυδιουπόλεως, παραμείνας ὡς ἀρχιερατικῶς προϊστάμενος εἰς τήν ἰδίαν θέσιν (-30 Ὀκτωβρίου 1895).

Μητροπολίτης Πρεσπῶν καί Ἀχριδῶν, 30 Ὀκτωβρίου 1895-18 Νοεμβρίου 1896.

Σκοπίων, 18 Νοεμβρίου 1896-19 Ὀκτωβρίου 1899. Καλεῖται συνοδικός.

Πελαγονείας, 19 Ὀκτωβρίου 1899-1 Ὀκτωβρίου 1903.

Νεοκαισαρείας, τό α' 1 Ὀκτωβρίου 1903-25 Ἀπριλίου 1911.

Καισαρείας, 25 Ἀπριλίου 1911-Φεβρουάριος 1914, παραιτεῖται. Ὡς πρώην Καισαρείας ἰδιώτευσε εἰς τό Φανάριον, ἐπί μίαν δεκαετίαν, περίπου, ἀσχολούμενος μέ τό συγγραφικόν ἔργον καί ἰδίως τήν λειτουργικήν.

Νεοκαισαρείας, τό β') 22 Μαρτίου 1924-24 Ὀκτωβρίου 1929. Διατελεῖ ἔκτοτε συνοδικός.

Δέρκων, 24 Ὀκτωβρίου 1929-9 Δεκεμβρίου 1931.

Ὁ Δέρκων Ἀμβρόσιος, πάσχων ἀπό ἐγκεφαλικήν αἱμορραγίαν, ἀπέθανε τήν 9ην Δεκεμβρίου 1931. Ἡ κηδεία του ἐτελέσθη τήν ἑπόμενην 10ην Δεκεμβρίου εἰς τόν ἱερόν ναόν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Θεραπείων, προεξάρχοντος τοῦ Κων/λεως Φωτίου Β', μετά τῶν συνοδικῶν ἀρχιερέων. Τόν ἐπικήδειον ἐξεφώνησεν ὁ ἀρχιγραμματεύς τῆς ἱερᾶς συνόδου ἐπίσκοπος Μιλήτου (Φιλαδελφείας) Αἰμιλιανός. Ἐτάφη εἰς τό νεκροταφεῖον Ἐγρῆ Καποῦ, εἰς ἰδιαίτερον καί κτιστόν τάφον.

Ὑπηρέτησεν εἰς σημαντικάς μητροπόλεις.

Βιβλιογραφία
Κωνσταντινίδου, Ἰωάννου Χ., Ἀμβρόσιος ὁ Σταυρινός, Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία 2 (1963) 287.
Σταυρίδου, Β.Θ.. Ἡ Ἱερά Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, β' ἔκδ., Θεσσαλονίκη, 1988. σ. 263.
Ἐπισκοπική Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Θεσσαλονίκη, 1996, σ. 162-163, 172-173. Βιβλιογραφία.
Τσακοπούλου, Αἰμιλιανοῦ (Μιλήτου), Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι..., Ὀρθοδοξία 33 (1968) 289, 297, 304, 405, 423. 34 (1959) 33, 187.
Τσούβαλη, Χρήστου Κ., Οἱ Τιτουλάριοι Ἀρχιερεῖς εἰς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, Ἀθῆναι, 1993, σ. 158, ἀν. Θεολογία.
Φιλιππαίου, Θεοκλήτου (Μαντινείας καί Κυνουρίας), Ἐκκλησίας Κων/πόλεως Ἐπισκοπαί καί Ἐπίσκοποι, Ἀθ. 1960. σ. 55 καί ἀλλαχοῦ, ἀν. Θεολογία.

5. ΙΩΑΚΕΙΜ (ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ) ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΣ, ἀπό Μελενίκου, 18 Ὀκτωβρίου 1903-31 Ἰανουαρίου 1909, θάνατος.

Ὁ κατά κόσμον Ἀλκιβιάδης Φορόπουλος, υἱός τοῦ Δημητρίου Φοροπούλου καί τῆς Πηνελόπης τό γένος Ἀναγνωστοπούλου, ἐγεννήθη εἰς τήν Χίον, τήν 3ην Ἀπριλίου 1859.

Τά ἐγκύκλια μαθήματα διήκουσεν εἰς τήν Χίον (ἀπόφοιτος γυμνασίου Χίου, 1875). Εἰς τήν ἱεράν θεολογικήν σχολήν τῆς Χάλκης ἐσπούδασεν ἀπό τό 1876- Ἰουλίου 1880 καί ὑπέβαλε τήν ἐναίσιμον ἐπί πτυχίῳ διατριβήν: Ἡ Εἰκονομαχία μέχρι τῆς Β' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Διάκονος ἐχειροτονήθη τήν 14ην Σεπτεμβρίου 1880 ὑπό τοῦ Κων/πόλεως Ἰωακείμ Γ' (τό α') 1878-1884, τό β') 1901-1912), προστάτου αὐτοῦ, μετονομασθείς εἰς Ἰωακείμ, εἰς τόν ἱερόν ναόν τῆς Ἁγίας Τριάδος Σταυροδρομίου, τελουμένων τῶν ἐγκαινίων αὐτοῦ.

Τῇ εἰσηγήσει τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου ἐστάλη εἰς τήν Ἀγγλίαν (παν/μιον τῆς Ὀξφόρδης) πρός ἀνωτέρας σπουδάς, Ἰούλιος 1881 (διετία). Κατόπιν ἐφοίτησεν εἰς τήν Γερμανίαν (παν/μια Μονάχου-τετραετία-Λειψίας, Ἰένης. Ἀπό τήν Ἰέ-

νην ἀνεκηρύχθη δρ τῆς φιλοσοφίας, τό 1887, μέ τήν διατριβήν: Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, Αὐτοκράτειρα Ρωμαίων (μέρος α')769-788), Λειψία, 1887.

Ἐπιστρέψας εἰς τήν Κων/πολιν (1877) διέμεινεν ἐπ' ὀλίγον πλησίον τοῦ εἰς τό Βαφεοχώριον ἰδιωτεύοντος πρῴην Κων/πόλεως Ἰωακείμ Γ'. Ἐν τῷ μεταξύ χειροτονεῖται πρεσβύτερος. Ἀκολούθως ὑπηρέτησεν ὡς διευθυντής εἰς τήν ἱερατικήν σχολήν τῆς Καισαρείας κατά τό σχολικόν ἔτος 1888-1889 καί ἐπανέκαμψεν εἰς τήν Κων/πολιν (1998). Πάλιν ἰδιωτεύει ἐκεῖ, ἐπί μίαν πενταετίαν, ὡς προσκείμενος είς τόν Ἰωακείμ Γ'. Ἐφιλοξενήθη εἰς τό ἁγιοταφιτικόν μετόχιον τοῦ Φαναρίου (1891-1892), ὅπου καί κατέγραψε τά ἐκεῖ χειρόγραφα καί ἡτοίμασε κατάλογον αὐτῶν.

Τό 1892 ὑπηρέτησεν εἰς τό γραικικόν νοσοκομεῖον τῆς Σμύρνης καί κατόπιν κατέφυγεν εἰς τήν πατρίδα αὐτοῦ Χίον μέχρι τῆς εἰς τόν θρόνον ἀνόδου τοῦ Κων/πόλεως Ἀνθίμου Ζ' (20 Ἰανουαρίου 1895-29 Ἰανουαρίου 1897). Κατά τά ἔτη 1895-27 Φεβρουαρίου 1901 ἠργάσθη ὡς (ὁ πρῶτος) ἀρχειοφύλαξ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί κατήρτισε χειρογράφους καταλόγους τῶν ἐκεῖ ἐγγράφων, μέ τάς περιλήψεις αὐτῶν.

Μητροπολίτης Μελενίκου, 27 Φεβρουαρίου 1901-18 Ὀκτωβρίου 1903. Χειροτονεῖται ἐπίσκοπος.

Πελαγονείας, 18 Ὀκτωβρίου 1902-31 Ἰανουαρίου 1909. Καλεῖται συνοδικός.

Ἀπέθανε νέος κατά τήν ἡλικίαν, τήν 31ην Ἰανουαρίου 1909, περίπου 50 ἐτῶν τήν ἡλικίαν. Ὁ τάφος του εἰς τό ἔξω τοῦ περιβόλου τῆς ἱερᾶς μονῆς Ἁγίας Τριάδος Χάλκης νεκροταφεῖον, μαζί μέ τόν Κων/πόλεως Νεόφυτον Η'.

Ἦτο ἱκανός ἱεράρχης καί μέ εὐρύ μέλλον.

Ἠσχολήθη καί μέ τό συγγραφικόν ἔργον, συνεργασθείς σέ διάφορα περιοδικά, κ.ἄ. Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια, Νεολόγος, Ἀνάπλασις, Βουτυρᾶ Λεξικόν, κ.ἄ., Ἐξέδωκε διάφορα αὐτοτελῆ ἔργα μέ ἀντικείμενον τήν ἐκκλησιαστικήν ἱστορίαν, τό ἐκκλησιαστικόν δίκαιον, τό ἀρχειακόν ὑλικόν, τάς μεταφράσεις. Ὁ πληρέστερος κατάλογος αὐτῶν δίδεται ὑπό τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ Νικολάου Λ. Φοροπούλου, εἰς τήν Θρησκευτικήν καί Ἠθικήν Ἐγκυκλοπαιδείαν 6 (1965) 1104-1106.

Βιβλιογραφία

Κωσταρίδου, Εὐγενίου, Ἡ Σύγχρονος Ἑλληνική Ἐκκλησία (1821-1921), Ἀθῆναι, 1921, σ. 211-213.
Σταυρίδου, Β.Θ., Οἱ Οἰκουμενικοί Πατριάρχαι, 1860-Σήμερον, 2. τ., Θεσσαλονίκη, 1977-1978, 1 (1977) 208-284.
-Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1453-Σήμερον), β' ἔκδ., Θεσσαλονίκη, 1987, σ. 207
- Ἡ Ἱερά Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, β' ἔκδ., Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 261. Μία Σύντομος Θεώρησις (1844-1994), Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, 1994, σ. 28.
Τσακοπούλου, Αἰμιλιανοῦ (Μιλήτου). Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι.... Ὀρθοδοξία 33 (1958) 399,405.
Φιλιππαίου, Θεοκλήτου (Μαντινείας καί Κυνουρίας), Ἐκκλησίας Κων/πόλεως Ἐπισκοπαί καί Ἐπίσκοποι, Ἀθῆναι, 1960, σ. 55 καί ἀλλαχοῦ, ἀν. Θεολογία.
Φοροπούλου, Νικολάου Λ., Ἰωακείμ ὁ Φορόπουλος..., Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία 6 (1965) 1104-1106, Βιβλιογραφία.

6. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, ἀπό Ἀγχιάλου, 7 Φεβρουαρίου 1909-13 Μαΐου 1910, Νικαίας

Ὁ Βασίλειος Γεωργιάδης ἐγεννήθη εἰς τήν Χρυσούπολιν (Σκούταριν) τῆς Χαλκηδόνος τό 1840 (1846 ἤ 1848) ἐκ γονέων Γεωργίου Κυριακίδου (ἱεροψάλτου) καί Αἰκατερίνης.

Ἀστική παίδευσις: εἰς τήν γενέτειράν του. Μέση παίδευσις: εἰς τήν Σύρον. Θεολογία (1867-1871) καί φιλολογία: παν/μιον Ἀθηνῶν.

Τό 1872, λαϊκός ὤν, διωρίσθη καθηγητής εἰς τήν ἱεράν θεολογικήν σχολήν τῆς Χάλκης, διδάξας μαθήματα τοῦ ἑρμηνευτικοῦ κλάδου, ὅπως καί τήν ἑλληνικήν, τήν λατινικήν καί τήν πολιτικήν γεωγραφίαν (-1880). Ὑπῆρξεν ἕνας ἀπό τούς ὀλίγους καθηγητάς τῆς σχολῆς, πού δέν ἦτο ἀπόφοιτος αὐτῆς. Παραλλήλως ἐπεδόθη εἰς τήν ἀναδίφησιν καί τήν ἔρευναν τῶν χειρογράφων, ἐκδώσας ἄγνωστα χειρόγραφα. Τό συγγραφικόν του ἔργον, σπουδαιότατον, ἐκαλλιέργησε καθ' ὅλον τόν βίον του, ὑπογράφων ἐνίοτε καί ὡς «ἐρημίτης» καί «περιεργίδης».

Ὡς καθηγητής ἐστάλη ἀπό τήν θεολογικήν σχολήν τῆς Χάλκης, ὅπως συνεχίση τάς σπουδάς του εἰς τήν Εὐρώπην,

ἐπί μίαν τριετίαν. Δρ. τῆς φιλοσοφίας, παν/μιον τοῦ Μονάχου (1884).

Τό 1884, ἐπιστρέψας εἰς τήν πόλιν μας, διωρίσθη διευθυντής τῆς εἰς τό Φανάριον ἱερατικῆς σχολῆς (1884-1889). Ἀξίζει τόν κόπον νά γραφῇ μία μελέτη διά τήν σχολήν αὐτήν καθώς καί εὐρύτερον διά τάς ἱερατικάς σχολάς, πού ἐλειτούργησαν μέσα εἰς τό κλῖμα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καί διά τάς ὁποίας κατεδείχθη ἰδιαιτέρα φροντίς ἀπό τό ἐκκλησιαστικόν κέντρον.

Διάκονος ἐχειροτονήθη τήν 23ην Δεκεμβρίου 1884 εἰς τόν π. πατριαρχικόν ναόν ὑπό τοῦ Ἀγκύρας Γερασίμου, τήν δέ 25ην Δεκεμβρίου 1884, ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, πρεσβύτερος εἰς τόν ἴδιον ναόν ὑπό τοῦ Κων/πόλεως Ἰωακείμ, ἐν συλλειτουργίᾳ μετά τῶν μελῶν τῆς ἱερᾶς συνόδου, προχειρισθείς εἰς ἀρχιμανδρίτην. Παραλλήλως διωρίσθη συνεργάτης καί μέλος τῆς διευθυνούσης ἐπιτροπῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας (Μαΐος 1885-Νοέμβριον 1887).

Μητροπολίτης Ἀγχιάλου, 8 Αὐγούστου 1889-7 Φεβρουαρίου 1909.

Ἡ εἰς ἐπίσκοπον χειροτονία του ἐγένετο τήν 24ην Σεπτεμβρίου 1889 ὑπό τοῦ Νικαίας Σωφρονίου, προεξάρχοντος, καί ἄλλων ἱεραρχῶν. Τό 1896 (-1898) ἐκλήθη, τό α'), συνοδικός. Τό 1906 μετέσχε τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου εἰς τάς τελετάς τῆς στέψεως τοῦ τσάρου τῆς Ρωσίας Νικολάου Β'. Τό 1906, ἰδών μέ τούς ὀφθαλμούς του τήν διά πυρός καταστροφήν τῆς Ἀγχιάλου, κατέφυγεν εἰς τήν πόλιν μας. Τό 1909 μετέβη ἐξαρχικῶς εἰς τήν Κύπρον.

Πελαγονείας, 7 Φεβρουαρίου 1909-13 Μαΐου 1910.

Νικαίας, 13 Μαΐου 1910-13 Ἰουλίου 1925.

Παρέμεινεν ἐπί κεφαλῆς τοῦ ποιμνίου του μέχρι τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν. Συνοδικός: 1913-1917, 1922-1923, 1923-1925. Ὑπῆρξε πρόεδρος (καί μέλος) τοῦ ἐθνικοῦ μικτοῦ συμβουλίου κ.ἄ. ἐπιτροπῶν εἰς τό πατριαρχεῖον καί ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου εἰς τό πανορθόδοξον συνέδριον τῆς Κων/πόλεως (1923). Προεδρεύων τῆς ἐνδημούσης συνόδου, 22 Μαΐου-13 Ἰουλίου 1925.

Οἰκουμενικός Πατριάρχης, 13 Ἰουλίου 1925-29 Σεπτεμβρίου 1929.

Ἐξελέγη ὑπέργηρος, 85 ἐτῶν τήν ἡλικίαν, ὁ δεύτερος πατριάρχης Κων/πόλεως, προερχόμενος ἀπό τήν μητρόπολιν Πελαγονείας, ὄχι ἀπόφοιτος τῆς Χάλκης, ἀλλά καθηγητής αὐτῆς χρηματίσας.

Ὁ Κων/πόλεως Βασίλειος Γ′ ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 90 ἐτῶν τήν Κυριακήν 29ην Σεπτεμβρίου 1929. Ἡ κηδεία του ἐτελέσθη τήν Τετάρτην 2 Ὀκτωβρίου 1929 εἰς τόν π. πατριαρχικόν ναὸν ὑπό τῶν ἐνδημούντων ἀρχιερέων, μητροπολιτῶν καί ἐπισκόπων, προεξάρχοντος τοῦ Κυζίκου Καλλινίκου. Ἐπικήδειος λόγος, κατά ρητήν ἐπιθυμίαν τοῦ πατριάρχου, δέν ἐξεφωνήθη. Ὁ ἐνταφιασμός ἐγένετο εἰς τήν ἱεράν μονήν Βαλουκλῆ. Τήν 10ην Νοεμβρίου 1925 ἐτελέσθη εἰς τόν ἴδιον ναόν τό τεσσαρακονθήμερον μνημόσυνον αὐτοῦ, προεξάρχοντος τοῦ Κων/πόλεως Φατίου Β′, μετά τῶν συνοδικῶν ἀρχιερέων, κατά τό ὁποῖον τόν ἐπιμνημόσυνον λόγον ἐξεφώνησεν ὁ Μιλήτου (Φιλαδελφείας) Αἰμιλιανός.

Βιβλιογραφία

Σταυρίδου, Β.Θ., Οἱ Οἰκουμενικοί Πατριάρχαι (1860-Σήμερον), 2 τ., Θεσσαλονίκη, 1977-1978, 1 (1997) 509-529. Βιβλιογραφία.

- Ἡ Ἱερά Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, β′ ἔκδ., Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 162-173. Βιβλιογραφία.

- Ἐπισκοπική Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Θεσσαλονίκη, 1996, σ. 117-138, 136-138. Βιβλιογραφία.

Τσακοπούλου, Αἰμιλιανοῦ (Μιλήτου), Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι..., Ὀρθοδοξία 31 (1956) 417-38 (1963) 85-86.

Φιλιππαίου, Θεοκλήτου (Μαντινείας καί Κυνουρίας), Ἐκκλησίας Κων/πόλεως Ἐπισκοπαί καί Ἐπίσκοποι, Ἀθῆναι, 1960, σ. 55, καί ἀλλαχοῦ, ἀν. Θεολογία.

7. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΔΑΝΙΗΛΙΔΗΣ, ἀπό Βοδενῶν, 13 Μαΐου 1910-31 Μαΐου 1912, Λήμνου

Ὁ Στέφανος Δανιηλίδης, Λήμνιος τήν καταγωγήν. Ἐσπούδασε τήν θεολογίαν εἰς τήν ἱεράν Θεολογικήν Σχολήν τῆς Χάλκης. Ἀπόφοιτος τοῦ 1894. Ἐναίσιμος ἐπί πτυχίῳ διατριβή: Ὅτι Ψευδής ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδος τοῦ 1437 (1438-1439).

Ἐχειροτονήθη διάκονος καί πρεσβύτερος καί ὑπηρέτησεν ὡς πρωτοσύγκελλος τοῦ ἀπό Λήμνου Ἀδριανουπόλεως Κυρίλλου (1890-1908).

Ἐπίσκοπος Μυρέων, 19 Φεβρουαρίου 1902-29 Ἰανουαρίου 1904. Βοηθός ἐπίσκοπος τοῦ ἰδίου μητροπολίτου Ἀδριανουπόλεως. Χειροτονεῖται ἐπίσκοπος

Μητροπολίτης Βοδενῶν, 29 Ἰανουαρίου 1904-13 Μαΐου 1910.

Πελαγονείας, 13 Μαΐου 1910-31 Μαΐου 1912.

Λήμνου, 31 Μαΐου 1912-1948, παραίτησις λόγῳ ἀσθενείας καί γήρατος.

Ἀπέθανεν ὡς πρῴην Λήμνου τήν 8ην Αὐγούστου 1948.

Βιβλιογραφία

Ἀτέση Βασιλείου (πρῴην Λήμνου), Ἡ Ἱερά Μητρόπολις Λήμνου διά μέσου τῶν αἰώνων, Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καί Κανονικοῦ Δικαίου, 1957.

- Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι, 1975, σ. 147. ἀν. Ἐκκλησιαστικός Φάρος.

- Ἐπισκοπαί καί Ἐπίσκοποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπό τοῦ 1800 μέχρι Σήμερον, Ἀθῆναι, σ. 987, 1007, ἀν. Ἐκκλησία καί Θεολογία 3 (1982).

Σταυρίδου, Β.Θ. Ἡ Ἱερά Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, β′ ἔκδ., Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 270.

Τσακοπούλου, Αἰμιλιανοῦ (Μιλήτου), Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι..., Ὀρθοδοξία 33 (1958) 401, 406, 419, 34 (1959) 12.

Τσούβαλη, Χρήστου Κ., Οἱ Τιτουλάριοι Ἀρχιερεῖς εἰς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, Ἀθῆναι, 1993, σ. 160, ἀν. Θεολογία.

Φιλιππαίου, Θεοκλήτου (Μαντινείας καί Κυνουρίας), Ἐπισκοπαί καί Ἐπίσκοποι, σ. 56 καί ἀλλαχοῦ, ἀν. Θεολογία.

8. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΚΑΒΟΥΡΙΔΗΣ, ἀπό Ἴμβρου, (14) 16 Ἰουνίου 1912-22 Φεβρουαρίου 1922, Μελενίκου.

Κατήγετο ἀπό τήν Μάδυτον. Ἀπόφοιτος τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης κατά τό ἔτος 1901, ὅπου καί ὑπέβαλε τήν ἐναίσιμον ἐπί πτυχίῳ διατριβήν:

Ἡ Ὀρθοδοξία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως.

Ἐχειροτονήθη διάκονος. Προσελήφθη εἰς τήν πατριαρχικήν αὐλήν καί ἀνῆλθε μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ πρωτεύοντος τῶν πατριαρχικῶν διακόνων.

Μητροπολίτης Ἴμβρου, ἀπό τριτεύοντος, 31 Ἰουλίου 1908-(14) 16 Ἰουνίου 1912. Χειροτονίαι εἰς πρεσβύτερον καί ἐπίσκοπον. Ἐπετέλεσεν ἐκεῖ ἀξιόλογον ἔργον.

Πελαγονείας, (14)16 Ἰουνίου 1912-22 Φεβρουαρίου 1922.

Τό 1918, μέ τό τέλος τοῦ Α' παγκοσμίου πολέμου (1914-1918), ἡ περιοχή ὅπου ἡ μητρόπολις Πελαγονείας, μέ ἕδραν τό Μοναστήριον (-ρι), περιέχεται ὑπό τήν κυριαρχίαν τῆς Γιουγκοσλαβίας. Τότε (τό 1918) ὁ Πελαγονείας Χρυσόστομος μαζί μέ τόν ἀρχιδιάκονόν του Ἀθηναγόραν Σπύρου ἀναγκάζονται νά ἐγκαταλείψουν τήν ἕδραν τῆς μητροπόλεως καί ἔρχονται εἰς τό Ἅγιον Ὄρος, εἰς τόν Μυλοπόταμον, τό κελλίον τοῦ Ἰωακείμ Γ'.

Μελενίκου, 22 Φεβρουαρίου 1922-17 Νοεμβρίου 1922. Τήν ἐκλογήν δέν ἀπεδέχθη καί ἔμεινεν ὡς πρῴην Μελενίκου.

Νέας Πελαγονείας, ἀπό πρῴην Μελενίκου. 15 Ἀπριλίου 1924-3 Σεπτεμβρίου 1925.

Φιλιατῶν καί Γηρομερίου (ἵδρυσις τῆς μητροπόλεως), 3 Σεπτεμβρίου 1925-27 Μαρτίου 1926.

Φλωρίνης, 27 Μαρτίου 1926-1932. Καθαιρεῖται ὡς συντελέσας εἰς τήν δημιουργίαν τοῦ παλαιοημερολογητισμοῦ ἀπό μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἀπέθανε ψυχικῶς καταπεπονημένος τήν 20ήν Σεπτεμβρίου 1955, εἰς ἡλικίαν 85 ἐτῶν. Ἡ κηδεία του ἐτελέσθη εἰς τόν ναόν τοῦ Σωτῆρος Κυψέλης. Ἡ δέ ταφή του εἰς τήν μονήν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, Βαρυπόμπης.

Βιβλιογραφία

Ἀτέση, Βασιλείου, Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι, ἀν. Ἐκκλησιαστικός Φάρος 56-57 (1974-1975).

- Ἐπισκοπαί καί Ἐπίσκοποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπό τοῦ 1800 μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι, 1982, ἀν. Ἐκκλησία καί Θεολογία.

Ἰωακείμ Δημητριάδος, Τό Παλαιοημερολογικόν ζήτημα ἐν Ἑλλάδι.

Καβουρίδης Χρυσόστομος, Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια 28 (1908) 370. 32 (1912) 214.
Καρᾶ, Μελίτωνος (Φιλαδελφείας), Ἡ νῆσος Ἴμβρος, Θεσσαλονίκη, 1987, σ. 177, 201, Βιβλιογραφία.
Μπατιστάτου, Διονυσίου, Μητροπολίτης πρῴην Φλωρίνης Χρυσόστομος Καβουρίδης, Ἀθῆναι, 1981.
Πανώτη. Ἀριστείδου, Ἀθῆναι, Ἐκκλησία τῶν γνησίων ὀρθοδόξων Χριστιανῶν ἤ Παλαιοημερολογιτῶν, Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια 1 (1962) 817-827.
Παρασκευαΐδου, Χριστοδούλου (Δημητριάδος), Διάφορα περί τοῦ Ἡμερολογίου.
Σιταρᾶ, Ἀποστόλου, Ἡ Μάδυτος, Ἀθῆναι 1971.
Σταυρίδου, Β.Θ., Ἡ ἱερά Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, β' ἔκδ., Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 273.
Τσακοπούλου, Αἰμιλιανοῦ (Μιλήτου), Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι..., Ὀρθοδοξία 33 (1958) 414. 34 (1959) 12, 23, 33, 176. 178.
Φιλιππαίου. Θεοκλήτου (Μαντινείας καί Κυνουρίας). Ἐκκλησίας Κων/πόλεως Ἐπισκοπαί καί Ἐπίσκοποι, Ἀθῆναι, 1960, σ. 56 καί ἀλλαχοῦ, ἀν. Θεολογία.

9. ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ ΣΠΥΡΟΥ, Ἀρχιδιάκονος τῆς Μητροπόλεως Πελαγονείας, Ἰούλιος 1910- Φθινόπωρον 1918, θανών πατριάρχης Κων/πόλεως (1972).

Ὁ τρίτος οἰκούμενικός πατριάρχης, ὁ ὁποῖος συνεδέθη πρός τήν μητρόπολιν Πελαγονείας ὑπῆρξεν ὁ Κων/λεως Ἀθηναγόρας (1 Νοεμβρίου 1948-7 Ἰουλίου 1972).

Ὁ Ἀριστοκλῆς Σπύρου ἐγεννήθη τήν 25ην Μαρτίου 1886 εἰς τό χωρίον Βασιλικόν (πρότερον Τσαραπλανά) τοῦ Πωγωνίου Ἠπείρου, ἀπό πατέρα τόν Ματθαῖον Σπύρου, ἰατρόν καί μητέρα τήν Ἑλένην, τό γένος Μοκόρου.

Ἐφοίτησεν εἰς τό σχολεῖον τοῦ χωρίου του καί κατόπιν εἰς τό σχολαρχεῖον τῆς Κονίτσης (1895-1899). Κατά τά ἔτη 1899-1901 διέκοψε τάς σπουδάς του, τάς ὁποίας ἐσυνέχισε μετά εἰς τά Ἰωάννινα (1901-1903). Τό 1903 εἰσῆλθε, μέ τήν προτροπήν τοῦ χρηματίσαντος μεγάλου πρωτοσυγκέλλου Ἀθηναγόρου Ἐλευθερίου, μετέπειτα μητροπολίτου Παραμυθίας, εἰς τήν ἱεράν Θεολογικήν Σχολήν τῆς Χάλκης, ἀπό τήν ὁποίαν ἀπεφοίτησε τό 1910. Ὑπέβαλε τήν ἐναίσιμον ἐπί

πτυχίῳ διατριβήν: Περί Ἐκλογῆς Πατριάρχου Κων/πόλεως ἀπό τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς Ἁλώσεως.

Διάκονος ἐχειροτονήθη εἰς τήν σχολήν τόν Μάρτιον τοῦ 1910 ὑπό τοῦ μητροπολίτου Ἐλασσῶνος Πολυκάρπου, μετονομασθείς εἰς Ἀθηναγόραν.

Τόν Ἰούλιον τοῦ 1910 προσελήφθη παρά τοῦ μητροπολίτου Πελαγονείας Στεφάνου ὡς ἀρχιδιάκονος, ὑπηρέτησε δέ καί τόν διάδοχον τούτου Χρυσόστομον ἀπό τοῦ 1912-Ὀκτωβρίου 1918, ὅτε ἡ περιοχή περιῆλθεν ὑπό τήν δικαιοδοσίαν τῆς σερβικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ διάκονος Ἀθηναγόρας Σπύρου ἦλθε μαζί μέ τόν γέροντά του Χρυσόστομον εἰς τόν Ἅγιον Ὄρος καί παρέμεινε κοντά του μονάζων μέχρι τοῦ Μαρτίου 1919 (ἐπί ἑξάμηνον) εἰς τόν Μυλοπόταμον, τό κελλίον Ἰωακείμ Γ'.

Τόν Μάρτιο 1919 προσεκλήθη παρά τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου τοῦ Μεταξάκη, ὑπηρετήσας ἐπί μίαν διετίαν ὡς διάκονος αὐτοῦ καί γραμματεύς εἰς τήν ἱεράν μητρόπολιν Ἀθηνῶν, εἰς τήν ὁποίαν διηκόνισε καί τόν διάδοχον καί ἀντίπαλον ἐκείνου Θεόκλητον Α', ἐπί μίαν διετίαν ἀκόμη. Ἐπίσης ἐπετέλει καί τά καθήκοντα τοῦ ἀρχιγραμματέως τῆς ἱερᾶς συνόδου.

Μητροπολίτης Κερκύρας, 16 Δεκεμβρίου 1922-12 Αὐγούστου 1930.

Ἐχειροτονήθη ἱερεύς ἀπό τόν ἐπίσκοπον Ταλαντίου Ἱερόθεον εἰς τόν ἱερόν ναόν τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης Πλάκας, Ἀθηνῶν. Τήν δέ 22αν ἰδίου μηνός ἐπίσκοπος εἰς τόν καθεδρικόν ναόν τῶν Ἀθηνῶν ἀπό τόν μητροπολίτην Δημητριάδος Γερμανόν καί ἄλλους ἱεράρχας.

Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς, 12 Αὐγούστου 1930-1 Νοεμβρίου 1948.

Πατριάρχης Κων/πόλεως, 1 Νοεμβρίου 1948-7 Ἰουλίου 1972 Θάνατος. Κηδεία: π. πατρ.ναός, Ἐπικήδειος : Πέργης Εὐάγγελος. Τάφος : Βαλουκλῆ.

Θεωρεῖται ἕνας ἀπό τούς κορυφαίους πατριάρχας τοῦ Κ' αἰῶνος.

Βιβλιογραφία

Ἀναστασίου, Ἰωάννου Ε., ἐπιμ. Ἀθηναγόρας Α' , Οἰκουμενικός Πατριάρχης ὁ Ἠπειρώτης, Ἰωάννινα, 1975. Γράφουν

διάφοροι. Βιβλιογραφία. Θεωρεῖται ἡ πλέον ἀντικειμενική ἐργασία περί τοῦ Κων/πόλεως Ἀθηναγόρου.
Δεληκωστοπούλου, Ἀθανασίου Ι., Ἔξω ἀπό τά Τείχη, Ἀθηναγόρας Α', ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης, β' ἔκδ., Ἀθῆναι, 1988. Βιβλιογραφία.
Μόδη, Γεωργίου, Ὁ Διάκονος Ἀθηναγόρας στό Μοναστήρι, Ἀναμνήσεις, ἐν Ἰωάννου Ε. Ἀναστασίου, ἐπιμ. Ἀθηναγόρας Α', Ἰωάννινα, 1975, σ. 99-103.
Σταυρίδου, Β.Θ., Οἱ Οἰκουμενικοί Πατριάρχαι, 1860- Σήμερον, 2 τ., Θεσσαλονίκη, 1977-1978, 1 (1977) 605-644. Βιβλιογραφία.
- Ἐπίλογος εἰς τήν Συγγραφήν Βιογραφίας τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 61 (1978) 142-149, 243-251.
- Ἡ Ἱερά Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, β' ἔκδ., Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 281. Βιβλιογραφία.
- καί ἄλλαι ἐργασίαι.
Τσάκωνα, Δημητρίου, Ἀθηναγόρας ὁ Οἰκουμενικός τῶν Νέων Ἰδεῶν, Ἀθῆναι, 1976. Βιβλιογραφία.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Εἰς τήν ὁμιλίαν αὐτήν, ὅπως ἤδη ἠκούσαμεν ὅλοι, παρελαύνουν ἐννέα (9) πρόσωπα, προερχόμενα ἀπό τήν ἱεράν θεολογικήν σχολήν τῆς Χάλκης καί συνδεόμενα πρός τήν ἱεράν μητρόπολιν Πελαγονείας. Οἱ ὀκτώ (8) εἶναι ἀπόφοιτοι τῆς σχολῆς καί ὁ ἕνας (1), ὁ Βασίλειος Γεωργιάδης, ἀπόφοιτος τῶν Ἀθηνῶν καί καθηγητής τῆς σχολῆς. Ὀκτώ ὑπηρέτησαν κατά σειράν ὡς μητροπολῖται Πελαγονείας καί ὁ ἕνας, ὁ Ἀθηναγόρας Σπύρου, ὡς ἀρχιδιάκονος εἰς αὐτήν.

Ἡ ἐργασία φέρει χαρακτῆρα βιογραφικόν, βεβαίως μέσα στά ἀνάλογα πλαίσια τοῦ περιωρισμένου χρόνου. Δίδονται αἱ κυριώτεραι πληροφορίαι ἀπό τῆς γεννήσεως μέχρι του θανάτου καί τῆς ταφῆς αὐτῶν. Τόπος καί χρόνος γεννήσεως, ὀνόματα γονέων. Σπουδαί. Χειροτονίαι αὐτῶν εἰς τούς τρεῖς βαθμούς τῆς ἱεροσύνης. Ὑπηρεσία. Δρᾶσις. Θάνατος. Κηδεία. Ταφή. Χαρακτηρισμός. Ἐνίοτε, διά παρεκβάσεων, συναντῶνται καί ἄλλαι πληροφορίαι.

Ἀσφαλῶς ἄλλοι ὁμιληταί θά ἀναφερθοῦν ἰδιαιτέρως εἰς ὡρισμένας πτυχάς τῆς δράσεως τῶν μητροπολιτῶν τούτων σέ σχέσιν πρός τήν μητρόπολιν Πελαγονείας.

Εἶναι ἀξιοπρόσεκτον τό γεγονός ὅτι κανείς ἀπό αὐτούς δέν προέρχεται ἀπό τήν μητρόπολιν Πελαγονείας. Συγκεκριμένως κατάγονται ἀπό τήν Κων/πολιν , τήν Χαλκηδόνα, τήν Μάδυτον, τήν Ἀδριανούπολιν, τήν ἀνατολικήν Μακεδονίαν, τήν Ἤπειρον, τήν Χίον, τήν Λῆμνον.

Μερικοί ἀπό αὐτούς ἔκαμαν μετά τήν Χάλκην καί ἀνωτέρας σπουδάς εἰς τό ἐξωτερικόν:

Νεόφυτος Παπακωνσταντίνου

Ἰωακείμ Φορόπουλος

Βασίλειος Γεωργιάδης

Ὅλοι οἱ ἱεράρχαι Πελαγονείας ἐξελέγησαν ἐκ μεταθέσεως καί μετετέθησαν ἀργότερον εἰς ἄλλας ἐπαρχίας, ἐκτός ἑνός τοῦ Ἰωακείμ Φοροπούλου, ὁ ὁποῖος ἀπέθανε προώρως εἰς τήν ἕδραν του.

Ὡρισμένοι μητροπολῖται ἠσχολήθησαν ἐπιτυχῶς καί μέ τό συγγραφικόν ἔργον:

Κοσμᾶς Εὐμορφόπουλος

Ἀμβρόσιος Σταυρινός

Ἰωακείμ Φορόπουλος
Βασίλειος Γεωργιάδης

Γνωστοί εἶναι οἱ τάφοι σχεδόν ὅλων. Χάλκη, Πριγκιποννήσων. Ἱερά μονή Βαλουκλῆ Κων/πόλεως. Ἐγρῆ Καποῦ Κων/πολις. Θεσσαλονίκη, Πρέβεζα, Ἀθῆναι, Ἑλλάς.

Ὡς πρός τόν χαρακτηρισμόν τῶν προσώπων θά ἠμποροῦσε νά ὑποστηρίξῃ κανείς ὅτι αὐτοί, κατά τό μᾶλλον ἤ ἧττον, ἦσαν ἀπό τούς ἀρίστους ἀποφοίτους τῆς Χάλκης, ὁλκῆς ἱεράρχαι. Ὅτι τρεῖς ἀπό αὐτούς ἀνῆλθον εἰς τόν οἰκουμενικόν θρόνον, ἄλλοι κατέλαβον γεροντικάς μητροπόλεις εἰς τό συνταγμάτιον τοῦ πατριαρχείου Κων/πόλεως εἶτε καί ἑτέρας καιρίας ἐπαρχίας, μέ μίαν δυστυχῶς ἐξαίρεσιν τοῦ Χρυσοστόμου Καβουρίδου, ὁ ὁποῖος κατέστη ὁ ἱδρυτής τοῦ σχίσματος τῶν παλαιοημερολογιτῶν εἰς τήν Ἑλλάδα, χωρίς νά παροράται ἡ προσφορά του εἰς τάς ἀρχιερατικάς ἕδρας, ἀπό τάς ὁποίας διῆλθε προηγουμένως.

Διά κάθε βιογραφούμενον πρόσωπον παρατίθεται καί μία σύντομος καί περιεκτική βιβλιογραφία, βοηθητική διά τήν περαιτέρω ἔρευναν.

Vassilios A. Tsingos, D. Th.

CHRIST AS CREATOR LOGOS AND SAVIOUR

according to St Athanasius' work *Oratio de Incarnatione Verbi*

Saint Athanasius (295-373), patriarch of Alexandria for nearly half a century, was and still remains one of the most prominent Fathers of the Church. He is most celebrated as «the finest defender of Nicene orthodoxy»[1] against the Arian heresy. His extensive writings, which include exegetical, apologetical, doctrinal, moral, and polemical works, have as their central contention the thesis that Christ is the Creator Logos who saves us by His Inhomination.

The lines that follow represent an attempt to discuss this thesis in the light of one of the earliest works of St Athanasius, the *Oratio de Incarnatione Verbi* (Discourse on the Incarnation of the Word of God, and His manifestation to us in the flesh). Our task is not an easy one. This book of Athanasius is one of the great masterpieces of patristic literature, indeed is in itself a veritable compendium of all Christian theology. It seems difficult, even impossible, accordingly, to cover all the themes which Athanasius touches on in his monumental treatise. For the requirements of this paper, I propose to deal firstly with the *De Incarnatione* (henceforth D.I.) in context and then to make some general remarks. Secondly, I shall proceed to analyze how the aforesaid thesis fits the text of the D.I. Whenever there is occasion to comment on patristic texts it seems better to allow the author to speak for himself. What follows, therefore, especially in the second part of the paper, is a selection of extracts

1. Charles Kannengiesser, «Athanasius of Alexandria and the foundations of traditional Christology», *Theological Studies* 34 (1973), p. 105.

from Athanasius» own words. I have sometimes had to resist the temptation to copy the entire text and not merely a few lines; because I was fascinated by this work, still one of the most distinguished treatises that has come down to us from «the prestigious personality of Athanasius»[2].

The composition of the D.I. together with the *Discourse against Pagans* -two volumes of a single apologetical work- was long accepted by scholars (e. g. Camelot, Grillmeier) as dating from very early in Athanasius» career, probably about the time of the Council of Nicaea (325). More recently other scholars (Schwartz, Kannengiesser) argue for a later date, possibly between 335 and 337[3]. However taking into account the fact that the D.I. bears no trace of the Arian controversy or of Nicene theology, we may better date it about 322-324, well before the Council[4].

St Athanasius faced Jewish and pagan charges that the Incarnation and the crucifixion of God's Son were unseemly and degrading. In responce he wrote the D.I., in which the central theme is the truth and significance of the mystery of the Incarnation (Inhomination) of the Logos "*which Jews slander, Greeks scoff at, but we worship*"[5].

The treatise recounts the spiritual history of mankind, showing in a dramatic way the relation of God's Logos with the cosmos. The three stages of the Creation, the Fall, and the Redemption constitute the economy of salvation. For St Athanasius Christ is the Creator Logos of the first and second creation. The latter is the Incar-

---

2. Op. cit., p. 103.

3. C. Kannengiesser, *Sur L' Incarnation du Verbe,* in the series: *Sources Chrétiennes,* editions du Cerf, Paris 1973, vol. 199, p. 7, where the author dates the composition of the text, or at least its final reduction, between 335 and 337, when Athanasius was in Gaul. See also Tony Lane, *The Lion Concise Book of Christian Thought,* ed. Lion, Sydney 1986, p. 31.

4. See Frances M. Young, *From Nicaea to Chalcedon,* ed. SCM Press, London 1983, p. 69. Παναγιώτου Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία, τόμος* Γ′, Δ′-Ε′ *αἰῶνες,* ἔκδ. Πατριαρχικόν Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1987, p. 469.

5. «*Ἥν Ἰουδαῖοι μέν διαβάλλουσιν, Ἕλληνες δέ χλευάζουσιν, ἡμεῖς δέ προσκυνοῦμεν*», ch. 1. For the text see: Μεγάλου Ἀθανασίου, *Περί Ἐνανθρωπήσεως,* ἔκδ. *Ἕλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας,* Ἔργα Μ. Ἀθανασίου, τ.1, σσ. 226-375, ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1973, p. 226, 15-16.

nation, which fulfills prophecy and marks the restoration (*ἀνάκτισις*) of the fallen world[6]. All these truths of faith were set forth by God through wise and holy men in the Scriptures. However «*no one can comprehend these holy words, without a pure mind and without imitating the lives of the saints*»[7].

«Athanasius did not invent a Christology»[8]. He is traditional in his expressions, since the technical theological vocabulary had not yet fully developed. Throughout the work may be discerned a deeply renewed form of the Alexandrian Christology which is a Christology «from above», starting with God's Logos in heaven and viewing Christ as the Logos who has come down to earth for our salvation. The soteriological aspect (Redemption) is the key to understanding Athanasius' theological thought. The same idea runs as a leitmotiv throughout the D.I.: «only the Incarnation of the divine Word could have redeemed humanity, which was fallen on account of sin at its origins»[9].

There is a variety of nouns and verbs which St Athanasius uses in order to speak about Inhomination. As regards the nouns, we find five of them *(ἡ ἐνανθρώπησις, ἡ ἐνσωμάτωσις, ἡ ἐπίβασις, ἡ ἰδιοποίησις, τό θαῦμα)* with different meanings in the Greek language. However only the first noun *(ἐνανθρώπησις)*, which means Inhomination, really bears on our investigation. Athanasius uses this noun ten times in the text of the D.I. The word seems to be the equivalent of the English word «Incarnation», which could best be interpreted as «Becoming-man». Inhomination designates the entry of the Logos «into man» and not only signifies the very act of becoming flesh but also alludes to the whole mystery of the Incarnation. When Athanasius speaks about Inhomination of the Logos, which is the dawn of the new creation[10], he also looks back to the role of the Logos in the first creation. In chapters 4, 10 and 16 Inho-mination means the insertion into humanity of Life and hence thevictory of the Logos over death; and in ch. 33 Inhomination means the whole mystery of Christ in the perspec-

---

6. See ch. 33, p. 308 and ch. 7, p. 244.

7. See ch. 57, p. 372, 32-374, 2.

8. C. Kannengiesser, «Athanasius of Alexandria», op. cit., p. 105.

9. Pier Franco Beatrice, *Introduction to the Fathers of the Church,* ed. Istituto S. Gaetano, Venice 1987, p. 197.

10. See ch. 1, p. 228, 15-16 and 16, p. 268, 3.

tive of His coming fore told by Moses. It is worth mentioning the fact that in the D.I. the noun Inhomination is always followed by an explicit reference to the Logos under one title or another. Thus when writing about the Incarnation Athanasius is preoccupied with the very person of Christ, the Creator Logos, the eternal Son of God[11].

In the D.I. there is no attempt by the author to investigate the relation of the Logos to His Father or to analyse the unity of God Himself (Theology). His primary concern is to examine the economic relation of the Logos to the cosmos in every aspect (creation, preservation and Incarnation). Athanasius stresses the cosmic and creative function of the Logos, who is the icon of the Father. He starts with God who is good, or rather is the fountain (*πηγή*) of goodness[12]. God creates all things out of nothing (*ἐξ οὐκ ὄντων)* by means of His own Logos, our Lord Jesus Christ[13]. Since the beginning of Creation, by the will and pleasure of God, there has been order and stability in His entire handiwork through the Logos, who is the immanent principle of cosmic harmony. This means that the cosmos cannot bear or maintain itself but exists only by the indwelling and love of the Logos[14]. There is an essential connection between the Logos and the cosmos. But in Athanasius' view an absolute dissimilarity exists between the Logos and creatures. The Logos is present in the cosmos only dynamically, by His powers; for as regards His substance He is outside everything[15].

God created men in His own icon and endowed them with the power of His own Logos, «*ἵνα ὥσπερ σκιάς τινας ἔχοντες τοῦ Λόγου καί γενόμενοι λογικοί*»[16]. Like irrational things, the human race was unable «to continue for ever» by itself[17]. Men had theoption to remain in union with the Logos or to be deprived of

---

11. For a fuller discussion and references, see the introduction by C. Kannengiesser, *Sur L' Incarnation,* op. cit., 94 ff.

12. Ch. 3, p. 232, 26-27.

13. Ch. 3, p. 234, 1-2.

14. «*Τῇ τοῦ Λόγου παρουσίᾳ καί φιλανθρωπίᾳ*», ch. 4, p. 236, 20.

15. «*Ἐκτός μέν ἐστι τοῦ παντός κατ' οὐσίαν, ἐν πᾶσι δέ ἐστι ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσι*», ch. 17, p. 268, 14-15.

16. See ch. 3, p. 234, 8-9.

17. «*Οὐχ ἱκανόν εἴη κατά τόν τῆς ἰδίας γενέσεως λόγον διαμένειν ἀεί*», ch. 3, p. 234, 4-5.

that union by exercising their freedom.

Through the D.I. St Athanasius presents us two modes of existence. On the one hand there is God (who is immutable, immortal, and incorruptible) and on the other hand the cosmos (which is mutable, mortal, exposed to change and corruption). For example in ch. 3 the ultimate tension between the dinine *ἀφθαρσία* and the cosmic *φθορά*(corruption) is obvious. Man, by his very nature, was also mortal and corruptible and could escape this condition of mortality only by God's grace and by participating in the Logos[18]. The human race chose to be deprived of that union with the Logos and the effects were disastrous: sin, death, corruption, disappearance of the icon of God: in short, the work of God was overthrown [19].

God did not look indifferently on His perishing work. His mercy could not permit «*that creatures once made rational, and having partaken of the Logos, should go to ruin and turn again to non-existence by way of corruption*»[20]. The Creator Logos was the only one who could restore everything[21] by taking human nature upon Himself. He could «*suffer on behalf of all and to intercede for all with the Father*»[22]. In this way it became clear that what was wanted only an incarnate God could bestow; and that Person was the Creator Logos, the Only-begotten Son of God. That is why the Word of God descended and became man by coming into our domain[23]. He who comes is the Logos Himself[24]. His motivation is only His own philanthropy towards us[25]. The same idea appears in many other chapters; e. g. in ch. 1: «*The Logos manifested Himself to us in a human body out of love to man, and the goodness of His own Father, for the sake of our salvation*»[26].

The Logos of the Incarnation is the Creator Logos of the first creation. He is the only one capable of recreating and redeeming the same Logos of God. The Creator is the Saviour and vice versa.

---

18. «*Χάριτι δέ τῆς τοῦ Λόγου μετουσίας*», ch. 5, p. 238, 10.
19. See ch. 6, p. 240.
20. Ch. 6, p. 240, 23-25.
21. «*Ἀνακτίσαι τά ὅλα μόνος*», ch. 7, p. 244, 9-10.
22. Ch. 7, p. 244, 10-11.
23. «*Παραγίνεται εἰς τήν ἡμετέραν χώραν*», ch. 8, p. 244, 13.
24. «*Αὐτός ὁ Λόγος ἐπιδημῶν*», ch. 49, p. 356, 23.
25. See ch. 8, p. 244, 17.
26. Ch. 1, p. 228, 11-14.

For our salvation He assumed a body like ours, by making it the fallen cosmos. Creation and recreation were both performed by His own[27].

He dwelt there and in this way He made it known that He was the Maker of the entire creation. When the Logos became man, though He dwelt temporarily in the flesh He was not confined within His body. On the contrary, He was there in all the powers of creation, existing everywhere in His entirety («ὅλος ὢν κατά πάντα»)[28]. The Logos in His Incarnation bore and held the body which He assumed just as He bears and holds the entire creation. Besides, all the miraculous works which He accomplished during His bodily presence among us quite suffice to make Him known as the Creator Logos. He is the *«beloved Son of the Father, the common Saviour of all, Jesus Christ, who out of His own love endured all things for the sake of our salvation»*[29]. *«He is our Lord, the true Logos of God»*[30]. Therefore - as Athanasius says at greater length, describing the miraculous works of the Logos - people should have recognised that all these works which Christ did in the body are not human, but are those of the Saviour of all, the Creator Logos of God.

The key to the theological thinking of Athanasius is the doctrine of Redemption. Like Justin Martyr and Irenaeus of Lyons he stresses the identity of the Logos with the Son of God become man. The final and decisive revelation of God was made through the Incarnation of the Logos, since all the other means of bringing men to repentance had proved ineffective. The purpose of His coming was not to display Himself, but to heal and to teach those who suffer (he means from spiritual diseases and ignorance of the truth)[31]. For Athanasius the incarnate Logos is the Creator of everything out of nothing, He who is Himself Life (*αὐτοζωή*)[32], the icon of the Father,and alone able to create man anew in the icon of God[33]. It was

---

27. See ch. 8, p. 246.
28. Ch. 17, p. 268, 18.
29. Ch. 52, p. 362, 11-13.
30. Ch. 53, p. 364, 19.
31. «*Θεραπεῦσαι καί διδάξαι τούς πάσχοντας*», ch. 43, p. 336, 23.
32. Ch. 21, p. 280, 23.
33. «*Τό κατ᾽ εἰκόνα πάλιν ἀνακτίσαι τοῖς ἀνθρώποις*», ch. 20, p. 276, 8-9.

necessary for corruption (to Athanasius and all the Greek Fathers corruption appears as a disease contracted by man) and death to be condemned. This could be done only by the Logos who became flesh and abolished death in the human nature (body) that He assumed.

Against the objections of the Greeks and pagans that God might have redeemed humanity in another way (by a gesture) Athanasius gives a thorough answer. He says that it was necessary for the physician and Saviour to be present in what was created in order to heal existing matter[34]. The Creator Logos should be inhominate through the medium of a human organ (i. e. the body), and He must take this organ from those already made. He goes on to say that not some non-existent things needed salvation, but man already existent, already corrupted and perishing. Therefore the Logos quite properly did well to use a human organ and extend Himself to every one[35].

Besides, death needed to be overcome, and this was something not external to the body, but precisely inward to it. For this reason the Logos «*put on a body, that having found death in the body He might take it away*»[36]. In another place Athanasius comes back to the same idea by saying: When the Logos came to our domain and became the tenant of only one body, which was like ours, «*the corruption of death, that had so long raged against men, vanished away*»[37]. It was the same death as ours, yet it was different because it was His own human death. Death is vanquised, therefore, not only by the entire appearance (*ἐπιφάνεια*) of Life (cf. *αὐτοζωή*, ch. 21), but also by the voluntary self-sacrifice of incarnate Life. The Logos became incarnate on account of death in flesh, Athanasius emphasises. «*In order to accept death He had a body*» and only through His death was the resurrection possible[38].

By the body that the Logos makes His own and by the grace of resurrection, death vanishes[39], or as our author says in another chap-

---

34. «*Τόν ἰατρόν καί σωτῆρα παραγενέσθαι, ἵνα καί τά ὄντα θεραπεύσῃ*», ch. 44, p. 340, 14-15.

35. «*Εἰς πάντα ἑαυτόν ἥπλωσεν ὁ Λόγος*», ch. 44, p. 340, 23-24.

36. Ch. 44, p. 342, 10-12.

37. Ch. 9, p. 248, 17-18.

38. Ch. 21, p. 282, 5-7.

39. «*Τῇ τοῦ σώματος ἰδιοποιήσει καί τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι τόν θάνατον ἀπ' αὐτῶν ὡς καλάμην ἀπό πυρός ἐξαφανίζων*», ch. 8, p. 246, 17-19.

ter «*death is brought to nought by the grace of the Saviour* »[40]. In the D.I. it is clear that nobody was able to change the existing corruption (*φθορά*) into incorruption except the Saviour Himself. Similarly, these changes could not be achieved unless the human nature of Christ had become ours in death itself.

Christ's death was efficacious. The redeeming work of Christ had an effect not only on the particular man Jesus, but also on human nature in general. «*The death of all found its fulfilment in the body of the Lord*»[41]. Moreover its effects embraced the entire creation. «*For He had touched all parts of creation and freed all things from all deceit* »[42]. Accordingly Athanasius insists that nobody else among men «*healed such diseases as the common Lord of all* »[43]. Our author understands the death and resurrection of the incarnate Logos as a new creation. He says characteristically that the Saviour Jesus Christ did not heal a wound like an ordinary physician, but «*formed a new creation, and reconstituted the body*»[44].

Only the recreating power of the Logos could abolish the results of sin which were corruption of nature and loss of grace[45]. For Athanasius in the D.I. recreation (*ἀνάκτισις)* is the central understanding of salvation in Christ. Christ, the Creator Logos, by His death and resurrection re-established the original relationship between human nature and God. Man was now freed from the slavery that Satan had imposed by means of death. In Christ man participated again in the eternal life destined for him by God. Here participation seems to anticipate the deification (*θέωσις),* in which Athanasius towards the end of the D.I. sums up his doctrinal position. In a much quoted phrase: «(The Logos) *decame man that we might be deified; He manifested Himself through a body that we might have a conception of the invisible Father; and He endured shame from men that we might inherit immortality*»[46]. This sentence is

---

40. Ch. 21, p. 280, 2-3.

41. «*Ὁ πάντων θάνατος ἐν τῷ Κυριακῷ σώματι ἐπληροῦτο*», ch. 20, p. 278, 12-13.

42. «*Πάντων γάρ τῶν τῆς κτίσεως μερῶν ἥψατο ὁ Κύριος καί τά πάντα πάσης ἀπάτης ἠλευθέρωσε καί ἤλεγξεν*», ch. 45, p. 344, 26-27.

43. Ch. 49, p. 354, 25-26.

44. «*Γένεσιν ἔπλασε καί ἀποκατέστησε τό σῶμα*», ch. 49, p. 356, 4-5.

45. Cf. ch. 7, p. 242.

46. «Αὐτός γάρ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν· καί αὐτός ἐφανέ-

the fundamental soteriological assertion of our author in the D.I. In other words, we could say that if God did not become man, then men cannot become gods. Salvation from death and sin is expressed by Athanasius in terms of deification (*θέωσις*), which as we have said implies a free and conscious sharing in the divine life that is proper only to man.

The deep soteriology of St Athanasius - namely the concept of deification (as the final aim of the spiritual life) - remains the core, the epitome of his work, and makes the treatise *On the Incarnation of the Word* one of the most searching and fascinating texts of his literary and doctrinal legacy; perhaps the best ever written on this subject, undoubtedly one of the texts which most potently shaped subsequent Christian theology.

Nobody (certainly not I) could argue that any discussion or analysis of St Athanasius' *De Incarnatione Verbi* was complete. Every new reading of the work opens new horizons, and any attempt to put down his thought on paper must leave something to be desired. It is to be hoped that our analysis has not led us from an «orthodox» interpretation of Athanasius'» mind.

As we conclude this paper, we have to underline that St Athanasius endeavoured in the aforesaid treatise (and in all his life) to show that the whole notion of «sharing in the divine life», or deification, is the real soteriology of the Church. We owe, therefore, a debt of gratitude to this Great Father of the One and Undivided Church, St Athanasius of Alexandria, who gave us the inspiration and opportunity to comment on the dictum that Christ is trully the Creator Logos who truly saves us by His Inhomination.

*

* *

* * *

ρωσεν ἑαυτόν διά σώματος, ἵνα ἡμεῖς τοῦ ἀοράτου Πατρός ἔννοιαν λάβωμεν· καί αὐτός ὑπέμεινε τήν παρ᾽ ἀνθρώπων ὕβριν, ἵνα ἡμεῖς ἀθανασίαν κληρονομήσωμεν, ch. 54, p. 366, 25-28.

«Christ as Creator Logos and Saviour according to St. Athanasius» work «*Oratio de Incarnatione Verbi*».

Περίληψη

Ἡ μελέτη αὐτή μέ θέμα: «Χριστός ὡς Δημιουργός-Λόγος καί Σωτήρ σύμφωνα μέ τό 'Περί ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου', ἔργο τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου» παρουσιάζει τά κύρια στοιχεῖα τῆς κοσμολογίας καί σωτηριολογίας τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας. Τό ἔργο αὐτό τοῦ μεγάλου Ἀλεξανδρινοῦ πατρός καί θεολόγου εἶναι, χωρίς ὑπερβολή, μία ἐπιτομή τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀρχικά γίνεται λόγος γιά τήν «*Περί ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*» πραγματεία στό εὐρύτερο πλαίσιο τῶν ἔργων τοῦ Μ. Ἀθανασίου καθώς ἐπίσης καί γιά τό χρόνο συγγραφῆς της. Σχετικά μέ τήν χρησιμοποιούμενη ὁρολογία τοῦ Μ. Ἀθανασίου καί γιά τόν ὅρο «*ἐνανθρώπησις*», προτείνεται στήν ἀγγλική γλῶσσα ἡ χρήση τοῦ ἀκριβέστερου ὅρου «*inhomination*». Στή συνέχεια ἐπιχειρεῖται ἡ παρουσίαση τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ἀναλύεται ἡ θεματική πρόταση ὅτι ὁ Χριστός εἶναι Δημιουργός-Λόγος καί μᾶς σώζει διά τῆς ἐνανθρωπήσεώς Του.

Ὅπως φαίνεται ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἀντιμετώπισε ὁρισμένες ἀντιρρήσεις γιά τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου, τόν ὁποῖο οἱ Ἰουδαῖοι διαβάλλουν καί οἱ Ἕλληνες χλευάζουν, οἱ δέ χριστιανοί προσκυνοῦν. Ὁ ἱερός πατήρ ἐξιστορεῖ τήν πνευματική ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος, στήν ὁποία ἀναδεικνύεται ἡ ἰδιαίτερη σχέση τοῦ Θεοῦ-Λόγου μέ τόν κόσμο καί ἡ διαρκής ἀναφορά στή σωτηρία της. Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου, ἡ πτώση καί ἡ λύτρωση («*ἀνάκτισις*») διά τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ συνιστοῦν τήν Οἰκονομία τῆς σωτηρίας. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος δέν ἐξετάζει τή σχέση τοῦ Λόγου μέ τόν Πατέρα, ἀλλά πρωτίστως τήν οἰκονομική σχέση Του μέ τόν κόσμο. Ὁ κόσμος δημιουργήθηκε ἐκ τοῦ μηδενός, ὑφίσταται καί συντηρεῖται διά τοῦ Λόγου. Ἀκολούθησε ὅμως ἡ πτώση καί ὁ ἄνθρωπος διέκοψε τή «*μετουσία*» του μέ τό Λόγο. Στήν ἀδιέξοδη αὐτή κατάσταση πού βρέθηκε, ὁ ἄνθρωπος λυτρώθηκε διά τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου. Ὁ ἱερός πατήρ ἀκολουθώντας προγενέστερους ἀπολογητές καί

πατέρες (κυρίως τόν Ἰουστῖνο καί τόν Εἰρηναῖο) ἐπιμένει στήν ταυτότητα τοῦ Λόγου μέ τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ πού ἔγινε ἄνθρωπος.

Ὁ σκοπός τῆς ἐνανθρωπήσεως ἦταν ἀφενός ἡ ἀπόδοση τῆς ἀθανασίας καί ἀφετέρου ἡ ἀποκατάσταση τοῦ «*κατ᾽ εἰκόνα*» μέ κίνητρο τήν ἀγάπη τοῦ Λόγου καί ζητούμενο τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Γιά τόν ἱερό πατέρα ἦταν ἄκρως ἀναγκαῖο νά ἐπισημάνει, στίς προβαλλόμενες ἀντιρρήσεις τῶν Ἰουδαίων καί τῶν Ἑλλήνων, πώς δέν ὑπῆρχε κανένας ἄλλος τρόπος καί μέσο γιά τή σωτηρία. Ὁ σκοπός τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐπέτυχε μέ τά θαυμάσια ἔργα πού χρησιμοποίησε ὁ Λόγος, μέ τήν κατάργηση τοῦ θανάτου καί τήν Ἀνάστασή Του. Τά ἀποτελέσματα τοῦ ἔργου τοῦ Λόγου, ἀναμφίβολα, φανερώνουν τή θεότητά Του. Ὁ Χριστός-Λόγος ἀποκατέστησε τή σχέση μεταξύ ἀνθρώπου καί Θεοῦ. Ἡ φράση «*Αὐτός ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν*» συνοψίζει ὁλόκληρη τή διδασκαλία τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Σ᾽ αὐτήν ἡ *θέωσις* ἀναδεικνύεται ὡς ὁ ὑψηλότατος στόχος πού καλεῖται νά πραγματώσει ὁ μετά τήν πτώση ἄνθρωπος.

Στό τέλος τοῦ ἄρθρου ἀξιολογεῖται συνοπτικά ἡ συνεισφορά τοῦ παρουσιασθέντος ἔργου καί τοῦ συντάκτη του στήν διατύπωση τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας.

BIBLIOGRAPHY CONSULTED

TEXT: Μεγάλου Ἀθανασίου, *Περί Ἐνανθρωπήσεως, ἔκδ. Ἕλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας,* Ἔργα Μ. Ἀθανασίου, τ. 1, σσ. 226-375, ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1973.

– ÷ –

BEATRICE, P. F., *Introduction to the Fathers of the Church,* ed. Istituto S. Gaetano, Venice 1987.

COMAN, J., « Ἀπόψεις τινές τῆς σωτηριολογικῆς διδασκαλίας τοῦ Μ. Ἀθανασίου», *Κληρονομία* 5B (1973) 330-345.

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Π., *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου,* Ἀθῆναι 1954.

GRILLMEIER, A., *Christ in Christian Tradition,* vol. 1: *From the Apostolic Age to Chalcedon 451,* ed. Mowbrays, London [2]1975.

HAMELL, P. J., *Introduction to Patrology,* ed. Mercier Press, Cork 1968.

KANNENGIESSER, C., *Sur L' Incarnation du Verbe,* in the series: *Sources Chrétiennes,* editions du Cerf, Paris 1973, vol. 199.

- «Athanasius of Alexandria and the foundations of traditional Christology», *Theological Studies* 34 (1973) 103-113.

LANE, T., *The Lion Concise Book of Christian Thought,* ed. Lion, Sydney 1986.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΙΖ' ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΜΕ ΘΕΜΑ «Ο ΜΕΓΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ», ἐκδότης Ἱερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1997.

ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ, Γ., *Δημιουργία καί Ἀπολύτρωση,* (μετάφρ. Π. Πάλλη), ἔκδ. Πουρναρᾶς, Θεσσαλονίκη 1983.

ΧΡΗΣΤΟΥ, Π., *Ἑλληνική Πατρολογία, τόμος Γ',* Δ'- Ε' *αἰῶνες,* ἔκδ. Πατριαρχικόν Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 467-545.

YOUNG, F.M., *From Nicaea to Chalcedon,* ed. SCM Press, London 1983.

Χριστίνας Νικηταρᾶ, Δρ. Φ.

«Ἁπλότης ἤ ταυτότης» ἡ ἐπίφαση τῆς ἑτερότητας κατά τόν Ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης

1. *Εἰσαγωγή*

Ἡ φιλοσοφική ὀξυδέρκεια τοῦ Γρηγορίου Νύσσης συνδέει τό ἐννοιολογικό σχῆμα «*ταυτότης -ἑτερότης*» μέ τά θεμέλια τῆς Ὀντολογίας. Ταυτόχρονα, ἀπό τή θεολογική του ἐμβρίθεια διαπιστώνει τήν ἀλληλοπεριχωρούμενη παρουσία τους στήν ἀνάπτυξη καί στή δόμηση τοῦ πνευματικοῦ κόσμου.

Ἡ ἀναφορά στίς κατηγορίες αὐτές δέν εἶναι αὐτόνομη, ἀλλά εἶναι ἔμμεση καί συνημμένη μέ τούς σημαντικότερους θεματικούς τομεῖς, τούς ὁποίους διερευνᾶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης. Εἰδικότερα ἡ συνάφεια τῆς «*ταυτότητας*» μέ τήν «*ἑτερότητα*» καί ἡ θεμελιακή συμβολή τους στό φαινόμενο τῆς ζωῆς ἐμπίπτουν στίς ἐρευνητικές ἁρμοδιότητες τῆς θεολογίας καί κατ᾽ ἐπέκταση τῆς Ἀνθρωπολογίας καί τῆς Κοσμολογίας.

Οἱ ὅροι πού χρησιμοποιοῦνται γιά τήν ταυτότητα εἶναι: «*ταυτότης*», *οἰκείωσις, ἁπλότης, σύζευξις, καθαρότης, εὐθύνη, ἀρετή, ὁμογένεια*», ἐνῶ γιά τήν ἑτερότητα : «*ἑτερότης, ἁμαρτία, ἐκτροπή, ἀλλοτρίωσις, ἑτερογένεια, ἡδονή*». Στήν κορυφή τῆς ὀντολογικῆς πυραμίδας ὁ Θεός χαρακτηρίζεται ἁπλοῦς, ἰδιότητα πού ἀφορᾶ τήν οὐσία Του. Στόν «*κατά Εὐνομίου*» λόγο, ἕνα σημαντικότατο ἀπόσπασμα ἀρχίζει μέ τόν προσδιορισμό «*ἁπλοῦς ὁ Θεός*»[1].

Ἡ ἔννοια τῆς «*ταυτότητας*» στήν ἀνθρωπολογία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, φαίνεται νά διαφοροποιεῖται ἀπό τήν ἀντίστοιχη ἔννοια στή θεολογία του. Ἡ ταυτότητα στόν ἄνθρωπο ἐμπεριέχει τήν ἑτερότητα καί διατηρεῖ τήν ἡρακλείτια μεγαλοπρέπεια τῆς παλίντονης ἁρμονίας[2] : *Σῶμα καί ψυχή, πέρας καί ἄπειρο, θνητό καί ἀθάνατο, ἀρετή καί ἁμαρτία.*

Αὐτές οἱ ἀντιθέσεις εἶναι οἱ σύνδεσμοι τῆς ζωῆς καί τῆς ὕπαρξης. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή ἡ ἑτερότητα διακρατεῖ τήν ταυτότητα καί ἀποκτᾶ θετική σημασία.

Εἶναι φανερό, ὅτι ἡ ἀνθρωπολογική εἰκόνα τῆς ταυτότητας εἶναι μικρογραφία τῆς συμπαντικῆς ἁρμονίας. Κατά τόν Ἡράκλειτο ἡ ἁρμονία τοῦ Σύμπαντος εἶναι ἡ σύνθεση τῶν ἀντιθέτων καί τῶν ποικίλων ροπῶν. Κατά τόν Γρηγόριο Νύσσης ἡ ταυτότητα στήν ἀνθρωπολογία στηρίζεται στίς ποικίλες ὀργανικές καί φυσικές δυνάμεις ἤ συντίθεται ἀπό τόν συντονισμό τῶν ποικίλων ψυχικῶν τάσεων τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ὁρισμός τῆς ταυτότητας γιά τή φυσική ζωή εἶναι σαφής : «*ἡ ὁμογένεια, ἡ συγκεκραμένη ἐξ ἑτερότητος*»[3].

Ἡ ἁπλότητα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ καθαρή ταυτότητα, πού εἶναι εἰκόνα καί πρότυπο τῆς ταυτότητας τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας. Τό θεολογικό περιεχόμενο τῆς ταυτότητας ἀποτελεῖ τήν προοπτική καί τήν ἐσχατολογία τῆς ἀνθρωπολογίας. Εἶναι φανερό ὅτι τό ἐνδιαφέρον καί ἡ προτίμηση τοῦ Γρηγορίου Νύσσης στρέφεται περισσότερο στήν ταυτότητα. Γι᾿ αὐτό οἱ ἀναφορές του σέ αὐτήν εἶναι πολυεπίπεδες καί ἀκολουθοῦν τή γενικότερη ἀξιολογία του.

Στόν ἄνθρωπο ἡ ταυτότητα ἀφορᾶ τή σχέση του μέ τό Θεό, μέ τόν ἑαυτό του καί μέ τόν κόσμο. Ἡ ταυτότητα ἐπιπολεῖ καί ὑπερισχύει μιᾶς ἑτερότητας, πού φαίνεται διαρκῶς

---

1. Γρηγορίου Νύσσης. «*Κατά Εὐνομίου*» Λόγος II, (ed. W. Jaeger, τόμ. I, 238, 10-25) : «*ἁπλοῦς ὁ Θεός, ἀγέννητος, ἀμερής καί ἀσύνθετος*» 233, 11-20. «*ἁπλοῦν εἶναι τῇ φύσει τό θεῖον, τό δέ ἁπλοῦν μηδεμίαν ἐπιδέχεσθαι σύνθεσιν*». Leiden 1960.

2. Ἡράκλειτος, IB51 : «*παλίντροπος ἁρμονίη ὅκωσπερ τόξου καί λύρης*». Βλ. Α. Ν. Ματσούκα, 1990². σελ. 96. Ὁ Ματσούκας ὑποστηρίζει τήν ἴδια ἄποψη γιά τήν ἀντίληψη τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἐπίσης τοῦ ἰδίου 1990 : 39.

3. Γρηγορίου Νύσσης, *Πρός Ὀλύμπιον περί τελειότητος*, (ed. W. Jaeger VIII, I, 198, 1-8).

νά παρεμβάλλεται καί νά ἀνακάμπτει τήν πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρός τήν καθαρότητα. Ὡστόσο ἡ ὕπαρξη τῆς ἑτερότητας θεμελιώνει καί ἀναδεικνύει τήν ταυτότητα. Στό ἐπίπεδο αὐτό ταυτότητα χωρίς ἑτερότητα εἶναι ἀδιανόητη καί ἑτερότητα χωρίς τήν προοπτική τῆς ταυτότητας σημαίνει κατάλυση τῆς ζωῆς. Ἡ ἑτερότητα εἶναι τό ἐφαλτήριο γιά τό θρίαμβο τῆς ταυτότητος.

Ἡ συμπαράσταση τῆς ταυτότητας καί τῆς ἑτερότητας σημειώνεται στή Γένεση μέ τήν ἔναρξη τῆς Δημιουργίας. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγείρει τήν ἑτερότητα[4]. Κόσμος καί ἄνθρωπος ἀναδύονται ὡς αὐτόνομες καί αὐτοτελεῖς ὑπάρξεις. Ὁ λόγος τῆς Γενέσεως τῶν φυσικῶν μεγεθῶν καί στοιχείων ἤ ἡ δημιουργική ἐργασία τοῦ Θεοῦ γιά τή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου[5] εἶναι λόγοι ἤ διαστάσεις τῆς ἑτερότητας.

Ἀπό τά σπλάχνα τῆς ἑτερότητας ἀναδύεται ὁ ἄνθρωπος καί ὁ κόσμος. Στά σχόλια τοῦ Γρηγορίου Νύσσης στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀλλά καί στό ἔργο αὐτό τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καισαρείας, εἶναι φανερή ἡ δυναμική τῆς ἑτερότητας. Τά φυσικά στοιχεῖα ὑπάρχουν καί περικλείουν τήν προϋπόθεση τῆς αὐτόνομης λειτουργίας τους. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης χαρακτηρίζει τήν προϋπόθεση αὐτή μέ τόν ὅρο «*ἐξεργαστική τῶν ὄντων ἰσχύς*». Ἡ δυναμική αὐτή συμφύρεται μέ τήν οὐσία τῶν ὄντων καί ὑπακούει στήν σοφία τοῦ Θεοῦ γιά νά συμβάλει στήν γένεση τοῦ κόσμου[6]. Ἑπομένως ἡ ἑτερότητα εἶναι λόγος ζωῆς, εἶναι ἀξία θεμελιακή τῆς ἀνθρω;ʳολογίας καί τῆς κοσμογονίας[7].

Ἡ χριστιανική ἀξιολογική θέση πρός τήν ἑτερότητα εἶναι ἐμφανῶς θετική καί καινοτόμος σέ σχέση μέ τήν ἀντίστοιχη φιλοσοφική ἐκτίμηση τῆς παράδοσης. Εἶναι γνωστό

---

4. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τῆς Ἑξαήμερου*, Migne, τ. 44 (ed. Morell. 1638, 73A) : «*Διότι πᾶν τό γινόμενον, λόγῳ γίνεται*». Τεκμηρίωση τῆς ἄποψης αὐτῆς στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου. Βλ. Α. Ν. Ματσούκα, 1990², 105 κ.ε.

5. *Γένεσις*.

6. *PG* 44, 69A.

7. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς Ἑξαήμερον*, PG. 44, 69D', «*τῇ μέν δυνάμει τά πάντα ἦν ἐν πρώτῃ τοῦ Θεοῦ περί τήν κτίσιν ὁρμῇ οἱονεῖ σπερματικῆς τινός δυνάμεως πρός τήν τοῦ παντός γένεσιν καταβληθείσης*». 108. Β'. «*οὐ γάρ ἄν τι τούτων φυλαχθείη ἀφ' ἑαυτοῦ, εἰ μή ἡ πρός τό ἑτερογενές ἐπιμιξία διακρατοίη τήν φύσιν*».

ὅτι ἡ πλατωνική ἄποψη καί γενικότερα οἱ ἀρχαιοελληνικές ἀπόψεις ἐπί τοῦ θέματος αὐτοῦ θεωροῦν τήν κάθοδο τῆς ψυχῆς στό ἀνθρώπινο σῶμα ἔκπτωση. Ἔτσι ἐξ ἀρχῆς ἡ ἑτερότητα θεωρεῖται ἀπαξία καί κατά κάποιο τρόπο καταδίκη τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς[8]. Ὁμοίως ἡ ἐκτίμηση αὐτή ἀφορᾶ καί τήν κοσμολογία[9].

Ὁ Γρηγόριος Νύσσης καί κατ᾽ ἐπέκταση ἡ χριστιανική ἄποψη δέν θεωρεῖ τήν ἑτερότητα ἔκπτωση ζωῆς. Ἀντίθετα μέσα ἀπό αὐτήν ἀναδεικνύεται καί ἐνισχύεται ἡ ζωή. Ἀποδεικτική γιά τήν ἄποψη αὐτή εἶναι ἡ ἐντελεχειακή ἀναγνώριση τῆς ἐξέλιξης μέσα σέ ὅλα τά κτιστά ὄντα. Στήν ἑρμηνεία πού ἐπιχειρεῖ ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης στήν ἔννοια τοῦ Παλαιοδιαθηκικοῦ λόγου «*καλά λίαν*» ἀποδίδει ἀκριβῶς αὐτή τή σημασία. Συγκεκριμένα ὁ Νύσσης ἑρμηνεύει τόν παραπάνω λόγο ὡς ἑξῆς: «*Ἐν ἑκάστῳ συντηρεῖ ἑαυτήν ἡ φύσις, ἰδίας ἀφορμάς πρός τήν ἰδίαν διαμονήν κεκτημένη, οὐκ ἐν φθορᾷ τῆς φύσεως, ἀλλ᾽ εἰς τήν τοῦ εἶναι δύναμιν ἔχουσα*»[10]. Ἐπίσης σέ ἄλλο σημεῖο ἀναφέρει: «*πᾶσα φύσις τό κατάλληλον τῇ ἰδίᾳ δυνάμει πάντως ἐργάζεται*»[11]. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος στήν ἀτμόσφαιρα τῆς ἑτερότητας ἀπολαμβάνει συνειδητά τήν κοινωνία του μέ τόν Θεό, τόν συνάνθρωπο καί τό περιβάλλον[12].

«Ἑτερότης» στήν ἐξέλιξη τῆς βιβλικῆς Γένεσης σημαίνει αὐτοκυριαρχία γιά τόν ἄνθρωπο καί αὐτονομία γιά τόν κόσμο. Ἡ ἀνθρωπολογική ἑτερότητα ἐπιτρέπει τήν ὑπεροχή τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῶν ἄλλων δημιουργημάτων καί τή συνεργασία του μέ τό δημιουργό γιά τήν τελείωση τῆς δημιουργίας. Ἔκπτωση τῆς ἑτερότητας καί μετάπτωση τῶν ἐπιπτώσεων της στήν ἀνθρωπολογία συμβαίνει μέ τήν πτώση

---

8. Πλάτων, *Τίμαιος*.

9. Πλάτων, *Τίμαιος*, 29 bc.

10. *PG* 44, 92C. Βασικό γνώρισμα τῆς δημιουργίας εἶναι ἡ ἐξέλιξη. Ἐκτεταμένη συζήτηση γιά τίς διαφορές μέ τήν ἐξελικτική θεωρία τοῦ Δαρβίνου καί τίς ὁμοιότητές της μέ τή σύγχρονη ἐπιστήμη. βλ. Α.Ν. Ματσούκα, 1990[2], 106 κ.ἑ. Ἐκτενέστερα ἀποδίδει τή σημασία τῆς φυσικῆς ἐξέλιξης ὁ Γρηγόριος Νύσσης. βλ. *Περί τῆς Ἑξαημέρου, PG* 44, 72AB, B 120A.

11. *PG* 44, 100D.

12. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, PG 44, 133B : «*εἰσάγει τόν ἄνθρωπον ἔργον αὐτῷ δούς οὐ τήν κτῆσιν τῶν μή προσόντων, ἀλλά τήν ἀπόλαυσιν τῶν παρόντων*».

τῶν πρωτοπλάστων. Ἡ διάσπαση τῆς ἑνότητας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό ἐσήμανε τή διάσπαση καί τῆς προσωπικῆς του ταυτότητας. Μεταπτωτικά ἡ ἑτερότητα συμπίπτει μέ τήν ἁμαρτία. Ἡ ὑπέρβαση πλέον τῆς ἑτερότητας ἀκολουθεῖ τήν παλίνδρομη κίνηση τῆς ψυχῆς στόν χαμένο παράδεισο.

Ἡ δυνατότητα «*μετουσίας*» στή θεία ἁπλότητα καθορίζει καί τήν ποιότητα, τήν ἔνταση καί τήν πληρότητα τῆς ἀνθρώπινης ταυτότητος[13]. Ταυτότητα εἶναι ἡ ἀναγωγή στό Θεό καί ἡ μέθεξη τῶν θείων ἐνεργειῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς κοινωνίας αὐτῆς εἶναι ἡ θεραπεία τῆς ἑτερότητας[14]. Ὡστόσο ἡ μετουσία καί ἡ χριστιανική ἀναγωγή εἶναι σαφῶς διακεκριμένη ἀπό τήν ἀντίστοιχη παγανιστική «*μέθεξη*». Ἐκεῖ μέθεξη σημαίνει ἀπώλεια τοῦ προσώπου καί πλήρη ταύτιση μέ τή θεία οὐσία. Γιά τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ἡ «*μετουσία*» εἶναι ἡ ἀληθής γνώση πού διατηρεῖ ἀνυπερθέτως τήν ἀναφορά καί τήν ἑτερότητα. Τό «*ὄντως ὄν*», «*ᾧ δυνατόν ἐστι δίχα τῆς μετουσίας τοῦ ὄντος εἶναι*», «*τό παρά παντός μετεχόμενον*»[15], δέν μεταδίδει μηχανιστικά τήν οὐσία του[16]. Ἡ κατανόηση τοῦ θείου, θεωρεῖται στόν Νύσσης ὡς «*τῆς ἀληθείας γνῶσις ἐστιν*»[17]. Ἡ χριστιανική θεραπεία τῆς ἑτερότητας, τό ἀποτέλεσμα τῆς μέθεξης τῶν ἐνεργειῶν καί τῆς κοινωνίας μέ τόν Θεό, εἶναι σύμπτωση δύο παραγόντων. Ἀντίθετα, μέ τή μονοσήμαντη φιλοσοφική ἀναγωγή, στήν περίπτωση τῆς ἀντίληψης αὐτῆς συνεπικουροῦν ἀμφίδρομα ὁ ἀνθρώπινος καί ὁ θεῖος παράγοντας. Ἡ ἀνθρώπινη προαίρεση καί ἡ θεία ἀγάπη συνθέτουν τήν ἀνθρώπινη ἁπλότητα.

---

13. «Ἡ συζήτηση γιά τό εἶδος τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καί γιά τήν συσχέτισή του μέ τήν περαιτέρω πορεία τῆς ἀνθρωπότητας ἐκτενῶς ἀναφέρεται στό βιβλίο τοῦ Α.Ν. Ματσούκα, 1990², σελ. 39 κ.ε.

14. Γρηγορίου Νύσσης, *De vita Moysis*, 44, 353C: «τό μόνον ὀρεκτόν, καί παρά παντός μετεχόμενον, καί ἐν τῇ μετουσίᾳ τῶν μετεχόντων τῶν οὐκ ἐλαττούμενον». Ὁ ὅρος «μετουσία» χρησιμοποιεῖται ἀπό τόν Γρηγόριο Νύσσης, γιά νά δηλωθεῖ ἡ ἐποπτεία τῆς οὐσίας ἀπό τήν ψυχή.

15. *Ὅ.π.* PG 44, De vita Moysis, 333B.

16. *Πλωτίνος*, ἀπορροή.

17. *PG* 44, Τ.α. 333C. Γιά τό περιεχόμενο τοῦ ὅρου «*μέθεξη*» στήν παραδοσιακή φιλοσοφική ἀντίληψη Βλ. Χριστίνας Νικηταρᾶ, 1998 : 59. Ἐπίσης συστηματική θεολογική ἀνάλυση τοῦ ὅρου «*μετουσία*» στόν Γρηγόριο Νύσσης καί πλούσια Βιβλιογραφία. Βλ. D. Balas, 1963.

Συνεπῶς στό βαθμό πού πραγματοποιεῖται ἡ ἑκούσια ἀναδρομή τῆς ψυχῆς στήν προπτωτική της ἑνότητα ἐνθαρρύνεται καί ἡ ἑνότητα τῶν δυνάμεών της, θεραπεύεται ἡ ἑτερότητα, ἐγκαθίσταται ἡ ταυτότητα ὡς τρόπος ζωῆς. Ἔτσι στήν χριστιανική ἀνθρωπολογία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἡ ταυτότητα, στήν ἠθικοπνευματική της διάσταση, τίθεται ὡς δυνατότητα.

Ἡ προαίρεση καί ἡ καθημερινή πράξη ἀκολουθοῦν μόνο τό θεῖο θέλημα. Στήν κατεύθυνση αὐτή ἐνισχύει τόν ἀνθρώπινο προσανατολισμό ἡ θεία χάρη, ἡ ὁποία μέ τήν παρουσία της ἐκτοπίζει κάθε ἀλλότρια προσβολή, κάθε ἐπιδρομή τῆς ξενικότητας ἤ τῶν παθῶν[18].

Ἡ διάσταση, ἀνάμεσα στήν ταυτότητα πού θεμελιώνεται στήν ἑτερότητα στή φυσική ζωή, καί στήν ταυτότητα, πού δέν ἐπιτρέπει καί δέν συμβιβάζεται μέ ἀντιθέσεις καί ἀμφίδρομες ἐπιλογές στόν ἠθικό βίο, εἶναι μεγάλη. Ἡ ὁδός τῆς ἐλευθερίας δέν ἔχει παράδρομο. Μόνος δρόμος ἡ ἀρετή[19]. Ἡ ὑπόδειξη γιά τήν κατάσταση τῆς ταυτότητας τοῦ προσώπου εἶναι σαφής. «Ὁ γεωργός τῆς ἀρετῆς πρέπει νά εἶναι ἁπλοῦς καί βέβαιος. Νά γνωρίζει, νά γεωργεῖ μόνο μέ τούς καρπούς τῆς εὐσεβείας, νά μήν ἐκτρέπεται ποτέ στίς ὁδούς τῆς κακίας, οὔτε νά ἀποσύρει τό λογισμό τῆς εὐσέβειας ἀπό τήν πίστη. Νά εἶναι, κατά κάποιο τρόπο, μονότροπος καί ἄπειρος τῶν παθῶν, πού βρίσκονται ἔξω ἀπό τό χῶρο τῆς δικῆς του ἀσκήσεως[20].

---

18. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τοῦ κατά Θεόν σκοποῦ καί τῆς κατά ἀλήθειαν ἀσκήσεως* (ed. W. Jaeger VIII, I, 56, 1-20 καί 57, 1-10) : «Ὁ πάντα ὁρῶν, κἂν ὑποφύηταί τίς ξένος ἐν τῷ κρυπτῷ τῶν τῆς ἀρετῆς καρπῶν λογισμός, ταχέως ἐκτέμῃ».

19. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί Παρθενίας,* (ed. W. Jaeger VIII, I, 322, 11-15) «Κοῦφον μέν γάρ τι καί ἀνωφερές πρᾶγμα ἡ ἀρετή πάντες γάρ οἱ κατ᾽ αὐτήν ζῶντες ὡς νεφέλαι πέτονται κατά τόν Ἡσαΐαν καί ὡς περιστεραί σύν νεοσσοῖς· βαρύ δέ ἡ ἁμαρτία».

20. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τοῦ κατά Θεόν σκοποῦ καί τῆς κατά ἀλήθειαν ἀσκήσεως,* (ed. W. Jaeger VIII, I, 55, 19, 1-3, 55, 19, 56, 1-3) : «*Χρή δέ τόν τῆς ἀρετῆς γεωργόν ἁπλοῦν τινα εἶναι καί βέβαιον, μόνους εἰδότα γεωργεῖν τούς τῆς εὐσεβείας καρπούς καί μήτε τόν βίον ἐκτρέπειν ποτέ πρός τάς τῆς κακίας ὁδούς μήτε τόν λογισμόν τῆς εὐσεβείας ἀφέλκειν τῆς πίστεως, ἀλλ᾽ εἶναι μονότροπον τινα καί εὐθῆ καί ἄπειρον τῶν ἔξω τῆς ἰδίας ὁδοῦ κειμένων παθῶν*».

Τό μόνο ἀσφαλές τεῖχος, πού περιφρουρεῖ τήν καθαρότητα τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ τέλεια ἀλλοτρίωση πρός κάθε ἐμπάθεια[21]. Αὐτή εἶναι ἡ ἐπιδιωκόμενη ἀλλοτρίωση, ἡ ἀποχή ἀπό κάθε κακό. Ἀναμφισβήτητα ἡ ἐπιλογή αὐτή ἀνήκει στόν ἄνθρωπο. Τό αὐτεξούσιο ἀναδεικνύεται ἡ πηγή τῆς ζωῆς ἤ τοῦ θανάτου[22]. Μέ τήν προαίρεση ὁ ἄνθρωπος ἐπιδίδεται στόν ἀγώνα τοῦ καθαρμοῦ καί ὑπηρετεῖ τό τέλειο θέλημα. Τέλειο θέλημα εἶναι ἡ ἀπόφαση τοῦ ἀνθρώπου νά καθαρίσει τήν ψυχή του ἀπό κάθε μολυσμό, νά τήν αναδείξει ὑψηλότερη τῶν ἡδονῶν καί νά τήν ὁδηγήσει καθαρή στό Θεό, μέ πόθο καί δύναμη νά ἐποπτεύει τό «*ἄφραστο*» φῶς[23]. Γιά τό Γρηγόριο Νύσσης ἡ ἀληθινή φιλοσοφία εἶναι ἡ φιλοσοφία αὐτῆς τῆς τελειότητας. Ἀληθινοί φιλόσοφοι εἶναι ὅσοι πορεύονται καί γεύονται τήν ἑνότητα τοῦ θείου προσώπου καί τήν δική τους ἑνότητα μέ τό Θεό. Εἶναι οἱ τέλειοι ἄνθρωποι γιά τούς ὁποίους οἱ ἀποστολικοί καί Εὐαγγελικοί παραινοῦν· «*φοβεῖσθαι τήν αἰσχύνην καί ἀποδύεσθαι καθάπερ ἐσθῆτα ῥυπῶσαν καί ἄτιμον τούς ἐκείνην ἐκ τῆς κακίας περιθεμένους*»[24].

Ἡ ἀρετή εἶναι τό μέσον μεταξύ τῆς ὑπερβολῆς καί τῆς ἔλλειψης. Γι᾽ αὐτό ἐκεῖνος πού φροντίζει τήν ψυχοσωματική του ὑγεία διατηρεῖ τόν ἑαυτό του ἀπαθή, ἀμιγή καί ἀμέτοχο τῆς ἐναντιότητας, πού πρόσκειται ἑκατέρωθεν τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀρετή εἶναι τό μέτρο, ἡ ἁρμονία. Ἔτσι κάθε ἀρετή, ὑπερβαίνει τό μέτρο ἤ ὅταν κατατείνει στήν ἔλλειψη, γίνεται κακία. Ἡ ἁπλότητα δέν εἶναι ἐπαινετή, ὅταν, ἐξ ὑπερβολῆς, πλησιάζει τήν ἄνοια, οὔτε πάλι ὅταν ἐκ τοῦ ἀντιθέτου ἐπισυμβαίνει ἡ πανουργία. Ἀντίθετα, ἡ ἁπλότητα εἶναι ἡ σύνθεση τῆς ἁπλότητας τῆς γνώμης καί τῆς ἀγχίνοιας[25].

Ἡ ἀνθρώπινη ζωή ἀκολουθεῖ τήν πορεία τῆς ζωγραφικῆς

---

22. Τατάκη, *Προορισμός καί αὐτεξούσιο. Θέματα Χριστιανικῆς καί Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας*, Ἀθήνα 1952, σ. 125-126.

23. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τοῦ κατά Θεόν σκοποῦ καί τῆς κατά ἀλήθειαν ἀσκήσεως*, (ed. W. Jaeger VIII, I, 48, 1-6).

24. *Ὅ.π.* 48, 12-20. Γιά τήν ἔννοια φιλόσοφος ἀπό τόν Πυθαγόρα ὡς τούς Πατέρες καί τό Βυζάντιο. Βλ. H. Hunger, 1982 : Ἐπίσης γιά τόν ὁρισμό τῆς φιλοσοφίας στήν νεώτερη εὐρωπαϊκή σκέψη. Βλ. Χριστίνα Νικηταρᾶ, 1990 : σελ. 15.

25. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί ἀρετῆς, Jaeger*, 326, 3 κ.ἑξ.

τέχνης. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ καλλιτέχνης τῆς δικῆς του ζωῆς. Οἱ ἀρετές εἶναι τά καλλιτεχνικά μέσα γιά τήν ἐπεξεργασία τῆς εἰκόνας. Τεχνίτης γιά τήν σύνθεση τῶν χρωμάτων εἶναι ἡ προαίρεση. Ἡ κεκαλλωπισμένη μορφή τοῦ Ἰησοῦ προβάλλεται ὑπόδειγμα καί μοντέλο τῆς ἀνθρώπινης δημιουργίας. Τό Κάλλος, τό *δεσποτικόν εἶδος*, μπορεῖ νά ἐπιβεβαιωθεῖ μέ τίς ἀρετές στήν ἀνθρώπινη ζωή. Χωρίς αὐτές τό πρωτότυπο κάλλος μεταχαράσσεται καί ἀντί τοῦ δεσποτικοῦ εἴδους σκιαγραφεῖται τό ἀνθρώπινο πρόσωπο, μέ τόν χαρακτῆρα τῆς εἰδεχθοῦς κακίας. Ἐγκαθίσταται μέ αὐτήν ἡ ἑτερότητα. Ἀλλοτριώνεται καί διασπᾶται τό ἀνθρώπινο πρόσωπο[26].

Γι᾽ αὐτό ὁ Θεός, ὁ ὑπερέκεινα πάσης γνώσεως καί καταλήψεως, ὁ ἄφραστος καί ἀνεκλάλητος καί ἀνεκδιήγητος , γιά νά ἀποκαταστήσει αὐτή τήν διάσπαση, ἔγινε ὁ ἴδιος εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, ὥστε μέ τή μορφή πού ὁ ἴδιος ἀνέλαβε νά ἐπανεύρει ὁ ἄνθρωπος τήν ἀρχική του μορφή. Νά μορφωθεῖ, δηλαδή καί νά μετασχηματιστεῖ μέ τόν χαρακτήρα τοῦ πρωτότυπου κάλλους[27]. Μέ τόν τρόπο αὐτό ὁ Χριστός γίνεται κεφαλή τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου. Γιά τόν ἄνθρωπο ἡ ἰσχύς αὐτοῦ τοῦ συνδέσμου προϋποθέτει ἰδιαίτερους ἠθικούς χαρακτῆρες. Ἡ σωματική εὐσχημοσύνη καί ἡ ἐσωτερική καθαρότητα ἐποικοδομοῦν τή διαγώνια συμφυΐα ἐπί τῆς ὁποίας ἐφαρμόζεται ἡ κεφαλή. Ἄν λείπει ἕνας ἀπό τούς χαρακτῆρες αὐτούς μένει ἡμιτελής οἰκοδομή καί δέν μπορεῖ νά ἰσχύει ἡ προηγούμενη ἐφαρμογή. Τό ἀκρογωνιαῖο κάλλος «ἐπιτίθεται» στό τέλειο οἰκοδόμημα, ὅπου ἐναρμονίζεται ὁ ψυχικός καί σωματικός βίος μέ τήν ἀρετή, ὅπου ὁ βίος δηλαδή στό σύνολό του εἶναι ὀρθός καί ἀδιάστροφος καί δέν ὑπάρχει τίποτε σκολιό ἤ «κατηγκυλωμένο»[28].

---

26. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τελειότητος*, (ed. W. Jaeger VIII, I, 195, 13-17, 196m 1-9). Γιά τό κακό καί τό ἄσχημο στόν Γρηγόριο Νύσσης, Βλ. Χ. Νικηταρᾶ, 1990 : 113 κ.έ. Γιά τήν διττή φύση τοῦ ἔρωτα καί τήν ἑνική προσωπική ὕπαρξη βλ. Χρήστου Γιανναρᾶ, 1987 : Γιά τήν ἄποψη τῆς Πατερικῆς διδασκαλίας, βλ. Ἱεροθέου, Μητροπολίτη Ναυπάκτου καί Ἁγ. Βλασίου, 1997³ σελ. 103.

27. Γρηγορίου Νύσσης, *Πρός Ὀλύμπιον περί τελειότητος*, (ed. W. Jaeger VIII, I, 195, 1-8).

28. *Ὅ.π.* 193, 10-21. 194, 1-3.

Εἶναι φανερό ὅτι ἡ ταυτότητα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου προκύπτει ἀπό τήν ἑνότητα τῆς ὕπαρξης μέ τό Χριστό. Ἡ ἀναγωγή καί ἡ μέθεξη ἤ ἡ κοινωνία μέ τήν κεφαλή τοῦ παντός συνεπάγεται τήν ἑνότητα τῆς ὑπάρξεως. Ἡ ἑνότητα αὐτή φαίνεται ἀδιάσειστα ἰσχυρή, διότι ἀξιοποιεῖ καί τό σῶμα καί τήν ψυχή. Οἱ ἀρετές ἐδῶ ἀπαιτοῦν τή συμμετοχή καί τοῦ σώματος καί τῆς ψυχῆς. Ἡ ἁπλότητα, ἡ ἀγάπη, ἡ ταπεινοφροσύνη, ἡ καρτερική ἀκακία μαρτυροῦνται ἀπό τήν εὐσχημοσύνη τοῦ σώματος καί ἀπό τήν καθαρότητα τῆς ψυχῆς[29]. Ὡστόσο ἡ ψυχοσωματική ἑνότητα τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Χριστό ἀναδεικνύει τίς ἀρετές αὐτές σέ ἀδιάβλητους χαρακτῆρες. «*Ἄδολος καί ἄτρεπτος ἀγάπη, ἀκίνητος πίστις, ἀμετάπτωτος εἰρήνη, ὄντως ἀγαθότητα, καί πᾶν τά λοιπά*» εἶναι οἱ ὅροι τούς ὁποίους χρησιμοποιεῖ ὁ Γρηγόριος Νύσσης, γιά νά ὑποδηλώσει τήν τελειότητα τοῦ προσώπου, ὅταν συναφθεῖ καί προσκολληθεῖ μέ τό ὄντως πρόσωπο[30].

Τά στάδια γιά τήν κατάκτηση τῆς ταυτότητας τοῦ προσώπου ἐπισημαίνονται μέ τίς ἔννοιες: Αὐτοκυριαρχία, «*ἐπειδάν ἑαυτῶν γένωνται κύριοι*». Αὐτοσυγκέντρωση, «*τρέπουσι πρός ἑαυτούς τήν σπουδήν*». Αὐτογνωσία, «*ἐν ἐπιγνώσει γενέσθαι τῆς οἰκείας ἑαυτῇ καί κατά φύσιν ἐνεργείας*». Ἐλευθερία, «*τό μή ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθαι*».

Ἡ λατρεία τοῦ σώματος καί ἡ ἀπάτη τῶν αἰσθητῶν εἶναι οἱ ἄρχοντες πού αἰχμαλωτίζουν τήν ψυχή καί διασποῦν τίς δυνάμεις της[31]. Ἡ ὑπέρβαση τῆς διάσπασης ἀρχίζει μέ τήν ἀποστροφή τῆς ἁμαρτίας, ὅταν «*μισήσῃ ἡ ψυχή τό ἁμαρτάνειν*», καί ἑδραιώνεται μέ τήν ἐνάρετη πολιτεία, «*τῇ τῆς ἀρετῆς πολιτείᾳ*». Ἡ προοπτική αὐτῆς τῆς ἐπιλογῆς, ἡ ἐσχατολογία τῆς χριστιανικῆς ἀρετολογίας εἶναι ἡ, κατά δύναμη, οἰκείωση στό Θεό, «*οἰκειώσῃ δέ ἑαυτήν τῷ Θεῷ κατά δύναμιν*». Ἡ ψυχή πού κατακτᾶ τήν ταυτότητά της, δέχεται τήν θεία χάρη καί μεταποιεῖται καί ἀνακτίζεται[32].

---

29. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τοῦ κατά Θεόν σκοποῦ καί τῆς κατά ἀλήθειαν ἀσκήσεως*, (ed. W. Jaeger VIII, I, 82, 19-21).

30. *Ὅ.π.* 85, 10-25, 86, 1-3.

31. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί Παρθενίας*, ἐκδ. (ed. W. Jaeger VIII, I, ἔτος 320, 13-22).

32. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τοῦ κατά Θεόν σκοποῦ καί τῆς κατά ἀλήθειαν ἀσκήσεως*, Jaeger VIII, 1, 61, 20-23.

Ὡστόσο ἡ μέριμνα γιά τή διατήρηση αὐτῆς τῆς ταυτότητας εἶναι συνεχής. Οἱ λογισμοί τῆς εὐσεβείας εἶναι φρουροί τῆς ἀτελεύτητης ἐνδοσκόπησης. «*Διερευνᾶν καί περιφράσσειν*» εἶναι τά ρήματα πού χρησιμοποιεῖ ὁ Γρηγόριος Νύσσης γιά τό ἐσωτερικό τῆς ψυχῆς. Ἀλλά δέν ἀρκεῖται μόνον σέ αὐτά. «*Γυμνάζειν καί προσάγειν*» τά ἀσθενῆ μέλη τῆς ψυχῆς γιά τή διάγνωση τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ[33].

Ἡ ταυτότητα τοῦ προσώπου στή σκέψη τοῦ Γρηγορίου Νύσσης δέν εἶναι συνθήκη αὐστηρά προσωπικῆς ζωῆς. Ἡ προοπτική της ἀφορᾶ τήν κοινωνική λειτουργία καί ἐπηρεάζει τή σύμπνοια τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων. Ἡ διακονία τοῦ συνανθρώπου ἀναδεικνύεται αὐθόρμητη καί αὐτονόητη προσφορά τοῦ προσώπου στόν ἀγώνα γιά τή σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητας. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ ἀπογύμνωση τοῦ προσώπου ἀπό κάθε βιοτική φροντίδα, γιά νά ἐπιδοθεῖ στή θεραπεία τῆς κοινῆς χρείας.

Μέ τό σκοπό τῆς κοινωνικῆς εὐνομίας, ἡ πολιτική ζωή στήν χριστιανική ἀντίληψη ἀποκτᾶ τόν χαρακτήρα τῆς ὑφαντικῆς τέχνης τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας[34]. Ὁ ἀληθινός χριστιανός μέ εὐχαρίστηση καί ἐλπίδα συνεργάζεται μέ τούς ἄρχοντες, ἐπιτελεῖ τά πολιτικά του καθήκοντα, ἀποβλέπει στήν ἐξυπηρέτηση τῶν ἀναγκῶν τοῦ συνόλου. Στή βάση αὐτή συνυφαίνονται οἱ διαφορές καί οἱ ἰδιαιτερότητες τῶν πολιτῶν, ἀξιοποιοῦνται ὅλοι οἱ κοινωνικοί καί πολιτικοί ρόλοι. «*Εὔνους καί ἁπλοῦς*» εἶναι χαρακτῆρες αὐτοῦ τοῦ κοινωνικοῦ ἐργάτη πού χαρακτηρίζεται «*ἠγορασμένος πρός τήν κοινήν τῶν ἀδελφῶν χρείαν*»[35].

Ὁ ἀνθρώπινος βίος γίνεται ἀγγελικός, ὅταν ὅλες οἱ πολιτικές προσπάθειες συσπειρώνονται πρός τόν ἴδιο στόχο. Γιά τήν καταξίωση τοῦ ἀνθρώπου προϋποτίθεται ἡ κοινωνική ἀλληλεγγύη. Οἱ ἄρχοντες, οἱ διδάσκαλοι καί οἱ μαθητεύοντες ὀργανώνονται στήν προοπτική τῆς χαρᾶς. Γι᾽ αὐτό καί στήν περίπτωση αὐτή ἐπιβάλλεται ἡ ἐπαγρύπνηση.

---

34. *Πολιτικός* 308e καί 306a.

35. Γρηγορίου Νύσσης, *De instituto Christiano*, (ed. W. Jaeger VIII, I,67, 10-14). Τό καινούργιο στοιχεῖο, πού ἔφερε ὁ Χριστιανισμός στίς κοινωνικές σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, ἑπομένως καί στίς σχέσεις μεταξύ των μελῶν τῆς πολιτείας, εἶναι ἀγάπη. Βλ. Ν.Θ. Μπουγάτσου, 1986 : 14 κ.ε.

«*Μηδείς ἐν ὑμῖν γνωριζέσθω τῦφος*». Ἀντίθετα, ἡ συγκρότηση τοῦ χοροῦ πρέπει νά στηρίζεται στήν ἁπλότητα, στήν ὁμόνοια καί στήν ἄδολη διάθεση[36]. Εἶναι προφανές ὅτι στήν ἐξέλιξη καί στή διαδοχή τῶν ἀρετῶν ἡ παρουσία τῆς ἀγάπης ἀναπτύσσεται σέ πολλά ἐπίπεδα. Οἱ ἀναφορές στό θέμα αὐτό τοῦ Γρηγορίου Νύσσης εἶναι ἁπλά ἐνδεικτικές. Ἀναφέρονται συνακόλουθες μέ τήν ἀγάπη, «*τό φιλάδελφον*[37], *τό πρᾶον, τό ἀνυπόκριτον, τό περί τῆς εὐχάς διαρκές καί σπουδαῖον*». Ὡστόσο ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ συνάρτηση, ἡ συμπερίληψη ὅλων τῶν ἀρετῶν, «*καί ἁπλῶς πᾶσα ἀρετή*», συμπληρώνει ὁ Γρηγόριος Νύσσης[38].

Ἡ διάκριση τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ εἶναι ὕψιστη ἀρετή. Πρόκειται γιά ἔργο τοῦ καθαροῦ νοῦ, πού ἀκολουθεῖ μέ ἀγάπη τόν Θεό καί ἐνασχολεῖται μέ τήν ἀρετή. Ἔτσι προσελκύει σέ αὐτόν ὅλη τήν ψυχή καί ἑνώνεται μαζί της καί θεραπεύει τό σαθρό. Ὁ καθαρός νοῦς μέ τούς λογισμούς τῆς εὐσεβείας περιφρουρεῖ καί περιφράσσει τό ἔνδον τῆς ψυχῆς. Γυμνάζει καί ὁδηγεῖ τά ἀσθενῆ μέλη της νά διακρίνουν τό καλό καί τό κακό. Τελικά ὁ καθαρός νοῦς εἶναι τό ἐπιστέγασμα καί ἡ προϋπόθεση τῆς ψυχικῆς ταυτότητας[39].

Αὐτός ὁ καθαρός λογισμός ἀποτρέπει τήν ἑτερότητα ἀπό τήν ψυχή. Αὐτός, σοφός κυβερνήτης στηρίζει τή διάνοια νά μήν ἐνδώσει στίς ταραχές καί στίς ἐπιβουλές τοῦ πονηροῦ πνεύματος. Τήν ἐνθαρρύνει στήν εὐθεία της κίνηση. Ὁ Θεός ἀπαιτεῖ ἡ ψυχή νά εἶναι ἀκέραιη καί εὐθυτενής[40].

---

36. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τοῦ κατά Θεόν σκοποῦ καί τῆς κατ᾽ἀλήθειαν ἀσκήσεως*, (ed. W. Jaeger) VIII, I, 70, 15.

37. Γιά τήν σχέση τῆς φιλανθρωπίας μέ τή χριστιανική ἀγάπη καί τήν ἐπιβεβλημένη ἐκ ταύτης κοινωνική διακονία, βλ. Δημητρίου Κωνσταντέλλου, 1986: Ὁ Π.Δ. Κωνσταντέλος ἀναφέρει: «*ἐνῶ ἡ ἐκκλησία τόνιζε τήν ὑπεροχή τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν καί θεωροῦσε τήν παροῦσα ζωή σάν ἑτοιμασία - προπαίδεια - γιά τήν ἄλλη ζωή, ὡστόσο ποτέ δέν σταμάτησε τίς προσπάθειές της νά οἰκοδομήσει μιά κοινωνία βασισμένη στήν ἀγάπη, τήν ἐλεημοσύνη καί τή φιλανθρωπία. Σέ τελευταία ἀνάλυση ἡ ἐκκλησία προσπαθοῦσε νά ἐπιτύχει μιάν ἐναρμόνιση μεταξύ ἁγίου καί κοσμικοῦ, αἰωνίου καί προσκαίρου*».

38. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τοῦ κατά Θεόν σκοποῦ καί τῆς κατά ἀλήθειαν ἀσκήσεως*. (ed. W. Jaeger VIII), I, 74, 15-18).

39. *Ὅ.π.* 82, 1-6.

40. *Ὅ.π.* 82, 3-12.

Βέβαια ἡ ἀξιολογική σύγκριση τῶν μερῶν τῆς ἀρετῆς δέν εἶναι δυνατή. Ἡ κάθε ἀρετή συνεισφέρει ὁμοτίμως στήν τελειότητα τῆς ψυχῆς, στήν ταυτότητα τῆς οὐσίας· «*ἡ μέν γάρ ἁπλότης τῇ ὑπακοῇ παραδίδωσιν, ἡ δέ ὑπακοή τῇπίστει, αὕτη δέ τῇ ἐλπίδι, καί ἡ ἐλπίς τῇ δικαιοσύνῃ, κἀκείνη τῇ διακονίᾳ, κἀκείνη τῇ ταπεινότητι παρά δέ ταύτης ἡ πραότης παραλαμβάνουσα τῇ χαρᾷ τῇ ἀγάπῃ τῇ εὐχῇ· καί οὕτως ἀνάγουσι τόν ἐχόμενον ἐπί τήν κορυφήν*»[41].

Ἡ ἑτερότητα, ἡ ἐναντιότητα, μεταπτωτικά διαβιβάζεται στό ἀνθρώπινο γένος, στή φυσική διάσταση ἀναπόφευκτα, ἐνῶ στήν ἠθική ζωή ὡς δυνατότητα[42]. Γιά τή φύση καί τή φυσική διάσταση τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης σύμπτωμα τῆς ἀναπόφευκτης ἑτερότητας εἶναι ἡ θνητότης[43]. Ὡστόσο γιά τό ἀνθρώπινο σῶμα ἡ ἑτερότητα ἀκολουθεῖ τήν πορεία τῆς ἐντελέχειας· ἐναρμονίζεται μέ τό νόμο τῆς φυσικῆς ἀνάπτυξης[44].

Ἡ ἁρμονία εἶναι τό πλαίσιο ὅπου ἐπιτρέπεται ἡ ἀνάπτυξη ποικίλων καί πολλές φορές ἀντιθετικῶν τάσεων. «*Μία τίς ἐστιν τό καθ᾽ ἕκαστον μελῶν πρός τό ὅλον ἡ συμφυΐα, διά μιᾶς συμπνοίας κατεργαζομένη πρός τά μέρη τῷ παντί τήν συμπαθείαν*». Στό λόγο του «*Περί Παρθενίας*», ὡς ἐξαιρετικός φυσιολόγος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, περιγράφει τήν ταυτότητα στόν ἀνθρώπινο ὀργανισμό συγκεκραμένη ἐκ τῆς ἑτερογένειας[45].

Ἀπό τέσσερα ἀνόμοια καί ἀντιθετικά στοιχεῖα συνίσταται τό σῶμα. Τό σῶμα ἔχει συγκραθεῖ ἀπό τό θερμό καί τό ψυχρό, τό ὑγρό καί τό ξηρό. Ἀπό τή φυσιολογία ἀποδεικνύεται ὅτι τό καθένα στοιχεῖο, ἐκ διαμέτρου ἀντίθετο μέ τό ἄλλο, ὡς πρός τή φύση του, μέ κάποια συγγενή

---

41. Γρηγορίου Νύσσης, *De instituto Christiano*, (ed. W. Jaeger VIII, I, 78, 1-6).

42. Ὅ.π. 44, 1-3. «*ὅ πάλαι μέν πέπονθεν ὁ πρῶτος πλασθείς, νῦν δέ πάντες οἱ τήν τούτου παρακοήν αὐθαιρέτῳ προαιρέσει μιμούμενοι*».

43. Ἱεροθέου, Μητροπολίτη Ναυπάκτου καί Ἁγ. Βλασίου, *Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, Λειβαδιά 1998.

44. «ἡ μέν τοῦ σώματος πρός τό ἀνελθεῖν ἐπίδοσις οὐδέν ἐφ᾽ ἡμῖν· οὐ γάρ τῇ τοῦ ἀνθρώπου γνώμῃ καί ἡδονῇ μετρεῖ τό μέγεθος ἡ φύσις, ἀλλά τῇ αὐτῆς ὁρμῇ καί ἀνάγκῃ». Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τοῦ κατά Θεόν σκοποῦ καί τῆς κατά ἀλήθειαν ἀσκήσεως*. Jaeger VIII, I, 46, 713.

45. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί Παρθενίας*, *(W. Jaeger)* VIII, I, 331,14, 332,1-10.

λεπτομέρεια, συνάπτεται μέ τίς πλησιέστερες ποιότητες. Ἡ ταυτότητα τῶν ποιοτήτων, ἡ ὁποία ἐπίσης ἐμφαίνεται στά ἀντίθετα, «*δι᾽ ἑαυτῆς*», ἐπιτυγχάνει τή σύνθεση τῶν ἀντικειμένων. Αὐτά καί μεταξύ τους ἀποχωρίζονται μέ τήν ἐναντίωση τῆς φύσεως καί πάλι ἑνώνονται μεταξύ τους μέ τή συγγένεια τῶν ποσοτήτων ἀλληλοπεριχωρούμενα (ἀλλήλοις ἀνακιρνάμενα). Σέ αὐτό συνίσταται ἡ ὑγεία: νά μή δυναστεύεται κανένα ἀπό τά στοιχεῖα τῆς ὀργανικῆς σύνθεσης ἀπό τό ἄλλο.

Ἡ φυσική ἁρμονία διασφαλίζεται μέ τή συμπαρουσία τῆς ἑτερότητας καί συμφύρεται μέ αὐτήν ὡς θεμέλιο τῆς φυσικῆς ζωῆς. Ἐκ φύσεως ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μονοειδής *«Οὐ μονοειδής ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις»*[46].

Ἡ πολυπλοκότητα τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασης ἐκφράζεται ὡς διαφορά στόν τρόπο προσέγγισης τοῦ περιβάλλοντος χώρου. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς πνευματικό ὄν, διακρατεῖται ἀπό τή φυσική του νοσταλγία γιά τήν προπτωτική εὐδαιμονία καί ἀπό τήν μεταπτωτικά προκληθεῖσα ροπή γιά τό θάνατο. Ἔτσι ἡ πρωταρχική του διαρετότητα θνητός - ἀθάνατος, συμπληρώνεται μέ τήν πνευματική δυνατότητα τῆς διττῆς του ἀναφορᾶς στό Θεό ἤ στό θάνατο. *Οἱ ὅροι* πού ἐκφράζουν ἀντίστοιχα τήν καθολική ἐμπειρία τῆς ζωῆς εἶναι «*αἰσθητή βρώση*» καί «*πνευματική τροφή*». Ἡ αἰσθητή βρώση ὑπηρετεῖ τή σωματική αὔξηση, ἐνῶ ἡ πνευματική τροφή ἐμποιεῖ ψυχική εὐεξία. Γιά τή διατήρηση τῆς ὑγείας πρέπει νά ὑπάρχει ἰσορροπία «*εἰς τά ἐξ ὧν συνετέθημεν*». Δέν πρέπει νά δημιουργοῦμε πλεονασμό ἤ ἐλάττωση μέ διαιτητικές ἀνωμαλίες. Θεμελιακή σημασία ἔχει ἡ ἰσορροπία πού θεμελιώνεται στή φροντίδα ὅλων τῶν παραγόντων πού τήν συνθέτουν· τῶν ἁπλῶν, ὅπως συμβαίνει μέ τή διατροφή, καί τῶν συνθετότερων, ὅπως συμβαίνει μέ τόν ἔλεγχο τῶν παθῶν. Ἕνα ἰσχυρό παράδειγμα τῆς ἐπιδίωξης τῆς ἁρμονικῆς καί ισορροπημένης ψυχοσωματικῆς λειτουργίας εἶναι τό παράδειγμα τοῦ ἐπιστάτη τοῦ ἅρματος.

Εἶναι ἀξιοσημείωτη ἡ ταύτιση τῆς ὑγείας μέ τήν ἁρμονική συνύπαρξη ὅλων τῶν ψυχοφυσικῶν δυνάμεων. Τό μέ-

---

46. Γρηγορίου Νύσσης, *Πρός Ὀλύμπιον περί τελειότητος*, (ed. W. Jaeger VIII, I, 190, 19-25).

τρο, ἡ ἁρμονία, εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς διαλεκτικῆς τῶν πολλαπλῶν καί ἀντιθετικῶν στοιχείων τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Ἡ ἰσορροπία τῶν φυσικῶν ἀντιθέσεων ἐξοικονομεῖ τήν ὀργανική ὑγεία. Ἡ ταυτότητα στήν προκειμένη περί-πτωση εἶναι ἡ προβολή τῆς ἑτερότητας. Τό παράδειγμα τοῦ ἐπιστάτη τοῦ ἅρματος[47] εἶναι χαρακτηριστικό γιά τήν ἰσορροπία τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ. Τό ρόλο τοῦ ἐπιστάτη τοῦ ἅρματος διαδραματίζει στό σῶμα ὁ νοῦς. Ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος συντονίζει τίς ποικιλίες τῶν τάσεων τῶν πώλων, γιά νά τίς ἐναρμονίσει στήν τελική συγχρονισμένη κίνηση, ἔτσι καί ὁ νοῦς προσπαθεῖ, μέ τόν ἔλεγχο πού ἀσκεῖ στό σῶμα, νά ἐναρμονίσει τίς σωματοψυχικές δυνάμεις. Ἐκεῖνος, ὅταν ἐπιστατεῖ πώλων ἀνυπότακτων, οὔτε τόν ὀξύ ἐρεθίζει μέ τό μαστίγιο, οὔτε συγκρατεῖ τόν βραδύ μέ χαλινάρι, οὔτε τό δυσήνιο ἀφήνει νά συμπεριφέρεται ἄτακτα ,ἀνάλογα μέ τίς ὁρμές του, ἀλλά τόν μέν ἄτακτο εὐθύνει, τόν δέ ὀξύ ἀνακόπτει, σέ ἄλλον ἐπιβάλλεται μέ τό μαστίγιο, μέχρις ὅτου ἐπιτύχει τήν ἐπιδιωκόμενη σύμπνοια. Μέ τόν ἴδιο τρόπο καί ὁ δικός μας νοῦς, ὁ διαχειριστής τῶν ἡνίων τοῦ σώματος, οὔτε μέ τόν πλεονασμό τοῦ θερμοῦ κατά τό καιρό τῆς νεότητος θά ἐπαυξήσει τήν πύρωση, οὔτε θά ἐπιτρέψει νά πλεονάσουν ἀπό πάθος ἤ ἀπό τό χρόνο ἐκεῖνα πού προκαλοῦν ἤ ἐπαυξάνουν τήν ψυχρότητα καί τό μαρασμό.

Ἔτσι ὥστε οὔτε τό πολύ νά πλεονάσει οὔτε τό λίγο νά ἐλαττώσει, ἀλλά νά περικόπτει καί στά δύο ἄκρα τό ἄμετρο μέ τήν προσθήκη τοῦ δέοντος καί νά περιφρουρήσει τήν ἀχρηστία τοῦ σώματος, γιά νά μήν μεταβάλλει μέ τήν ὑπερβολική εὐπάθεια τή σάρκα σέ ἄτακτη καί ἀνυπότακτη, οὔτε νά τήν παρασκευάσει μέ τήν ἄμετρη κακοπάθεια γιά τήν ἀναγκαία ὑπηρεσία, νοσώδη καί λελυμένη καί ἄτονη. Ὁ τελειότατος σκοπός τῆς ἐγκράτειας, δέν ἀποβλέπει πρός τήν κακοπάθεια τοῦ σώματος, ἀλλά στή διευκόλυνση τῶν ψυχικῶν διακονημάτων.

Ἡ ἑτερότητα ἐγκαθίσταται στόν ἠθικό βίο μέ τήν προαίρεση. Ἡ προαίρεση διασπᾶ τήν ἠθική ἑνότητα τοῦ ἀνθρώπου μέ δύο τρόπους. Πρῶτον, ἄμεσα μέ τήν ἐπιλογή τῆς ἁμαρτίας καί τήν ἀπερίφραστη ἀποκοπή τῆς ψυχῆς ἀπό

---

47. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί Παρθενίας,* (ed. W. Jaeger VIII, I, 332, 10 κ.ε).

τόν Θεό. Δεύτερον, ἔμμεσα μέ τήν ψευδαίσθηση, ὅτι εἶναι δυνατός ὁ συνδυασμός τῶν ἀντιθέτων: *κακία καί ἀρετή, ἄκανθαι καί σῖτος, σωφροσύνη καί ἀκρασία, ἀδικία καί δικαιοσύνη, φῶς καί σκότος.*

Οἱ ἠθικές αὐτές ἀντιθέσεις εἶναι ἀγεφύρωτες καί μεταξύ τους ὑφίσταται ἀθεράπευτη ἑτερότητα, ὅπως τονίζει ὁ Νύσσης : «*Ἀεί τό ἕτερον ὑπεξίσταται· ἑτέρῳ καί μένειν οὐκ ἐθέλει πρός τό μαχόμενον*»[48]. Ἡ ἀντινομία καλοῦ καί κακοῦ εἶναι φυσική. «*Οὐ γάρ πέφυκε ταῦτα συμβαίνειν ἀλλήλοις*»[49]. Ἡ προτροπή, γιά ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἐπιδιώκει τήν ἑνότητα καί τήν ταυτότητα τῆς ὑπάρξεώς του, εἶναι σαφής: *οὐ ζεύξης ἀλλογενῆ ζῷα ἐπί τό αὐτό, οὐδέ συνυφανεῖς ἐρεῷ ἱματίῳ λῖνον, οὐδέ λινῷ ἐρέαν, οὐ γεωργήσεις δύο καρπούς, οὐκ ἐπιβαλεῖς ἑτερογενές ζῷον ἐπί ἕτερον εἰς γονήν, ἀλλά ὁμογενῆ τοῖς ὁμογενέσι συζεύξεις*»[50]. *Κανένας ρύπος δέν πρέπει νά προσβάλλει τήν καθαρότητα πού διασφαλίζει τήν ἑνότητα τῆς ψυχῆς μέ τόν Θεό*[51].

Συμπερασματικά, ἡ ταυτότητα στή σκέψη τοῦ Γρηγορίου Νύσσης προϋποθέτει τήν ἑτερότητα. Ἡ ἑτερότητα εἶναι ζωή, ἐνῶ ἡ ταυτότητα εἶναι ἡ ἀναγωγή της στήν πλήρη ἀνάπτυξη τοῦ δυναμικοῦ πεδίου τῆς ἑτερότητας. Εἰκόνα τῆς ὀντολογικῆς βάσης τῆς ταυτότητας, εἶναι ἡ φυσική λειτουργία τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ ἤ ἡ ἁρμονία τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ροπές καί δυνάμεις ἀντίθετες ἤ ἀντιφατικές συνθέτουν τήν φυσική ἁρμονία τοῦ Σύμπαντος καί τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

Ὁ ἄνθρωπος ὡς διττή φύση περικλείει στά ἔμφυτα καί δομικά χαρακτηριστικά του τήν ἑτερότητα, πού τήν ἐλέγχει καί τήν ἀξιοποιεῖ χάρη στή φυσική ἐντελέχεια. Ἡ φυσική ἀποστολή τῶν δομικῶν στοιχείων τῶν ὄντων διασφαλίζει τή συνύπαρξή τους καί τή συνεργασία τους. Προορισμός τῆς ζωῆς εἶναι ἡ ἀνάπτυξη καί ἡ ὁλοκλήρωση τῶν δυνάμεών της.

---

48. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τοῦ κατά Θεόν σκοποῦ καί τῆς κατά ἀλήθειαν ἀσκήσεως*, (ed. W. Jaeger VIII, I, ἔτος 56, 15-20 καί 57, 1-10).

49. *Ἔ.ἀ.*

50. *Ὅ.π.*. 56, 6-13.

51. Γρηγορίου Νύσσης, *Πρός Ὀλύμπιον περί τελειότητος*, (ed. W. Jaeger VIII, I, 199, 15-23).

Στόν ἠθικό βίο ἡ ἑτερότητα μέ τήν ταυτότητα εἶναι ἀσυμβίβαστες. Ἑτερότητα σημαίνει πτώση, ἁμαρτία, διάσπαση τῶν ψυχοπνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, διάσπαση τῆς ἑνότητάς του μέ τόν Θεό καί διαταραχή τῶν σχέσεώντου μέ τό περιβάλλον. Ἡ ταυτότητα ὡς ἑνότητα καί ἀποκατάσταση τῶν διανθρωπίνων σχέσεων προϋποθέτει τήν ὑπέρβαση τῆς ἑτερότητας. Στόν ἠθικοπνευματικό βίο ἡ ταυτότητα τοῦ προσώπου προϋποθέτει τόν ἁγιασμό, τήν ἀναγωγή τοῦ προσώπου στόν Θεό καί ὡς ἐκ τούτου τήν πλήρη ἀπαλλαγή ἀπό τήν ἑτερότητα.

ΠΗΓΕΣ

Γρηγορίου Νύσσης : *Ἐπιστολαί,* ed. W. Jaeger, VIII, II, Leiden, e. Brill 1959.
Ἔργα Ἀσκητικά, ed. W. Jaeger, VIII, I, Leiden, e. Brill 1986.
Κατά Εὐνομίου, ed. W. Jaeger, I, I-II, Leiden, e.Brill 1960.
Τά εὑρισκόμενα πάντα, ed. J.P. Migne, PG 44, 45, 46. Belgium 1638.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Hunger H., 1987 : *Βυζαντινή Λογοτεχνία,* Ἀθήνα, τόμ. Α΄.
Ἀναστασιάδη Πέτρου, 1995 : *Τό ὑποκείμενο καί ἡ ἑτερότητα,* Ἀθήνα 1995.
Γιανναρᾶ Χρήστου, 1987[1]. *Τό πρόσωπο καί ὁ ἔρως,* Ἀθήνα.
Ἱεροθέου, Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου, 1997[3]. : *Τό πρόσωπο στήν Ὀρθόδοξη παράδοση,* ἔκδ. Ι.Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, Βρ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Λειβαδιά.
1998 : Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία.
Κωνσταντέλλου Δημητρίου, 1986 : *Βυζαντινή Φιλανθρωπία καί κοινωνική πρόνοια,* Ἀθήνα.
Ματσούκα Α. Νίκου, 1990[2]. : *Λόγος καί μύθος, μέ βάση τήν ἀρχαία ἑλληνική φιλοσοφία,* Θεσσαλονίκη.
1990[2] : *Ἐπιστήμη, Φιλοσοφία καί Θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου,* Θεσσαλονίκη.
1992 : *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ,* Θεσσαλονίκη.
Μουτσούλα Ἠλία, : «Γρηγόριος ὁ Νύσσης», «*Νέα Σιών*», ΞΕ΄ Ἱεροσόλυμα, 141-194.
Μπουγάτσου Ν.Θ., 1986 : *Ἡ πολιτική ζωή καί σκέψη τῶν Ἑλλήνων πατέρων,* Ἀθήνα.
Νικηταρᾶ Χριστίνα, 1998: *Παιδαγωγικές δομές τῆς Νεοπλατωνικῆς καί Χριστιανικῆς Αἰσθητικῆς. Ὁ Πλωτίνος καί ὁ Γρηγόριος Νύσσης,* Διδακτ. διατρ., Ἀθήνα.
1990 : *Ἐγχειρίδιο Φιλοσοφίας,* Ἀθήνα.

Σπύρου Κ. Τσιτσίγκου
Καθηγητοῦ Θεολογίας Μ.Α.

Τό Μυστήριο τοῦ Χρίσματος κατά τόν Ἰ. Χρυσόστομο

(Ἱστορική καί Ἀνθρωπολογική θεώρηση)

Ἄν ἡ «θύραθεν» Ψυχολογία τοῦ προηγούμενου αἰῶνα ἀπέρριπτε a priori κάθε θρησκευτική λατρευτική ἔκφραση, ἡ σύγχρονη Ψυχολογία, ἐπηρεασμένη ἴσως ἀπό τίς σύγχρονες θρησκειολογικές, ἐθνογραφικές (βλ. Λαοψυχολογία) καί ψυχοαναλυτικές μελέτες, βλέπει τήν (πρωτόγονη) Τελετουργική (Rituals) θεραπευτικά[1]. Μέσα στήν «παγκοσμιοποίηση» τῶν πολιτισμῶν ἡ Ἐπιστήμη ἀρχίζει νά γίνεται συνθετική κι᾿ ἑνοποιητική, σεβόμενη τίς πολιτισμικές ἰδιαιτερότητες. Ἐξάλλου, ὁ ὀρθολογισμός τοῦ Διαφωτισμοῦ ἀρχίζει νά χάνει ἔδαφος μπροστά στήν ἀρχή τῆς «ἀλληλοσυμπληρωματικότητας» (Komplementarität), πού ἐπέβαλε ἡ σύγχρονη Φυσική, καί στόν ὁλιστικό ἄνθρωπο, πού νοσταλγεῖ ἡ Κοινωνία μας.

Ἀπ᾿ τήν ἄλλη μεριά, ὡς γνωστό, τό ὅλο «πνεῦμα» τῆς ὀρθόδοξης ἀνατολικῆς πατερικῆς Θεολογίας εἶναι, ἐπίσης, ψυχο-θεραπευτικό.

Ὁ μεγαλύτερος ἴσως πατήρ τῆς Ἀνατολῆς, ἅγιος *Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*, ἀναφέρεται στό μυστήριο τοῦ Χρίσματος μέ μία ἰατρική διάθεση, τήν ὁποία, ἀργότερα ἀκολουθοῦν καί ὅλοι οἱ ἄλλοι πατέρες, ὅπως, γιά παράδειγμα,

---

1. Πρβλ. E. d' Aquili, C.D. Laughlin, J.G. Mc Manus et al., *The spectrum of ritual: A biogenetic structural approach,* New York: Columbia University Press 1979.

ὁ Ν. Καβάσιλας[2].

Μέχρι πρόσφατα (1972) οἱ εἰδικοί (Ἱστορικοί, Πατρολόγοι καί Λειτουργιολόγοι), στηριζόμενοι κυρίως στίς ἐργασίες τῶν R. H. Connolly[3], G.W. H. Lampe[4] καί S. Brock[5], πίστευαν, ἄν καί ὄχι ἀπόλυτα[6], ὅτι μεταβαπτισμική τελετή (Χρῖσμα μέ ἤ ἄνευ μύρου) στή Συρία δέν ὑπῆρχε μέχρι τό τέλος τοῦ 4ου ἤ ἀρχές τοῦ 5ου αἰώνα. Ὁ ἀείμνηστος καθηγητής Π. Τρεμπέλας ἔγραφε: «οὐδέν περί χρίσματος διά μύρου λέγει (ἐνν. ὁ ἱ. Χρυσόστομος)»[7].

Τό 1978 ὁ G. Winkler εἰσηγεῖται τήν ἄποψη ὅτι ναί μέν κατ' ἀρχάς στή Συρία ὑπῆρχε ἡ προβαπτισμική χρίση μόνο στήν κεφαλή (ὡς ἐκ τοῦ *βασιλικοῦ* ἀξιώματος τοῦ Κυρίου σημαντικότατου μέρους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος), μετέπειτα ὅμως γενικεύθηκε στό ὅλο σῶμα γιά θεραπευτικούς (*καθαρτικούς)* λόγους, ἐνῶ σταδιακά καθιερώθηκε (ἀπό ἱεροσολυματική πρακτική) καί μεταβαπτισμική χρίση[8].

Ὁ ἱ. Χρυσόστομος δέ φαίνεται νά ὁμιλεῖ σαφῶς γιά τό μυστήριο τοῦ Χρίσματος μέ ὑλικό μύρο. Ἀκόμα καί στό μεταδοτικό τῆς Θ. Χάρης ἔλαιο τοῦ Δαβίδ[9] ἤ στή σχετική εὐαγγελική περικοπή περί τῆς χρίσεως τοῦ Χριστοῦ μέ τό πολύτιμο μύρο ἀπό τή μετανοήσασα πόρνη στό σπίτι Σίμωνα τοῦ λεπροῦ στή Βηθανία, πού ἀναφέρεται ὁ ἱ. πατήρ, δέν κάνει λόγο γιά κανένα ἐκκλησιαστικό μυστήριο τοῦ Χρίσματος, τό ὁποῖο, φυσικά ἄν ὑπῆρχε, θά ἦταν εὐκαιρία νά τό χρησιμοποιοῦσε, ἀλλά τό συσχετίζει εἴτε μέ τήν παλαιοδιαθηκική χρίση μέ λάδι ἀντικειμένων (π.χ. λίθων), ζώων καί ἀνθρώπων πρός καθαγιασμό ἤ θυσία[10], εἴτε μέ τόν

---

2. *Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς λόγοι ἑπτά,* PG 150, 493-728.

3. *The Liturgical Homillies of Narsai,* Cambridge 1909, σσ. x1ii-x1ix.

4. *The Seal of the Spirit,* London 1951, 1967, σσ. 120, 186-189.

5. «Studies in the Early History of the Syrian Orthodox Baptismal Liturgy» *JTS* 23 (1972) 16-64.

6. Βλ. π.χ. τίς ἐνστάσεις τοῦ P. Bradshaw (*The Search for the origins of Christian worship,* London 1992, σ. 163).

7. *Λειτουργικοί τύποι Αἰγύπτου καί Ἀνατολῆς,* Ἀθῆναι 1993, σ. 282.

8. «The original meaning of the prebaptismal anointing and its implications» *WORSHIP* 52 (1978) 24-45. Πρβλ. P. Bradshaw, *ὅπ.π.*

9. *Εἰς Πράξ.* 4, 2, PG 60, 44. Πρβλ. Α' *Βασ.* 16, 13.

10. *Εἰς Ματθ. 80, 1,* PG 58, 44. Πρβλ. Γεν. 28, 18, *Λευϊτ.* 2, 4.8,10.

«ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος» τῆς καινοδιαθηκικῆς προφητείας[11].

Τό ἔθιμο τῆς χρίσης στό συριακό χῶρο χρονολογεῖται προχριστιανικά ἀπό τό 16ο π.Χ. αἰώνα[12]. Ἡ μέ μύρο χρίση ἦταν γνωστή καί στούς Ἑβραίους[13]. Οἱ *στῦλοι* ἐκ τῶν ἀποστόλων, Πέτρος καί Ἰωάννης, ἄσκησαν τήν πράξη τοῦ Χρίσματος μέ ἐπίθεση τῶν χειρῶν στούς πρώτους Χριστιανούς τῆς Σαμάρειας[14]. Ὅμοια, ὁ «πρῶτος μετά τόν Ἕνα» ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν Παῦλος ἐβάπτισε καί ἔχρισε μέ Ἅγιο Πνεῦμα Χριστιανούς τῆς Ἐφέσου[15].

Ἔτσι, ἔστω καί implicity, τό Χρίσμα θά πρέπει νά ἦταν γνωστό στόν ἱ. Χρυσόστομο, ἀλλ᾽ ἴσως ἀκόμα σέ περιορισμένη κλίμακα. Ὡστόσο, ὁ ἱ. πατήρ καί χρησιμοποιεῖ τόν ὅρο *ἄλειμμα*[16] ἀλλά καί ὁμιλεῖ συχνά περί διαφοροποιήσεως τῶν *Χαρισμάτων*[17], ὅπως ἐπίσης καί περί δύο χρίσεων, μιᾶς μερικῆς (στό μέτωπο μέ μύρο) καί μιᾶς ὁλόσωμης μέ ἔλαιον[18]. Ἐξάλλου, ὁ θεῖος ἱεράρχης ὁμιλεῖ γιά σφράγισμα *«ἐπί τοῦ μετώπου παρά τοῦ πρεσβυτέρου χειρός»*[19].

Ἐσφαλμένα, λοιπόν, καί μᾶλλον βεβιασμένα ὁ C. Ruch ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Χρυσόστομος οὐδέποτε συνδέει τό ἔλαιο μέ τήν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν, ἐφόσον ἀκόμα καί ἡ (προβαπτισμική) χρίση ἐπί τῆς κεφαλῆς προέρχεται ἀπό τή θεολογία τοῦ βαπτίσματος, τό ὁποῖο γίνεται δυνάμει καί σέ τύπο τοῦ (διά τοῦ θανάτου καί τῆς Ἀναστάσεως) λυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Κυρίου (Ἰω. 3, 5-10, Ρωμ. 6, 4-6).

---

11. *Εἰς Β΄ Κορ.* 3, 7, PG 61, 415.
12. Βλ. A. Lods, *Προχριστιανική ἐποχή*, Ἀθήνα, χ.χ. 154-155.
13. *Ἐξ.* 30, 22-33. Πρβλ. Ἰ. Φουντούλη, «Τό Ἅγιον Μύρον», *ΘΗΕ* 12, 173.
14. *Πράξ.* 8, 14-17.
15. *Πράξ.* 19, 2-6.
16. *Εἰς Ψαλμ.* 123, 2, PG 55, 356: «Τῆς σαρκός τά σκιρτήματα κατεστάλη, τῆς ἁμαρτίας τό φορτίον ἠφανίσθη, Πνεύματος ἔλαβες χάριν, ἀλείμματος δύναμιν».
17. Ὁ ἱ. Χρυσόστομος, ἑρμηνεύοντας τίς *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* (*Εἰς Πράξ.* 18, 2-3, PG 60, 143-144), διακρίνει σαφῶς μεταξύ τεσσάρων εἰδῶν Χαρισμάτων-δωρεῶν (βλ. Σ.Κ. Τσιτσίγκου, Ποιό ἦταν τό ἔργο τῶν Ἑπτά διακόνων, Ἀθῆναι 1993, σ. 20, ἀνάτυπο περ. *ΕΚΚΛΗΣΙΑ*, 1993, σ.σ. 450-454).
18. *Κατήχ.* 2, 22. 24, *ΕΠΕ* 30, 376. Πρβλ. Ε. Δ. Θεοδώρου, *Μαθήματα Λειτουργικῆς*, Ἐν Ἀθήναις 1979, τεῦχ. Α΄ σ. 209 καί ὑποσ. 6.
19. *Εἰς Α΄ Κορ.* 12, 7, PG 61, 105.

Μόλις φέτος (1998) ὁ A. H.B. Logan δημοσίευσε ἕνα ἄρθρο[20], στό ὁποῖο ἀποδεικνύει τήν ὕπαρξη μεταβαπτισμικοῦ Χρίσματος (μέ μύρο) στή Συρία ἀπό μαρτυρίες *Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου* (2ος αἰ.), κοπτικῶν τεμαχίων (περί τῆς εὐχῆς τοῦ ἐλαίου) τῆς *Διδαχῆς τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων* (ἀρχές 2ου αἰώνα) καί τῶν *Ἀποστολικῶν Διαταγῶν-Κανόνων* (τέλη 4ου αἰώνα)[21]. Ἡ ἐπικρατέστερη, πάντως, ἄποψη σήμερα εἶναι ὅτι ὁ ἱ. Χρυσόστομος γνωρίζει τή χρησιμοποίηση τοῦ ἐλαίου τόσο στή λειτουργική διαδικασία τῆς ἄφεσης τῶν ἁμαρτιῶν, ὅσο καί στά πλαίσια τοῦ μυστηρίου τοῦ Εὐχελαίου[22].

Ἀπό τή β′ ἑκατονταετηρίδα, ἀντί τῆς ἐπίθεσης τῶν χειρῶν, εἰσήχθη ἡ σταυροειδής χρίση μέ ἅγιο Μύρο, ἐφόσον δέν ἐπαρκοῦσε παντοῦ ὁ ἐπίσκοπος[23].

Τό μύρο τό συναντᾶμε τόσο στό Θεόφιλο Ἀντιοχείας († 169-188)[24], ὅσο καί στό Θεόδωρο Μοψουεστίας († 428)[25], συμμαθητή τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου. Ἐξάλλου, τό Χρίσμα μνημονεύεται καί ἀπό τούς πρό τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου († 407) πατέρες, Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη († 96), Τερτυλλιανό († 140-220)[26], Κλήμη Ἀλεξανδρέα († 150)[27], Ἰουστῖνο († 165), Εἰρηναῖο (†202), Ὠριγένη († 254), Μ. Ἀθανάσιο († 2960373), Κύριλλο Ἱεροσολύμων († 386)[28], Μακάριο τόν Αἰγύπτιο († 390)[29], ἀλλά

---

20. «Post-baptismal Chrismation in Syria: the evidence of Ignatius, the Didache and the Apostolic Constitutions», *JTS*, 49, 1 (1998) 92-108.

21. Βλ. Ἰ. Φουντούλη, *ὅ.π.*, σ. 173.

22. *Εἰς Μάρτυρας*, PG 50, 665. *Εἰς Ματθ.* 19, 5, 22, 5, PG 57, 282. 305. *Περί ἱερωσύνης* 3, 6, 3, 17, PG 48, 644. 659-660. Πρβλ. H.S.Kryger, *The Doctrine of the effects of extreme unction in its historical development*, Washington 1949, σ. 3., J. Kern, *De sacramento extremae unctionis (tractatus dogmaticus)*, Ratisbone,1907, σσ. 22, 24, P.F. Palmer, Sacrements and forgiveness. History and doctrinal developments of penance, Extreme unction and indulgences, Westminster-Massachusetts, 1958, σσ. 280-281, T. Spacil, *Doctrina theologiae orientis sepaarati de sacra infirmorum unctione*, Roma 1931, σ. 137, J. H. Ropes, A critical and exegetical commentary on the epistle of James, Edinburgh 1948, σ. 306, Γ.Ν. Φίλια, «Ἡ ἀπαλλαγή παντός μολυσμοῦ...», *ΘΕΟΛΟΓΙΑ*, 65, 1 (1994) 181.

23. Γενικά γιά τό Χρίσμα βλ. J. Coppens, *L' imposition des mains et les rites connexes*, Louvain 1939 καί B. Welte, *Die postbaptismale Salburg,*, Freiburg 1939.

24. *Πρός Αὐτόλυκον* 1, 12, PG 6, 1041.

25. A.H.B. Logan, *ὅπ.π.*, σ. 94, ὑποσ. 14.

26. *De Bapt.*, 7, PL, I, 1207, *De res. carn.* 8, PL II, 806.

27. *ΒΕΠΕΣ* 8, 370, 372.

28. *PG* 33, 1088 ἑξ.

καί ἀπό τούς συγχρόνους του: Μ. Βασίλειο († 329-379), Γρηγόριο Ναζιανζηνό († 329-389), ἱ. Αὐγουστῖνο († 354-430)[30], πάπα Hilary († 461-468)[31] κ.ἄ. Τέλος, ἡ ἐν Λαοδικείᾳ σύνοδος (360) ἀναφέρεται μέ λεπτομέρειες στό Χρίσμα.

Ἐφόσον ἔπαυσε ἡ ὑπό τοῦ ἐπισκόπου ἄμεση χειροθεσία καί ἁγιάζεται μόνο ὑπό τοῦ Πατριάρχου τό Μύρο[32] κατά τή Θ. Λειτουργία τῆς Μ. Πέμπτης, σέ κάθε σημερινή Ἀκολουθία τοῦ Χρίσματος[33] δέν ἔχουμε τέλεση (ἤ ἐπανάληψη) τοῦ μυστηρίου, ἀλλά ἁπλῆ *μετάδοση*[34]. Ἔτσι, οἱ πνευματικές ἰδιότητες «ἐπικεντρώνονται» στό ἅγιο Μύρο· αὐτό παρέχει πλέον τά θεραπευτικά μέσα τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος, μεταβάλλοντάς μας σέ «*εὐωδία Χριστοῦ*» (Κύριλλος Ἱεροσολύμων)[35].

Ἡ δι᾽ *ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν* στό μέτωπο μεταβίβαση τῆς Θ. Χάρης ἐνέχει μείζονα θεραπευτική ἀξία γιά τήν ψυχή καί τό σῶμα, ὅπως εἶχε ἤδη ἐπισημανθεῖ, προκειμένου ἀκριβῶς περί αὐτοῦ τοῦ τυπικοῦ τῆς χειροθεσίας (ὅπως στό μυστήριο τῆς ἱ. Ἐξομολογήσεως), καί ἀπό αὐτόν τό S. Freud.

Μέ τήν Ἐνσάρκωσή Του ὁ Λόγος ἔχρισε τήν ἀνθρωπότητα μέ τή θεότητα. Ἡ χρισμένη κτιστή φύση ἔγινε φορέας («Σῶμα») τῆς θεότητας (Χριστοῦ), δηλ. φύση χριστή (Ἐκκλησία)[36]. Ἡ σύγχρονη ἄλειψη διά τοῦ ἁγίου ἐλαίου στά ἑπτά[37] σημεῖα τοῦ σώματος (μέτωπο, στῆθος, ἄκρα, στόμα, μάτια, μυκτῆρες καί αὐτιά) μέ σκοπό τή «*χριστοποίηση*»[38],

---

29. *Ὁμιλ. πνευμ.* 17, 1, PG 34, 624 C.

30. *Sermo*, 340, 2, PG 38, 1484.

31. M.L. Duchesne, *Christian worhip,* London 1923,σ. 314.

32. Πρβλ. Π. Μενεβίσογλου, *Τό Ἅγιον Μύρον ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ* Θεσσαλονίκη 1972.

33. Βλ. 6ᵒ Κανόνα ἐν Καρθαγένῃ συνόδου (318).

34. Βλ. Ι.Γ. Τ., *ΘΗΕ* 12, 171.

35. Πρβλ. Ν. Καβάσιλα, *Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς,* PG 150, 569 C-572 A: «Ἐπεί ἡ μακαρία συνέστη σάρξ ἡ τῆς θεότητος ἅπαν δεξαμένη τό πλήρωμα...τό μύρον εἰς αὐτήν ἐκκενωθέν ἤδη εἰκότως χρίσμα καί ἔστι καί λέγεται».

36. Π. Νέλλα, *Ζῷον θεούμενον,* Ἀθήνα 1979, σσ. 139, 159.

37. Παλαιότερα μνημονεύονταν μόνο τέσσερα (4) σημεῖα-μέλη (βλ. Ἐπισκ. Θαυμακοῦ Χρυσοστόμου, *Τό ἔλαιον ἐξ ἐπόψεως τελετουργικῆς,* ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 58 ἑξ.).

38. Βλ. Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία* Β', Θεσ-

ἐπενεργεῖ θεραπευτικά γιά τόν ὅλο ψυχοσωματικό ὀργανισμό. Ὁ (ἱερός) ἀριθμός ἑπτά (7) σχετίζεται μέ τήν πνευματική ἴαση καί σωτηρία, ἐφόσον τά Χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συντελοῦν στήν ψυχοσωματική *αὔξηση* καί *τελείωση*[39] τοῦ ἀνθρώπου, κατά τόν Κύριλλο Ἱεροσολύμων[40].

Συσχετίζοντας ὁ ἱ. Χρυσόστομος τό Χρίσμα μέ τήν ἐνεργοποίηση τῶν δοθέντων μέ τό ἅγιο βάπτισμα Χαρισμάτων, τήν (πνευματική) ἀφύπνιση καί τελείωση τῶν πνευματικῶν αἰσθήσεων τῆς ψυχῆς, παρομοιάζει τή χρίση μέ τό νοητό μύρο, πού χύνεται μέσα στήν ψυχή (*θεογνωσία)* ἀπό τήν παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, σκορπίζοντας τήν «*εὐωδία Χριστοῦ*» ἀνάλογα μέ τή δεκτική ἱκανότητα τῶν ψυχῶν. Στό (ἀπόκρυφο) *Εὐαγγέλιο τοῦ Φιλίππου* (3^{ος} αἰώνας) παρομοιάζεται τό μέν βάπτισμα μέ νερό, τό δέ Χρίσμα μέ φῶς: «*Κανείς δέν μπορεῖ νά δεῖ τόν ἑαυτό του στό νερό χωρίς φῶς*»[41]. Τό Χρίσμα, γενικά, ὡς ἐνέργεια τοῦ Παρακλήτου, σημαίνει τή διαρκῆ κοινωνία καί μετοχή μας μέ τόν ἀναστάντα καί ἀναληφθέντα Χριστό[42].

Οἱ *δωρεές* τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἄν καί ἁγιογραφικά τυποποιοῦνται σέ ἐννιά (9)[43], ὅσες καί οἱ Μοῦσες στούς Ἀρχαίους Ἕλληνες, στό Χριστιανό εἶναι ἄπειρες· κι᾿ αὐτό συμβολίζεται μέ τόν ἀριθμό σαράντα (40), πού ἀποτελεῖ τό σύνολο τῶν ἀρωματικῶν οὐσιῶν (κατ᾿ ἀκρίβεια 36)[44] ἀπό τίς ὁποῖες παρασκευάζεται τό ἅγιο Μύρο[45].

Τό Χρίσμα εἶναι ἡ προσωπική Πεντηκοστή τοῦ πιστοῦ. Ὡς ἐκ τούτου, τοὐλάχιστον κατά τά πρωτοχριστιανικά χρόνια, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ ἱ. Χρυσόστομος, ἐπακολουθοῦσαν

σαλονίκη 1992, σ. 483.

39. Βλ. Κυπριανοῦ, *Epist.*, LXXIII, 9.

40. *Περί Μυστ., 3, 8,* Πρβλ. J. Daniélou, *Ἁγία Γραφή καί Λειτουργία,* Ἀθήνα 1981, σ. 129.

41. Σ. Ἀγουρίδη, «Τό Εὐαγγέλιο τοῦ Φιλίππου» *ΔΒΜ* 7, Ἰούλιος - Δεκέμβριος 1988, σ. 57.

42. *Εἰς Πράξ.* 1, PG 60, 20.

43. *Γαλ.* 5, 22-23: «ὁ δέ καρπός τοῦ Πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία».

44. Δ. Γεωργόπουλου, *Ἱερά Ἀνθολογία περί τῶν σεπτῶν καί θείων ἑπτά μυστηρίων τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας,* ἐν Ἀθήναις 1864, σ. 17.

45. Γιά τίς λεπτομέρειες παρασκευῆς τοῦ μύρου βλ. Χρυσοστόμου, *ὅπ. π.*, σ. 54 ἑξ.

στούς πιστούς ἀμέσως κάποια ὁρατά Χαρίσματα (*σημεῖα)*, ὅπως εἶναι ἡ *γλωσσολαλία*, ἡ *προφητεία* καί ἡ *ἔκσταση*, τά ὁποῖα ἀργότερα ἐξέλιπαν, βέβαια, λόγω ἀπουσίας τῶν ἀποχρώντων (ἀπολογητικῶν) λόγων, πού τά εἶχαν καταστήσει ἀναγκαῖα.

Μέ τό Χρίσμα λοιπόν, ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος γίνεται ναός τοῦ Ἁγίου Πνεύματος[46]. «*Νά εἶσαι ἀληθινά ἄνθρωπος θά πεῖ νά εἶσαι πλέριος ὁ ἑαυτός σου*», γράφει ὁ A. Schmemann[47] τό Χρίσμα καταξιώνει αὐτήν ἀκριβῶς τή (μοναδική) «προσωπικότητα» τῆς ἀνθρωπίνης ὕπαρξης. Ὁ «χριστοποιημένος» Χριστιανός, χριόμενος μεσσιανική προφητεία τοῦ Ἠσαΐα[48]. Ἄλλωστε, τό λάδι, τό βάλσαμο καί τά ἄλλα μυρίσματα πάντοτε εἶχαν θεραπευτικές ἰδιότητες[49].

Ἦταν πεποίθηση τῶν Ἑβραίων ὅτι τό *ἔλαιον* εἰσχωρεῖ βαθιά στό σῶμα[50], δίνοντάς του σφρίγος, ὑγεία, εὐχαρίστηση κι᾿ ὀμορφιά. Ἔτσι, καθιερώθηκε ἡ χρίση καί στά πέντε (5) ἀντιπροσωπευτικά μέρη τῶν αἰσθήσεων γιά ἀντίστοιχη ἀφύπνιση τῶν πνευματικῶν αἰσθήσεων.

Μέ τό Χρίσμα ὁ πιστός ἀποκτᾶ φωτισμό *θεογνωσίας* (προφητικό ἀξίωμα Χριστοῦ)[51] καί *διάκρισης* (Α΄ Ἰω. 2, 20. 27): «Πνεῦμα σοφίας καί συνέσεως, Πνεῦμα γνώσεως καί εὐσεβείας».

Ἐπίσης, μέ τό Χρίσμα συντελεῖται ἐπανόρθωση τῆς βούλησης[52]. Μέ τό μυστήριο αὐτό ὁ Χριστιανός βεβαιώνεται στήν πίστη του[53] καί λαμβάνει ἐγγύηση (ἐπικυρωτική *σφραγίς*) ἐκπλήρωσις ὅλων τῶν θείων ὑποσχέσεων (Β΄ Κορ. 1, 21-22). Ὅμοια, καθίσταται *βασιλιάς* τοῦ ἰδίου του Ἐγώ (μπορεῖ δηλ. νά) ἐλέγχει τόν ἑαυτό του, χωρίς νά ἐξουσιάζεται ἀπ᾿ αὐτόν (τά πάθη του): «Πνεῦμα βουλῆς καί ἰσχύος».

---

46. *Α΄Κορ.* 6, 19.
47. *Γιά νά ζήσει ὁ κόσμος*, Ἀθήνα 1987, σ. 112.
48. *Ἠσ.* 61, 1, *Λουκ.* 4, 18.
49. *Λευϊτ.* 14, 10-32, *Ἠσ.* 1, 6, Μάρκ. 6, 13, *Ματθ.* 10, 1, *Λουκ.* 9,1,10,34, Ἰακ. 5, 15. Πρβλ. Π.Ν. Τρεμπέλα, *Δογματική*, Ἀθῆναι 1979, τόμ. 3, σ. 129, ὑποσ. 35.
50. *Ψαλμ.* 108, 18,
51. *Ἱερ.* 38, 34, *Ἠσ.* 11, 9, *Ἰω.* 14, 26. 16, 33, *Α΄ Ἰω.* 2, 27.
52. Βλ. Ν. Α. Ματσούκα, *ὅπ.π.*, σ. 483 καί ὑποσ. 125.
53. Πρβλ. *Ρωμ.* 5,5.8, 15, *Α΄Κορ.* 2, 12, *Γαλ.* 3, 2. 4,6, *Β΄Κορ.* 1, 21-22, *Ἐφ.* 1, 13.4, 30, *Α΄ Ἰω.* 2, 20. 27.

Γινόμενος δέ ταυτόχρονα ὁ Χριστιανός μέ τό ἅγιο μύρο καί *ἀρχιερεύς,* μπορεῖ νά θυσιάζει αὐτά του τά πάθη. Ἔπειτα, μέ τή *σφραγίδα* τοῦ Πνεύματος ὁ πιστός καθίσταται ἐνεργός «δοῦλος» (*στρατιώτης)* Χριστοῦ. Ἐξάλλου, τό Χρίσμα εἶναι καί τό διακριτικό γνώρισμα τῆς κοινοτικῆς ζωῆς (Α' Ἰω. 2, 20. 27)[54].

Τέλος, τό Ἅγιο Πνεῦμα ἐνεργεῖ μέσα μας σά φωτιά καί ἀγάπη, παρέχοντας στήν ψυχή εἰρήνη, χαρά, ἐλευθερία καί «πνεῦμα φόβου Θεοῦ»[55].

---

54. Πρβλ. Ν. Ματσούκα, «Ἡ δημιουργία ἀδελφικῆς κοινότητος ὡς ἔργον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» *Περί Ἁγίου Πνεύματος,* Ἀθῆναι 1971, σσ. 131-135, G. M. Burge, *The Anointed Community. The Holy Spirit in the Johannine tradition,* Grand Rapidis, Mich., 1987.

55. Ἀμβρόσιου, *De mysteriis cap.* VII, 42, PL 16, 419.

ΧΡΟΝΙΚΑ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Θ. Λατρεία

Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων ὁ Β′ κατά τό δίμηνον Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου 1999 ἐχοροστάτησε, προεξῆρχε καί ἐκήρυξε:

Νοέμβριος

Τήν Παρασκευήν 7 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τό ἑσπέρας εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν. Τήν Δευτέραν 8 τοῦ μηνός εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Νεκταρίου Χαρισείου Γηροκομείου. Τό ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς 12 τοῦ μηνός εἰς τόν ἑσπερινόν τοῦ πανηγυρίζοντος Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Τό ἑσπέρας τῆς 13ης τοῦ μηνός εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ ὅπου τόν θεῖον λόγον ἐκήρυξεν ὁ Ἐλλογιμώτατος κ. Ἀντώνιος Παπαδόπουλος ὁμότιμος Καθηγητής τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. Τήν Κυριακήν 14 τοῦ μηνός εἰς τόν ὡς ἄνω Ἱερόν Ναόν, ὅπου τόν θεῖον λόγον ἐκήρυξεν ὁ Πανοσ. Ἀρχιμ. π. Μάξιμος Ψιλλόπουλος. Τό Σάββατον 20 τοῦ μηνός, εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Παναγίας Δεξιᾶς. Τήν Κυριακήν 21 τοῦ μηνός εἰς τόν αὐτόν Ἱερόν Ναόν. Τήν Κυριακήν 28 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου.

Δεκέμβριος

Τήν Παρασκευήν 3 τοῦ μηνός, εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν

Ναόν Ἁγίας Βαρβάρας. Τήν Κυριακήν 5 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ ἁγίου Δημητρίου-Πολιούχου. Τό ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Νικολάου (Χαριλάου). Τό Σάββατον 11 τοῦ μηνός, εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Σπυρίδωνος. Τήν Κυριακήν 12 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τό ἑσπέρας τῆς Τρίτης 14 τοῦ μηνός εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Ἐλευθερίου. Τήν Παρασκευήν 17 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, διά τήν ἐτησίαν ἑορτήν τοῦ Πυροσβεστικοῦ Σώματος ἐπί τῇ μνήμῃ τῶν Ἁγίων Τριῶν Παίδων τῶν ἐν καμίνῳ. Τήν Παρασκευήν 24 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τά Χριστούγεννα Σάββατον 25 τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Πολιούχου ἁγίου Δημητρίου. Τήν Κυριακήν 26 τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου.

Ἐθιμοτυπία - Συσκέψεις

Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Κ.Κ. Παντελεήμων ὁ Β΄.

- Τήν Τετάρτην 10 Νοεμβρίου προήδρευσε τῆς κατά μῆνα ἱερατικῆς συνάξεως τοῦ κλήρου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.
- Τήν Τρίτην 21 Δεκεμβρίου προήδρευσε τῆς κατά μήνα ἱερατικῆς συνάξεως τοῦ Κλήρου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

Κ΄ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΜΕ ΘΕΜΑ «Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ» (11-14 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1999)

ΠΡΟΝΟΙᾼ ΚΑΙ ΠΡΟΕΔΡΙᾼ
ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ Β΄

ΠΕΜΠΤΗ 11 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1999

10.00-11.00 π.μ. : Ἔναρξις Κ′ Θεολογικοῦ Συνεδρίου μέ γενικόν θέμα: «ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ»

- Προοιμιακή εἰσήγησις ὑπό τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ τοῦ Β′.
- Χαιρετισμοί Ἐκπροσώπων.
- Δεξίωσις Ἐπισήμων καί Συνέδρων ὑπό τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ τοῦ Β′.

Πρόεδρος: Ὁ Ἐλλογιμώτατος κ. Ἀθανάσιος Καραθανάσης, Καθηγητής Πανεπιστημίου - Πρόεδρος Τμήματος Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας.

11.30-12.00 μ. : Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Ἀθανασίου Ἀγγελοπούλου, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα: «*Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνός ἐν τῇ καθ᾽ ὅλου Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ*».

12.00-12.10 μ.μ : Συζήτησις.

12.10-12.40 μ.μ. : Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Αἰδεσιμολογιωτάτου Πρωτ/ρου Θωμᾶ Παπαδοπούλου. Ἱερ. Προϊσταμένου Ἱ.Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης, Ἱπποδρομίου, μέ θέμα: «*Ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ βίος καί συγγράμματα*».

12.40-12.50 μ.μ.: Συζήτησις.

Πρόεδρος: Ὁ Αἰδεσιμολογιώτατος Μ. Πρωτοπρεσβύτερος *Θεόδωρος Ζήσης*, Καθηγητής Πανεπιστημίου.

6.00-6.30 μ.μ. : Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Μ. Ἀρχιμανδρίτου Στεφάνου Τόλιου, Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἱ. Μ.Θ., μέ θέμα : «*Ἡ ἐσχατολογία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ*».

6.30 -6.40 μ.μ. : Συζήτησις.

6.40 -7.10 μ.μ. : Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Αἰδεσιμολογιωτάτου Μ. Πρωτ/ρου Δημητρίου Βακάρου, Γενικοῦ

'Αρχιερατικοῦ 'Επιτρόπου Ἱ.Μ.Θ.-Δρ. Θεολογίας μέ θέμα: «*Ἡ περί μυστηρίων διδασκαλία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*».

7.10 -7.20 μ.μ. : Συζήτησις.

7.20 -7.30 μ.μ. : Διάλειμμα.

7.30 -8.00 μ.μ. : Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Πανοσιολογιωτάτου Μ. 'Αρχιμ. Ἰακώβου 'Αθανασίου, Ἱερ. Προϊσταμένου Ἱ.Ν. Ἁγίου Θεράποντος, μέ θέμα: «*Ἡ περί τῆς Θεοτόκου διδασκαλία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*».

8.00-8.10 μ.μ. : Συζήτησις.

8.10-8.40 μ.μ. : Εἰσήγησις ὑπό τοῦ 'Ελλογιμωτάτου κ. Ἰωάννου Γαλάνη, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα: «*Ἡ ἁγία Γραφή στό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*».

8.40-8.50 μ.μ. : Συζήτησις.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 12 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1999

Πρόεδρος: Ὁ 'Ελλογιμώτατος κ. *Σωτήριος Βαρναλίδης*, Καθηγητής Πανεπιστημίου, Κοσμήτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς.

10.00-10.30 π.μ.: Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ τοῦ Β', μέ θέμα : «*Ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ*».

10.30-10.40 π.μ.: Συζήτησις.

10.40-11.00 π.μ.: Διάλειμμα.

11.30-12.00 μ.: Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Αἰδεσιμολογιωτάτου Μ. Πρωτ/ρου Θεοδώρου Ζήση, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα : «*Πάθη καί ἀρετές στή διδασκαλία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*».

12.00-12.10 μ.μ.: Συζήτησις.

12.10-12.40 μ.μ.: Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Μ. 'Αρχιμανδρίτου Ἰωάννου Τασσιᾶ, Πρωτοσυγκέλλου Ἱ.Μ.Θ, μέ θέμα : «*Περί τῶν ἁγίων καί τῆς τῶν λειψάνων αὐτῶν τιμῆς*».

12.40-12.50 μ.μ.: Συζήτησις.

Πρόεδρος: Ὁ Ἐλλογιμώτατος κ. *Βασίλειος Ψευτογκᾶς*, Καθηγητής Πανεπιστημίου.

6.00-6.30 μ.μ. : Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Χρίστου Κρικώνη, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα: «*Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός περί εἰκόνων*».

6.30 -6.40 μ.μ. : Συζήτησις.

6.40 -7.10 μ.μ. : Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Ἀντωνίου Παπαδοπούλου, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα: «*Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνός σέ κοινά κείμενα Ὀρθοδόξων καί Παλαιοκαθολικῶν*».

7.10 -7.20 μ.μ. : Συζήτησις.

7.20 -7.30 μ.μ. : Διάλειμμα.

7.30 -8.00 μ.μ. : Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Γεωργίου Μαρτζέλου, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα: «*Λογικό καί αὐτεξούσιο κατά τόν ἅγιο Ἰωάννη Δαμασκηνό*».

8.00-8.10 μ.μ. : Συζήτησις.

8.10-8.40 μ.μ. : Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Κωνσταντίνου Χαραλαμπίδη, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου,μέ θέμα: «*Παραστάσεις τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ στή Βυζαντινή Τέχνη*» (μέ προβολή φωτεινῶν διαφανειῶν).

ΣΑΒΒΑΤΟΝ 13 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1999

Πρόεδρος: Ὁ Ἐλλογιμώτατος κ. *Δημήτριος Καϊμάκης*, Καθηγητής Πανεπιστημίου.

10.00-10.30 π.μ.: Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Βασιλείου Ψευτογκᾶ, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα: «*Ἡ θεολογία τῆς θέας τοῦ Θεοῦ κατά τόν ἅγιο Ἰωάννη Δαμασκηνό*».

10.30-10.40 π.μ.: Συζήτησις.

10.40-11.10 π.μ.: Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Λάμπρου Σιάσου, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου,

με θέμα: «*Ἄβραι τῆς βασιλίδος, τά κάλλιστα τῶν παρ' Ἕλλησι σοφῶν*».

11.10-11.20 π.μ.: Συζήτησις.

11.20-11.30 π.μ.: Διάλειμμα.

11.30-12.00 π.μ.: Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Σταύρου Μπαλογιάννη, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, μέ θέμα : «*Ἡ συμβολή τῆς εἰκόνος εἰς τήν διαμόρφωσιν τῶν ψυχικῶν βιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου*».

12.00-12.10 μ.μ.: Συζήτησις.

12.10-12.40 μ.μ. : Εἰσήγησις ὑπό τοῦ Ἐλλογιμωτάτου κ. Ἰωάννου Νικολαΐδη, τ. Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ, μέ θέμα: «*Ὁ κανών τοῦ Πάσχα ποίημα Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*».

12.40-12.50 μ.μ.: Συζήτησις.

12.50-13.00 μ.μ.: Λῆξις ἐργασιῶν Συνεδρίου.

6.00-8.00 μ.μ. : Μέγας Πανηγυρικός Ἀρχιερατικός Ἑσπερινός ἐν τῷ πανηγυρίζοντι Ἱερῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ Ἁγίου ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ τοῦ ΠΑΛΑΜΑ, χοροστατοῦντος τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ τοῦ Β΄.

ΚΥΡΙΑΚΗ 14 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1999

07.30-10.30 μ.μ.: Ὁ Ὄρθρος καί Πανηγυρική Ἀρχιερατική Θεία Λειτουργία ἐν τῷ πανηγυρίζοντι Ἱερῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ Ἁγίου ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, προεξάρχοντος τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ τοῦ Β΄.

Περιοδικά, ἐφημερίδες καί ἔντυπα

Α′

Ἀναγέννησις, μηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, Ἡράκλειον, τεῦχος 476.

Ἀπόστολος Βαρνάβας, ἐπίσημο περιοδικό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, Λευκωσία, τεῦχος 9 (1999).

Διάλογοι Καταλλαγῆς, τριμηνιαῖο περιοδικό Ὀρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης, Κολυμπάρι- Χανιά, φῦλλον 54.

Διδαχή, μηνιαῖον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, Καλαμάτα, τεῦχος 576.

Ἐκκλησία, ἐπίσημον δεκαπενθήμερον δελτίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, τεῦχος 10.

Ἐπαγγελία, μηνιαία ἔκδοση Ἱερᾶς Μητροπόλεως Γουμενίσσης, Ἀξιουπόλεως καί Πολυκάστρου, Γουμένισσα Κιλκίς, φύλλα 78.

Ἐπίσκεψις, δεκαπενθήμερον δελτίον εἰδήσεων Ὀρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Νο 559-561.

Ὁ Ποιμήν, μηνιαῖον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν ὄργανον Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μυτιλήνης, Μυτιλήνη, τεῦχος 11 (1999).

Ὀρθοδοξία, περίοδος Β′, τεῦχος Γ′, Ἰούλ.-Σεπτ. 1994 .

Ὀρθόδοξος Κήρυξ, ἐπίσημον ὄργανον Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας, Λονδῖνον, τεύχη 124-125.

Πληροφόρηση μηνιαία ἔκδοση τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος, Βόλος, Ὀκτώβριος 1999.

Σάλπιγξ Ὀρθοδοξίας, μηνιαῖον ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Φλωρίνης, Πρεσπῶν καί Ἑορδαίας, Φλώρινα, τεύχη 354.

Σύγχρονα Βήματα Νο 11.

Χριστιανική Καταφυγή Νέων «Ὁ Ἅγιος Δημήτριος», διμηνιαῖον περιοδικόν πνευματικοῦ κέντρου Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη, τεῦχος 78-79.

Β′

Ἁγία Λυδία, μηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν, Ἀσπροβάλτα Θεσσαλονίκης, τεῦχος 322.

Ἀνοιχτοί Ὁρίζοντες, μηνιαῖο περιοδικό χριστιανικοῦ προβληματισμοῦ, Ἀθήνα, τεύχη 967-968.

Ἀπολύτρωσις, μηνιαῖο ὄργανον ὁμωνύμου Ὀρθοδόξου Ἀδελφότητος Θεσ/νίκης, τεῦχος 647.
Ἐκκλησιαστική Παράδοσις, διμηνιαῖον ὀρθόδοξον περιοδικόν, Ἀθῆναι, φύλλον 108.
Ἐκκλησιαστική Παρέμβαση, Μην. ἔκδ. Ἱ. Μητρ. Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου, τεῦχος 46.
Ἐνορία, ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, φύλλα 906-918.
Ἐπάλξεις, μηνιαία ὀρθόδοξη μορφωτική κοινωνική ἐφημερίδα, Ἀθήνα, φύλλα 361-362.
Ζωή, ὀρθόδοξον περιοδικόν ὄργανον ὁμωνύμου ἀδελφότητος θεολόγων, Ἀθῆναι, τεύχη 3962-3964.
Ἠπειρωτική Ἑστία, διμηνιαία Ἐπιθεώρησις, Νο 468 (1994).
Ἡ δράση μας, ὀρθόδοξον μηνιαῖον φοιτητικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, τεύχη 373-374.
Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, μηνιαῖο ὀρθόδοξο χριστιανικό περιοδικό ὄργανο τοῦ ὁμωνύμου συλλόγου, Ἀθήνα, τεῦχος 417.
Καθολική, ἑβδομαδιαία ἐφημερίδα χριστιανικοῦ περιεχομένου, Ἀθήνα, φύλλα 2895-2896.
Καινή Κτίσις, μηνιαῖο ὄργανον τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν ἑνώσεων, Ἀθῆναι, τεύχη 1039-1040.
Ὁ Ἐπιούσιος Ἄρτος, διμηνιαῖο χριστιανικό περιοδικό, Ἀθήνα, τεύχη, 271-272.
Ὁσία Εἰρήνη ἡ Χρυσοβαλάντου, διμηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, τεῦχος 389.
Ὁ Σταυρός, μηνιαῖον περιοδικόν ὄργανον ὀρθοδόξου ἱεραποστολικῆς ἀδελφότητος, Ἀθῆναι, τεύχη 431-434.
Σωτήρ, ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν ὄργανον ὁμωνύμου ἀδελφότητος θεολόγων, Ἀθῆναι, τεύχη 1752-1754.
Χριστιανική, ἐφημερίδα χριστιανικοῦ κοινωνικοῦ ἀγώνα, Ἀθήνα, φύλλα 576-577.
Χριστιανική Σπίθα, μηνιαῖον ὄργανον ἀδελφότητος «Ὁ Σταυρός», Ἀθήνα, φύλλον 568.

Γ′

Egyhazi kronika, Keleti orthodox egyhazi folyoirat, Budapest, τεῦχος 6 (1998).

Le lien, révue bimestrielle du Patriarcat Grec-Mélkite Catholique, Beyrouth, τεύχη 4-5 (1999).
Irénikon, révue trimestrielle des, Moines de Chevetogne, Chevetogne, no. 3, 1994.
Revue theologique de Louvain, No (1998).
Antonianum, No 4, 1998.
Orientalia Christiana Periodica, No 2, 1998.
St. Mark, monthly Review Nov. 1999.
Orthodox Life, No 4, 1998.

Δ'

BIBΛΙΑ

- Ὀρθοδόξου Κεντρου Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, *Δημιουργία Πίστις καί Γνῶσις - Διεθνές ἐπιστημονικόν Συνέδριον* (2-4 Ὀκτωβρίου 1996), Πανεπιστημιακές ἐκδόσεις Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου, Ἀθῆναι 1998, σ. 115.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 1999

Α. ΠΟΙΜΑΝΤΟΡΙΚΑΙ ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ

Β' ΑΡΘΡΑ - ΜΕΛΕΤΑΙ

GREGORIOS O PALAMAS

Vogatsikou 7, GR-546 22 (ou C.P. 10335, GR-541 10) Thessalonique-Grèce

REVUE BIMESTRIELLE THEOLOGIQUE ET ECCLESIASTIQUE
EDITEE A PARTIR DE 1917 PAR LA METROPOLE DE THESSALONIQUE

DIRECTION
SA SAINTETE LE METROPOLITE DE THESSALONIQUE
mgr. PANTELEIMON

REDACTION
Archiprêtre DIMITRIOS VAKAROS, Docteur en Théologie

SUPERVISION
CHRISTOFOROS KONTACIS, Docteur en Théologie

CONDITIONS D' ABONNEMENT
GRECE: 4.000 dr. ETRANGER: 50 dollars USA
PRIX DES TOMES D' ANNEES PRECEDENTES: 5.000 dr.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ

1. Ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς εἶναι ἐπιστημονικόν περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ἀνά δίμηνον ὑπό τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

2. Ἐν αὐτῷ δημοσιεύονται πρωτότυποι ἐπιστημονικαί μελέται καί βιβλιοκρισίαι ἀναφερόμεναι εἰς τήν Θεολογίαν ἤ εἰς τάς συγγενεῖς πρός αὐτήν ἐπιστήμας. Αἱ πρός δημοσίευσιν μελέται δέον νά εἶναι αὐτοτελεῖς καί ἄρτιαι, γεγραμμέναι εἰς τήν ἑλληνικήν ἤ εἰς μίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, κατά τρόπον ἐπιστημονικόν, ἄνευ προσωπικῆς ἐπιθέσεως ἤ ἀντεγκλήσεως καί εἰς τήν ὁριστικήν των μορφήν.

3. Τά ἀποστελλόμενα κείμενα δέον νά εἶναι εὐανάγνωστα, γεγραμμένα ἐπί τῆς μιᾶς μόνον ὄψεως τοῦ χάρτου καί νά μήν ὑπερβαίνουσιν, κατά κανόνα, τό ἕν τυπογραφικόν φῦλλον. Οὐδέν κείμενον ἐπιστρέφεται.

4. Ἡ Συντακτική Ἐπιτροπή ἀποφαίνεται ἐπί τῆς δημοσιεύσεως ἤ μή τῶν εἰς αὐτήν στελλομένων κειμένων. Οὐδέν κείμενον δημοσιεύεται ἄνευ ἐγκρίσεως καί οὐδεμία μεταβολή ἐπιτρέπεται μετά τήν στοιχειοθεσίαν ἤ ἐπί τοῦ τυπογραφείου. Τά ἑκάστοτε δημοσιευόμενα ἄρθρα ἀπηχοῦν τάς γνώμας τῶν συγγραφέων.

5. Εἰς τούς συνεργάτας τοῦ περιοδικοῦ παρέχονται δωρεάν 50 ἀνάτυπα διά τάς μελέτας καί 10 ἀνάτυπα διά τάς βιβλιοκρισίας. Δι᾿ ἐπιπλέον ἀνάτυπα οἱ ἐνδιαφερόμενοι δέον νά ἔρχωνται αὐτοπροσώπως εἰς ἀπ᾿ εὐθείας ἐπαφήν μετά τοῦ τυπογραφείου.

6. Παντός συγγράμματος ἤ ἐντύπου ἀποστελλομένου πρός τήν Διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ γίνεται μνεία ἐν τῷ οἰκείῳ βιβλιογραφικῷ τόπῳ.

7. Ὁ *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* ἀνταλλάσσεται πρός πᾶν ἐπιστημονικόν περιοδικόν. Εἰς οὐδένα παρέχεται δωρεάν.

8. Κείμενα πρός δημοσίευσιν, βιβλία, ἔντυπα καί πᾶν ἀφορῶν εἰς τήν Σύνταξιν, καθώς καί πᾶσα ἐντολή πρός ἐγγραφήν, δεόντως συνοδευομένη ὑπό τοῦ ἀναλόγου ἀντιτίμου, δέον νά ἀπευθύνωνται μόνον εἰς τήν ταχυδρομικήν διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ.

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ: ΟΡΘΟΔΟΞΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ορθοδοξο Ιδρυμα
Παιδειας και Πολιτισμου
Ιερας Μητροπολεως Θεσσαλονικης